

AIXÍ S'ESCRIU A LA FRANJA
(Antologia i guia didàctica d'autors
de l'Aragó catalanòfon)

AIXÍ S'ESCRIU A LA FRANJA (Antologia i guia didàctica d'autors de l'Aragó catalanòfon)

MARIO SASOT ESCUER

84-7753-433-0

77 534334

AIXÍ S'ESCRIU A LA FRANJA
(Antologia i guia didàctica d'autors
de l'Aragó catalanòfon)

Colección Temas Educativos
N.º 18

AIXÍ S'ESCRIU A LA FRANJA
(Antologia i guia didàctica d'autors
de l'Aragó catalanòfon)

Mario SASOT ESCUER

Per a Elena

Als meus pares

Edita: Diputación General de Aragón
Departamento de Educación y Cultura.

Imprime: COMETA, S.A.

I. S. B. N.: 84-7753-433-0

Depósito Legal: Z. 3.026-93

EL MEU AGRAÏMENT:

A Anton Abad, Antoni Bengochea, Pere Calders, Josep Antoni Chauvell, Isidor Cònsul, Josep Galàn, Jesús Moncada, Hèctor Moret, Artur Quintana, Carles Sancho i Guillermo Serés per llur inestimable ajut.

A les professores del Seminari Permanent de Llengua Catalana a l'Aragó Carme Alcover, Pilar Bendicho, Anna Llobet, Marina Mazarico, Carme Mesalles i Inmaculada Sánchez per llur col.laboració en la selecció i experimentació prèvia de textos a les escoles de la Franja.

A la doctora Rosa Fort Cañellas, professora titular del Departament de Lingüística General i Hispànica de la Universitat de Saragossa pels seus consells en la direcció d'aquest treball.

(AQUESTA OBRA VA OBTENIR EL PREMI «AMANDA LLEBOT I COLOM» DEL 1992)

ÍNDIX DE CONTINGUTS

INTRODUCCIÓ	11
JOSEP ANTONI CHAUVELL	17
L'autor	19
L'obra	21
L'Home de França	21
Bo per a contar	23
Guardeu-vos de la nit del cel encès	25
Textos	28
ANTON ABAD	47
L'autor	49
L'obra	51
Temàtica, estils, continguts	51
Avui és un dia com un altre	52
Lo ball de la polseguera	52
Textos	54
DESIDERI LOMBARTE	61
L'autor	63
L'obra	65
Teatre	66
Poesia	67
Narrativa	67
Assaig i investigació	68
Llengua, temàtica, estil	69
Textos	70

HÈCTOR B. MORET	81
L'autor.....	83
L'obra.....	85
Pentagrama.....	86
Parella de negres.....	88
Ròssecs.....	89
Al cul del sac trobarem les porqueres.....	90
Textos.....	93
JESÚS MONCADA	103
L'autor.....	105
L'obra.....	107
Temàtica.....	107
Històries de la mà esquerra.....	110
El cafè de la granota.....	111
Camí de sirga.....	111
La galeria de les estàtues.....	112
Textos.....	114

INTRODUCCIÓ

Per als professors

Aquesta antologia de textos d'escriptors originaris de la franja catalano-parlant de l'Aragó ha estat confeccionada principalment perquè servís com a material didàctic auxiliar dins del disseny curricular de l'àrea de Llengua Castellana i Catalana, secció de català, en els centres de Ensenyament Secundari i Batxillerat de les poblacions aragoneses on s'imparteix aquesta matèria opcional.

Davant l'escassa existència de materials lingüístics i literaris autòctons adaptats a l'activitat docent, vam emprendre, seguint consells, suggeriments i aportacions de membres del Seminari Permanent de Llengua Catalana, la tasca, no del tot fàcil, de recopilar, analitzar i classificar bona part de la producció literària d'autors aragonesos d'expressió catalana contemporanis que escriuen en diverses modalitats i registres lingüístics.

Hem seleccionat, per a aquesta primera edició, cinc autors, que són els que tenen ja una qualitat i una trajectòria literària prou consolidades i un nombre suficient d'obres publicades a l'abast dels alumnes, professors, centres educatius o persones interessades.

Amb tot, aquesta antologia i guia didàctica de lectura és, per la seua estructuració, un model obert a la incorporació d'altres autors o a l'anàlisi de noves obres dels autors ací estudiats.

Amb aquesta selecció oferim un ventall, creiem que prou ric i variat, que recull procedències, i per tant modalitats de parla, de tres de les quatre comarques que conformen l'Aragó catalanòfon (la Llitera, el Baix Cinca i el Matarranya), quatre gèneres literaris diferents (narrativa, poesia, cançó i teatre) i diversos graus d'utilització de trets dialectals i altres peculiaritats de la llengua oral i local.

Incloem en total més de quaranta textos seguits de les corresponents preguntes o suggeriments per al seu comentari individual, i sis obres senceres amb diverses propostes per al treball en equip. Les propostes de treball aborden aspectes com són el lèxic, la morfologia, la sintaxi, l'estil i les tècniques literàries, la història, l'antropologia, la creació literària, etc.

Amb aquesta metodologia complementària es pretén que l'alumne conega, estime i valore més la pròpia cultura, alhora que s'inicia, sense necessitat de canviar de registre cultural ni lingüístic, en tècniques de comentari de text, en la investigació filològica, en

el coneixement científic de la llengua materna, en l'adquisició de valors i tècniques literàries, cosa que esperem que contribuisque al desenvolupament gradual i integral de l'alumne.

Pensem que, al llarg dels sis cursos que comprenen els dos cicles d'Ensenyament Secundari i el nou Batxillerat, és factible incloure cada any entre el bloc de lectures obligatòries dins l'assignatura de català, una obra d'un autor relacionat amb l'entorn de l'alumnat. Pel que fa als textos fragmentaris, recomanariem fer un comentari mensual, o bé dos per trimestre.

Els autors, ordenats per criteris (subjectius, és clar) de progressiva dificultat, van precedits d'una introducció biogràfica, bibliogràfica i crítica que pretén informar, orientar i animar l'alumne a conèixer la producció literària de l'escriptor estudiat.

Tant les preguntes com les propostes de treball global són classificades també en dos blocs o nivells de dificultat, però tot això és merament indicatiu. En cap moment eixes divisions volen substituir el criteri del professor, el qual coneix millor que ningú el nivell de coneixements i competència lingüística de l'alumnat i les condicions reals del seu treball.

A l'alumne

Els autors inclosos en aquesta antologia són persones que no fa gaires anys anaven a les mateixes escoles que vosaltres, corrien per les mateixes serres, masos, monts o vores de riu, i, sovint, feien les mateixes, o paregudes, maleses que vosaltres.

Gent amb gran imaginació, molta cultura (popular o de l'altra, la que donen els llibres) i un gran amor a la terra on viuen o on van nàixer, que un bon dia es van decidir a escriure poesia, contes, novel·les, obres de teatre, cantar cançons, etc. en la seua pròpia llengua, la que parlen (parleu) a casa: el català.

En els textos recollits en les pàgines que vénen a continuació, reconeixeràs moltes dites, expressions, paraules i històries que et són molt familiars; però també descobriràs moltes novetats, i sobretot unes possibilitats de construir bellesa, de fer poesia o bé de contar històries complexes en la teua llengua que mai haguesses, haguéssim, pogut imaginar que es podia fer «sense eixir de casa».

Tant de bo que aquests textos, aquests poemes, contes i novel·les que llegiràs amb l'ajut d'aquesta guia, t'agraden, t'ho passes bé llegint-los i, perquè no, t'animen a escriure a tu mateix els teus propis contes, les teues històries.

JOSEP ANTONI CHAUVELL

Mitologia y tradicions al nord de la Franja

L'AUTOR

Josep Antoni Chauvell va néixer el dos de maig de 1956 a Alcampell (La Llitera), localitat on encara viu treballant les terres dels seus avantpassats, avui convertides en frondosos vergers d'arbres fruiters com bona part de les comarques regades pel canal d'Aragó i Catalunya.

La trajectòria vital i professional de Chauvell, segueix com membre de la cooperativa agrícola de Tamarit, com redactor de la revista *Desperta Ferro!*, com membre de l'Associació de Consells Locals de la Franja, o com regidor a l'Ajuntament d'Alcampell en dues legislatures, està marcada pel seu amor a la terra i les comarques que l'han vist néixer, i per l'interès per potenciar-ne el desenvolupament econòmic i cultural.

CAP A UN NOU COSTUMISME RURAL

Aquests darrers anys ha pres cos, ni que sigui només amb mitja dotzena de títols, un tipus de narrativa marcada amb un regust costumista i arrecerada a les comarques pirinenques de Catalunya.

Sens dubte, la referència cabdal és *Pedra de tartera* (1985), de Maria Barbal, però no es poden pas oblidar les aportacions de Josep Espunyes, de Pep Coll i de Joan Tocabens.

En aquest mateix context de referències s'ha de situar l'obra narrativa que conrea Josep Antoni Chauvell des de la Franja aragonesa de Ponent.

Davant de la concisió, el to suggerent i sintètic de Maria Barbal, l'estil de Chauvell flueix com una font generosa, exuberant i pròdiga —a vegades massa— d'anècdotes i detalls, però amb un to vigorós, ple de força, que s'emporta fàcilment al lector.

Ja en *Bo per a contar* l'estil evoluciona d'una manera notòria, esdevinent més sobri i concís, més net i clar, en uns relats a cavall entre la realitat i la fantasia, que formen un recull, tot plegat, àgil, lleuger i deliciós a estones.

En *Guardeu-vos de la nit del cel encès*, els fets són tractats amb una composició molt més complexa i els personatges tenen molt més relleu.

Isidor Cònsul

L'arribada de Josep Antoni Chauvell al món de la narrativa és un fruit un poc tardà (i per tant ple de gust i de consistència), en la lluita per la recuperació cultural i lingüística de les terres catalanòfones de l'Aragó.

Privat de l'ensenyament de la seua llengua materna, com tothom a la Franja fins fa pocs anys, Josep Antoni Chauvell es considera un escriptor autodidacta. La seua voluntat i amor propi li van fer estudiar gramàtica i va a començar a llegir textos en català pel seu compte.

A més a més d'aquesta força de voluntat, l'ajut de Teresa Solà, la seua muller, que passava a màquina i feia correccions i suggeriments als primers escrits de Chauvell, fou fonamental perquè ara nosaltres puguem gaudir d'unes obres plenes d'interès i amenitat, i d'un escriptor amb una gran habilitat narrativa, una fina i àcida ironia, i amb una especial sensibilitat per a recrear imatges de la vida rural de temps passats a les terres de la Franja, (les formes de treball, els costums, les dites, les tradicions,...), o per a reviuir els principals esdeveniments històrics que envolten els seus personatges.

Al llarg de les tres obres que Josep Anton Chauvell ha publicat fins ara, es poden apreciar alguns elements temàtics i estilístics comuns, sense oblidar una evident evolució cap a estructures narratives cada volta més complexes. Pel que fa als primers, destaquen la presència del destí, la fatalitat, com a principal motor de l'acció i del decurs de la vida dels personatges. L'humor, la ironia, la crítica moral i social apareixen molt sovint en les pàgines d'aquest narrador, donant-nos a entendre que no s'allunya gens ni mica dels fets que explica. Això els fa més pròxims també als ulls del lector. Un altre element temàtic quasi permanent en l'obra de Chauvell és el marc geogràfic de la Franja, en concret de la Llitera i la Ribagorça, els seus homes i dones, els seus treballs, jocs i costums tradicionals, i fins i tot la seua història col·lectiva, especialment les dècades finals del segle passat fins passada la guerra civil.

És a dir que el món rural que recull Chauvell en les seues narracions és un món sense tractors ni recol·lectores, on els pastors dormien al ras o a la quadra amb el bestiar, els casaments eren arranats per les famílies tenint molt en compte el patrimoni de cadascuna d'elles i on les reaccions i relacions humanes eren més elementals, però també més novel·lesques, més tràgiques.

Tot això unit als elements màgics, misteriosos, esotèrics, que l'autor inclou de tant en tant dins l'acció dramàtica, recollint les tradicions de pràctiques de bruixeria atribuïdes a la gent de la muntanya, dona a bona part dels seus escrits un caràcter èpic que captiva la imaginació del lector.

La llengua fresca i espontània de les obres de Chauvell recull, a voltes, les peculiaritats fonètiques, morfològiques, etc. de la Llitera i conté vacil·lacions, indefinicions i variacions pròpies d'una parla local sense gairebé tradició escrita.

Tot i això, el llenguatge emprat per Chauvell és clar, senzill, ple d'expressivitat i farcit de modismes, refranys, contalles i locucions pròpies de la Llitera, cosa que ajuda a conformar una literatura viva, colorista i entroncada amb la tradició popular. En la llengua emprada per Chauvell es pot distingir clarament entre els fragments col·loquials, amb frases en estil directe plenes de mots i girs locals, i els fragments narratius, en tercera persona, més normalitzats i literaris.

Els llibres d'aquest fructicultor d'Alcampell són, per tot això, no solament un seguit apassionant de fets i personatges que es graven al cor i a la memòria, sinó també una llista de mots, costums, tradicions i contes orals que, de no haver estat recollits en aquestes narracions, possiblement s'haguessen perdut amb la desaparició dels nostres iaïos.

L'OBRA

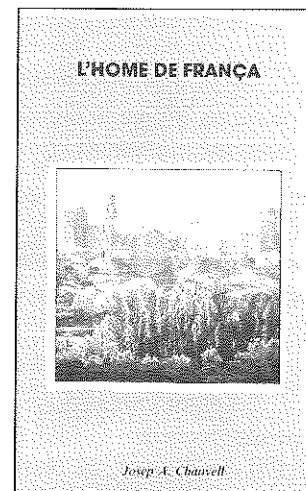
La primera novel·la de Josep Anton Chauvell, *L'home de França*¹, obtingué el I premi «Guillem Nicolau» (1986)².

El segon llibre d'aquest autor, *Bo per a contar*³, és un conjunt de contes breus que narren faules, dites i tradicions dels pobles de la Franja, escrits des de la perspectiva de l'autor.

La darrera, i potser la més ambiciosa obra d'aquest escriptor d'Alcampell publicada fins ara, és la novel·la *Guardeu-vos de la nit del cel encès*⁴.

L'Home de França

Aquesta obra, que conté elements propis de la novel·la picaresca, del realisme social i aspectes de la novel·la d'aventures i de la tradició oral, situa l'acció a l'entorn dels pobles de l'Alta Llitera i la Baixa Ribagorça, durant la segona meitat del segle passat. Narra la vida i miracles de Martí Molins, un home nascut en una cabana de pastors a la boga dels termes de Tolba i Benavarri i que va acabar els seus dies a França fugit de la justícia que el perseguia per un crim que no havia comès. El destí, configurat en els costums i les tradicions de l'època del món rural que li va tocar viure a Martí Molins i per les coincidències més novel·lesques, va proporcionar-li una vida intensa i marcada per la tragèdia.

¹ Zaragoza: Diputación General de Aragón, col. «Pa de Casa» 4, 1986; 2.ª edició (corregida), 1987.

² Aquest premi l'establí la Comissió Territorial d'Aragó del II Congrés Internacional de Llengua Catalana.

³ Barcelona: Sírius, 1988.

⁴ València: Ed. 3 i 4, 1991.

Estructura, argument i temàtica

La novel·la, dividida en vuit capítols i un «final», consta de tres parts ben diferents. La primera, que comprèn els sis primers capítols, parla del naixement de Martí Molins, de la seua infantesa i dels primers treballs de joventut, primerament on vivien els pares i després fora de casa, a Baells i Alcampell. Al llarg d'eixos anys coneix la duresa de les feines del camp, l'amor i les primeres colles d'amics, amb els quals participà en folgances i maleses.

Quan treballava a Alcampell, Molins és acusat d'un crim i fuig a França, on va haver de començar una nova vida i crear-se una nova identitat. Durant els vint-i-quatre anys que viu al país veí no s'assabenta, degut a un cúmul de circumstàncies adverses, del desenllaç de les investigacions policials. Aquests anys, resumits en el capítol setè, ocupen la segona part del relat. Durant tot aquest temps, a Martí no l'abandonà ni un moment la nostàlgia de la seua terra.

Finalment, Martí Molins emprèn el viatge de recerca del seu temps passat, viatge que el durà a la Barcelona del moviment obrer de les primeres dècades d'aquest segle.

La nostàlgia, el desarrelament, la força del destí i la incapacitat o impotència per a tòrcer el seu itinerari, són els motius centrals d'aquesta novel·la. Hom hi podria veure una al·legoria de la situació cultural i vital de la gent de la Franja, a cavall entre dos mons, sense acabar de pertànyer definitivament a un ni a l'altre, allunyats dels grans centres polítics.

Tècniques narratives

L'obra està narrada en tercera persona, amb algun salt brusc en el temps, o *flash back*, que marca la separació entre l'espai narratiu situat a les comarques de l'orient d'Aragó i el de l'exili a França.

Diàlegs vius, dramàtics i ràpids, algun monòleg interior i fins i tot un breu fragment de narració en primera persona mostren les vacil·lacions, els dubtes, el sofriment i el desencís del protagonista, que no comprèn el sentit del seu destí.

D'acord amb una lògica determinista, pròpia del realisme i el naturalisme, uns fets casuals canvien radicalment la vida dels protagonistes i el posterior transcurs de l'acció. Així, la pobresa de la família de Martí Molins motiva la marxa del poble; la trobada amb el bandoler Elies Capella i la irrupció inoportuna de la Guàrdia Civil l'obligarà a fugir a França i iniciar una nova vida.

D'altra banda és interessant observar els elements del món de la picaresca, que trobem en la novel·la. Escenes com el furt d'ous, la caiguda de Martí a una tina d'oli, l'avarícia del primer amo i la gana que li fa passar recorden la millor tradició de la novel·la picaresca castellana representada pel *Lazarillo de Tormes*, *El Buscón* o *El Guzmán de Alfarache*. Fins i tot, un cert sentit moral o didàctic de l'obra, (les «males companyies» poden arruïnar la vida d'un bon xicot) acentuen el caràcter picaresc d'aquesta obra.

Llengua

La llengua d'aquesta obra està plena de paraules pròpies de la vida rural i característiques d'Alcampell i d'altres pobles de la Franja («màrfega» «someret» «pitupèries» «topí» «trufes» «xautar» «badívol» «ficòs» «sigadero» «tiberi» etc.), així com d'expressions locals de gran riquesa plàstica i antropològica. («No tenien més que el negre de les ungles» per assenyalar l'extrema pobresa d'algú, «acabar pastant fang amb el nas» per morir-se, «estar carregat d'orgues» per tenir moltes manies, etc.).

En alguns casos es recull la peculiaritat dialectal de la palatalització dels grups **bl**, **cl**, **fl**, **gl** i **pl**, escrivint per exemple, «pllenes» o «se n'està moellant de mi».

En la morfologia l'autor empra l'article «el/els» en lloc de «lo/los» vigent a la Llitera, que només usa en aquesta obra en casos de renoms com «lo Bllanc». En canvi empra de manera més general el demostratiu local i comarcal «esto», el pronom personal en funció de complement «lo» («lo van veure» en lloc de «el van veure»), el pronom personal «mos» en comptes d'«ens» els infinitius greus com «vindre» i «tindre» en lloc dels aguts o temàtics, «venir» o «tenir».

Pel que fa al lèxic és molt freqüent l'ús de mots característics del català occidental: «aidar» «eixir» «enraonar» etc. en lloc de les opcions orientals «ajudar», «sortir», «parlar».

Bo per a contar

Aquesta obra conté un conjunt de vint-i-un contes breus escrits amb gran sensibilitat, claredat, ironia i sentit de l'humor. Chauvell combina, amb un estil propi i equilibrat, el contingut tradicional del conte amb una visió actual de l'argument.

Temàtica

Els temes que donen vida i suport a la senzilla línia argumental d'aquests contes, són variats i entroncats en la mitologia del folklore popular europeu: hi ha crítiques iròniques a la innocència, bona fe o estultícia de la gent de determinats pobles de la Franja («El gec

d'en Marro»), en uns altres casos la nota d'humor, la clau irònica del conte, està basada en equívocs lingüístics, degut a la ambigüitat o homonímia d'un mot («La maça de Fraga»), al doble sentit de determinades expressions, («Més que Déu n'hi ha ficat» «L'estàtua de Sant Josep de Calassanç»), o al diferent significat que tenen les paraules en castellà i en català («A l'Estall ja saben parlar el castellà»), recurs humorístic molt utilitzat a les zones de frontera lingüística amb bil·lingüisme superposat com és el cas de la Franja catalano-parlant de l'Aragó.

També es recullen en aquesta obra faules tradicionals («La faula del llop i la guineu» «La guineu»), llegendes de la comarca («Una història d'en Cucarxtxa» «La independència»), contes dedicats a gent de diferents oficis («El tractant» «El sastre» «El gran caçador» «El capellà»).

Cal no oblidar els dedicats a rememorar els antics costums, esports i treballs dels pagesos («La prova» «El millor corredor»), on Chauvell aconsegueix en molt poc espai literari un clima ple de emoció i transcendència, en un ambient gairebé èpic.

Però no solament la sàtira, l'humor i la ironia apareixen en aquests relats, sinó que també hi són presents valors com l'enginy, l'hospitalitat, la generositat, la fidelitat, la por, l'engany, la traïció, etc. En general tots els contes són amerats de l'amor i la tendresa sublims que sent l'autor per les seues criatures i les històries narrades.

Estructura

L'estructura interna dels contes és bastant similar, bé que es poden diferenciar fins a tres tipus diferents.

Hi predominen els que tenen una introducció, en la qual l'autor com a tal, no el narrador, explica l'origen del conte o fa una introducció general del tema, eixamplada de vegades amb cançons o dites populars. Després trobem la història pròpiament dita, on es presenten ràpidament (amb molt pocs trets descriptius), una situació i uns personatges i, sense que hi hague gaire «acció» entremig, ve un final conclusiu o moralitzant.

Uns altres contes passen directament a l'acció principal, sense introduccions ni comentaris previs. I un tercer model d'estructura serien aquells casos, molt poc freqüents, en els quals s'uneixen dues històries (una d'elles molt breu), sota un mateix títol.

Llengua

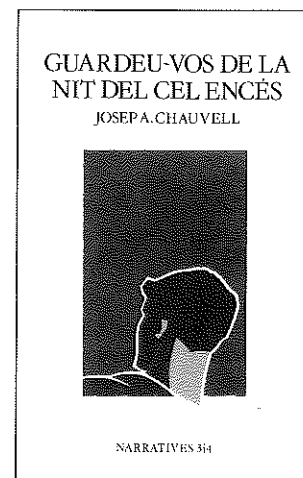
La llengua emprada per Chauvell en aquest recull de contes és més homogènia i normalitzada que en el cas de l'edició de *L'home de França*. Ara ja no hi trobem representada gràficament la palatalització dels grups **bl**, **cl**, **gl**, **fl** i **pl**, ni apareix el demostratiu «esto» o unes altres partícules locals. Però això no vol dir que *Bo per a contar* no tingue elements autòctons, modalitats pròpies de la Llitera. Ben al contrari, és una obra amb abundants i clares referències locals, també des del punt de vista lingüístic.

Pel que fa a la morfologia conté infinitius irregulars com «vindre». S'aprecia una certa vacil·lació en l'ús dels articles masculins «el/lo» encara que predominen els primers.

Quant al lèxic hi ha una gran quantitat de noms i expressions pròpies de la Llitera,

fins al punt que l'obra conté al final diferents índex (zoonímics, antroponímics, topònims i de vocabulari), molt útils, per a explicar-los. Així podem llegir paraules com «bonitatis» «begudí» «cremall» «esquismar» «endrapar» «esvidassar-se» «esfetgegar-se» etc. o frases fetes com «trespelar com una guerra nova» «ser un pa d'ordi» «fer foc a la cua» etc.

Guardeu-vos de la nit del cel encès

Argument, temàtica, personatges

Aquesta és, fins ara, la novel·la més complexa i extensa del autor. Hi transcorren tres tipus d'accions paral·leles. D'una banda, es narra la història de dues generacions dels Prats, una poderosa família de la Terra Plana (transumpte metafòric d'Alcampell); d'altra, s'inclouen a la trama general de la novel·la elements de la vida social, cultural i econòmica dels habitants de la Terra Plana. Finalment, i com a teló de fons que mou totes aquestes accions interdependents, apareixen de tant en tant fragments de la història d'Espanya que provocaren grans o petites convulsions, també en aquesta petita i tranquil·la vila: els anys previs a la dictadura de Primo de Rivera (1918-1923), quan van nàixer i germinar moltes revoltes i projectes d'emancipació social arreu de l'estat; els anys de la esmentada dictadura (1923-1930), durant la qual es van paralitzar i reprimir moltes reformes i activitats socials, però on es visqué una certa prosperitat econòmica i es feren abundants obres públiques; els terbolencs anys de la II República (1931-1936), que impulsaren el debat i la mobilització de les classes populars amb el domini alternant de les dretes i les esquerres en el govern de l'estat; i finalment la Guerra Civil (1936-1939), on es mesclaren els més purs i elevats ideals revolucionaris i progressistes, amb els més baixos i horribles sentiments: la venjança, la rancúnia, l'odi i la violència.

La història, contada en onze capítols de desigual extensió, comença amb la boda d'Anton Prats, el fill mascle més gran dels cinc de Josep Prats i Benita Casal, i per tant el futur hereu d'una família amb moltes terres i influència política i social a la Terra Plana.

Anton Prats és el principal protagonista de la acció novel·lesca i símbol de la trajectòria decadent d'aquesta família, que passa d'un progressiu ascens polític, econòmic i social a l'ocàs més absolut. Aquest destí funest i destructiu atraparà, d'una manera o d'una altra, a la pràctica totalitat de la nissaga Prats.

A més de la família Prats i els seus adversaris, bona part del protagonisme col·lectiu o coral d'aquesta novel·la l'assumeix el poble mateix, els diferents sectors socials presents a la vila. L'acció es desenvolupa fonamentalment en tres escenaris: els cafès, el Sindicat Agrícola i l'Ajuntament.

Quant als esdeveniments històrics que succeïen arreu de l'estat espanyol repercutien, lògicament, en la Terra Plana, però no hi havia una relació total ni mecànica. Els conflictes locals tenen la seua pròpia dinàmica interna.

La màgia i el misteri

Un altre element temàtic que influeix en la bullidera acció d'aquesta novel·la familiar i social és la màgia, el misteri, encarnat per Benita Casal, la mare dels Prats, i el destí, representat per Vicent Tedó, el boig del poble.

La màgia, l'esoterisme, que practica aquesta «Mamá Grande» lliterana, està basada, com en el cas de la Celestina del Renaixement, en la racionalitat, en l'experimentació científica i l'estudi de la natura, i no pas en l'atzar o les forces ocultes i incontrolables.

L'autor vol al mateix temps reflectir, amb aquests elements de bruixeria, pràctiques que eren comunes a les muntanyes de la Ribagorça, esteses posteriorment a la Terra Plana.

Així mateix, el destí que endevina i descobreix el «boig» Vicent Tedó no és gens casual, sinó que ve donat com a conseqüència lògica del comportament egoista, violent i rancunios dels protagonistes. La «nit del cel encès» tan anunciada per aquest sorprenent personatge, que arribà coincidint amb l'esclat de la guerra civil i desencadenà un pujal de desgràcies, té una funció moralitzant, didàctica, de càstig o escarment pels baixos sentiments que s'havien apoderat de la població.

Tècniques narratives

La novel·la està contada per un narrador «omniscient» (que ho veu i ho sap tot), en tercera persona.

Però són tantes les veus que s'han de sentir, tantes i tan variades les accions, les situacions i, fins i tot, els temps i els espais que han d'intervenir en aquest quadre col·lectiu, que el escriptor ha d'emprar molts i variats recursos per a narrar els fets.

La mateixa veu del narrador es torna freda, distant i objectiva unes voltes, inquisitorial i despectiva, tendra i sensible unes altres, a partir dels adjectius, els noms, les expressions que empra.

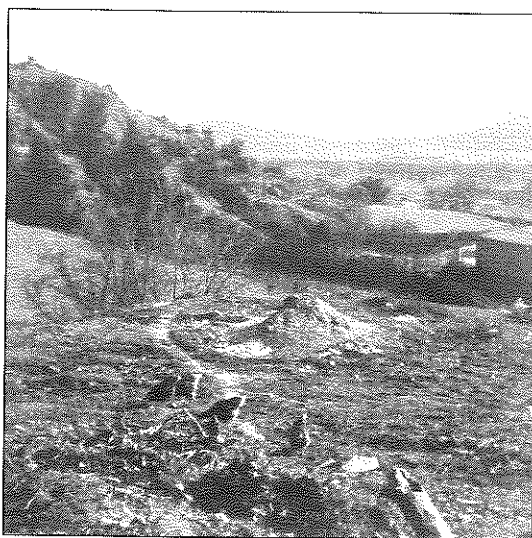
En ocasions, el narrador, mantenint la tercera persona, assumeix la visió i els sentiments del personatge, i se sorprèn i s'irrita, o s'alegra, com si fos el personatge mateix. Aquesta tècnica s'anomena «discurs indirecte lliure».

Molts altres i interessants recursos narratius apareixen en aquesta novel·la. Alguns fets, com les bodes de les filles de Josep Prats i Benita Casal, són presentats com a records de la mare. Unes altres vegades l'autor utilitza el pensament d'un personatge, (monòleg interior), o el diàleg fals d'un protagonista amb una persona absent o morta, per a continuar la narració.

El diàleg entre dues o més persones serveix en unes altres ocasions per a narrar uns fets històrics que se n'ixen del fil narratiu principal, o per a donar l'opinió de l'autor sobre eixos fets.

La llengua

En aquesta novel·la es pot apreciar un ús més conscient, més «estilístic» dels diferents nivells del llenguatge. Encara que hi ha un predomini de les formes i expressions pròpies del català nord-occidental (el que es parla a la Franja aragonesa i a les terres de Lleida), l'autor empra una llengua més estandaritzada en els fragments narratius i en els comentaris històrics. En canvi, en els diàlegs entre els personatges del poble podem trobar els trets més característics de la llengua local que ja podíem veure a *L'home de França*: els demostratius «açó» «esto» «eixo», els personals complements «mos» «vos»; el personal subjecte «naltros»; el subjuntiu acabat amb -a, («sia»), així com refranys i frases fetes de gran expressivitat: «deixar amb una rosa a cada galta» «dur a les tres pedretes» etc.

TEXTOS

L'home de frança

Text 1

La Ramona era una dona molt treballadora, feia feines al mas dels amos, criava llocades de polls, de pavos i patos, es portava una mica d'hort que feia aprofitant una petita font que neixia als terrenys del mas. Era l'hort de l'amo de les terres, però n'havia deixat un raconet al Manel perquè pogués sembrar-hi unes poques de trumfes, quatre cols i un parell de taules de guixes o caretes. Era d'aquell mateix fontanal d'on la dona del pastor duia l'aigua amb un someret al que li ficava uns argadells i quatre cànters. Esta aigua era pel consum del mas i de la seua família. Total que entre carregar aigua, treballar-se la mica d'hort, els polls, patos i pavos, les feines que li manava l'ama del mas i criar la canalla, la Ramona s'anava a gitar cada nit ben rendida i quan queia a la màrfega de palla de sègol, pensava, sisquiere esta nit em deixés tranquil·la lo pestós del Manel, perquè ell sempre està en dansa, és clar, pensava, la feina de pastor no rebenta a ningú i jo no paro en tot el dia i arribo morta. I fent-se pujar els llençols de cànim la dona del pastor s'adormia pensant per on eixiria l'endemà el sol.

Preguntes⁵

BLOC I (Primer Cicle).

I. VOCABULARI

1. Explica d'on ve l'expressió «llocades de polls». És habitual a la teua vila l'expressió «una mica d'hort»? Com ho diries?

2. Dins de la parla d'Alcampell, que reproduïx aquest fragment, hi ha clars castellanismes com són els noms d'animals «pavos» i «patos».

Explica quin és el mot català per designar aquests animals i com ho dieu en el teu poble. Fes el mateix amb altres noms d'animals de granja i de corral que conegues.

II. COMENTARI LITERARI

1. Fes un resum del contingut del fragment explicant el caràcter, la personalitat, de la dona de Martí Molins.

III. ELEMENTS SOCIOLÒGICS

1. Escribe una redacció, imitant l'estil i la temàtica del fragment, contant com és una jornada normal de la vida de ta mare.

2. La vida de les dones al camp transcorre en bona part a l'entorn del mas o la masia. Describe un mas que conegues: nombre d'habitacions, disposició dels espais, materials amb què estan construït, els diferents objectes que hi ha dins, etc.

BLOC II (Segon cicle)

I. VOCABULARI

1. En aquest fragment hi ha abundants mots que no es troben als diccionaris d'ús més corrent, com «fontanal» (= font naixent), «caretes» (= mongetes que assemblen cares de ninots), «someret» (= ruquet, burro petit), «argadells» (= peça de l'arnés d'un animal de càrrega), «pestós» (= pudent), «sisquiere» (= almenys, encara que, tant de bo), «trumfa» (= patata), etc. Investiga i comenta si aquests vocables s'empren al teu poble o comarca, o assenyala quins altres utilitzeu per a referir-vos a la mateixa cosa.

2. Defineix, amb l'ajut del diccionari si cal, les paraules següents: «màrfega» «sègol» i «guixes».

II. COMENTARI LITERARI

1. Aquí veiem una descripció de la vida habitual i la personalitat de la Ramona, mare de Martí Molins. En quines parts dividiries el text a partir dels diferents aspectes del personatge que s'hi descriu?

⁵ Els exercicis del bloc I són recomanats per als alumnes del Primer Cicle de Secundària. Els del bloc II, per als de Segon Cicle i Batxillerat.

2. Comenta els temps verbals del text i relaciona'ls amb el caràcter descriptiu del discurs i amb el tipus d'acció que expressen.

3. Al final hi ha una mena de monòleg interior escrit en primera persona. Torna'l a escriure respectant les normes ortogràfiques de puntuació per a l'estil directe (dos punts, cometes, guionet, etc.). Escriu-lo després en estil indirecte (en tercera persona).

III. ELEMENTS SOCIOLÒGICS

1. En aquestes línies l'autor reflecteix amb fidelitat i vivesa la vida que menaven les dones a les nostres terres fins no fa gaires anys. Fes una redacció comparant els diferents costums i maneres de treballar i viure de les dones del camp d'ara i les d'abans. Per a fer-ho mira de recollir dades de les vostres iaies, ties i mares. Fixa't en aspectes com són els tipus i horaris dels treballs, la seua duresa, els mitjans tècnics que es feien servir, etc. Tingues en compte tant els treballs domèstics i camperols com les tasques d'educar els fills, el seu paper dins la família, etc.

Text 2

L'hivern havia tornat i amb ell les festes de Nadal, la canalla pels carrers cantava les cançons habituals, com aquella que deia: —«Ara ve Nadal, posarem lo porc en sal, les gallines en avarques, los capons en avarcons, la somera a la pastera, lo pollí al cap del pi, toca, toca Valentí».— A les cases arregllades mataven el porc, colles de mandongueres feien l'adobat amb grans quantitats de pataques, morcilles, girelles i tot lo que n'era tradicional de fer a la matança. Els menuts els enviaven a buscar, a la casa d'algun parent, el mollle de fer pataques, ells hi anaven corrent i tornaven cap a casa carregats amb una taleca on es suposava que hi havia el preciat motlle. Havien estat advertits que anessin amb compte de no trencar-lo, car era una peça clau en la confecció de les pataques. Quan la pobra canalla obria el sac només hi trobava ferris vells o llenya o bé pedres, amb gran desil·lusió per la seua part. Els petits s'enfadaven per haver estat enganyats, llavors lis donaven algun dolç i tots els mals es feien fum.

Preguntes

BLOC I (Primer cicle)

I. VOCABULARI

1. Comenta el significat de «pastera» «taleca» el mot local «ferris» (= ferros) i esmenta els sinònims d'aquestes paraules que s'utilitzen a la teua localitat.

2. Busca derivats de les paraules «pedra» «llenya» i «fum» i antònims de «dolç» «mal» i «trencar».

II. REDACCIÓ

1. Al començament d'aquest fragment hi ha una cançó de Nadal. Fes una recerca entre els teus parents i porta a classe les dites, refranys, versos i cançons al·lusives al Nadal o a la matança del porc que hagues recollit. Després podeu fer amb peces de cartolina un mural descrivint alguns d'aquests textos de la literatura popular, acompanyant-les de dibuixos, fotografies, etc.

2. Fes una redacció narrant unes vacances de Nadal que recordes especialment, o sobre una matança de porc en la qual hagues participat.

BLOC II (Segon cicle)

I. VOCABULARI

1. Explica el significat de les expressions «cases arregllades» (dins del context d'aquest fragment), i «es feien fum» i digues si a la vostra zona s'empren de similars.

2. Escriu sinònims de la paraula «menuts» amb el significat que hi troben en aquest fragment i comenta els diferents matisos que tenen, depenent del lloc geogràfic i la situació en què s'utilitzen.

II. MORFOSINTAXI

1. Fixa't en els temps i la correlació verbal que hi ha en els verbs de l'oració «Havien estat advertits... pataques». Analitza morfològicament cadascuna d'aquestes formes verbals i reflexiona sobre quina relació temporal (anterioritat, posterioritat, simultaneïtat, etc.) o les diferències aspectuals (acció durativa, o acabada) que hi trobem.

III. REDACCIÓ

1. L'autor inclou, en aquesta evocació de la matança del porc, noms dels diferents embotits que es fan a la Llitera: «pataques» (fetes amb greixos, pa i canyella), «girelles» (= greixos amb pa i sang de forma rodona), «morcilles» (= botifarres negres). Fes una redacció on es recopilen els noms dels embotits que es fan, o es feien, al teu poble explicant la seua composició i elaboració. Conta a més com era un dia de matança a casa vostra i si tu hi participaves o hi participes. Per cert, quin o quins noms rep el porc a la teua vila?

Anàlisi de la obra completa

Si heu llegit la novel·la completa formeu un equip de tres o quatre companys, escolliu una de les propostes de investigació que es fan a continuació o qualsevol altra que us indique el vostre professor o professora, i redacteu un breu treball que exposareu després a tota la classe.

BLOC I (Primer Cicle)

I. ANÀlisi DELS PERSONATGES

Basant-vos en les descripcions que fa l'autor dels principals personatges que apareixen a la novel·la, de les situacions que hi viuen i els seus comportaments, feu una mena de «galeria de retrats» donant la vostra impressió sobre el caràcter, personalitat, aspecte físic, valors morals, dades biogràfiques, etc. del Martí Molins; de la Ramona, sa mare; de l'Elies Capella, el Bandoler; del Rafel Castells, l'amic que el va traïr; del Bllanc, un dels amos del Martí; de la Maria Roca; del Martí Roca, el fill de tots dos; de la seua muller, Margarida, o d'uns altres personatges que us hagen cridat l'atenció.

Cada membre del equip hauria d'analitzar un dels personatges, i després discutir col·lectivament quins són els més importants, els més entranyables, els millor caracteritzats...

II. MAPA GEOGRÀFIC

Els afeccionats a la geografia o a la història podrien confeccionar un mapa físic i polític de la franja oriental de l'Aragó, i de Catalunya, assenyalant els pobles per on transcorregué la vida del Martí Molins i l'itinerari que va seguir des que va sortir de la masia de Tolba fins que va fugir, per Catalunya, a França.

Tornant als pobles de la Franja que ixen a la novel·la, feu un informe, ajudant-vos d'enciclopèdies, dades dels ajuntaments, etc. sobre llur situació actual: població (o despoblació), tipus majoritari de vida, dades econòmiques de producció, renda per càpita, productes i sectors majoritaris, festes i tradicions, situació geogràfica, etc.

BLOC II (Segon Cicle)

I. ANÀlisi DE LA LLENGUA

1. Es tractaria de fixar-se en els mots i expressions locals, i les transcripcions fonètiques literals de la llengua parlada que s'allunyen o es diferencien del català estàndard.

2. També es podrien assenyalar algunes mostres de català culte o literari que per desconèixer-les vos han cridat més l'atenció.

3. Per acabar, i com a conclusió, es podria caracteritzar el tipus de llenguatge que empra generalment l'autor en aquesta obra i fer un resum de les principals o més freqüents característiques dialectals i locals que hi apareixen.

4. Per a la tasca prèvia de recopilació i selecció de mots i expressions locals, es podien dividir i classificar a part: el lèxic, quadre de demostratius, quadre de possessius, pronoms personals, temps verbals peculiars (imperfectes, subjuntius, infinitius), articles (el/lo), castellanismes, frases fetes, sentències, refranys, etc.

II. ANÀlisi DE L'ESTIL NARRATIU

1. Feu primer de tot una síntesi de l'argument, capítol per capítol, i indiqueu quins

són els fets claus que motiven el desenvolupament de la trama central de la novel·la (els que provoquen els canvis a la vida de Martí Molins).

2. Fixeu-vos també en el tractament del pas del temps en aquesta obra: assenyaieu els salts temporals bruscs, els *flash back* o salts enrere i els procediments narratius que s'empren per a plasmar-los; fragments o capítols on es donen casos de «compressió» (fets succeïts en molt poc temps) o de «dilatació» (pocs fets estesos en moltes pàgines).

3. Pel que fa al punt de vista o posició del narrador davant els fets que conta, a partir del fet que la major part de la obra està narrada en tercera persona, assenyaieu els trets lingüístics que caracteritzen els fragments que se n'ixen d'aquesta forma habitual de narrar: monòlegs interiors, narració en primera persona, els abundants diàlegs en estil directe i les incursions de l'autor en estil indirecte lliure, és a dir quan l'autor es mostra molt pròxim o solidari amb la acció que narra, lamentant-se, alegrant-se, escandalitzant-se, o jutjant el que succeix, etc.

4. Com a conclusió d'aquest treball, podríeu esbrinar si aquesta varietat de formes narratives aporta vivacitat, riquesa expressiva a la novel·la, o crea confusió. També podríeu comentar si la posició general del narrador davant dels fets que narra és d'objectivitat, distanciament, neutralitat, etc.; o ben al contrari, de parcialitat, aportant la seua visió pessimista, determinista o moralitzant.

III. HISTÒRIA, COSTUMS, FORMES DE VIDA

1. Feu una recopilació d'aquests elements socials i antropològics que apareixen en el llibre, (sobre tot dels capítols que situen l'acció a les comarques de la Llitera i la Ribagorça, encara que també es poden fer a part de les situacions i costums socials dels capítols situats a França i Barcelona) i tracteu de descriure un quadre, com més complet millor, de la vida camperola (o de la de França o de la de Barcelona) d'aquell temps.

2. En la darrera part de la novel·la Martí Molins fa un viatge a la Ciutat Comtal per conèixer el seu fill. Allí descobreix una persona molt diferent d'ell: Martí Roca, el seu descendent, és un sindicalista anarquista, mentre que ell és un terratinent i ramader assentat. Podem veure en aquest text dues visions molt diferents dels mateixos fets. La del pare, plena de perplexitat i estranyesa, de distanciament, en definitiva. La del fill, més vital, en encesa defensa dels seus ideals. ¿Quins recursos lingüístics empra l'autor per a mostrar aquestes dues visions?

3. Amb l'ajut dels vostres professors i de llibres d'història, fes una redacció explicant els principals fets, i les causes polítiques i socials, que van propiciar les vagues generals a Barcelona a principis de segle i en especial la de l'anomenada Setmana Tràgica de 1909, a la qual s'hi fa al·lusió directa.

BLOC I (Primer Cicle)

Text 1

Tres pets

El tomàs era un pa d'ordi; la seva preocupació fonamental era trobar a taula bon plat, i fondo. «La qüestió és que hi hagi tiberi i bona sam per despatxar-lo», solia dir sempre.

Així li anava allò d'endrapar tant que estava que no cabia a la pell, i ni que l'haguessin atapeït no hauria pogut estar més ple. Feia una papada como un vedell i des del pit fins al ventre tot es veia igual: rodó como una tenalla d'aquelles tan grosses.

Tomàs tenia terror a qualsevol mena de malaltia, era tan aprensiu que només que li fes mal la punta del dit pensava que es moria. Rita, la seua dona, no parava de renegar-li: «No sé pas per què menges tant; faràs un pel un dia qualsevol; i damunt no saps sofrir gota. Oh!, quina calamitat d'home!».

Aquell dia Tomàs anava gemegant d'un costat a l'altre.

—Es pot saber què tinc, només faig que fer pets i tinc el ventre como regirat—, va respondre.

—Això és que has menjat massa per dinar i ara et costa de pair—, va reprimir-li la seua dona.

Però Tomàs no estava gaire convençut que la causa del seu sofriment tingués res a veure amb l'àpat del dinar. «Etic fotut», pensava; «dec començar-me a malmetre per dins, aquests pets no volen dir altra cosa. (...)»

Preguntes

1. Explica el seu significat i busca paraules o expressions sinònimes a «era un pa d'ordi» «es prenia a falòrnia el seu destí» «endrapar» «àpat», «tiberi», «cruïlla» i «estona».
2. Conta l'argument del conte en breus línies.
3. Assenyala les anècdotes, paraules o situacions d'aquest conte que més gràcia t'han fet i explica el perquè.

Text 2

El sastre

De sastres, n'hi ha hagut molts; bons sastres, més aviat pocs, i desastres, un bon grapat.

Hi ha una cançoneta popular aplicada a l'ofici de l'agulla, en aquestes terres:

Sastre pollastre,
cuca de mixó,
que roda per l'aigua
com un anistró

Bartomeu era sastre d'ofici; mal après o ben après, aquest era el seu treball, i el cas és que l'home l'exercia com podia. De jovenet, l'havien ficat d'aprenent amb un sastre, ja vell, del poble. Com que el noi, de feble constitució, no valia per a treballar la terra, els seus pares van creure més adient per a ell de fer-li aprendre algun ofici, car, d'alguna manera s'havia d'esvi-dassar el xicot i quan ells faltessin ja tindria de què viure l'escarransit Bartomeu.

El mestre sastre va deixar aquest món de misèries i, ara era en Bartomeu el qui ocupava el lloc del seu ensenyador. Prenia mesures, tallava robes, sobrefilava i conclòia tot tipus d'encàrrecs que els clients de l'antic sastre li encomanaven amb la confiança que, qui havia estat alumne del sastre coix (així és com era conegut l'antic), per força havia hagut d'aprendre molt del reconegut art d'aquell home únic en la feina de deixar ben acabats els vestits en carregats. Bartomeu, però, o no va aprendre gaire o era dur de closca, perquè, de vestits, sí que en feia, sí, però al que no li mancava roba li'n sobrava. (...)»

Preguntes

1. En la introducció del conte, abans de començar l'història pròpiament dita, hi ha una cançó popular que comença per «Sastre pollastre...». Pregunta a casa, o alguns iaïos del teu poble, si recorden alguna cançó pareguda referent a aquest ofici. Escribeu-la i porta-la a classe.
2. Amb l'ajut del vocabulari que trobaràs al final d'aquest llibre, explica el significat, i busca sinònims d'«esvidasar-se». Busca unes altres paraules i expressions derivades del mot «vida». Fent servir el diccionari escriu el significat i digues algun sinònim i antònim d'«adient» i «escarransit».
3. Al final d'aquesta història, es narra una situació divertida. El sastre Bartomeu, el nostre protagonista, es queda paralitzat i ple de por pensant que darrere d'ell hi ha uns lladres que el tenen enganxat. Escribeu un diàleg on tu intentes convèncer, amb arguments força contundents, uns veritables lladres que et deixen en llibertat sense fer-te res, després d'haver-te detingut anant sol o sola per un camí solitari al tardet.

Text 3

En Peret sense por

—Es dirà Peret, com jo mateix— va dir el pare quan el nadó va deixar veure el senyal.

El nen, como tots els que neixen amb bona estrella, pujava fort i sa, amb una vitalitat i una rapidesa que semblava que se'l veia créixer a cada moment.

«Serà trempat i valent» deia el pare quan feia que el seu fill ni feia menció de plorar a l'hora de ser banyat. Tampoc no li queia cap llàgrima ni bramava si es quedava solet i despert al bres. «Quin xicarró més bonic que tenim, i que valent!, és ben segur que, de gran, no serà cap poregós» afegia el pare en veure que el nen no tenia pas cap mena de por de ser remullat, canviat, ni de quedar-se sol.

En Peret anava creixent i cada vegada més s'anava notant en ell una total indiferència per la por.

Les velles del poble atemorien la canalla amb històries de «marreques», homes dolents o del sac que s'enduien la gent menuda si aquests no es portaven bé. Gitanos i «húngaros» que passaven pels pobles i recollien els nens i nenes que no es volien menjar les sopes, els quals eren confiats a aquesta gent i mai més no se'n sabia res. Els infants, cagats de por, s'afanyaven a acabar-se el recapte o la llesca de pa sucat amb oli, pensant que si no ho feien serien donats a les collades de gitanos transeünts que els haurien de fer passar hores molt amargues, sense possibilitat de tornar a veure mai les seves famílies. (...)

Preguntes

1. Al començament d'aquest conte l'autor ens parla de «marreques» dits en altres llocs, «l'home del sac» o «butoni». Digues com s'anomena en el teu poble aquest personatge i explica alguna història que es conte d'ell. Si no te'n saps cap, pregunta a gent del poble.

2. Explica el significat de la paraula «recapte» i anota els ingredients que conté aquest plat a la vostra zona. Després, amb l'ajut del diccionari, busca sinònims d'«esgarriar-se» i «cossi».

3. El final d'aquesta història és tan graciós com sorprenent. Inventat i escriu un final del conte amb una nova situació que fague que, finalment, en Pere tingue por. Després podeu llegir-les totes a classe i decidir entre tots, quines són les més ocurrents i originals.

BLOC II (Segon Cicle)

Text 4

A l'Estall ja saben parlar el castellà

Avui, a les nostres comarques, tothom coneix el castellà, tant a nivell parlat com escrit. Només alguna gent ja molt gran desconeix aquesta llengua oficial a l'Estat espanyol.

No fa massa anys, però, hi havia moltes persones que en no haver anat a estudi de petits, ni haver-se mogut mai dels pobles, no sabien escriure ni una paraula de castellà, i parlar-lo, ben just i malament. Fins i tot, alguns, ni tan sols això. Recordo el que hom em va contar un camí.

Era una dona que, quan sentia enraonar un home castellà, estava creguda que aquell senyor era «estranger». I així li deia al seu fill:

—Oï!, est home deu ser estranger, perquè no sé pas què diu, parla d'una manera que no l'entenc.

El seu fill responia tot enfadat:

—Però, com vol entendre'l, mare? Vostè no s'ha mogut mai d'ací, ni ha anat a estudi. Com vol entendre'l?

Doncs bé, a l'Estall tenien un greu problema: esperaven la visita d'un foraster que venia de terres de parla castellana i ningú d'aquell lloc no en sabia ni una paraula d'aquella llengua.

A la casa on el foraster havia d'anar a parar estaven amoïnats: «Com ho farem, pobres de naltros, per a fernos entendre?, i com ho farem per a entendre el que parlarà l'home que esperem?, i què pensarà de naltros?, dirà que som uns ignorants de no conèixer la seva llengua».

Així estaven de trasbalsats, aquella família, tement l'arribada de l'hoste foraster, quan la mossa de la casa va eixir al pas i va dir:

—No s'amoïn'nin que ja hi parlaré jo, amb l'home castellà.

—Tú?, desgraciada—, van respondre els amos de la casa—. Si ets més dura que una pedra, i, d'on t'ha de vindre saber enraonar el castell? (...)

Nota de l'Editor: L'Estall era un llogarró, actualment deshabitat, a la zona del Montsec d'Estall, a la baixa Ribagorça, del qual es contava moltes rondalles. A la novella «L'home de França», s'hi inclou també un parell d'aquests contes de l'Estall.

Preguntes

1. Fes un resum del argument d'aquest conte i explica en quines parts el dividiries.

2. El text és ple d'expressions o frases fetes molt gràfiques i gracioses com «acabar en punxa» «no tocaven ni quarts d'hores» «estaven tots a mig coure» etc. Defineix el seu significat, fixa't en quin context s'empren.

3. L'autor usa aquí el pronom personal de primera persona del plural local «naltros». Aprofita per escriure el sistema complet de pronoms personals subjectes que utilitzeu al teu poble.

4. Aquest relat aborda el tema, freqüent a les nostres terres, de les conseqüències de la diglòssia o desconeixement, tant dels nivells cultes de la llengua autòctona com de la llengua castellana, i els encreuaments que es produeixen entre ambdues per a suplir aqueixes deficiències. Fes una redacció explicant casos d'aquests tipus de confusió lingüística i comenta si creus que existeix alguna mena de complex d'inferioritat per part dels aragonesos catalano-parlants davant els castellano-parlants quan parlen en qualsevol dels dos idiomes.

5. La història que narra aquest conte es relativament fàcil de representar. Dividint-vos en grups dins de la classe, uns podeu adaptar el text a un guió teatral, incorporant acotacions on s'indiquen la situació dels actors i actrius, la decoració de les diferents escenes, etc. i diàlegs amb expressions que s'usen al vostre poble. Un altre grup es

podria encarregar de la il·luminació i posta en escena, pensar un vestuari adient, etc., i un altre de representar l'obra. Si vos ix bé podíeu fer una sessió per a tot el col·legi.

Text 5

La prova

Pere Boix, Manel el Guerxo i Tonet Anglada s'havien enllestit per a la prova.

Tot era a punt: les dalles ben picades i esmolades amb els rampills assegurats, els pixots d'os amb la llarga esmola, a la faixa, i, les camises arro-mangades més amunt del colze. Els tres homes eren disposats a fer-hi front per a dirimir qui seria el més valent.

El Guerxo, amb la punta de caliquenya apagada a la boca, donava l'última mirada a la llarga feixa; quasi no es veia el final. Encara que només tenia l'ull dret, sabia prou bé que la boga era a la llunyana pedra blanca. Va tórser el coll a dreta i a esquerra i va donar el darrer cop d'únic ull als altres dos homes que, com ell, estaven forts i fermes a alçar-se com a campió i ésser aclamat millor dallador de la vila.

A l'ensòl de la gran feixa, mig poble estava atent a l'inici de la competició; dones i vells, homes i canalla feien les seves càbales sobre qui seria el guanyador i cadascú esperonava el seu favorit. (...)

Preguntes

1. Anota en el teu quadern el significat de «rampill» «garba» «pixots» «rem» «begudí» «rostoll» «caliquenya» i «galeda». Digues quins d'aquests mots són d'ús en el català general i quins són més propis del català nord-occidental. Afegeix la denominació que aquests conceptes tinguen en el parlar de la teua vila, si és diferent de com apareixen aquí.

2. Dins de la narració de la gran prova entre tres segadors, plena de suspens i dramatisme, hi ha dos salts enrere en el temps. Indica en quin moment del relat apareixen i explica que aporten cadascuna d'aquestes incursions en el passat al seu contingut narratiu.

3. Fes un breu retrat del caràcter i la personalitat de Manel, el Guerxo.

4. De les abundants frases en estil directe, escrites entre cometes, que apareixen en aquest relat, hi ha algunes que expressen el pensament del qui parla (monòlegs interiors), altres que són crits d'ànim dels espectadors de la prova i unes altres que són un diàleg entre els protagonistes. Indica un exemple de cadascun d'aquests casos.

5. Quin ha estat per a tu el moment més emocionant, de més tensió dramàtica, d'aquest conte? Explica el perquè.

Text 6

Els hereus

Era el costum, en aquestes terres, que el fill o la filla que es quedava a casa s'havia de fer càrrec dels pares una vegada aquests fossin vells i no es valguessin per ells. A canvi, el dipositari del compte dels progenitors era designat hereu de la major part del patrimoni familiar. Així, la resta dels fills eren dotats amb béns o diners una vegada deixaven de pertànyer a l'ens originari.

Depenia sempre de les possibilitats econòmiques, que els fills dotats ho fossin amb major o menor grau, encara que, de vegades, això tampoc no comptava perquè molts dels que canviaven de casa marxessin d'allí quasi amb les mans al cap. Quatre rals, i a voltes, a cobrar en molts anys, o algun bocí de terra, era tota l'herència rebuda pels qui tenien la desgràcia de no ésser destinats com a «l'hereu».

En terres com aquestes, dures, seques i amb el temps sempre a la contra —i més en èpoques passades, en què mancaven els adobs, la maquinària i els mitjans de desenvolupament tecnològic i humà—, comportava, necessàriament, una vida força conservadora pel que fa als nostres jaios. La gent gran temia el futur quan era membre de casa de poc patrimoni, i sobrevalorava la terra i els béns de manera quasi religiosa. Aquest fet també es donava en les anomenades cases bones, que s'aferrissaven per a col·locar els fills en famílies de bona situació, o buscaven hereus i pubilles per aconseguir una bona posada per a ells.

Els xicots i les xicotes en l'edat de casar-se tenien molt present tot allò i, guiats pels consells dels seus pares, especulaven a l'hora de trobar la parella adient, més preocupats per la futura situació econòmica que per la flama de l'amor.

Val a dir, però, que no tothom actuava així, i que, també la força dels sentiments donava lloc a molts casoris no desitjats per les famílies afectades. També, qui res no tenia, res no havia de perdre, i triava la seva parella guiada pels designis del cor, que, al capdavant, ha estat sempre un dels béns més preuats de l'home.

De tota manera, l'interès econòmic i la posició social eren (i encara en trobaríem relleu) tinguts molt presents en haver de crear nous enllaços. Així, els que es casaven pelats, tant l'un com l'altre era conegut popularment com que ho feien «solters»; clar que ho eren, de solters, però la veu popular volia fer entendre que allò de «solters» significava que igual tenien a una mà com a l'altra.

També les noies tenien bona cura de fer més bona cara —o de ballar-hi més peces— als fills de cases amb un parell de mules que no pas als que tenien un trist somer. (...)

Preguntes

1. En la primera part del conte s'explica el tradicional sistema de transmissió de béns a les nostres terres i la seua justificació econòmica i social. Què queda avui d'aquests costums en els vostres pobles? ¿Creus que els xics i xiques joves es miren abans de sortir

a ballar o a passejar, si són els hereus o les pubilles de la casa, si tenen o no tenen diners? ¿Encara és normal que es quede el fill gran a treballar les terres de casa?

2. Després de llegir el conte sencer, escriu en una petita redacció quines són els ensenyaments morals que conté, quins valors morals ataca i quins defensa. Com a conclusió d'aquestes reflexions inventa un eslògan per a col·locar-lo en un cartell que elaboraràs tu després a la classe.

3. A la primera pàgina del relat trobem, en el mateix paràgraf dues expressions temporals sinònimes: «a voltes» i «de vegades». Quina de les dues s'empra preferentment a la teua vila? Escriu frases diferents on apareguen expressions sinònimes a aquestes dues que surten aquí.

4. Tracta d'explicar el significat que tenen en el relat «s'aferriassen» i «raure».

Anàlisi de l'obra completa

BLOCS I-II (Primer i Segon Cicle)

Si has llegit tots els contes d'aquest llibre, contesta a les següents preguntes:

I. TREBALL INDIVIDUAL

1. Digues els títols de les tres històries que més t'han agradat, i els tres que menys. Explica el perquè.

II. TREBALLS COL·LECTIUS (a escollir un per grup)

1. Organitzats en grups de tres o quatre, feu un mural on figuren de manera clara, esquemàtica i atractiva els següents elements: a) una introducció sobre l'autor i la seua trajectòria literària; b) breus resums i comentaris crítics de set dels vint-i-un contes del llibre (cada grup pot agafar set contes diferents per a abraçar-los tots); c) il·lustracions (dibuixos, fotografies...) al·lusionant als protagonistes o als llocs geogràfics on es situen els contes seleccionats. Ah!, i col·loqueu un títol genèric referit a l'autor o a l'obra.

2. Imagineu que heu de fer una campanya per convèncer a la resta de la classe que el conte que més us ha agradat és el millor. Feu un cartell publicitari on, mitjançant eslògans, refranys, poemes, fotografies,... «canteu» les excel·lències d'eix conte.

3. Ja dins de l'apassionant món de la publicitat, planifiquen una campanya per a promocionar la venda del llibre. Per aconseguir-ho, inventeu un eslògan, un text per a un anunci de ràdio i confeccioneu un cartell publicitari. En tots aquests textos han d'aparèixer el títol de l'obra, el nom de l'autor del llibre i el de l'editorial.

Guardeu-vos de la nit del cel encès

BLOC I (Primer Cicle)

Text 1

Sí, segur que sa mare n'estaria contenta d'aquell casori, perquè un hereu com era ell, o almenys estava destinat a ser-ho, ha de dur a la casa el que més li convé —continuava cavil·lant mentre encenia la llar. Una vegada encès el foc, va arrimar-hi un tupinet amb aigua per a escudellar després dos plats de sopes, l'un per a sa mare i l'altre per a ell.

Assegut davant les flames el cap li continuava barrinant. Pensava en son pare, mort quan ell tenia quinze anys; el pobre pare, que no va veure ni el casament de la germana gran, Dorotea. Més va valdre, pensava. D'altra part, d'haver campat, no ho hauria permès mai, ni tampoc el de l'altra germana, la Pepeta. Es van deixar portar pels inútils sentiments, elles, filles d'aquella casa tan antiga, tan ben situada, de tanta solera; no, el pare no ho hauria pas permès.

Preguntes

1. Resumeix en poques línies l'opinió d'Anton Prats sobre els casaments en «les bones famílies» i afegeix-ne la teua.

2. Explica el significat que té aquí la paraula «barrinar» i comenta altres significats que pot tenir.

3. El «tupí» o «topí» en algun poble de les nostres terres, és un mot que fa al·lusió a recipients culinaris diferents. Descriu la forma, el material i l'ús que se'n fa, o se'n feia, del tupí en el teu poble. Compara la teua descripció personal amb la definició que fa d'aquest nom el diccionari.

4. Digues com a mínim tres sinònims de «casori». Quin seria l'antònim?

5. En aquests dos paràgrafs del llibre hi ha, en alguns moments, dificultats per saber quan «parla» el narrador i quan parla o pensa el personatge, (Anton Prats), perquè no hi ha «cometes» i totes les oracions estan en tercera persona. Fes tu la distinció i assenyala quines frases pertanyen a l'un i quines a l'altre.

6. L'autor utilitza la tècnica del record d'un personatge per a contar coses del passat: el casament de les germanes grans d'Anton Prats... Fes una redacció inventant-te un personatge que recorde fets de sa vida, o de la d'algú altre, en temps passats.

Text 2

Vicent Tedó, el boig, va guardar la moneda, va agafar la galleda i va tocar el dos d'allí.

De camí cap a casa Josep Prats anava dient a son germà:

—Serà cert tot lo que ha pronosticat eixo boig?

—Bah!, no en faces cas d'eixo ximple —va contestar l'Anton—, no és més que un tarat i el que diu no té cap mena de fonament. Parla sense solta ni volta. Tu tranquil, que no passarà res i tampoc no s'atreviran a fer-mos fora de la junta directiva, mos tenen prou respecte. No t'amoïnes i anem a dinar, te convido; avui tenim d'enta la llebre que vaig matar ahir i ja saps de la manera que la prepara la meua dona.

Preguntes

1. «Tocar el dos» i «sense solta ni volta» són expressions pròpies de la parla d'Alcàmpell i d'altres pobles de la Llitera. Explica el seu significat i escriu expressions similars.

2. «Enta» vol dir a Alcàmpell: menjar, aliment. Digues altres expressions populars o col·loquials que utilitzeu al teu poble sinònimes d'aquestes.

3. Digues si utilitzes les formes verbals «no en faces cas» «te convido» «s'atreviran a fer-mos» exactament com apareixen aquí. En el cas contrari, escriu les formes que empres per dir el mateix.

4. Al final del text ens quedem amb les ganes de saber com preparava la llebre la dona de l'Anton Prats. Però tu ens pots contar, després d'haver preguntat als teus pares o iaïos, com es prepara habitualment la llebre al vostre poble. Escriu-nos la recepta amb els ingredients necessaris, temps de cocció, etc. En cas de no conèixer cap recepta de llebre, escriu la de qualsevol altre plat típic de la teua vila.

5. Aquí apareix el demostratiu «eixo». ¿Quines formes teniu vosaltres per a assenyalar persones o coses en els diferents graus de proximitat? De totes elles, distingeix entre les que són pròpies del català estàndard (que podeu trobar en qualsevol llibre de gramàtica) i les que són d'ús local o dialectal.

BLOC II (Segon Cicle)

Text 3

Havia recordat també tot el que va succeir després; un vagareig continuat per aquella gran ciutat que es menja tots els infortunats, sense pietat. Va fer el que va poder per tal d'endur-se alguna cosa a la boca. Treballs esporàdics, demanar, robar; tot abans que tornar a la Terra Plana com un fracassat, com un perdut. Havia sabut per tercers de la pèrdua dels seus béns al poble. Era lògic, els hipotecaris no tenien escrúpols i, a ell, li havien donat poc temps. D'altra banda, però, què havia passat?, com la seua família no ho havia impedit?, què importava ara ja!

Estirat damunt d'aquell catre miserable d'aquella pensió de mala mort, brut, pollós i enfonsat, acabava de passar l'última hora amarga de la seua vida. Després es va parar a l'ampit de la finestra i, tancant els ulls, es va

llançar al buit. En el mateix moment de la seua mort Benigna Pallerol sentí com el pes que duia dins desapareixia per sempre més. Així, quan al cap d'un temps li comunicaren la mort del seu marit, n'estava lliure, distant. La història dels esdeveniments passats no li va doldre el cor, no sentí cap pena; estava ja alliberada, allunyada per sempre més d'aquell vincle. Josep Prats no era més que un mal record que s'envaïa lentament i progressivament del seu cervell.

Preguntes

1. En aquest fragment es narra el tràgic final de Josep Prats, que va marxar a la gran ciutat buscant l'èxit econòmic i la vida fàcil. Resumeix en breus línies el contingut del fragment.

2. El narrador torna a «posar-se en la pell» del personatge i sofreix, i s'indigna en lloc d'ell. Assenyala algunes frases que responen més aviat al que pensaria o diria el protagonista que a la visió del narrador.

3. El narrador aquí també jutja i opina. La prova és que hi ha molts adjectius valoratius. Assenyala les línies que contenen una gran acumulació d'adjectius de significat pròxim i comenta quina idea global transmeten.

4. Busca antònims i derivats de «brut» «perdut» «impedit» «buit» i «lliure».

5. Defineix el significat d'«ampit» «vagareig» i «s'esvaïa».

Text 4

Era una planta baixa, bastant gran, amb força taules i cadires i un gran taulell al fons. Al seu darrere i collats a la paret, uns prestatges acollien diferents tipus d'ampolles de licor, i els clients es podien veure reflectits en l'espill gran que era col·locat enmig dels palmars.

El local va ser pintat amb una tonalitat pàl·lida que, de ben segur, dissimularia el ràpid ennengriment de parets, i tèrbol, conseqüència del fum quotidià dels cigarrets i caliquenyas dels parroquians. Un bon parell de finestres, una a cada costat de la porta, donaven prou llum de colors a l'interior, fruit dels molts vidrets blaus, verds, grocs, i vermells que integraven l'espai interior de les dues fulles de cada finestra. També la porta tenia, des del terç superior, un bon nombre dels vidrets, de colors iguals que els de les finestres i una forta molla que la feia tornar a la seua posició, una vegada havia estat empesa.

Preguntes

1. En aquest text es fa una descripció del cafè del Sindicat Agrícola. En aquests tipus d'escriure abunden els adjectius qualificatius. Agrupa'ls segons el camp significatiu; és a dir, junta en un mateix grup tots els que expressen quantitat o mesura; en un altre grup

col·loca els adjectius que descriuen colors, etc. Assenyala quins adjectius tenin a més algun complement matisador (adverbis, etc.).

2. D'acord amb els elements visuals que hi apareixen, fes una redacció explicant com t'imagines l'ambient del local, el contrast dels colors, la lluminositat o la penombra, etc. Si ets bon dibuixant, podies pintar una escena de cafè tal com es descriu en aquestes línies.

3. Comentari de les formes verbal: a quin temps pertanyen? Són verbs que expressen acció o situació?

4. Significat de les paraules «tèrbol» «sostre» «prestatges» «collats» i «empesa».

Anàlisi de l'obra completa

BLOC II (Segon Cicle)

Un cop hagueu llegit la novel·la completa, formeu un equip de tres o quatre companys o companyes, i trieu una de les següents propostes de treball.

I. PERSONATGES

1. D'entrada podeu fer un quadre genealògic de la família Prats, començant pels més vells que apareixen a la novel·la: Josep Prats i la seua muller, Benita Casal.

2. Després podeu fer un retrat dels personatges més interessants que heu trobat al llarg del llibre, comentant-ne la personalitat, els trets físics, la trajectòria vital i el paper o funció literària que tenen dins de la narració. Per il·lustrar els vostres comentaris citeu les pàgines del llibre on es parle d'eixos personatges.

Com a suggeriment, ací teniu una llista, que no vol ser excloent, de possibles personatges a analitzar: Anton Prats, el seu germà Josep, Benigna Pallerol, Anselm Prats, Benita Casal, Dorotea Prats, Quimet Segarra, Joaquim Purroi, Ramon Simó, Sebastià Bosch, Fructuoso Sánchez, Vicent Tedó, Pasqual Soler, Anna Fort...

II. LLENGUA

El camp d'investigació en aquest terreny és molt ampli. Es tractaria de fer un recull sistematitzat dels elements dialectals i locals que apareixen en la novel·la.

1. Morfologia.

Fixeu-vos en els demostratius «açò» «esto» i «eixo» o en els pronoms personals «mos» «vos» «naltros» i «a jo». Assenyaleu en quina pàgina apareixen. Indiqueu si són formes que surten sempre així o alternen amb alguna altra més «estàndard» o si només apareixen en els discursos directes dels personatges en situacions col·loquials.

Preneu també nota dels subjuntius occidentals (alguns acaben en -a, altres en -e).

2. Lèxic.

Feu una llista de paraules pròpies de la parla d'Alcampell que heu trobat en la novel·la. Indiqueu al costat les que s'utilitzen a la vostra comarca i l'accepció del català general que es troba al diccionari.

Recolliu també els modismes (frases fetes) més expressius que heu trobat en la novel·la.

3. Llenguatge social i polític.

Anoteu les frases i paraules pròpies de la terminologia política, social i històrica. Digueu en quines parts o capítols del llibre predominen aquests temes. Comenteu que aporten a la novel·la: fan l'efecte d'objectivitat, veracitat, serietat? ¿Són la causa o serveixen per explicar els fets i les històries personals que succeeixen a la Terra Plana?

III. TÈCNIQUES NARRATIVES

Ja hem parlat en la introducció dels principals recursos emprats per l'autor per presentar els fets: a través d'un narrador més o menys objectiu, més o menys irònic, a través de pensaments, records o converses dels personatges... Torneu-vos a llegir aquests paràgrafs i busqueu entre les pàgines del llibre dos o més exemples de cadascun dels casos que hem enumerat.

IV. HISTÒRIA I SOCIETAT

Dins del marc temporal en què transcorre l'acció de la novel·la, de l'any 18 al 39 del nostre segle, succeïren a Espanya esdeveniments molt importants, dels quals es fa menció en el llibre: la Dictadura de Primo de Rivera, la fi de la Monarquia i l'arribada de la II República, el començament de la Guerra Civil el 18 de juliol de 1936 (la «nit del cel encès»), la derrota de la República i la victòria del franquisme...

Trieu una d'aquestes etapes de la història espanyola i feu el següent: a) recolliu allò que es diu d'eixa època en la novel·la; b) amplieu el treball amb més dades, a partir del que hagueu pogut traure dels llibres d'història; c) afegiu els esdeviments que ocorriren en el vostre poble en aquells anys, fixant-vos en: experiències o iniciatives socials (escoles laiques, sindicat agrícola, creació de cooperatives de producció, col·lectivitats...), correlació de forces polítiques que hi havia aleshores a l'ajuntament, etc.

V. LA MÀGIA I EL MISTERI

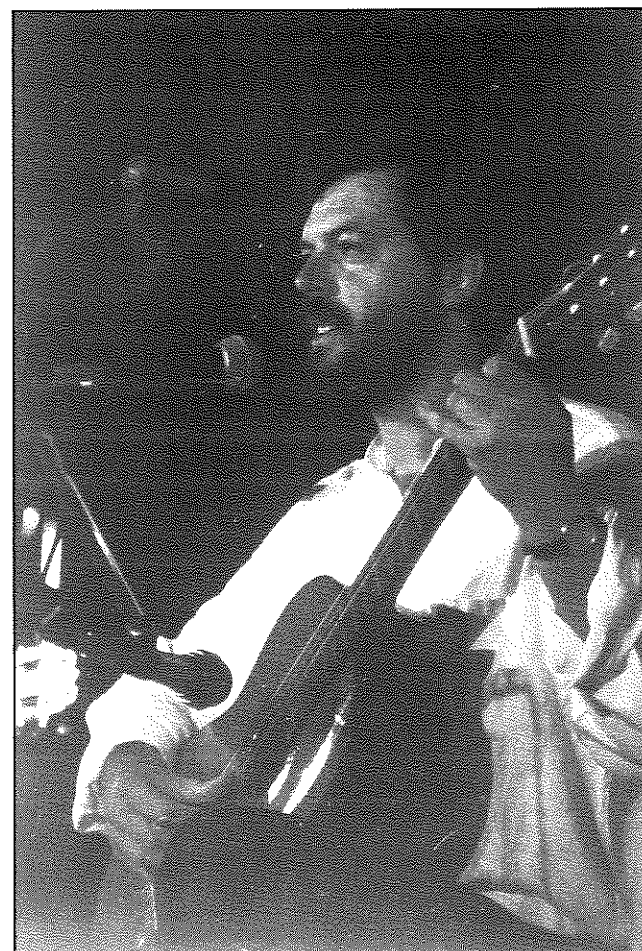
Ja hem comentat també a la introducció d'aquesta obra que aquests elements temàtics vénen de la mà, fonamentalment, de dos personatges: la mare dels Prats, Benita Casal, i de Vicent Tedó, el boig.

Descriviu quins són els procediments endevinadors, les pràctiques esotèriques i en quines pàgines del llibre apareixen més clara i extensament.

Després d'haver fet el recull d'aquests aspectes, digueu si esteu d'acord o no amb les tesis d'aquest apartat de la introducció, que parlen del caràcter suposadament «científic» de les pràctiques de Benita Casal i el caire «moralista» de l'actuació màgica de Vicent Tedó.

ANTON ABAD

Cançons de terra endins

L'AUTOR

Anton Abad i Charria, nascut a Saidí (Baix Cinca) el 10 d'abril de 1958, treballa les terres familiars des que va acabar als 14 anys els estudis d'EGB. Comença a compondre i cantar cançons en la seua llengua materna a partir dels 18 anys, en la dècada dels 70.

En la trajectòria professional d'Anton Abad com a cantautor es poden distingir tres etapes: uns primers anys d'aprenentatge, de clares influències «hippies» i «dylanianes» (seguidor del estil del cantant nord-americà Bob Dylan), en què combinava les cançons en castellà i en català, cançons que recullen romanços i temes tradicionals del Baix Cinca amb lletres de contingut social entronca-

UN ARTISTA COMPROMÉS

Germà petit en edat, que no en qualitat, de la ja quasi mítica generació de cantautors aragonesos i catalans, a cavall entre dues llengües i cultures, Abad és un excel·lent, però atípic, representant de la nova «cançó» transplantada des del mitjà urbà al rural. Així i tot, cal no confondre les seues cançons amb aquesta mena de ruralisme autocomplaent representat per un bon grapat de jotes, perquè el compromís ètic d'Abad, no exempt ocasionalment d'ironia i sarcasme, assoleix la seua millor representació dins de la sobrietat estètica de les lletres i de l'execució musical.

Encara recordo quan, l'any 74 o 75, li feia classes particulars de llatí i em comunicà efusiu l'afany d'aprendre a tocar la guitarra, escriure cançons i emular els seus ídols. He tingut el gust d'ésser testimoni d'una carrera artística en la qual al més irredent autodidactisme s'aliava una voluntat de ferro i un rigor quasi acadèmic.

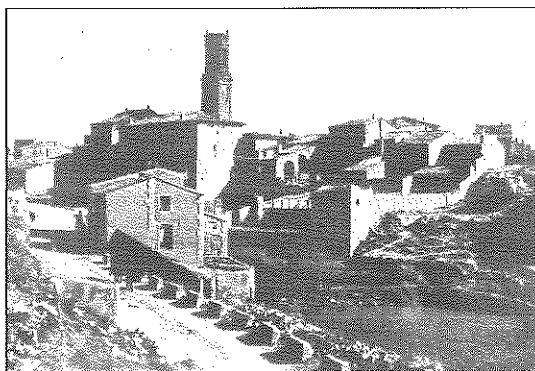
Tot això en un mitjà, el de Saidí i les comarques properes, gairebé indiferent. Per fi se li va reconèixer la seua vàlua amb l'edició dels discos, la cada vegada més important acollida popular i l'ampliació territorial dels seus concerts.

En les cançons d'Anton s'uneix un coneixement profund dels problemes socials, econòmics, ètics... i els seus sentiments i vivències personals. La temàtica de la seua obra reflecteix una certa desconfiança en el futur, el qual veu tan poc afalagador com el present. Però aquesta ha de ser la tasca del artista compromés.

Guillermo Serés

des amb el corrent de la cançó-protesta, de plena vigència en aquells anys. En aquella època, finals dels 70 i principis dels 80, Anton Abad va participar en molts recitals, tan individuals com col·lectius, en companyia de José Antonio Labordeta, els grups «la Bullonera» i «Boira», Joaquín Carbonell, Tomàs Bosque, etc., recitals que eren manifestacions musicals, culturals i socio-polítiques alhora, en lluita per aconseguir una democràcia plena, o contra la instal·lació de centrals nuclears a Xalamera i al Baix Cinca en general.

Una segona època, decisiva per a la consolidació d'Anton Abad com un cantautor de personalitat definida, amb una obra de gran qualitat i solidesa tant des del punt de vista musical com literari, va ésser la celebració el 1986 del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Entre les activitats que van organitzar els voluntariosos components de la secció territorial de l'Aragó d'aquest congrés, hi va haver una sèrie de recitals itinerants de cançons i poemes d'autors de la Franja que van protagonitzar conjuntament, Anton Abad i Angel Villalba amb les seues cançons, i el rapsode calaceità Antoni Bengochea amb la recitació de poemes de Desideri Lombarte, Marià Lòpez Lacasa i Hèctor B. Moret. Així -com la famosa «Barraca»⁶, aquests tres «juglars» de la Franja van actuar a Pena-roja, Calaceit, Albelda, Mequinensa, Vall-de-Roures, etc., fent conèixer als habitants d'aquestes poblacions les vessants cultes i creatives de la seua llengua, en definitiva, la seua pròpia cultura.

Aquestes activitats del Congrés permeteren establir a Anton Abad abundants relacions amb diverses persones de la música i la cultura catalanes, que van animar-lo a gravar un primer disc amb cançons seues. L'edició de dos discs de llarga durada entre 1989 i 1991, i la col·laboració en un disc del quintet barcelonés «Fribonacci»⁷, van fer que entrés en una tercera etapa com a cantautor, al ampliar-se les possibilitats de fer recitals per altres zones de l'Aragó, més enllà de les comarques catalanòfones.

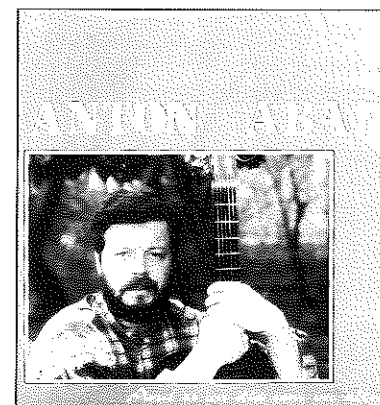
⁶ Companyia itinerant de Teatre Clàssic que va recórrer durant la II República molts pobles d'Espanya sota la direcció de Federico García Lorca.

⁷ «Fantasia núm. 2 i cançó».

L'OBRA

Temàtica, estils, continguts.

L'autenticitat, la senzillesa i sinceritat expressives, així com la varietat temàtica, caracteritzen el contingut de l'obra d'Anton Abad, inspirada sobretot, segons ell mateix confessa, en cantautors com Budy Guthrie (el «pare» de la música folk nord-americana), el folklorista argentí Atahualpa Yupanki i el «chansonnier» francès George Brassens. En l'àmbit més estrictament literari, Anton Abad no oculta les seues preferències i admiració per la ironia i la frescor de llenguatge de l'Arxipreste de Hita o de Jesús Moncada, l'exuberància imaginativa de Gabriel García Márquez, o la profunditat i riquesa poètica de Salvador Espriu.

El periodista del diari gironí «El Punt» Xevi Planas, assenyalà en un escrit fet per aquest treball que «en els moments més íntims Anton Abad ens convoca a la memòria Pere Figueres, un altre cantant, en aquest cas de la Catalunya Nord, que treballa al camp com ell; en els més surrealistes pot fer-nos pensar en Albert Pla, que va començar més tard que ell. La música de les seves cançons participa d'un món sonor que ens pot revenir tot d'una des de *The Penguin Cafe Orchestra* fins a Atahualpa Yupanki».

Dins del repertori d'Anton Abad hi ha cançons emotives, nostàlgiques i d'amor; d'altres que recullen les tradicions camperoles i formes de vida rurals; i encara unes altres que transmeten una filosofia de la vida crítica i pessimista davant de la depredadora i consumista societat actual, malfiant-se de la vida urbana i del món de la *intelligenza*.

«I fugirem com la bèstia de la trampa mortal, com deserte el soldat d'una guerra injusta, com un sentenciant de l'astral del botxí...» («Viatjarem»), o «Ara que encara estàs a temps i el rader tren no ha eixit de la estació, fes-te un equipatge llauger i vés-te'n corrents...» («Ara que encara estàs a temps»). Però totes estan escrites en un to que destil·la tendresa i una certa innocència.

En paraules del periodista i crític musical gironí Xevi Planas «el primer que sorprèn de l'art d'Anton Abad és la savia lliçó que ens donen el seu volgut autodidactisme i la

seva radical independència. Observador, pacient, tossut i solitari, Anton Abad ens ha anat pouant del seu interior unes cançons que s'agraeixen tant com un got d'aigua fresca quan es té set».

Planas distingeix entre unes cançons de caire poètic, «on trobem l'Anton Abad entranable que ens canta a cau d'orella i ens recorde que li agraden les mirades dolces» i altres d'un to més narratiu, «on ens adonem que hi ha molts pocs lletristes en la cançó d'autor en llengua catalana que sàpiguen explicar històries amb tanta gràcia».

Avui és un dia com un altre

El primer treball discogràfic d'Anton Abad va sorgir a partir de l'amistat d'aquest amb la cantant barcelonina de música tradicional Rosa Zaragoza. Tots dos van coincidir en recitals organitzats per l'esmentat II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. De fet, aquest primer disc va ser editat per la mateixa casa discogràfica en la qual treballava Rosa Zaragoza, i un dels seus músics, Jaume Bosser, va fer la major part dels arranjaments de les cançons⁸.

Les cançons que entraren en aquest primer disc, totes escrites i musicades per Abad, eren una selecció de les que havia fet en els primers anys de cantautor («La nit» i «Lo ruquet i el llantaïm»), i les que havia enllestit en els dos anys anteriors al de l'edició del disc («Viatjarem» «Ningú més sol que tu» «Diuen» «Mercè» «Lo mas dels puials» «El carrer» «La nit» «Benvinguts» «Avui és un dia com un altre» i «El raval»).

Lo ball de la polseguera

Dos anys després que es publicués *Avui és un dia com un altre*, Anton Abad va gravar el seu segon disc, *Lo ball de la polseguera*⁹. Deu cançons inclou aquest brillant i

⁸ Les onze cançons que conté aquest disc es gravaren durant els dies 15, 16 i 17 de març de 1989 als estudis «Musitrón» en un barri de la perifèria de Madrid amb els germans José Luis i Manuel Garrido com a enginyers de so. Va ésser editat per un segell discogràfic independent (TECNOSAGA) i hi participaren els músics Jaume Bosser (llaüt, guitarra, bouzoukis, i llaüt del Renaixement), Màrius Sasot (bandúrria) i el músic brasiler Marco Antonio Santos al contrabaix. Les lletres de les cançons van ser traduïdes al castellà per Xavier Massot, amb introducció de Màrius Sasot i acompanyament de textos de Desideri Lombarte i Hèctor Moret.

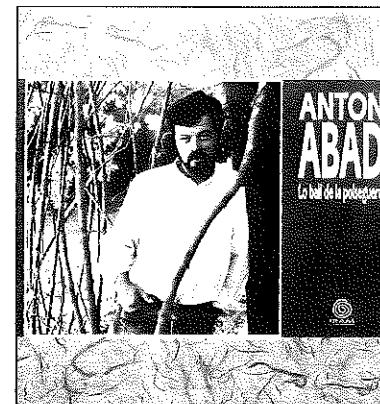
⁹ Gravat a Barcelona, els dies 6 al 9 de març de 1991 amb la companyia discogràfica TRAM. La producció musical i bona part dels arranjaments van córrer a càrrec de Marcel Casellas, un dels més antics components de L'Orquestrina Galana, i membre del Quintet Fribonacci i que en els darrers anys acompanya assíduament amb el contrabaix Anton Abad en els seus concerts.

Aquests arranjaments i el fet de que la major part dels músics que intervingueren en la gravació del disc pertanyessin a La Galana, donà a aquesta obra un so força «laïetà» amb unes pinzellades d'instruments de vents (clarinets, saxos, tubes, etc.) que recorden la innovadora música catalana que es va fer els anys 70.

A més de les intervencions dels músics que habitualment acompanyen el cantautor de Saidí (Jaume Bosser i Màrius Sasot), hi participaren molts més instrumentistes que en el primer disc: Simone Lambreght, violí; Ferran Martínez, piano; Jordi Macaia, tenora, viola i cors; Rafel Sala, violoncel i cors; Pep Solà, bateria; Oriol Campodon, clarinet i saxo; Joaquim Ollé, flauta; i el Quintet Fribonacci en la gravació del «Ball de la polseguera» que dona títol al disc.

acurat treball. A la cara A hi trobem: «Ella» «Cara o creu» «Saturnino» «Saidí» i «Els teus ulls i els meus ulls»¹⁰; i a la cara B: «Lo ball de la polseguera» «La taverna» «Gladiador de juguet» «Amb els millors desitjos» i la bella i apocalíptica «Ara que encara estàs a temps».

Les lletres d'algunes de les cançons d'Anton Abad, tant del primer com del segon disc, s'han publicat, com textos poètics que són, en l'antologia d'Artur Quintana *El català a l'Aragó*¹¹, i a l'*Antologia de la nova poesia aragonesa*¹² del Seminari de Català del Departament de Romàniques de la Universitat de Heilderberg, així com a les revistes *Desperta Ferro!* i *Batecs*.

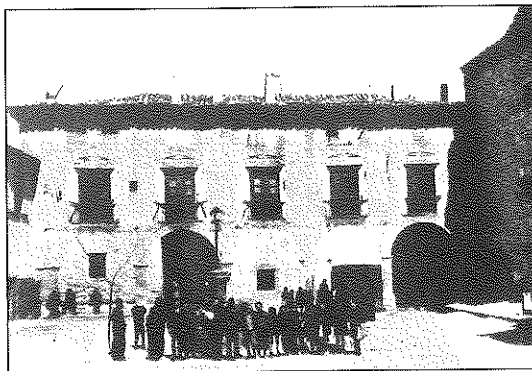
Es van fer 2.000 unitats de tirada i la traducció al castellà de les cançons va córrer a càrrec del catedràtic de literatura i professor universitari saidinés Guillermo Serés.

La revisió dels textos en català la feren Xevi Planas i Mercè Gimeno, i la introducció que figura a la portada del disc va ser escrita per Antoni Bengoechea.

¹⁰ La lletra d'aquesta cançó és l'única del disc no escrita per l'Anton Abad. Es tracta d'un bell poema de Desideri Lombarte.

¹¹ Barcelona: Curial Edicions Catalanes S.A., 1989.

¹² Calaceit: Quaderns de la Glera, *Memòria de la set*, núms. 11/12, 1993.

TEXTOS

BLOC I (Primer Cicle)

Text 1

Lo ruquet i el llantaïm

A un 'poble' petit de la ribera del Cinca,
a dalt del campanal va nèixer un llantaïm,
que ballave i ballave al 'son' del cerç,
que ballave i ballave al 'son' del cerç.
Lo tio Atanasio tenie un ruquet,
dentut, cubat i pardet,
que ballave...
Sant Antoni ere el patró de la 'villa',
i els xicots van pensar de tirà's al carrer,
i ballaven, ballaven...
Al dia 'sigüent', i de bon de maití,
al ruquet van 'lleva' a minjà's lo llantaïm,
i ballaven, ballaven...

Ja està tot lo 'poble' a la 'pllaça' esperant,
ja 'puen' al ruquet del coll penjat,
i ballaven, ballaven...
La tia Pepeta s'aixeque cridant,
mireu, mireu, mireu, mireu com se n'enriu,
i ballaven, ballaven...
Ja baixen al ruquet del coll penjat,
de tant se'n va enriure, que rient va quedar,
i ballaven, ballaven...

(Avui és un dia com un altre)

Preguntes

1. Com la cançó és un gènere eminentment oral, aquí hem intentat reflectir, a grans trets, algunes de les paraules tal com l'autor les canta. Fes una llista amb les paraules assenyalades entre cometes i col·loca al costat la paraula en qüestió tal com es diu en el teu poble. ¿Quines característiques fonètiques es poden detectar que té la parla de Saidí veient-les? Quins d'aquests mots són castellanismes?

2. Explica el significat i la versió que s'utilitza a la vostra localitat de les paraules «ruquet» i «llantaïm».

3. Els adjectius «dentut» «cubat» i «pardet» són paraules derivades d'unes altres més simples. Quines són?

Interpreta la significació d'aquests adjectius i el matís que aporten els seus sufixos.

4. Fes un resum de la història que conta aquesta cançó.

5. Conta unes altres històries que es diuen en la teua comarca referides a pobles veïns.

Text 2

Saturnino

La ràdio donave bon temps
'pal' cap de setmana.
pare 'l'impllave' los canons
de l'escopeta amb la finor
de mare 'pllanxant' los punys
d'una camisa de gala.
Saturnino tenie una serp,
una nou i un grill,
històries de Gal·lileu,
Marco Polo i Gulliver,
una tia puta i 'millonària'
i una UVI pirata a 'l'espàcio' sideral.
Cansat de veure el ritme
que 'lleven' les coses,
a tota castanya 'anxufe' la maquinària
a 'traballar' al servei d'una idea secreta.
Busque una bateria, 'focos' i coets,
un 'globo' aerostàtic teledirigit,
efectes especials a 'tutti frutti',
conectats a una gramola
de l'any de la picor.
I la gent quan lo veu vindre,
«Saturnino, què vols ser?»
«Jo, de gran, vull ser astronauta

i sembrar la lluna
de llavor de batxillers». (bis).
A la nit de Sant Silvestre,
nit de lluna gitana,
allà sobre les tres
va 'hi haver' un espetec,
ere 'la' senyal d'atac
de l'aerostàtic «Saturnino Exprés».
Camamilo en 'cançoncillos',
la 'Mangüela' en 'camissón',
«Ai, redéu, que ve la 'Virgen',
crida el senyor rector».
«Calla, xuta, són 'marcianos',
mira, 'auxilio', 'socorro', que venin!»
Lo 'sargento' del 'puesto', mig endormiscat,
ix, pistola en mà a defendre el 'cuartelillo'
d'un 'possiblle' atac sorpresa
del comando «Matarranya Mon Amour».
Una rossa perillosa
alerte a la província,
lo 'sinyor' governador
desperta a la Zarzuela:
«Madrid a Washington. Urgente!»
Marcianos en el viejo Continente».

(Lo ball de la polseguera)

Preguntes

1. Fes un breu resum del contingut d'aquesta història.

2. Entre dos o tres companys o companyes de classe, mireu de dividir les estrofes segons les diferents accions o escenes que hi ha en aquesta cançó. Feu a continuació una auca on cadascun dels fragments en què l'hagueu dividida segue el text de cada dibuix o vinyeta de l'auca.

3. En aquesta cançó es torna a reflectir castellanismes incorporats a la parla de Saidí i, en general, de quasi tots els nostres pobles de la Franja. Quina seria la paraula del català estàndard corresponent a 'limpllar', 'lleven', 'globo', 'focos', 'espàcio', 'calçoncillos', 'Virgen', i 'auxilio'.

4. Explica el significat concret que donaries a les paraules 'xuta' i 'batxiller'. Assenyala alguns sinònims o frases fetes que incloguen aquests vocables.

5. La construcció verbal 'va hi haver', és correcta? Si creus que no és així, digues com es construiria correctament.

6. Al llarg de la cançó, hi ha expressions i situacions clarament còmiques, que donen a la història un aire exagerat, esperpèntic, absurd. Destaca'n alguna i comenta el seu significat irònic o xocant.

Text 3

Lo mas dels puials

Tinc una caseta al terme
amb xops 'alrededor',
tinc un pou de pedra i un pi,
on cante lo 'mixó'.

Pels 'maitins' quan cante el gall
jo me'n 'vai' a 'traballar',
per la nit quan ix la lluna
jo me'n torno a sopar.

'Hai' 'pllantat' de pressiguers
los tres bancals de dalt
a l'estiu 'collisco' els prèssics,
a l'hivern a 'limplla'ls'.

'Pal' octubre a sembrar
i 'pal' juny a 'cossetxar'
a l'agost a llaurar,
a l'abril a regar.
I 'pal' juny a 'cossetxar'.
Motxa!

(Avui es un dia com un altre)

Preguntes

1. «Alrededor» i «cossetxar» són paraules d'origen castellà. ¿A quins mots en català estàndard corresponen? Comenta si també són emprats aquests castellanismes en el teu poble. ¿Per a quins casos useu «cossetxar» i per a quins altres el verb «collir»?

2. Com diuen al teu poble «mixó» «prèssic» «maitins» i «terme»?

3. L'ús de «collisco» en comptes de «cullo» és prou corrent en molts dels nostres pobles. Conjuga el present d'indicatiu regular d'aquest verb (sense el sufix incoatiu -isco, ixes, etc.) Digues si en el teu també s'empra el aquest sufix i escriu exemples d' altres verbs semblants.

4. Fes un dibuix del mas que s'hi descriu, amb tots els elements que l'envolten.

5. Si teniu a la teua família algun terme amb un mas, o coneixes el d'algun amic, descriviu en una redacció com és per fora i per dins, quins arbres hi ha al seu voltant, perquè s'usa actualment. A més, si els teus pares o algun altre parent són pagesos, explica quines feines realitzen en cada estació de l'any.

BLOC II (Segon Cicle)

Text 4

Viatjarem

Com un arbre al bosc busque la llum per
l'ombria,
com un gos sense amo viu ací, viu allà,
com una roca mil·lenària perd la noció del temps,
com un gat 'cervial' balle una dansa a la lluna,
com una ampolla guardi un secret,
com un 'huracan' 'crusa' cinc continents,
com una sirena va de Menorca a Estambul,
tu i jo viatjarem.

A través de mil i una nits,
a través de la fúria del temporal,
a través de tantes paraules buides,
de les fulles d'un om farem unes ales,
i viatjarem a través del temps perdut,
tu i jo viatjarem.

Com una avespra viatge a través d'una rosa,
com una rosa 'se' perd entremig d'un jardí,

com una engrineta voltant pels 'tellats',
com una figuera per dins d'un corral,
com una centella pel firmament,
tu i jo viatjarem.

I fugirem com la bèstia de la 'trampa' mortal,
com deserte el soldat d'una guerra injusta,
com un sentenciat de l'astral del botxí,
com una ballarina d'un 'tio-viu',
com una perdiu de mans d'un fartís
com un 'boqueró' de la vinagreta,
com un musclo d'una cuneta,
tu i jo viatjarem.

A través de mil i una nits,
a través de la fúria del temporal,
a través de tantes paraules buides,
en dies com aquest 'darem' lo millor
de nantros mateixos en cada moment,
tu i jo viatjarem.

(Avui és un dia com un altre)

Preguntes

1. En aquesta poètica cançó, l'autor, a través de comparacions i d'unes altres belles imatges, proposa la fugida d'aquest món fosc, rònec, trist i violent, i viatjar cap a un altre on «darem lo millor de nantros mateixos en cada moment». Digues quines estrofes o versos fan al·lusió als aspectes negatius d'aqueix món i quins fan al·lusió al món on l'autor vol anar. ¿A quina realitat, segons tu, es refereix quan parla de mil i una nits, de la fúria del temporal, de les paraules buides, etc.? ¿Quina idea evoquen animals com la vespa o la oreneta, i vegetals com la rosa o la figuera?

2. Fixa't en quines paraules i frases es repeteixen al llarg de la cançó. Assenyala-les. Què aporten a la cançó aquestes repeticions: musicalitat, ritme, uniformitat, avoriment...?

3. Ara busca els verbs del text. Veuràs que les comparacions, les descripcions metafòriques estan narrades en present d'indicatiu i les oracions principals estan en futur (viatjarem, fugirem,...).

¿Quin caràcter temporal tenen els presents: es refereixen a una situació concreta o permanent? I els futurs, ¿es limiten a predir una acció que succeirà, o és una invitació, un suggeriment o un desig que l'acció es realitzi?. Raona la teua resposta.

4. Els mots «vespra» «tellat» «astral» «engrinyeta» i «fartís» són característics de la parla de Saidí. Digues quines serien les paraules del català general corresponents i com es diuen a la teua localitat.

5. En aquesta cançó apareix, una volta el pronom personal local «nantros» i una altra l'estàndard «nosaltres» potser per exigències mètriques o rítmiques. ¿Quin és el sistema pronominal equivalent a «nantros»-«valtros» que empreu en el teu poble? Si a la classe hi hagués alumnes d'altres comarques, feu un quadre amb els diferents sistemes que usen.

6. Encara que en menor grau que en unes altres, en aquesta cançó hi ha alguns castellanismes, com «crusar» i «boqueró». Quina és la paraula catalana corresponent?

Text 5

Lo ball de la polseguera

L'altra nit un somni
a altes hores me va despertar
amb les mans al cap,
lo cor a un puny i el dit...
'Vai' encendre 'la' llum,
em 'vai' 'llimpllar' un ull,
me 'vai' mirar a l'espill
i amb l'alé 'vai' recordar
la dolça inocència
dels dies d'infància,
quan des del balcó em pixava
al cap d'algú,
quan armava els meus saraus
a l'hora de la 'mesdiada'
la vella malcarada cridave
«podrit, que dorm lo xiquet!»
quan tirava pedres
a la porta de missa
i li dia al 'sinyor' rector:

«Mossen, vull un tramvia».
Així van passant los dies,
dies de 'perreries',
'hasta' que de cop i volta
em va picar el 'mixó'
i 'vai' anar al ball,
al ball de la polseguera.
Allí la Lina ere la reina
i amb ella tots volíem ballar.
—«Quina ballarem?».
—«La número 'treinta-i-tres».
I jo, com un carallot,
sense 'puguer' fer res,
només anar xiulant
i anar atalaiant a 'la Gamba'
que s'aprete molt
«Pedron, que se li veu!».
Ara ja no puc ballar.
perqué la Lina no està,
perqué el ball s'ha tancat. Ai, ai.

(*Lo ball de la polseguera*)

Preguntes

1. En aquesta cançó l'autor vol transmetre la nostàlgia per la infància i adolescència acabades, per un temps i uns costums que ara ja no hi són. Per marcar aquesta distància entre l'ahir i l'avui, hi ha dues parts ben diferenciades. Assenyala-les.

Veuràs que les primeres estrofes tenen mots i expressions que indiquen temor, angouxa, obscuritat. Busca'n exemples.

La segona part, presidida pel verb «recordar» està marcada en canvi per l'alegria, la picardia i, de vegades, per la pena de la desaparició de tot aquell món. ¿Quines paraules o expressions serien representatives d'aquests diferents estats d'ànim?

2. «Perreries» «llimpllar» i «apretar-se» són castellanismes habituals a Saidí. Busca els mots corresponents del català estàndard.

3. Segur que al teu poble hi havia un ball paregut al que aquí es descriu. Fes una descripció de l'antic ball del teu poble i compara'l amb la descripció física, l'ambient i les relacions humanes que s'estableixen entre xics i xiques avui en dia en qualsevol discoteca que conegues, si en coneixes.

4. Escriu un diàleg on expliques com demanaries per ballar a una xica que, en un primer moment, no vol ballar amb tu. Si ets xica, ¿com ho faries per animar un xic a què ballés amb tu i quina excusa trauries per dir-li que no, si és ell qui t'invita a ballar?

Text 6

Lo galgo llebrer

Tinc un 'galgo' llebrer,
gibós, corredor i valent.
'É' més gran que aquestes voltes,
'é' més negre que el follí,
té patetes lleugeretes,
i un morret la mar de fi.
Entre boires i rosades,
jo me'n 'vai' camí del terme,
amb un 'totxo' a la mà,
'cruso' serres i 'vaguades',
busco llebres i conills,
per coscolls i 'julivardes'

(*Lo ball de la polseguera*)

Saidí

Aigua al canal,
i sol a la ribera,
'mandongo' a les angorfes,
'romanços', 'romanços' pocs.
'Buro', salobres i llarissos
'te' fan perdre la xaveta;
si l'any va bé, tu diràs: va!
si va mal: ca, home, ca!
'Xafaxarcos i 'xixiriquatres'
'te' fan perdre la xaveta,
primer escolta,
'después' pregunta,
i aixeca el 'totxo'
si et fan la burla.

Preguntes

1. Aquests dos textos ens parlen de costums i tradicions de la vida camperola i del caràcter dels pagesos. En la primera explica com es fa la caça de la llebre amb «galgo» (= gos llebrer). Informa't per les persones grans del teu poble de com era aquest tipus de caça i conta-ho en una petita redacció.

2. La segona cançó intenta reflectir el caràcter de la gent de Saidí. Com qualificaries aquest caràcter? Raona la resposta al·ludint al significat d'alguns versos.

3. «Vaguades» «cruso» «mandongo» (= mondongo) i «calderilla» són barbarismes. Defineix amb frases completes aquests termes i busca, amb l'ajuda d'un diccionari castellà-català, els mots corresponen del català estàndard.

4. «Julivardes» (= julivert de muntanya), «voltes» (= voltants), «engorfes» (= golfes) i «llarissos» (= pedres de riu) són variants locals pròpies del català de Saidí. «Buro» (= greda, argila) en canvi, és una paraula aragonesa. Defineix el significat, no els sinònims, d'aquests mots, i comenta la seua utilització, amb les variants fonètiques pertinents, en la teua localitat.

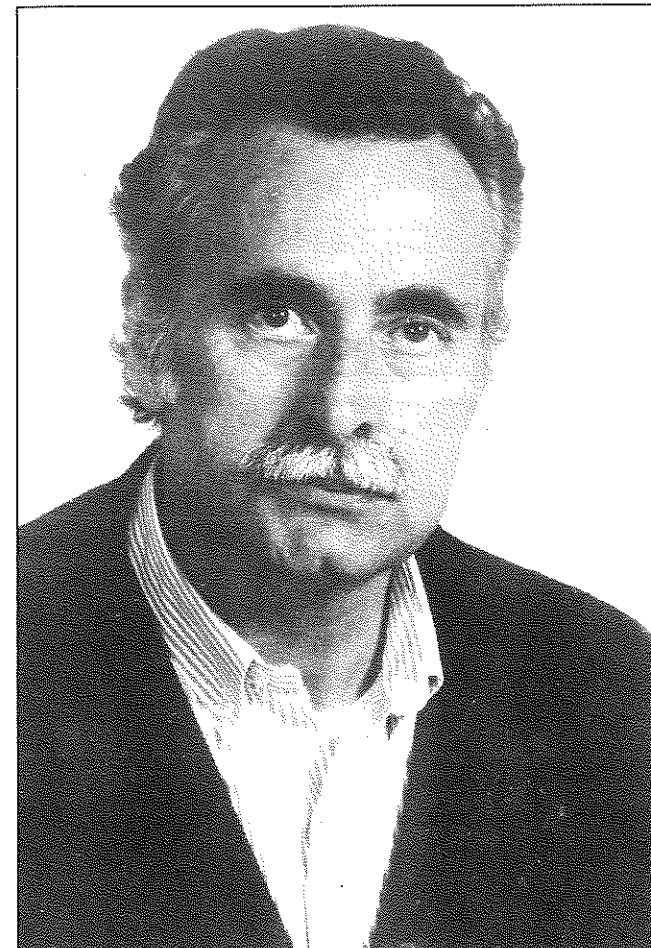
5. «Totxo» «terme» i «romanços» tenen, en algunes de les nostres comarques i en concret en aquestes dues cançons, un sentit diferent al que s'explica en els diccionaris. Quin és aquest significat? Quins són els altres possibles sinònims?

6. Comenta la significació de «coscolls» i «salobres» i comenta el contingut semàntic concret que té aquí l'expressió «pintar mal». Quines altres significacions podria tenir?

7. ¿En quina persona estan els verbs de la primera cançó? ¿Quines diferències aspectuals trobes entre les formes verbals de l'estrofa en què es descriu el «galgo llebrer» i les que narren l'activitat cinegètica de l'autor (digues si uns o els altres són presents continus, habituals, generals o gnòmics, etc.).

DESIDERI LOMBARTE

La frescor popular del Matarranya

L'AUTOR

Desideri Lombarte i Arrufat va nèixer al mas del Molinar, dins del terme municipal de Pena-roja de Tastavins, a l'Alt Matarranya terolenc, el 7 de febrer de 1937. Després de fer els primers estudis a la vila, amb prou dificultats per haver viscut sempre en masos allunyats del poble, als 11 anys va marxar a Alcanyís a estudiar el batxillerat a les Escoles Pies. Als quinze anys va deixar els estudis i tornà a casa per ajudar la família —de la qual n'era fill únic— en les feines del camp. El coneixement directe de les terres del voltant, dels diferents treballs del camp, dels animals, de les tradicions i mites de la zona i de les lleis de la natura que va adquirir fonamentalment en aquesta època d'adolescèn-

UN ESCRIPTOR DE FRONTERA

Diversos problemes de salut van afectar a Desideri al final de la dècada dels 70, quan tenia poc més de quaranta anys i, conseqüentment, van fer canviar completament la vida del escriptor penarogí.

Desideri Lombarte es considerava un escriptor de frontera, integrador i tolerant, estretament vinculat a les veïnes terres del regne de València, i a Catalunya. D'aquesta situació sorgia «...eixa dualitat catalano-aragonesa (que) no és fàcil d'entendre i d'assumir. Es pot parlar, escriure i llegir —conrear— la llengua catalana —la nostra— i viure amb la fidelitat de la cultura heretada, i sentir-se aragonès? Eixa és la clau que obre les portes de la tolerància i la comprensió».

La seua obra és molt didàctica i va dirigida a revaloritzar tot allò que es va perdent de mica en mica —llengua, tradicions, llegendes, costums, història—, i a donar al català de l'Aragó la categoria de llengua de cultura.

En emigrar al Principat de ben jove, com molts d'altres matarranyencs, potser idealitza un xic massa la realitat de les viles del Matarranya i, molt especialment, Pena-roja, on havia nascut i on seguia sentint-se definitivament vinculat. Això és ben freqüent, sobretot, en la primera etapa poètica força diferent a la dels últims reculls on hi ha una profunda i necessària reflexió personal.

Coherent, profundament humà, equilibrat i sensible, conversador infatigable i amé, era gran coneixedor de la llengua, que usa amb gran perfecció i total domini, i d'una cultura popular de la qual donen testimoni els seus escrits.

Carles Sancho

cia, tindran una presència permanent en la seua producció literària i motivaran la creació d'interessants i rigorosos treballs antropològics i d'historiografia sobre Pena-roja i el Matarranya en general: «A casa meua som gent llauradora,/ tenim terra i pinar,/ oliveres, amelers i vinya/ i bona rabera de bestiar».

En aquella etapa Lombarte començà a escriure els seus primers versos i els seus poemes preferits són l'Arxipreste de Hita, Rosalia de Castro, Antonio Machado i Jacint Verdaguer.

Quan tenia denou anys va decidir d'eixir de la vila i anar a Barcelona, on féu el servei militar voluntari i estudià els cursos de deliniació, continuats després amb els d'aparellador, que no va acabar. Mentrestant treballà en el despatx de l'arquitecte Enric Rovira. En la Ciutat Comtal va viure fins que una perllongada malaltia li provocà la mort el 3 d'octubre de 1989.

Durant tots els anys de residència a Barcelona, Lombarte no va deixar de fer amb Rosalia Gil, la seua muller, i les seues tres filles, freqüents viatges i llargues estades a Pena-roja, on desenvolupà una intensa tasca d'investigació i de dinamització cultural.

Com explica Hèctor Moret: «Qualsevol aproximació, per curta que sigue, a la vida cultural i associativa —en el sentit més complet del terme— de l'Aragó catalanòfon de l'última dècada ha de fer una al·lusió, de manera del tot ineludible, a la personalitat, a la persona i a l'obra de Desideri Lombarte, perquè no trobarà cap iniciativa col·lectiva de dinamització cultural sorgida en aquells anys i en aquestes terres que no compte amb l'aportació fonamental d'aquest escriptor matarranyenc»¹³.

El nom de Desideri Lombarte es troba lligat, a més dels diferents projectes destinats a despertar la consciència lingüística dels aragonesos catalano-parlants, a les revistes que fan de portaveus de molts d'aquests projectes i objectius culturals¹⁴.

En 1986 Desideri Lombarte participà ben activament en el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, del qual va ser secretari de la Comissió Territorial d'Aragó. Coordinà

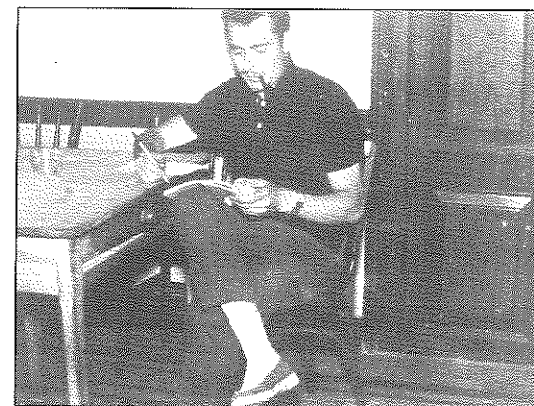
¹³ Pròleg a *Diari d'una desmemoriada mula vella*, Barcelona: Sírius, 1993.

¹⁴ *Desperta Ferro!* de l'Associació de Consells Locals de la Franja, *Batecs*, de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca i *Sorolla't* de l'Associació Cultural del Matarranya.

tots els actes culturals que tingueren lloc a la franja catalano-parlant d'Aragó i la seua poesia va ser esplèndidament recitada pel calaceità Antoni Bengochea.

Tornant a la seua tasca de creació literària i d'investigació cultural, va ser des dels finals de la dècada dels anys setanta —moment en que va haver de deixar la seua feina professional com a delinquant per problemes de salut— fins a la seua sobtada mort, quan va desenvolupar un tasca més intensa i prolífica.

D'eixos darrers deu anys («sens dubte l'etapa més rica i creativa» —segons ell mateix confessà¹⁵), procedeix la major part de la seua obra escrita, molt extensa i en bona part encara inèdita, que té com a realitats més destacables la poesia, la dramatúrgia i la investigació lingüística, etnogràfica i historiogràfica, sense oblidar en cap moment l'obra gràfica, —una curta mostra de la qual es troba reproduïda en alguns dels llibres i revistes que contenen obres seues— i la narrativa.

L'OBRA

Dins de l'autèntica «dècada prodigiosa» de febril producció literària que va de 1979 a 1989 —que fa de Lombarte el més prolífic dels escriptors de la Franja— l'investigador matarranyenc Carles Sancho distingeix tres períodes que marquen molt clarament l'evolució i els diferents mòbils i interessos artístics i literaris de l'autor pena-rojí: «En un primer moment (1981-1985), escriu fonamentalment poesia, recopilada en el seu poemari *Romanços de racó de foc i poemes de vida i mort* i també breus obres per a representar, escrites en vers —*Lo fantasma del molí, Pena-roja i Vallibona, pobles germans*. Més tard passe a una etapa (1986-1987) de prosa narrativa, amb una novel·la que presenta al Primer Premi Literari Guillem Nicolau, *Les aventures i desventures del sastre Roc d'Arça*. Últimament li atrau la història (1988-1989) i comença a treballar en la història de Pena-roja que ha deixat sense acabar. En un principi Lombarte és molt localista, tant en la llengua com en els temes: Penaroja i els seus mites. A poc a poc, veu la necessitat de treballar a nivell comarcal. Sorgeix la idea de l'àrea geogràfica del Matarranya com realitat lingüística i cultural¹⁶».

¹⁵ SANCHO, Carles, «Desideri Lombarte i Arrufat» *Sorolla't*, n.º 7 (abril 1990), pàg. 5.

¹⁶ *Ibidem*, pàg. 7.

Aquesta esquemàtica trajectòria ens demostra clarament que els mòbils que van dur Desideri Lombarte a escriure van ésser la recreació i recuperació de la mitologia popular del seu lloc d'origen, tasca que travessa les diferents etapes de l'escriptor i tots els gèneres i àmbits culturals. Només després d'haver tingut «dissenyada» aquesta empresa amb versos i representacions dramàtiques de temàtica tradicional i històrica de llenguatge senzill i popular, Lombarte es dedica a penetrar en camins artístics, més intimistes, més depurats, per transmetre la seua visió personal del món i dels sentiments. La llengua oral, familiar, de carrer, que es parla al Matarranya es transforma en una llengua culta, solemne quan cal, de gran bellesa expresiva, i plena de matissos.

És en aquests poemes on es veuen les influències formals i temàtiques de Miquel Martí i Pol, la filosofia brechtiana o els ensenyaments del matxadià mestre Juan de Mairena.

Obra publicada

Teatre

— *Lo fantasma del molí*¹⁷. «Comèdia tràgica en un acte» com subtitula l'autor, presenta l'autodestrucció d'una família de moliners i, alhora, explica la vida i les feines pròpies d'un molí, els utensilis que s'empraven, etc.

— *Pena-roja i Vallibona, pobles germans*¹⁸. Conté dues representacions, basades en una mateixa llegenda medieval, que expliquen els lligams de germandat entre aquestes dues viles veïnes (Pena-roja i Vallibona) separades per la frontera política existent entre Aragó i el País Valencià. Aquesta obra dramàtica està directament inspirada en el poema inèdit de Lombarte *La processó de Vallibona*, on es recrea lliurement la tradició a partir de les poques dades escrites que sobre aquest tema es conserven, concretament les que conté una narració de Manuel González Martí¹⁹. Aquesta primera versió teatral encara conserva massa el caràcter solemne, de poema èpic, per poder ser representada. Per això Lombarte va escriure una segona peça teatral —la que es recull en aquest llibre— on es combinen la prosa i el vers, i on el llenguatge és més viu i accessible a l'auditori²⁰.

— *Representació commemorativa d'una visita dels comendadors de Calatrava a la vila de Pena-Roja*²¹. Com en el cas de *Pena-Roja i Vallibona*..., Desideri Lombarte fa, en aquest cas, del teatre d'inspiració històrico-llegendària un instrument de recreació del passat. Aquestes dues peces representen les primeres incursions en el gènere dramàtic de la literatura aragonesa en català. En el mateix volum que conté aquesta obra —que tracta del recaptament d'impostos que feien a la vila de Pena-Roja els monjos calatravos durant l'Edat Mitja— es publicaren l'obra *La bruixa i el flare. Dos monòlegs i un*

¹⁷ *Andalán*, 434 (Zaragoza, 1.ª quincena de Setiembre de 1985), pàgs. I-VIII del suplement «Galeradas». Recollida també a l'antologia QUINTANA, Artur, *El català a l'Aragó*, Barcelona: Curial Edicions, 1989. Pàgs. 128-147.

¹⁸ Zaragoza: Diputación General de Aragón, col. «Pa de Casa» 5, 1987.

¹⁹ *Contes del pla i de la muntanya*, 1948.

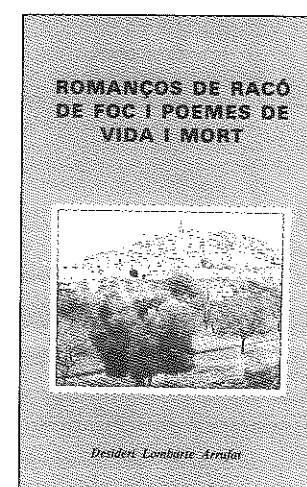
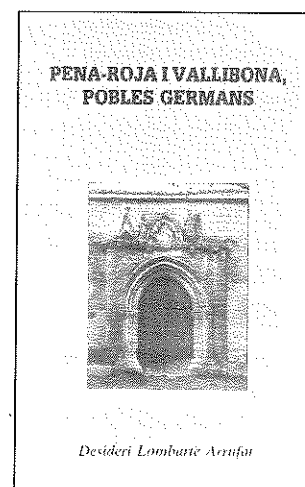
²⁰ Aquesta versió es va representar amb gran èxit de públic a Pena-Roja els dies 2 i 3 de juny de 1984 dins la tradicional trobada septennal d'aquests dos pobles (Pena-Roja i Vallibona) que commemora l'història que precisament es representa en aquesta obra.

²¹ *Teatre inèdit*, Calaceit: Quaderns de la Glera, 5/6, 1992.

diàleg, on es recull una part de la tradició que sobre el món de la bruixeria encara es conserva al Matarranya, i la comedieta dialogada *Canis lupus infelix* —«Lo pobre llop»— que conta la faula de la serp i el llop.

Poesia

— *Romanços de racó de foc i poemes de vida i mort*²². Aquest recull poètic conté dues parts ben diferenciades. En la primera, l'anomenada *Romanços*, no tots els poemes presenten una rima i una mètrica uniforme pròpia dels romanços tradicionals, però mantenen el mateix caire narratiu, i parlen de festes, tradicions i personatges de Pena-roja i el seu entorn més immediat. La segona part, *Poemes de vida i mort*, sense abandonar la geografia natural d'on naix el món mític dels *Romanços*, l'autor ens transmet el seu amor a la terra, a les coses petites i quotidianes i la seua manera d'entendre la vida i la mort: «A dies/ l'aire que respire no és de gel,/ no talle com un vidre. / A dies/ lo cel està més clar i més blau,/ l'airet més suau./ A dies/ lo mar està tranquil i pla,/ i si allargues la mà,/ a dies,/ trobes més mans amigues...»

— *A l'ombra de les roques del Masmut*²³. Es tracta d'un recull de poemes que continuen en la línia entranyable, natural i popular de la segona part del llibre anterior, tot aprofundint en el rigor poètic i en la depuració del llenguatge emprat.

— *Sentències comentades/Voldria ser...*²⁴. En aquest volum es publiquen dos reculls de característiques prou diverses, però complementàries, del món poètic d'aquest escriptor matarranyenc, en el camí cada cop més precís de la depuració poètica.

Narrativa

— *Memòries d'una desmemoriada mula vella*²⁵. Primer i únic relat publicat, fins ara,

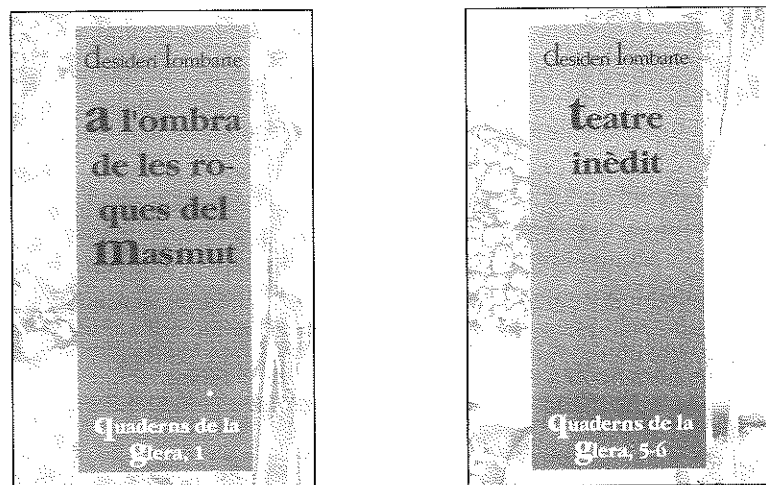
²² Zaragoza: Diputación General de Aragón, col. «Pa de Casa» 6, 1987.

²³ Calaceit: Quaderns de la Glera, 1, 1991.

²⁴ Calaceit: Associació Cultural del Matarranya, col. «Lo Trull» 1, 1993.

²⁵ Barcelona: Sírius, 1993.

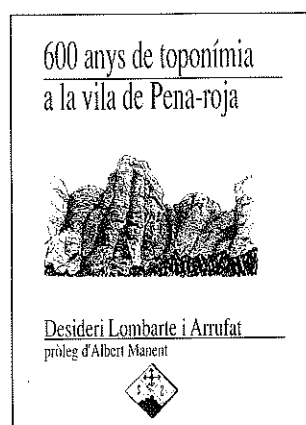
d'aquest autor. Lombarte ens mostra, a través d'una suposada autobiografia d'una mula, tot un món rural que ha anat desapareixent i la visió crítica, irònica i distanciada d'alguns comportaments humans.

Assaig i investigació

— *600 anys de toponímia a la vila de Pena-Roja*²⁶. Publicat pòstumament, aquest excel·lent estudi de lingüística diacrònica recull tot un seguit de topònims del terme de Pena-Roja, dels quals Lombarte n'explica la seua ubicació, etimologia, història, anècdotes, amb un rigor encertat, però també amb molta amenitat continuada.

A part de les obres de Desideri Lombarte ja publicades, com ja hem comentat, hi ha un gruixut feix d'obres inèdites —principalment reculls poètics i treballs historiogràfics i etnogràfics— que esperen urgentment l'edició.

²⁶ Barcelona: Xarxa Cultural, col. «Llibres de Ponent» 3, 1990.

Cal afegir a les obres ressenyades fins ara una nodrida sèrie d'articles, de poemes i de breus obres dramàtiques, publicats en diverses antologies (*Gramàtica de la nostra llengua*²⁷ i *El català a l'Aragó*²⁸ d'Artur Quintana, *Antologia de la nova poesia aragonesa* del Seminari de Català del Departament de Romàniques de la Universitat de Heilderberg) i revistes, tant de l'Aragó com de Catalunya (*Gaceta del Matarranya*, *Rolde*, *Andalán*, *Desperta Ferro!*, *Sorolla't*, *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, *La Comarca*, *Boletín del Centro de Estudios Bajoaragoneses*, *Alazet*, etc.²⁹

Llengua, temàtica, estil

El llenguatge de Desideri Lombarte és gairebé el mateix quan crea i quan recrea, quan fa prosa i quan escriu en vers o publica treballs d'investigació. Lombarte utilitza acuradament sempre en els seus escrits els trets morfològics i gramaticals que caracteritzen la parla de Pena-roja i, en general de la comarca del Matarranya: subjuntius vocalitzats en -e i imperatius en -o; imperfectes clàssics en -e («fee» en lloc de «feia») els pronoms «mos» (equivalent a «ens»), «tos» (= «us»), «nates» «vates»; l'article «lo/los» etc.

També recupera, i alhora revitalitza, un riquíssim cabdal lèxic local en perill de desaparició. Moltes de les paraules emprades per Desideri Lombarte designen elements geogràfics o orogràfics, («cingle» «tossal...»), uns altres rescaten mots oblidats (al menys per la gent jove) del món de les plantes i la vegetació («lo crespell» «la veça» «la ginesta...»), o de les feines als masos i els aparells de llaurar, la natura en general, etc.

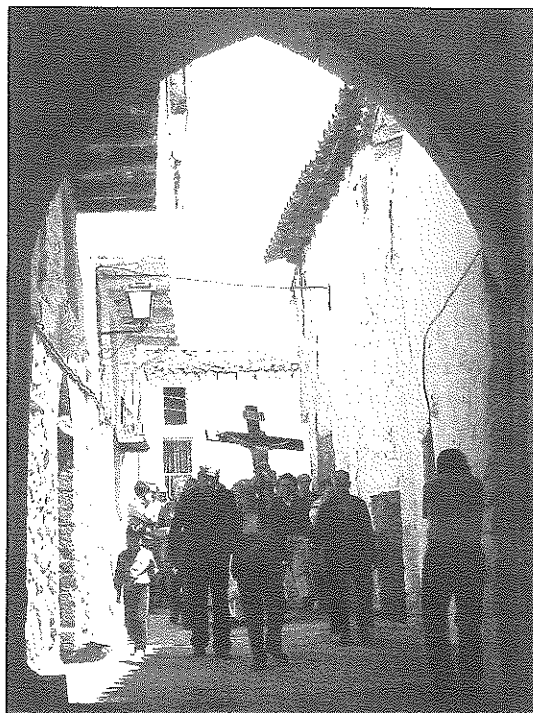
L'estil de Desideri és clar, directe i aparentment senzill, amb un to col·loquial on predominen les estructures «joglaresques» i narratives. I és així perquè va dirigit a la gent de l'entorn del qual parla i perquè és el mitjà expressiu més adient per reflectir la seua filosofia de la vida, de l'amor i del respecte als seus orígens, el seu passat.

Els temes, fruits d'aquesta filosofia, abracen tot el món rural que visqué i es mantingué present durant tota la vida de l'autor: la natura, els costums, les tradicions i llegendes i la vida camperola. Fins i tot dins del seu món líric i personal, Lombarte no es pot desprendre d'aquests temes en forma de nostàlgia, de visió amorosa i enyorant del seu paisatge.

²⁷ Zaragoza, Diputación General de Aragón, col. «Pa de Casa» 3, 1984.

²⁸ Barcelona: Curial, 1989.

²⁹ La bibliografia completa, fins al moment de publicació de l'article, es pot consultar a SANCHO, Carles: «Bibliografia» *Sorolla't*, 7 (Homenatge a Desideri Lombarte, abril de 1990), pàgs. 36-38. Aquest número de *Sorolla't* també conté diversos articles sobre la vida i l'obra de Desideri Lombarte.

TEXTOS

BLOCS I y II (Primer i Segon Cicle)

Text 1

Pena-roja i Vallibona pobles germans

Primera versió. Acte tercer (Intervenien: narrador, capellà de Vallibona, i set parelles de xiquets més menuts de 7 anys, si pot ser vestits de aragonesos i valencians. Decorat verd claret. Música triomfal.

Narrador

Los bancals de blat verdegien,
los prats estan florits,
los barranquets humits,
totes les herbes creixen.

La ginesta i l'argilaga, grogues,
blaus lo romer i timó,
la melca i agaó.
Brosten al barranc les sargues i les bogues.

Lo crespell blanquege pel solà,
les porrasses espiguen a les moles,
a l'hort van creixent les corrotjoles,
florixen los ginebres al pinar.

Al poble assossegat de Vallibona
hi ha un gran brogit de gent.
Se'n prepare una festa,
Bateig o casament?

Les dones van al forn a fer pa.
La gent dels masos baixa cap a la Vila,
donen menjar al bestiar,
repleguen l'haveria.

Los hòmens de la Vila
se'n van en Processó
per barrancs i muntanyes
cap a l'Aragó.

Porten les millors mules,
en les pells de moltó,
les mantes morellanes,
i ben ple el cornaló.

Fa un ventet fresquet barranc amunt,
uns pugen a cavall,
uns altres van a peu.
Xerrant i caminant pel camí avant.

Pujant la revolteta,
al Planet Verd dinaven,
i a la brolla fresqueta
les mules pasturaven.(...)

Preguntes

1. Busca i anota les significacions de noms com «haveria» «cornaló» i «moltó». Després de consultar el diccionari, explica quina diferència existent entre «brostar» que apareix en el fragment, i «brotar».

2. Fes una llista amb tots els noms de plantes i herbes que apareixen en el text. Col·loca al costat de cadascuna el nom científic, les seues qualitats i propietats. Digueu com s'anomenen a la teua vila i si encara es poden trobar pels seus voltants. Si és el temps adequat podíeu fer una excursió amb l'assessorament del professor de l'àrea de Ciències de la Natura i recollir mostres d'aquestes plantes i confeccionar un mural col·locant sota les mostres, el nom de cada espècie.

3. Apunta localismes, lèxics o gramaticals, que trobes en aquests versos.

4. En aquesta intervenció del narrador es poden distingir diferents parts, segons els temes que descriu. Quines serien eixes parts? Quins aspectes i quins protagonistes surten en cadascuna? Quina sensació comuniquen globalment?

5. En les primeres estrofes es representa la natura en un estadi concret de l'evolució anual. ¿En quina estació del any estariem? Raona la resposta. ¿Quin decorat penses que hi hauria d'haver per reforçar, acompanyar o complementar les imatges que es descriuen en el text?

6. Mesura els versos i digues quina és la rima i la mètrica predominant d'aquestes estrofes. Hi ha uniformitat?

Propostes d'anàlisi de l'obra completa

1. Fixa't en els dos textos i escriu les diferències i similituds que hi ha entre ells pel que fa a nombre d'actes, personatges que apareixen en un i en l'altre i tipus de versificació.

2. Un dels canvis més importants soferts en la segona versió és la desaparició de la figura del «narrador». Precisament el fragment que hem reproduït, apareix també en la representació actualitzada, però en boca d'un personatge. Quin?

¿Quins altres personatges «narratius» (és a dir, que no dialoguen sinó que expliquen coses al públic) trobem en aquest segon text? ¿Aquesta manca de narrador, és més o menys teatral que la seua aparició? ¿Els breus fragments en prosa tenen alguna cosa a veure amb aquesta funció narrativa? Raona les respostes amb exemples.

3. Referint-nos, ja sempre d'ara endavant, a la segona versió, pren nota de les paraules que no conegues i busca-les al diccionari. Distingueix els mots d'ús regional dels d'ús general. Assenyala també les formes pronominals i verbals usuals a les poblacions del Matarranya que apareixen en aquesta obra.

4. Conta breument l'argument de la representació, acte per acte.

5. Què són les acotacions en el teatre? Assenyala on hi ha acotacions en aquesta peça dramàtica. A la vista del seu contingut digues quina o quines funcions compleix ací. ¿Es limita a anomenar els personatges que intervenen en cada acte? ¿Dóna, a més, instruccions del que han de fer els actors i actrius a escena? ¿Hi ha indicacions de com ha de ser el decorat, la coreografia, el costat d'entrada i sortida dels actors a l'escenari, etc.?

Text 2

Romanços de Racó de foc i poemes de vida i mort

Romanç de Sant Jaume

Per les Moles galopant
lo cavall blanc de San Jaume,
pel camí de Coratxà,
per les moletes pelades,
la clenxa volave al vent,
la coa volave a l'aire.
Sant Jaume vestit de blanc,
armat va de llança i sabre,
escut d'or, llança de plata,
la Creu roja al pit portave.
Lo cavall aparellat
i els aparells com brillaven.

Porte d'acompanyament
un estol d'àngels i arcàngels.
Es l'Arcàngel Sant Miquel
lo que per l'esquerra el guarde,
és l'Arcàngel Sant Gabriel
lo que a la dreta portave.

Galopant, van galopant
pels cingles i les morrandes
i veuen mirant avall,
terra oberta a les dos bandes:
De la Cogulla al Tossal,
de Mont-roig a Torredarques,
pels Ports de Beseit, la Caixa,
davant tenen les Vinyasses.
a l'esquerra els Molinars,
a la dreta les Serralles.

S'afuen pel Cingle avall
i el cavall blanc de Sant Jaume
de les potes de davant
rellissant que rellisave.
Les ferradures de plata,
de tant que les arrapave,
treuen foc del Cingle Roig
i al Cingle queden marcades.
Cingle Roig, Cingle Imponent,
és lo Cingle de Sant Jaume.

Per les Vinyasses avall
lo cavall se desbocave
i a les Roques del Masmut
Sant Jaume que el dominave.

Al Pigró de Sant Miquel
dos pastorets l'esperaven.
Lo cavall van abeurar
que la bassa plena estave.
L'aigua tèrbola que hi ha
clara i neta que es tornave.

Van passar per la relleixa
Sant Jaume, els pastors i els àngels.
Quan van arribar a la roca
la roca tancada estave
i per a poder passar
los àngels la foradaven.
Van fer el forat tant menut
que Sant Jaume no passave
i per a poder passar
del cavall blanc se'n baixave.
Caminant va entrar a la Vila
entre dos pastors i els àngels.

Va baixar la comitiva
per les vies empedrades
i a l'Església del Roser
quedà Sant Miquel Arcàngel.
Tindrà bona companyia
la Mare que sola estave.

Entre vinyes i olivars
lo cavall blanc coixejava.
La ferradura de plata
mireu que no se li caigues.

Preguntes

1. Aquest romanç, commemora una tradició popular —l'arribada de Sant Jaume a Pena-Roja— que se celebra cada any amb una romeria a l'ermita de la Mare de Déu de la Font. Resumeix el contingut del romanç.

A l'envista de la Vila
los pastorets lo quiaven.
Lo Pont estave Tallat
i els dos moros que el guardaven
va fugir moleta avant
sense treure les espases.

A l'Ermita de la Font
la Mare ja els esperave.
A la voreta del Riu
la va anar a vore Sant Jaume
i quan entrave a l'Ermita
la ferradura penjave.

Si mireu detràs la porta,
hi ha una rejola que falte
que la va trencar el cavall
lo cavall blanc de Sant Jaume.

Mare de Déu de la Font,
dels plans, de les serres mare,
gardeu de mal a la Vila,
gardeu-la de pedregades,
de mal núgol, de la seca,
de la fam, de les tronades,
de la pesta, de les febres,
de mala gent, de gelades.

I San Jaume se'n va anar
i els pastorets se quedaven
Guarden la Mare de Déu,
la Mare de Déu los guarde.

(1981)

2. Digues el significat i la seua accepció local en el vostre poble dels accidents orogràfics «cingles» «morrandes» i «moletes».

3. Dins dels topònims que s'esmenten hi ha partides del terme de Pena-Roja i pobles dels voltants. Situa en un mapa els pobles que s'anomenen i assenyalas algunes dades de població, situació econòmica, història, costums, etc.

4. Digues perquè aquesta composició és un romanç. ¿Quines característiques mètriques, rítmiques, i de rima té? ¿Quines són les vocals que rimen en els versos alterns?

5. Al principi del poema hi ha una bella descripció de Sant Jaume i el seu cavall. Quins trets, qualitats o adjectius predominen? Si saps dibuixar, reproduïx la imatge de Sant Jaume seguint fidelment les dades que aporta el poema.

BLOC II (Segon Cicle)

Text 3

Tu i jo sols

Lo que haigues de ser,
amiga mort,
lo meu dia rader
avisa-me'l en temps, si pots.

Que mos quedarem sols,
sols tu i jo.
Que no m'ha agradat mai
fer davant de dengú
cosa transcendental.

Si fore al mes de maig,
a l'ombra d'un om
al fondo d'un barranc.
I si fore al ple estiu,
prop de font fresca
o a la vora del riu.
I si ha de ser a l'hivern,
a un receret de sol
i que no hi toco el cerç.

(1983)

Preguntes

1. Aquí l'autor estableix un diàleg amb la mort. La tracta amb tanta confiança que el poema és ple de col·loquialismes i de mostres vives del llenguatge oral. Assenyalas aqueixos exemples i afegeix, si no coincideix amb la del text, la variant utilitzada al teu poble.

2. Quant a l'ús del article, l'autor emprà la forma «lo» molt habitual a les nostres terres i arcaica en unes altres; però en el darrer vers usa «el». Per què?

3. Comenta el valor sintàctic de les dues partícules «que» que hi ha a la segona estrofa. Quin tipus de proposició subordinada introdueixen? De quin verb i oració principal depenen? Aporten a les seues proposicions el mateix matís o valor semàntic? Quina és la seua funció significativa: explicar, aclarir, replicar, justificar l'idea de la principal?

4. Resumeix el sentit d'aquest poema i detalla quina filosofia de la vida i de la mort amaga el seu missatge. Expressa una visió estòica, epicúria, vitalista, pessimista? Trau a col·lació versos que reforcen les teues opinions.

Text 4

Voldria saber escriure

Me coste molt escriure
lo que vaig escrivint.
Lo pensament no pare,
les idees són moltes, però costen de dir.
Escriure, per a mi, no és fer córrer la tinta pel
paper,
és lo poder transmetre al qui em vullgue llegir
les idees que em volten per dins del meu
cervell.
I més que les idees, les emocions sinceres
que em fan viure o morir.

Penso si és egoisme fer córrer les idees
i que pènsen los atres tal com jo puc pensar
i creure que allò que m'emocione
a'n un atre lo pugue emocionar.

Jo no sé si tinc dret a despertar consciències,
quan la meua consciència està mig adormida.
Però quan penso en mi i penso en tots vutres
escric i escric. Es com una mania.

Tinc lo cuquet al cap i em poso a escriure
i escric totes les coses com pel cap me passen.
Alguns atres ho escriurién millor
però no poden. Que les coses meues no les saben,
que no més les sé jo.

Preguntes

1. Hem seleccionat aquesta poesia perquè és una autèntica declaració de principis vitals i d'intencions literàries. Una volta hagues llegit detingudament el text, contesta les qüestions següents: perquè escriu Desideri Lombarte? Per a qui escriu i amb quina intenció ho fa? Estàs d'acord amb els raonaments que fa en les darreres quatre estrofes? Resumeix, finalment, el tema i la filosofia d'aquest poema et suggereix tot això.

2. A quina idea es refereix quan diu: «tinc lo cuquet al cap?»

3. Explica l'expressió «una calor que ataubes». ¿L'has sentit dir, encara que sigue en qualsevol variació fonètica, al teu poble? Digues també el significat i sinònims de «batre» i «argilaga».

4. Malgrat la irregularitat mètrica i estròfica d'aquests versos, hi ha una certa regularitat rítmica (distribució accentual), i de rimes. Analitza la rima i el ritme dels versos d'aquest poema.

Quan dic: «Que bufe el cerç»
quan dic: «Anem a batre»
penso que fa molt fred
o una calor que ataubes.

I ho sé
perquè he sentit lo vent per eixes serres
en pam i mig de neu entre les cames.
I de batre, tamé,
hai batut moltes garbes.

Com pot parlar de punxes d'argilaga
qui no ha fet formiguers
i de mel de romer
qui no ha tingut abelles,
ni de carn de corder
qui no ha guardat ovelles?

No sé que donaria per a escriure bé i fi,
però n'hi ha molts que en saben
i no saben què dir.

(1984)

Text 5

A l'ombra de les roques de Masmut

Si no fore perquè

Si no fore perquè
al mar me n'aniria
de cara al mar lluent.

Si no fore perquè
demà o qualsevol dia,
farà un pensament.

Si no fore perquè
deixaria la vila
per a no tornar més.

Si no fore perquè
terres amples hauria
plantades d'ametlers.

Si no fore perquè
cosa nova en faria,
lluny d'ací, a l'estranger.

Si no fore perquè
aquí a la nostra vila
també s'hi està bé;
i si te'n vas, quan tornes
te diuen foraster.

(1985)

Preguntes

1. Aquest bell poema ens ofereix unes construccions estròfiques i sintàctiques paral·leles que presenten interessants problemes d'ordenació i anàlisi. ¿Els versos introduïts per la conjunció condicional «si» vénen complementats o hi ha una elipsi (se sobreentén el que hauria de venir a continuació), o continuen més endavant? Identifica amb claredat quines són les proposicions subordinades condicionals i quina o quines són les principals. Comenta el temps i mode verbal que identifica unes i altres.

2. Explica el sentit últim i global d'aquest poema. ¿Quina sensació transmet: de pena, rancúnia, o simplement amor a la terra dels seus orígens?

3. El poeta presenta ací sentiments i desitjos contradictoris. ¿Quins són els atractius que el mouen a marxar i instal·lar-se fora de la vila natal, i quines són les raons que el decideixen a tornar a casa? Comenta aquesta valoració.

4. Fes tu un poema amb una estructura i versificació semblant, en el qual dones raons positives per anar a viure o conèixer llocs llunyans, i uns altres per a quedar-te al poble. ¿Per quina de les dues opcions, finalment, et decideixes?

BLOC I (Primer Cicle)

Text 6

La xica que va a la font

Una xica, cada dia,
va a la font de matinet.
Si la trobés li diria:
«De tocar-te, et tocaria
a on te toque el canteret».

Ix de casa pentinada,
escotada la brusetà
i la cara colorada
i la trena molt ben feta.
I baixant la costereta,
de presseta que fa fred,
de tocar, li tocaria
on li toque el canteret.

Al passar per la calçada
m'enlluerné el sol rosset
i li miro la llaçada
que porte al devanet,
a la cintura lligada.
Si puguera li diria:
«De tocar-te, et tocaria
a on te toque el canteret».

Omple el cànter a la Canella
i d'aigua en veu un glopet,
i se li veu un trosset
de la rodona mamella
per l'escot de la brusetà.

I la falda li ve estreta
i li fa molt bon tipet.
A la xica li diria:
«De tocar-te, et tocaria
a on te toque el canteret».

Preguntes

1. ¿Les paraules d'ús occidental com «xica» «cànter» i «colorada» quins geosinònims tenen en català oriental? Comenta quina acepció s'utilitza en el teu poble.

2. Fes una llista dels diminutius que hi ha en el poema, classificant-los per temes i segons les diferents categories gramaticals (noms, adjectius,...). Explica quin matís significatiu afegeixen ¿Realment volen expressar disminució de volum, o potser donen una idea d'afectivitat, d'ironia, o bé de picardia? Assenyala exemples de tots els diferents matisos o connotacions que trobes.

3. També hi ha un bon pujal de verbs amb morfemes i terminacions diferents a les que podem trobar a les gramàtiques.

Escriu-los en el teu quadern. Posa al costat la forma oriental o estàndard. Digues a quin temps, mode, persona i número pertany. Comenta finalment si la forma corresponent que useu en la vostra vila o comarca és igual o diferent a una o a l'altra.

4. Conta breument el tema i el contingut argumental d'aquest poema. ¿Quines parts del cos o de la vestimenta de la protagonista s'esmenten a través de totes les estrofes? ¿A més d'aquests trets físics o materials, es descriuen valors morals, espirituals, o intel·lectuals de «la xica que va a la font»? Fes un judici o valoració d'aquest fet.

5. Aquests versos contenen unes estrofes i unes rimes que s'apropen molt a la lírica popular i tradicional de finals de l'Edat Mitjana. Assenyala el tipus de vers predominant (guia't pel nombre de síl·labes); el tipus de rima de cada estrofa (si és alternant -abab-, creuada-abba-, encadenada -aba, bcb, cdc- etc.), i les classes d'estrofa que s'hi troben.

Ai, l'aigua fresqueta i clara
de la font del raconet
Que jo m'hi rento la cara
de matí, de matinet.
I a la xica li diria:
«De tocar-te, et tocaria
a on te toque el canteret».

Que la cintura li toque
i a la vora del pitet.
Ai, qui fore canteret
que aigua fresca i clara porte
de la font del raconet,
de matí, de matinet;
I el braç al coll que li pose
i l'aprete ben pretet:
«Dixa'm ser el teu canteret».

(1987)

6. Fes un recull de paraules referides als diferents recipients d'aigua (com «cànter») i d'uns altres objectes, mobles, mitjans de transport, instal·lacions o elements arquitectònics rurals o domèstics relacionats amb l'aigua, contant-ne l'ús i la seua història.

Text 7

Memòries d'una desmemoriada mula vella

De quan vaig nàixer ni sé el dia ni sé el mes ni sé l'any. Sé que ere de nit i que fee molt de vent i que a ma mare li havien donat ferratja. Sospito que serie primavera que és quan natres, les mules, solem nàixer.

Ma mare, l'egua, ja no podie més amb la panxa tan plena i el braguer a punt de rebentar. Estave desficiosa i no va minjar gens. L'amo se la mirave, li passave la mà pel llom i li apretave els mugrons per a vore si tenie lleit, i sí que en tenie.

Ma mare es va gitar, va començar a gemecar i a fer esforços. Estave incòmoda i es va tornar a alçar entresuada.

Jo vaig començar a treure les potetes de davant i el morret i el cap sencer.

L'amo va dir:

— Ja ix. És rogeta com sa mare.

Jo estava penjant, mitja a dins i mitja a fora. I tota banyada, i quin fred que tenia.

L'egua, de reüll, me mirave i alguna cosa em va dir que jo no vaig entendre.

Tota sangosa i banyada, anava caent. Ja em vea de morros al pallús del corral quan va vindre l'amo i em va sostindre enlaire. A poc a poc vaig anar eixint tota, coa i potes, i l'amo em va dixer en terra, damunt del pallús.

Quin fred que fee en aquell corral i quin ventet se sentie per la porta i la finestra.

Ma mare es va gitar, em va mirar, em va olorar ben olorada i em va llepar, no massa per això. Més tranquil·la va anar cap a la minjadora i va pegar dos mossos de ferratja.

L'amo se'n va anar amb lo cresol que portave a la mà, i ma mare i jo mos vam quedar a les fosques, ella rosegant ferratja i jo gitadeta al pallús.

Va tornar l'home del cresol de seguida, amb la dona i un parell de criatures.

— Mireu-la, és una muleta. Que bonica que és i que espavilada que està.

Jo em vaig posar contenta i crec que ma mare també, perquè es va girar i em va tornar a olorar i afalagar.

Estava damunt del pallús estirada i vaig provar d'eixecar-me. Què, t'eixecaràs? Tenia les potes tan llargues i tan primes i hi tenia tan poqueta força que se me n'anaven cap a tot arreu. A la canalla els va fer gràcia que

no fora capaç d'alçar-me. Un d'aquells xiquets em va voler ajudar a posar-me dreta i son pare no el va dixer i el va runar.

— No la tocos que sense voler li pots fer mal. Ja s'ho farà ella soleta.

Quin remei em va quedar més que eixecar-me. Vaig refermar-me de les potes de davant, vaig pegar una esperonada i vaig caure de costat. Quina vergonya. I tota aquella gent mirant-me. Ho vaig tornar a provar i ara sí que me'n vaig eixir. Balancejant, aquí caic allà m'eixeco, me vaig acostar a ma mare. Ella em va tornar a olorar i em cridave.

Tenia fam, més que fam, set ere lo que jo tenia. Vaig allargar el morro cap al pit de ma mare, volent mamar. Aquella canalla se'n rie, de mi.

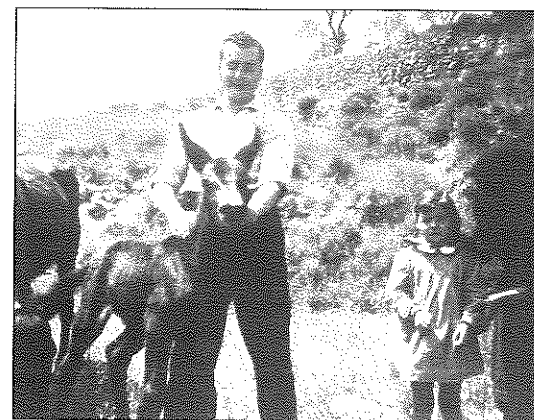
— Pobra mulata, no trobe les mamelles.

L'amo em va ajudar i em va posar el cap davall l'anca de ma mare i el morro al mugró.

A la primera xuclada se'm va omplir la boca d'una lleit pastosa, tanta lleit tenie ma mare que se me n'anave per fora de la boca i tot lo morro em va quedar blanc.

Un d'aquells xiquets, amb un drap vell que hi havie per allí en terra, va vindre decidit cap a mi i em va eixugar el morro blanc de lleit. Tan fort me'l va fregar que vaig caure de cul al pallús, i farteta com estava i calenteta, que ja tenia el pèl eixut, me vaig adormir. I ma mare anave rosegant ferratja a la minjadora.

L'amo, la dona i la canalla se'n van anar a dormir i ma mare i jo mos vam quedar soles i a les fosques.

Preguntes

1. Paraules com «ferratja» «runar» i «minjadora» no es troben als diccionaris generals, però és fàcil endevinar el seu sentit per el context de la frase on estan inserits. Explica aquest significat, digues geosinònims usats en el català oriental i en la teua modalitat local. «Mossos» en canvi, sí que hi és al diccionari, però aquí té un sentit radicalment diferent. Què vol dir en el text? De quin verb procedeix?

2. «Desficiosa» «mugrons» «esperonar» «sangosa» i «pallús» són mots derivats amb sufixos de qualitat i genèric respectivament. Assenyala el seu significat i els mots simples d'on provenen.

3. Hi ha una expressió en el text que diu: «què bonica *és* i què espavilada *està*.» Per què cadascú d'aquests adjectius porta un verb auxiliar diferent? Què diferència semàntica hi ha entre un verb i un altre?

4. Conta el tema del començament d'aquest relat. ¿Podries en el fragment reproduït assenyalar les diferents parts en el desenvolupament del tema?

5. La mare de la *mula* que naix *és* una *egua*. Quina diferència hi ha entre eixes dues espècies d'animals?

6. Segurament hauràs assistit alguna volta al naixement d'un animal. Sinó pregunta a un pastor o a un pagès i narra després l'experiència en una redacció d'unes vint línies d'extensió.

Propostes d'anàlisi de l'obra completa

(BLOC I-II. Primer i segon cicle)

1. Resum l'argument d'aquesta història i comenta si la divisió en apartats del llibre es correspon amb les diferents etapes de l'existència de la mula. Assenyala exactament les diferents etapes vitals que recorre la poc desmemoriada «mula vella» al llarg d'aquesta narració.

2. Fes un buidatge de tots els noms que es refereixen als aparells de càrrega, transport o treball de les mules i a les diferents feines de conreu en les quals participen. Esbrina la seua significació i comenta en què consisteixen i fins quan va durar el seu ús en el teu poble.

(BLOC II. Segon cicle)

3. Recull, mitjançant una síntesi ordenada, tots els elements morfològics peculiars de la parla del Matarranya que surten en el conte, i comenta després com influeixen en el estil del relat. (Proporcionen un aire més ingenu, més «rural» més íntim...?)

4. El relat, amb una mula com a «narradora» en primera persona, conta d'una manera cànida, senzilla i bella una vida i un món que ha desaparegut o, al menys, ha canviat molt.

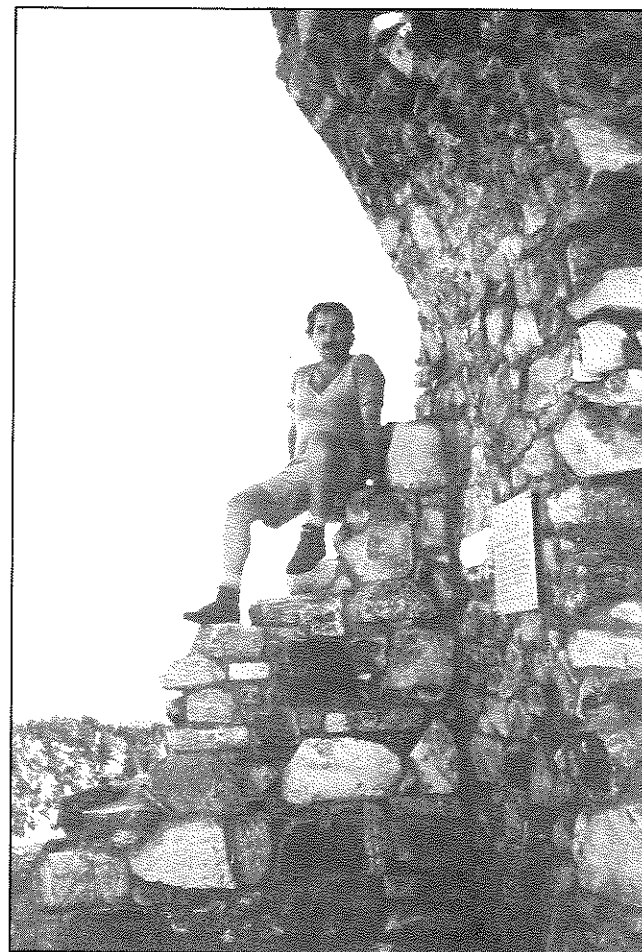
a) ¿Quins procediments lingüístics emprà l'autor per a donar una imatge ingènua, idíl·lica, d'eix món?

b) ¿A través de la visió de la mula, sobre quines coses ironitza i critica aquesta faula?

c) ¿Quina és la filosofia, el missatge global del conte?

HÈCTOR B. MORET

Versos entre la glera i el cerc

L'AUTOR

Hèctor-Benvolgut Moret i Coso, nascut a Mequinensa el 22 de març de 1958, és fill, nét i nebot de miners. Quan encara no tenia deu anys la seua família va haver d'emigrar a Barcelona a causa de la imminent construcció de l'embassament que començà a inundar aqueixa vila el 1970. Moltes de les mines de carbó s'enfonsaren amb el poble vell i molta gent va haver de marxar cap altres terres menys maleïdes: «Me'n vaig anar de Mequinensa perquè quan es va fer el pantà començà a haver-hi molts problemes per a subsistir. Molts mequinen-sans vam marxar cap a Barcelona, Saragossa o Tarragona.»³⁰

³⁰Deia Moret al escriptor i periodista Lluís Rajadell a la revista d'Alcanyís «La Comarca» (4 de maig de 1989, pàgina 43).

DELS CLÀSSICS A ESTELLÉS I ESPRIU

Hèctor B. Moret passa adolescent a viure a Barcelona. I és ací on descobrirà, com tants aragonesos, la possibilitat d'escriure en la seva pròpia llengua. L'emigració, trencada per repetides estades al poble, sempre temporals, però, li permetrà també, en contrast, d'anar a fons a la recerca dels orígens, que durà fins a l'època islàmica —penseu en el propi cognom—. Recorrerà a peu la Franja, n'estudiarà la llengua, els topònims, les cançons, buscant-ne les fonts pels llogarets, pels arxius i les biblioteques.

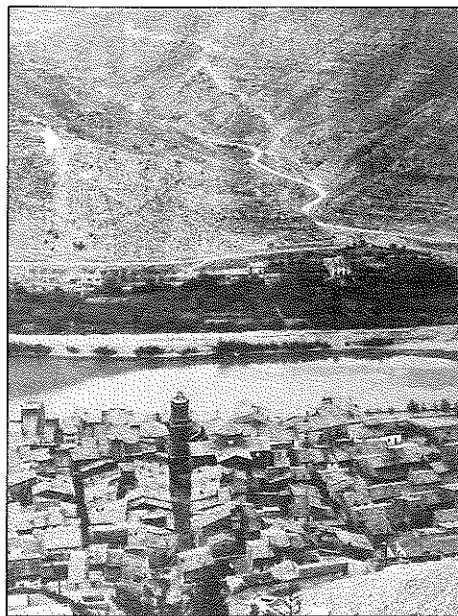
Sobre aquests temes ha publicat un puial d'articles i llibres.

En el seu primer llibre, «Pentagrama» que conforma els seus anys d'aprenentatge, mostra en un llenguatge acuradíssim i amb volguda mesura, la influència d'Espriu. Aquest to es manté a *Parella de negres*. El 1992 ix *Ròssecs* on el paisatge, rural o urbà, amb figures humanes de vegades, de Mequinensa, Barcelona, València —escasament present abans— va desplaçant els versos volgudament meditatis dels reculls anteriors.

Encara que com en aquells hi predomina el vers lliure, s'hi fan sentir ja els primers deca-síl·labs. L'interès, sempre distant, però, de l'autor pels esquemes mètrics tradicionals, el sonet especialment i també la sextina, es fa palès en el seu recull *Al cul de sac trobarem les porgueres*. Llibre d'un fort erotisme, comprèn també unes excelents provatures d'actualització dels clàssics medievals i del barroc, en una línia que s'inicia en Rosselló-Pòrcel i passa per l'Estellés. En la seva poesia no es dona mai una antinòmia entre el camp i la ciutat, ans al contrari, Moret els sent ambdós com a unitat.

Artur Quintana

Als catorze anys, com tants adolescents, començà a intentar el poema. Als setze va entrar a treballar en una editorial, Edicions 62, on s'hi va estar durant tretze anys. Mentre treballava continuà escrivint poemes i inicià estudis de Filologia Catalana a la Universitat de Barcelona.

El 1988 obtingué el premi «Josep Maria López-Picó» atorgat per l'Ajuntament de Vallirana, amb *Parella de negres*; el 1991 rebé el VIII premi de poesia «Divendres Culturals» de l'Ajuntament de Cerdanyola del Vallès amb el recull *Ròssecs* i el 1992, el V premi de les lletres «Vila de Corbera» amb una part dels poemes del recull *Al cul del sac trobarem les porqueres*³¹.

De 1989 a 1991 va treballar en el Servei de Normalització Lingüística del sindicat UGT de Catalunya. Entre l'estiu de 1991 i la primavera de 1993 preparà i edità la col·lecció de literatura «Quaderns de la Glera» per tal de donar a conèixer diverses obres d'escriptors de l'Aragó catalanòfon en plena activitat i potenciar-ne l'aparició de nous. Hèctor B. Moret també ha co-dirigit la col·lecció de poesia «Edicions Subcutànies».

Estil

En el si de la producció poètica d'Hèctor B. Moret hi ha una depurada i molt treballada selecció de paraules i frases. Encara que a voltes aquest poeta mequinensà mostra tenir una gran capacitat i facilitat per a fer versos, els seus treballs literaris són el fruit d'una àrdua tasca d'elaboració i d'investigació lingüística, entroncada en la tradició de la més recent poesia catalana, hereva dels grans innovadors del llenguatge poètic.

³¹ *L'Avançada. Revista d'Informació Municipal de Corbera*, 34 (Juliol 1992), pàg. 17.

Però a part de tècniques, més o menys conceptuals o conceptistes, el més destacable de la poesia de Moret és la força i la intensitat dels sentiments que expressa i l'atmosfera que aconsegueix crear en el poema, al qual li dona una gran unitat i coherència. Al mateix temps treballa amb gran efectivitat la sonoritat de les paraules (al·literacions, referències onomatopèiques, etc.) proporcionant al missatge poètic un pujal de connotacions suggerents i impactants.

Temàtica

Els temes que el poeta mequinensà aborda en la seua poesia són molt diversos: des de reflexions sobre l'acte mateix de l'expressió poètica a la tristesa i l'enyorança per la seua terra, la Mequinensa del riu, les terres fèrtils i ermes, i el vent de Garbí, passant per l'amor i el sexe, tractats de manera lúdica i desenvolupa, amb llampecs de sensacions momentànies i reflexions sobre si mateix o sobre el món que ens envolta.

Hèctor B. Moret no és només un poeta consumat, delicat i sensible, sinó que, a més, en els darrers anys ha desenvolupat una important tasca d'investigació per tal de recuperar el passat i el present cultural de la Franja oriental aragonesa.

L'OBRA

Poesia

La densa i elaborada producció poètica d'Hèctor B. Moret ha estat, de moment, publicada en tres llibres: *Pentagrama*³², *Parella de negres*³³, *Ròssecs*³⁴ i *Al cul del sac trobarem les porqueres*³⁵, i encara té inèdites dues obres més: *Antídots* i *Temps dispers*, amb les quals l'autor vol cloure la seua producció poètica que, sota el nom de «Camp Clos» agrupa sis llibres de poemes.

Alguns poemes d'aquests llibres, en especial dels quatre primers, han estat recollits en diverses antologies literàries o han aparegut en nombroses revistes catalanes i aragoneses. Així trobem poemes de Moret a les antologies d'Artur Quintana, *La nostra llengua* i *El català a l'Aragó*, a l'*Antologia Poètica Universitària* de David Galve i Ruth Vilaseca³⁶, a *Ser del segle. Antologia de la poesia jove* de David Castillo³⁷, a *Escrips del riu*³⁸ i a l'*Antologia de la nova poesia aragonesa*.

Pel que fa a revistes, Hèctor B. Moret ha publicat poemes a diverses revistes, tant de l'Aragó com de Catalunya (*Andalán*, *Rolde*, *Desperta Ferro*, *Batecs*, *Sorolla't*, *Serra d'Or*, *Passadís*, *Reduccions*, *URC*, *Circular*, etc.)

Obres d'investigació i assaig

En aquest terreny, Moret té publicades quatre obres i diversos articles d'investigació a diferents revistes especialitzades.

³² Barcelona: Edicions Columna, 1987.

³³ Barcelona: Edicions Columna, 1988.

³⁴ La Garriga: Ajuntament de Cerdanyola de Vallès, 1992.

³⁵ València: Edicions Alfons el Magnànim, 1993.

³⁶ Barcelona: Edicions Proa, 1986.

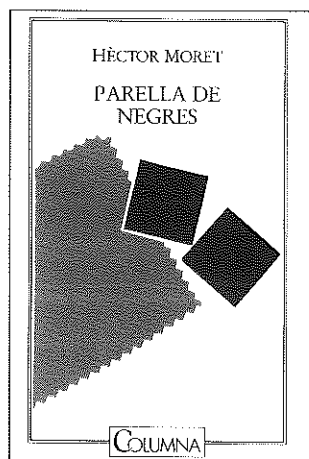
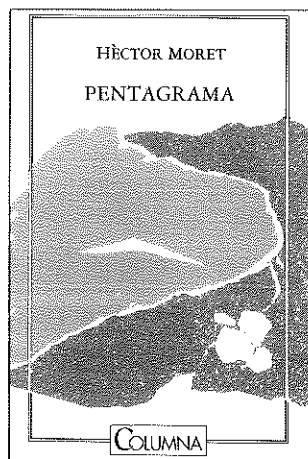
³⁷ Barcelona: Empúries, 1989.

³⁸ Tortosa: Amics de l'Ebre, 1991.

Els llibres publicats són *Escrits en català a «La Ribera del Cinca» (Fraga 1929-1931)*³⁹, *Articles ribagorçans i altres escrits de Pere Pach*⁴⁰, *Punt per agulla. Mostra de la narrativa breu contemporània de l'Aragó catalanòfon*⁴¹ i *Articles matarranyencs i altres escrits de Maties Pallarès*⁴². Pròxim a aparèixer es troba *Lo Molinar. Literatura Popular Catalana al Baix Aragó* (Matarranya i Mequinensa)⁴³.

Pentagrama

Aquesta «òpera prima» de Moret és un recull de 35 poemes agrupats en cinc parts temàticament diferenciades. En general són peces curtes, de versos lliures d'art menor i que malgrat la seua diversitat temàtica tenen en comú ser el suport d'idees úniques (de fet, molts d'aquests poemes són una única oració gramatical), i que aquestes idees tenen un caire reflexiu que demostren una gran agudesia, intuïció i profunditat de pensament. Però al mateix temps, aquest missatge individualitzat i autònom de cada poema, igual que les notes musicals d'un pentagrama, són suggeriments, idees obertes, que el lector pot completar amb les seues pròpies conclusions o la seua imaginació.

Els set poemes que constitueixen la primera part del llibre són reflexions sobre qüestions «de principi» com són l'acte creador, el fet poètic —que l'autor defineix com «...aquest exercici tan antic/d'intentar desfer enfilalls.../» i a continuació es justifica i aclareix «...tot i que no he volgut fer,/ malgrat les aparences,/ filigranes de mots»; o com «aquest fet imprecís/ que s'amaga als clots dels dits...».

Per a Moret la poesia es troba en el si de les paraules, com un esquer amagat que en un moment donat és trobat per un peix (en aquest cas pel poeta): «darrere el taulell,/ amb petita

passió,/ veig passar/ els esquers gràcils/ que s'amaguen en el gest i les paraules.» i l'autor es lamenta «de no haver-me adonat a temps/ de la inherent antinòmia/ que sorgeix entre la paraula i el gest».

Altres poemes d'aquesta part ens parlen de la visió del poeta sobre la vida i sobre la seua pròpia existència: «Altres cop m'he deixat dur/ i el que és pitjor: sense fer resistència/ cap als capvespres allargats de la nit/ que creixen i es desfan/ i prenen estranyes dimensions/ entre herbes i arbres d'un verd rellent/ com si fossen fruits d'un jardí antic.»

El segon bloc de poemes d'aquest «Pentagrama» està dedicat a l'amor. Un amor ple de dubtes, desencisos i nostàlgia; sentiments que ja són avançats amb el vers de Joan Salvat-Papasseit que obre el capítol: «Quan corris món, el meu nom, ¿què et dirà?».

Uns d'aquests poemes estan escrits en primera persona. Són reflexions sobre les seues vivències, sensacions, que transmeten una mena de tristor, a través d'una climatologia i d'un paisatge: «perdut pels vinyars alts/ escolto el xiuxiueig/ de la pluja i el cerç/ damunt els pàmpols secs/ mentre a poc a poc,/ com si retornés el mal temps,/ els cabells secs esdevenen xops».

Altres estan escrits en segona persona, adreçats a un amor passat en els quals sorpren l'aparent fredor, el pes cerebral dels raonaments per damunt dels sentiments, les passions o la mera descripció de l'acte o les relacions amoroses: «The de dir una cosa,/ tal vegada massa evident:/ m'he oblidat de datar la falla,/ i em sabria greu/ —coses dels nous temps—/ que pensesses que no sóc lleial/ d'hissar una nostàlgia/ pel nostre galop.

En els set poemes inclosos en el tercer capítol l'autor ens parla, amb una llengua de clar sabor occidental, del sentit de la vida, una vida que per Moret és quelcom fosc, indefinit, tèrbol i incontrolable, com el paisatge d'un somnàmbul: «Oblido a batzegades/ la tibantor de la nit,/ l'estúpida ignorància de les castigades arrels/ i em lliuro/ a l'afany/ d'intentar pensar/ com fou la jugada/ que m'ha portat/ a sollar la molsa.» o un error inútil, negatiu, pessimista, cap a l'inevitable desfeta: «...sentirem en cada bufec,/ la colpidora veu de qui aprèn en la desfeta/ el sentit del seu error.»

La consciència de venir d'un esdeveniment que mai no ens abandonen (el fet de néixer) i la ignorància del moment en què ens arribarà la fi del trajecte, són temes que preocupen al poeta: «...però, monòtonament,/ els bramuls descobrixen/ un missatge massa antic/ per creure en el repòs.» o «i una quietud insultant/ fecunda sense esforç/ la condició present/ de no saber/ on acabarà la falla.»

El capítol quart de *Pentagrama* és d'una més destil·lada puresa intel·lectual, on sorgeix l'amor més cru i descarnat, com ja anuncien els versos de Palau i Fabre que obren aquest apartat, d'una manera directa, sense complicacions ni figures de llenguatge. Uns altres motius objecte de reflexió del poeta són el temps: «...el temps no es perd./ (Senzillament es crema).» i el gest, un element comunicatiu i expressiu que no sempre rep la solidaritat de la paraula sinó que és traït per ella: «voldria que la garbinada/ s'emportés el valor dels teus gestos/ i que nous oratges sense nom / duguessen un altre rumb...» o «...És massa arrelat/ el descrèdit d'aquests fets/ com per creure/ que s'ha oblidat/ quina ha estat/ la deserció del gest.» En altre poema d'aquest mateix bloc ens parla del sentiment de culpa: «No fóra just inculpar ningú,/ la culpa és una irrealitat massa concreta/ per aplicar-la a una acte tan antic,/...

³⁹ Fraga: Institut d'Estudis del Baix Cinca, col. «La Sitja» 7, 1991.

⁴⁰ Huesca: Instituto de Estudios Altoaragoneses, col. «Cosas nuestras» 11, 1991.

⁴¹ Calaceit: Quaderns de la Glera, 10, 1993.

⁴² Calaceit: Associació Cultural del Matarranya, col. «Lo Trull» 2, 1993.

⁴³ En col·laboració amb Lluís Borau, Artur Quintana i Carles Sancho Meix.

Bona part d'aquests versos estan adreçats a un interlocutor, en segona persona, amb el que parla amb un to de confiança i, a vegades, de moderat optimisme: «Ben cert que sovint crec/ que em creixen noves ales/ i em torna tot l'alè.»

En la cinquena i darrera línia d'aquest pentagrama, Hèctor B. Moret torna a llançar la mirada a l'interior de si mateix, tractant de descriure i de vegades de descobrir junt amb el lector, el misteri de l'acte creador, el fet d'escriure. Per a Moret la creació poètica és un hàbit, una debilitat de la qual, com succeeix amb les drogues dures, no se'n pot eixir: «Encara em trobo lligat/ a l'impúdica feblesa de la nit,/ intentant destriar/ els mots, les aparences i els sentits...».

El paisatge, probablement el de la seua Mequinensa natal es presenta en el poema que ve a continuació com una clara font d'inspiració: «Errant per bancals erms/ escolto les rogalloses veus,/ mentre se'm desfan els cabells,/ escampant per tot arreu/ que mai no podré fugir/ d'aquest cínic ermot.»

També ix, com un element emblemàtic i gairebé fetitxista que es repeteix al llarg d'aquest llibre, el tema dels *dits*, considerats com una eina per escorcollar els mots i els sentiments, o com una font, a la punta o enmig dels quals sorgeix com per encant les paraules justes o uns sentiments incontrolables: «És, sens dubte,/ que no sé veure/ quina ha estat la feblesa/ que m'ha dut a escorcollar enmig dels dits,/ una resposta al davallar dels sentits...»

Parella de negres

El que diferencia aquesta segona obra de Moret de la primera, és la seua unitat estructural i temàtica. *Pentagrama* és un recull d'experiències de l'autor des de la primera infància, adolescència i joventut (anys d'aprenentatge), captades des de cinc aspectes i perspectives diferents. En canvi, *Parella de negres* és un poemari concebut de manera unitària.

El seu títol, que fa al·lusió a la jugada més baixa que es pot lligar en el joc de daus o del pòquer, ens indica alguna de les característiques d'aquest llibre: és un comentari o reflexió dialogada sobre l'amor feta per un tafir, és a dir: d'una persona que viu intensament el joc (en aquest cas en el joc amorós), i és una visió des del punt de vista dels perdedors, d'aquells als quals els ha sortit la jugada més baixa al llançar els daus o repartir les cartes, però que no han perdut l'esperança. Com diu el darrer poema «...No he lligat cap basa/ però la partida continua/ i em faré amb nous daus/ per assajar noves jugades.»

En un principi l'autor volia posar com a títol d'aquest llibre *Joc de daus*, al·ludint al versos d'Ausiàs March: «a joc de daus vos acompanyaré...» autor que encapçala el llibre amb la cita: «Oh tu, amor, colp vell guareix ab fresc».

Els quaranta-un poemes que componen aquest llibre simètric interpreten l'experiència amorosa com una llarga i pacient partida de daus, en el transcurs de la qual cada participant té l'oportunitat de refer-se de les jugades perdudes i d'afrontar les noves situacions amb més possibilitats d'èxit, degut a l'experiència acumulada.

El llenguatge emprat no es desvia gaire del que apareix en el llibre anterior. Es fa palesa la presència d'un narrador que a voltes es presenta en primera persona, però que mai no s'arriba a constituir en personatge; ben al contrari, l'autor-narrador apareix espia, amagat dins de la

trinxera del seu poema, com a testimoni excepcional de les relacions dels actors amorosos: «Retornen rialles jocoses/ acompanyades de gestos/ mig oblidats/ per fer palès,/ un cop més,/ que sempre m'enganyo/ per causa d'indisidissers/ que crec descobrir/ en les mirades distretes/ dels seductors discrets».

En la línia del seu primer llibre, també podem trobar ací una depuració del llenguatge de tot tipus de retòrica; continguts abstractes, on predominen els conceptes, l'activitat cerebral, encara que aquestes imatges no estan renyides amb unes altres que són expressió d'una situació concreta; l'ús habitual de parelles de mots (substantius/adjectius), utilització de construccions paral·leles en les diferents estrofes d'un poema, etc. són d'altres característiques que es poden veure a *Parella de negres*.

Moret comença en el primer poema fent la presentació dels protagonistes els dos tafir que entren en joc: «Mentre els malèvols tafir/ expliquen,/ amb íntim plaer/ i acurada dicció,/ efímeres aventures de capvespre...»

En les incursions que l'autor fa en aquests versos a l'interior del seu estat d'ànim, apareix un amor incontrolable, terbolenc que crea angúnia, sorpresa, temor, i provoca la fugida del protagonista: «M'han traït de nou/ descurades reaccions/ difícils de preveure/...» o «No sé desprendre'm del costum/ de fugir/ de l'enganyosa alineació d'ombres/ i de perseguir/ l'acumulació d'indisidissers/» o més expressament aquest altre: «Sorprès/ sense retrets/ com pres per una estúpida calma/ invoco,/ des de la tèrbola llunyania,/ el respecte que s'ha guanyat/ la tossuda incertesa/ que sempre m'acompanya.»

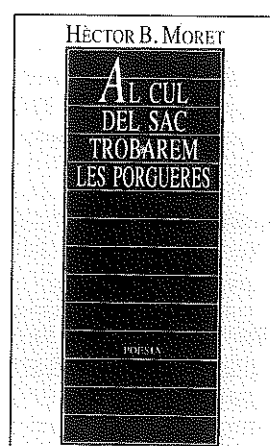
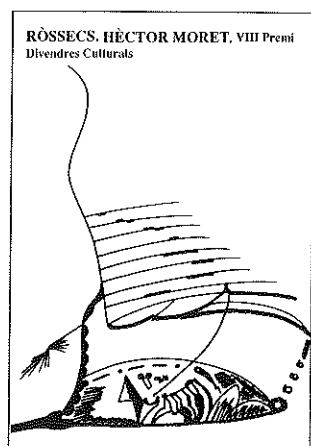
En altres moments, l'amor està regit per un misteriós atzar o per un astut tafir que manega els fils dels amants a la seua voluntat: «Cremo massa temps/ fent una etèria teoria/ regida per l'atzar/ i pels equívocs senyals.» o «Abans tot era més senzill,/ no en sabia res de l'atzar.» o aquest altre: «M'estimaria més/ prendre'm amb calma/ l'obscura circumstància/ i demanar a l'astut calabre/ que em mostrés l'últim truc/ i no veure'm,/ com ara mateix,/ practicant el vell defecte/ de fer jocs de paraules.»

El joc amorós, és a dir: l'amor entès com un joc, amb els seus paranys, trucs i astúcies per a sortir ben lliurat, és un altre motiu present a alguns d'aquests poemes. «Només el cos destre pot endevinar/ com és de meticulós el procés/ i esquerp l'oblit/ quan no s'està arrecerat/ i no se sap/ que les regles del joc/ són pura ignorància» o «Amb els dits poc hàbils,/ enmig d'un borrimet constant,/ espentejaré el temps/ per poder traspasar/ la porta sense encís,/ i el joc serà remot/ si aprenc a ser desmemoriat.»

Ròssecs

En el tercer llibre publicat, *Ròssecs*, Moret recull tot un seguit de poemes escrits entre 1986 i 1989 (amb un parell datats el 1976 i el 1979) agrupats en tres parts clarament diferenciades. En una primera part, amb el títol d'«Amagatall secret» —clara referència a la poesia d'Ausiàs March— el poeta gira la vista cap el paisatge de la seua infància, dels seus orígens. La mirada és ara plena de nostàlgia i profunditat reflectint l'ànima d'aquesta terra i la unió espiritual de l'autor amb ella. En canvi en la segona part, «Ressenyes discretes» el poeta reflexiona sobre paisatges i vivències no mequinenses, paisatges que també ha conegut i que també han estat determinants

en la formació de la seua personalitat: un matí nevat a Montserrat —amb una esplèndida tannka⁴⁴, una nit de lluna plena al Pirineu —amb una cançó d'estil tradicional—, els terrats del barri del Carme de València, les localitats suïsses de Fribourg, Luzerna i Rotberg, el paisatge de l'Algarve portuguès...

En la tercera i última part d'aquest poemari, «Comentaris d'estil» el poeta ens parla de diferents experiències amoroses, carregades d'ironia, viscudes a la ciutat de Barcelona. Alguns poemes d'aquesta part, com alguns de l'anterior —els poemes suïssos— són llargs poemes que sense deixar d'ésser lírics anuncien una certa narrativitat.

En totes tres parts hi trobem petits, i divertits, homenatges a grans poetes de la literatura europea de totes les èpoques. Si més no, entenem que hi ha un petit homenatge, en el sonet que inicia el recull, a Carles Riba —i de retruc a Ausias March i els trobadors— amb un «cor alvatge»; a Ramon Llull en els poemes «Monegre» amb «entre el romer i el timó» i «Perfils» amb «entre olivers i ametllers»; a Tomàs Garcés en el poema «Prims lligams» amb «l'ombra dels lledoners»; Josep Sebastià Pons amb la cançó «Bona nit lluna bruna»; als «stilnouvistes» Petarca, March, etc. El poema «Una tarda qualsevol» ...

Al cul del sac trobarem les porgueres

Abans que es publicués aquest llibre havíem pogut conèixer alguns dels seus poemes, escrits el llarg de més de deu anys, per haver estat publicats com avanç en revistes com *Serra d'Or*⁴⁵, *Circular*⁴⁶ i *URC*⁴⁷, o en les antologies *Escrips del riu*, *El català a l'Aragó*, *Antologia de la nova poesia aragonesa* i perquè l'autor ens ha fet arribar un original mecanografiat. *Al cul del*

sac trobarem les porgueres, títol que recull un refrany ben viu a Mequinensa, està dividit, com *Rôssecs*, en tres parts ben diferenciades. En la primera, «Joc pervers» hi trobem un seguit d'homenatges a grans poetes —els trobadors occitans, Cesare Pavese, Petrarca, Baudelaire, Gabriel Ferrater, Bertomeu Rosselló-Pòrcel, Josep Palau i Fabre, Joan Vinyoli...— a través de diversos jocs lingüístics: poemes que es poden llegir en català i en francès, provençal o italià, palíndroms,⁴⁸ poemes a l'estil del poeta homenatjat, etc.

En la segona part d'aquest poemari, «Enfilall d'endreces» sota l'ombra protectora de Plini el Jove, Catul i Vicenç Garcia, Hèctor B. Moret recull una llarga sèrie de divertits i, en ocasions, quasi pornogràfics sonets i cançons adreçats a diferents «mosses» que d'alguna manera li han cridat l'atenció. Malgrat l'estil irònic, i de vegades sarcàstic, que empra el poeta, aquest no deixa mai —o quasi mai— de tractar amb tendresa a les destinatàries dels seus sonets.

En la tercera i última part, «Per la voreta del riu» trobem que de nou el poeta reflexiona sobre el paisatge de la seua infantesa, però ara ho fa més com a «divertimento» que com a expressió de la nostalgia, amb molt d'humor i d'erotisme.

Estem sens dubte davant d'una nova etapa de aquest autor —en bona part anunciada ja en *Rôssecs*— que ací empra un llenguatge molt més clar i transparent pel que fa al lèxic i sintaxi, farcit d'occidentalismes i localismes, que encaixen molt millor amb al to desenfadat, irònic i col·loquial dels temes que hi tracta, en aquest recull que els dos primers, i tot això sense minvar el grau d'elaboració dels seus versos. La frescura dels seus versos i la manera senzilla i «informal» de contemplar els recursos de la poesia clàssica i tradicional fa d'aquests poemes els més amens i humorístics de la seua producció. En ells hi ha estrofes clàssiques com el sonet, o el sirventès o la sextina, unes reminiscències admiratives de la poesia i la llengua i la literatura italiana en general, amb dedicatòries a uns dels autors més admirats per l'autor: Cesare Pavese, o imitacions del estil de Petrarca i, de retruc, de l'espanyol Garcilaso.

El crític català Àlex Susanna qualifica aquesta fase de l'evolució poètica d'Hèctor Moret com a «més desimbolta que l'anterior, en què l'autor s'apropa, ja sense por, a la realitat, alhora que es permet jugar sorneguerament també amb la tradició pròpia»⁴⁹.

Ara l'autor, lluny d'aquella depuració lingüística que reduïa els conceptes a la mínima expressió verbal, desenvolupa les frases fins al màxim grau d'explicitació i concreció, vorejant a voltes, la perífrasi. Com exemple valguen alguns dels títols que encapçalen els sonets dedicats a diferents noies de poblacions properes a Mequinensa: «A una noia de la granja que es lligava la sandàlia al pedrís de ca la vila» o aquell altre: «A una noia de Torrent que es passejava una nit d'estiu per la plaça del sol a la vila de Gràcia» o, per últim, «A una esvelta xica valenciana que l'autor trobà darrere la barra d'un bar després de vuit segles i escaig de cercar-la en va» al·ludint amb aquesta data el temps en que els àrabs van ésser expulsats de Mequinensa, vila on va nèixer el «moret» del poema, és a dir l'autor.

Amb el següent sirventès⁵⁰, Hèctor B. Moret vol tributar un homenatge al gran poeta del renaixement italià, Petrarca, i al mateix temps, demostrar que no està renyida l'elaboració pacient i conscienciosa d'uns versos amb l'humor, la paròdia irònica i amable: «Sempre s'interna

⁴⁴ Model de poema japonès que compta trenta-una síl·labes distribuïdes en cinc versos o frases.

⁴⁵ Número 342 (abril de 1988).

⁴⁶ Servei d'Ensenyament del Català de la Generalitat de Catalunya, núm. 22 (Juny, juliol i agost de 1990).

⁴⁷ *URC. Monografies Literàries de Ponent*, 435 (Primavera-Estiu 1991). Ajuntament de Lleida/Ajuntament de Arrega.

⁴⁸ Mots o frases que expressen lo mateix llegits d'esquerra a dreta que de dreta a esquerra.

⁴⁹ Revista *Serra d'or*, 342, abril 1988, pàg. 77.

⁵⁰ Quatre versos endecasíl·labs de rima alterna: ABBA.

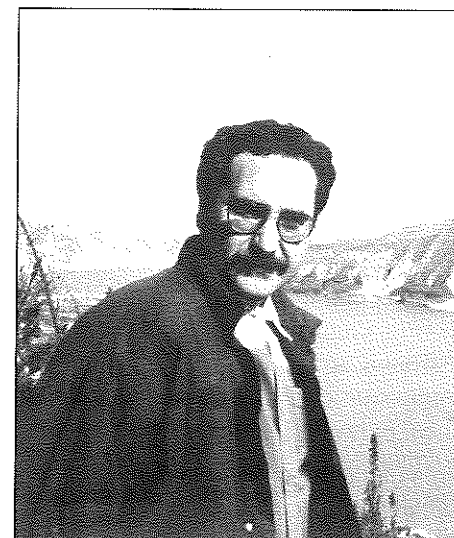
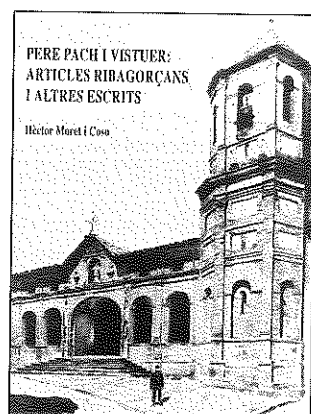
per l'aura serena/ l'ànima de la benigna persona/ mentre la lenta tempesta/ de pena amorosa l'aspra selva perdona».

L'autor juga amb l'homonímia entre «l'aura» i Laura, l'amor de Petrarca i musa omnipresent en els seus poemes, per a suggerir els dos significats. Aquesta ambigüetat o doble llenguatge recorreix tot el poema, perquè Moret ha intentat construir-lo utilitzant paraules que tenen sentit, tant en català com en italià, homenatge del poeta mequinensà a aquesta llengua. També conserva el poema el ritme de la poesia clàssica llatina, amb predomini de dàctils (una síl·laba accentuada i dues no) i espondeus (dues síl·labes seguides accentuades). Al mateix temps aquests versos transmeten un sentiment i una concepció amorosa nostàlgica, malenconiosa i idealitzada, similar a l'idea d'amor de Petrarca, Dante i d'altres poetes italians de l'època.

En la majoria dels sonets d'aquest llibre l'autor reviu situacions de la seua adolescència, mostrant-nos l'obsessió del sexe i el seu descobriment amb símbols i metàfores molt directes, plenes d'ingenuïtat, i amb paraules de doble sentit: «Espero que no sigues gaire *dura*/ si trobes el sonet *un pèl* hostil,/que no està fet amb *gota* d'amargura/... de tant en tant, al *rígid* palplantat...»

Lingüísticament l'autor es decanta per solucions occidentals com és el cas dels presents de subjuntius acabats en -e o en -a, en comptes del oriental en -i («...i no *cregues* que no *baja* tingut cura»), o el pronom proclític «se» en lloc del oriental «es»: «...una granjolina, mig ajocada,/ *se* lligava la sandàlia aquell dia./ Una brasa blanca *se* descobria,/...». També hi ha paraules transcrits segons l'ús oral en lloc de la forma ortogràfica escrita «pendre» en lloc de prendre; localismes com «atalbat» (afectat per la calor del sol), etc.

L'humor es manifesta de formes molt subtils a través de molt diverses tècniques. A vegades el somriure arriba als llavis del lector a través de modismes, expressions populars plenes de color («Al març treia el cap per la regatera/...»). En unes altres ocasions, juga, com ja hem vist abans, amb la ambigüïtat dels mots, els equivocs xocants. També és bastant efectiva en aquest aspecte, la utilització irònica d'alguns adjectius que, presos en el seu fidel significat, ens pareixerien ridículs: «amb *discret* gest» o «corprés per la *dolça* imatge» o amb litote (afirmar una cosa negant la contrària): «sé que *no* ho dic de forma *gaire delicada*» o «tot i que, ja veus, m'ix molt *poc gentil*».

TEXTOS

BLOC I (Primer cicle)

Text 1

Monegre

Al tardet,
a l'hora fresca de la garbinada,
jo tot sol cavil·lava,
—entre el romer i el timó—
pel camí roig de Monegre.
Una fuetjada m'arribà,
des de la rama d'un ametller,
en la llengua negra
emmarcada de canines
d'un vell i sòrdid llebrer
que hi penjava inert.

(Ròssecs)

Preguntes

1. Paraules com «tardet», «romer» i «timó» si no exclusives, sí són molt utilitzades i estimades en molts pobles de la franja oriental aragonesa. Explica el seu significat i digues com s'anomenen aquests mateixos conceptes, amb l'ajut del diccionari, en altres àmbits del català.

2. «Fujetejada» (= cop de fuet), i «garbinada» (= vent de Garbí, un dels noms emblemàtics dins de la poesia moretiana) són dues paraules derivades que tenen el mateix sufix: -ada. Escriu altres paraules que porten aquest mateix sufix. Comenta si utilitzeu aquestes dues paraules al vostre poble i en cas negatiu, quines altres useu per esmentar eixes nocions. En el cas de «garbinada» aquest mot significa vent del Sud Oest en la Catalunya oriental, i vent del Sud Est a les terres del Baix Segre, Priorat, Morella i Mequinensa, segons recull el *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Quina d'aquestes dues significacions té en el teu poble?

3. Conta en breus paraules la petita història que s'explica en aquests versos.

4. Segur que la seua lectura t'haurà deixat un gust agre dolç perquè inclou a l'hora sensacions agradables, de bones aromes, frescors... i d'altres més desagradables. Tot això en dos paràgrafs diferents que ofereixen al lector un fort contrast.

Podries assenyalar quines paraules i quines imatges donen una sensació i quines transmeten una altra?

5. Fes un dibuix pintant l'escena que descriu el poeta. Si ens fixem en les paraules i les imatges emprades per l'autor, quins colors hauries d'utilitzar especialment? Raona la resposta.

6. El Monegre és una partida del terme de Mequinensa. Redacta en breus línies una descripció d'alguna partida o conjunt de terres de les rodalies del teu poble, indicant el seu nom.

Text 2

És segur que en una anterior vida
he estat un fardatxo mequinensà
que d'una manera del tot polida
m'empassava ara un cuc, ara un tavà.

Al març treia el cap per la regatera
i a l'abril acabava per eixir
a pendre el plàcid sol de primavera
abans no canviés el meu destí.

Però un trist migdia de juliol,
atalbat per haver pres massa sol
i distret pel vol d'una palometa,
va fer que per un moment no sentís
com s'atansava la pèrfida xiqueta
que m'esclafà el cap d'un cop de codís.

(Al cul del sac trobarem les porgueres)

Preguntes

1. Explica el significat dels mots «fardatxo» «regatera» «s'atansava» «palometa» «atalbat» i «codís». Comenta si s'utilitza a la teua vila o si s'empren uns altres sinònims. Investiga si algú coneix expressions relacionades amb el verb «atalbar» i el substantiu «sol».

2. El poeta usa la forma «treia» en lloc «traïa» més habitual a Mequinensa. Per què creus que ho fa si sempre que pot empra formes pròpies del parlar del seu poble? Per mètrica o per estètica? Escriu algun exemple de verbs amb dues formes d'imperfet tipus «traïa»/«treia» «caïa»/«queia». Tingues en compte que la primera d'aquestes formes és ca-

racterística de la llengua clàssica, i que encara es manté vigent en molts dels nostres pobles.

3. Aquests versos formen un sonet, que consta de dos quartets (estrofes de quatre versos) i dos tercets (estrofes de tres versos). Quantes síl·labes tenen cada vers? Assenyala amb lletres diferents per a cada ocasió (A, B, C, etc...) els versos que rimen entre si.

4. Conta a la teua manera l'argument d'aquest poema.

5. A l'igual que l'autor recorda irònicament una possible existència anterior —quan era un llangardaix— fes tu una redacció en prosa o un poema imaginant-te encarnat en una altra època en qualsevol animal o personatge i conta algun fet curiós o aventura que t'hagués succeït en aquelles circumstàncies.

Text 3

Vergers riberencs (o gairebé)

M'han dit a Massalcoreig:
«això és un aiguabarreig».
Però jo no me'n sé estar,
perquè sóc un poc mardà,
de xerrar des de les eres
dels vergers de les Riberes.
Així és que amb tot de detalls
us presento uns bons ventalls
de productes de la terra,
tant de l'hort com de la serra.
I ara tanco la portada
que comença la parada:
Amb clàudies de Seròs
trobaràs el plaer més gros.
Els codonyets de Vilella
te'ls has de menjar en parella.
Una figa de Faió,
lo somni de tot moixó.
Favetes de Mequinensa,
mossa-les sense temença.
Ametlles de Llardecans
sempre en tingues a les mans.
Les olives de Maella
són una altra meravella.
Les peretes de Torrent
fan perdre l'enteniment.

Com albreccs de la Granja
no se'n troben a la Franja.
Melons de Massalcoreig
bé valen un llarg festeig.
Les mangranetes de Fraga
són de molt bona nissaga.
Cireretes d'Almatret
bones per tapar la set.
Lledonets de les Casetes,
guarda-te'ls per les grans festes.
Les maduixes de Saidí
són més rojes que el robí.
Les mançanes de Favara
et faran la gara-gara.
Les prunetes de Nonasp
són millors que les de Casp.
Safanòries d'Aitona,
les més dretes de la zona.
Els ginjolets de Maials,
la delícia dels pardals.
La xirivia per Flix
tan de presa entra com ix.
I de moment s'ha acabat
el viatge descarat.
Si has pres prou atenció
hauràs vist la intenció,
i si no has estat atent
pots tornar al començament.

(Al cul del sac trobarem les porgueres)

Preguntes

1. «Aiguabarreig» vol dir, literalment, barreja d'aigües, encreuament de dos o més rius o torrents. Quin significat tindrà en aquest poema? Quants rius s'entrecreuen a l'entorn de les viles que aquí s'esmenten? Mirant en un mapa de la zona, agrupa els diferents pobles segons el riu que passa pels seus voltants.

2. Cada poble que surt a la sèrie de redolins d'aquest poema és associat amb una fruita. Escriu i busca el significat de les fruites esmentades que no conegues. Assenyala el nom d'aquelles que hagues identificat però que a casa vostra s'anomena de manera diferent i escriu també aquest sinònim.

3. Defineix el significat i menciona sinònims de «moixó» «temença» «nissaga» «mossar» «mardà» «enteniment» i «fer la gara-gara».

4. Aquest poema ha estat construït a base de *redolins*⁵¹. Mesura els versos i digues de quina classe són atenent al nombre de síl·labes.

5. Torna a agafar un mapa de la zona i intenta escriure redolins pareguts als que ha escrit Moret, al·ludint als pobles dels mateixos voltants que no hagen sortit en el text que estem comentant.

6. Els noms de les fruites esmentades en aquest poema tenen sovint unes clares connotacions sensuals i sexuals. Assenyala els casos més significatius i explica a quins objectes o situacions eròtiques fan al·lusió.

Text 4

Cançó de comiat

Adéu maragda del Segre
que amb la mirada m'encens.
Adéu clavell de cor negre,
de fadrins en tens a cents.

Ni mirada juganera
ni somriure llaminer
saran que et troba sincera
com capvespre de febrer.

Per què dius que no ets adusta
quan em mires de reüll?
No veus que ets del tot injusta?
Quan et veig, la sang em bull.

T'ho dic una altra vegada:
(ara afluixa un xic el cerç)
jo no tinc la mà trencada
ni la fe de nou convers.

Que siga un altre qui faça
batudes al dolç indret,
segur que tindrà més traça
i no criaràs verdet.

Ja sé que no és una roca
ni és tan dolça com la mel
però ni a jo ni a ma soca
mos tornes a pendre el pèl.

⁵¹ Estrofes de dos versos que rimen entre si.

Me'n torno cap al meu poble
amb aquest solet d'abril.
Sé prou bé que no sóc noble
ni em mostro gaire gentil.

Passejaré per la glera
per la voreta del riu,
sense alçar mai polseguera
ni mostrar-me gaire altiu.

Perquè encara que allà visca
enmig d'un gran aldarull
a la meua sang morisca
no li arranques cap més bull.

(Al cul del sac trobarem les porqueres)

Preguntes

1. Escriu el significat de les paraules «maragda» «fadrins» «juganera» «indret» «llaminer» «aldarull» i l'expressió «criar verdet».

2. Explica en poques línies el tema d'aquest poema. (No es tracta de contar l'argument concret sinó la situació abstracta que es planteja).

3. En aquest cas l'autor torna a utilitzar una mètrica i unes estrofes clàssiques dins de la poesia popular i, fins i tot, la culta.

Com s'anomena cadascuna d'aquestes estrofes de quatre versos? De quantes síl·labes consta cada vers i quina rima tenen: encadenada, creuada, consonant, assonant...?

4. La «Cançó de comiat» és plena d'al·lusions i simbologies sexuals. Per això hi ha abundants comparacions, metàfores i altres figures de pensament. Assenyala les comparacions i les metàfores que al teu parer siguen més rellevants i esbrina el seu sentit, el seu significat.

5. Un recurs retòric força utilitzat aquí és la lítote, que consisteix en expressar una cosa mitjançant negacions, en afirmar una cosa negant la contrària. Recull alguna d'aquestes expressions negatives i transforma-les en positives.

6. Tracta de recollir en el teu quadern els mots (pronoms, formes verbals) que se'n surten del català normatiu i col·loca al costat la forma que s'utilitza a la teua localitat i la forma general.

Text 5

L'Aura serena

Sempre s'interna per l'aura serena
l'ànima de la benigna persona
mentre la lenta tempesta de pena
aspria, la noia bruna conforta.

(Al cul del sac trobarem les porqueres)

Preguntes

1. Aquest poema, com ja hem dit a la introducció, és un homenatge a Petrarca i a Laura, el seu amor «platònic» que aquí apareix en un anagrama de doble significació depenent de com es llegeix (l'aura-Laura). Busca en els llibres de literatura el que diu d'aquest poeta italià i extrau les dades més significatives. Si hi trobeu alguns versos amorosos dedicats a Laura, escriviu-los també.

2. Totes les paraules són equivalents en català i en italià? Consulteu un diccionari italià-català. Per facilitar aquesta coincidència, Moret ha escollit mots amb unes característiques morfològiques, vocàliques i d'accentuació molt concretes. Quines són?

3. Imitant els poetes clàssics grecs, llatins i renaixentistes, aquest poema té un ritme molt marcat, quasi uniforme, debut a l'acurada i conscient distribució de síl·labes àtones i tòniques. Còpia els versos en el teu quadern i assenyala damunt de cada síl·laba si és tònica o àtona. Separa en blocs o peus rítmics el vers tenint en compte que en cada síl·laba accentuada comença un peu.

4. Anàlisi sintàctica d'aquest poema.

5. Quina estrofa formen aquests versos? Assenyala mètrica i rima.

Text 6

Solc clos

Dirà mon cos,
cíníc mim,
sóc nom àrid.

(Al cul del sac.trobarem les porgueres)

Preguntes

1. Significat de les dues paraules que formen el títol.

2. Digueu la funció sintàctica de «cíníc mim» i quin altre sintagma modifica.

3. I per finir aquest bloc de textos us proposem un joc: tracta de llegir aquesta poesia de maneres diferents (de dalt a baix, començant pel final etc.) i digueu si has descobert alguna cosa especial.

4. Quin nom rep aquest joc de paraules. Busca paraules soltes que tinguen sentit llegides per davant o per darrere.

BLOC II (Segon cicle)

Text 7

L'oblit corromp,
talment el salobre el rocam,
l'íntim lligam
que uneix
aquest àvid anhel
al ritme obtús
que, ara i aquí,
prenen les paraules.

(Pentagrama)

Preguntes

1. Esbrina el significat de «salobre» «rocam» «lligam» i «obtús».

2. «Lligam» i «rocam» tenen el mateix sufix: **-am**. Quin matís aporta aquest acabament a cadascuna de les dues paraules bàsiques, el verb «lligar» i el nom «roca».

3. Anàlisi sintàctica del poema. Quina és la proposició principal i quin tipus de proposicions subordinades són les dues introduïdes per la paraula «que».

4. Quina classe de figura poètica és el vers: «talment el salobre el rocam»? I, tornant a la sintaxi, quina funció apleix respecte a la proposició principal?

5. És interessant fixar-se en l'especial sonoritat d'aquest poema, marcat per un ritme tallant, «obtús» com diu el mateix autor. Quins recursos trobes aquí que donen aquesta impressió de «sequedat» sonora i de ritme irregular? Quin és el secret?

Text 8

No té altre sentit el nostre oneig,
enmig de quimèriques aigües,
que anar asclant estèrils penyals
i transmutar, lentament,
rocs cantelluts
en gleres de ponent.

(Pentagrama)

Preguntes

1. Busca i anota la significació de mots com «penyal» «cantellut» «glera» o de qualsevol altre que no sàpigues.

2. Tot el poema és una figura literària prou coneguda, perquè està parlant de manera simbòlica, no real. Quina figura és aquesta?

3. Amb aquestes imatges que ens transporten al món fluvial, què ens vol dir concretament l'autor?, quina filosofia o sentit de la vida transmeten?

4. Aquí podem trobar paraules que tenen una sonoritat estrident. Assenyala possibles al·literacions o onomatopeies que recorden el soroll del aigua del riu o de les pedres de la vora al moure's.

Text 9

Ben cert que sovint crec
en la possibilitat
de córrer pels carrers
trencant espills
cremant cartells
espantant el butoni
amb el foc d'un pensament.
Ben cert que sovint crec
que em creixen noves ales
i em torna tot l'alè.

(Pentagrama)

Preguntes

1. Aquest poema té un missatge prou optimista, marcant una forta diferència amb molts d'altres que hem vist fins ara. Aquesta sensació d'eufòria i d'optimisme es transmet per mitjà de les paraules i a través del component fònic, sonor, del poema. Selecciona, per una banda, les paraules o expressions que tenen una connotació positiva, vital, en el seu pròpi significat, i per altra els sons o les imatges que aporten per la seua sonoritat i estridència, idea de festa, xibarri, bullanga.

2. El «Butoni» és a Mequinensa i el seu entorn l'equivalent al «Papus» o l'«Home del sac» d'altres llocs. Digueu quin nom rep a casa vostra i narra alguna història, dita o experiència relacionada amb aquest personatge tradicional.

3. Quina idea o reflexió et suggereix la frase «espantar el butoni amb el foc d'un pensament».

4. La repetició del vers «Ben cert que sovint crec» què aporta estilísticament al poema? Més certesa o capacitat de convicció, un ritme més repetitiu, un punt de separació de la poesia en dues parts diferenciades...?

Text 10

Quins nous fulls embrutaràs
amb figures de marbre?
Quines travetes et faran caure

pels carrers costeruts?
Quins nous palmells et duran aigua
al clot del coll?
Quines tombarelles engendraràs
quan arribe la lenta alba?
Quins nous guanyys provocaràs
amb el truc de les pestanyes?
Tant se val,
són cabòries de novell tafur
però, sisplau,
no sigues cruel
i crema les sabates.

(Parella de negres)

Preguntes

1. Explica el significat dels mots «marbre» «palmell» «tombarelles» «guany» «cabòries» i «tafur».

2. En els deu primers versos hi ha estructures paral·leles, que es repeteixen donant un especial ritme intern i extern al poema. Quins elements de cadascuna d'aquestes oracions es repeteixen una, dues o totes les vegades?

3. Els futurs verbals que aquí apareixen, a més del seu valor temporal, tenen alguna significació modal especial (de dubte, probabilitat, enyor, nostàlgia? Raona la resposta.

4. Quina situació reflecteix aquest poema? Amb qui parla l'autor? Quin tipus d'amor recorda el poeta: un amor de joventut, de maduresa, un amor terbolent? En quines paraules o parts del poema t'has fixat per a respondre aquesta darrera qüestió.

5. Dins d'aquesta obra hi ha elements temàtics, lingüístics i altres referències que ens traslladen a Mequinensa, el poble on Moret visqué la seua infància i molts moments de la adolescència. Assenyala'n alguns.

6. En el darrer vers, l'autor prega a la seua interlocutora que creme unes sabates que tenia desades a casa d'ella. Perquè creus que el poeta fa aquesta petició?

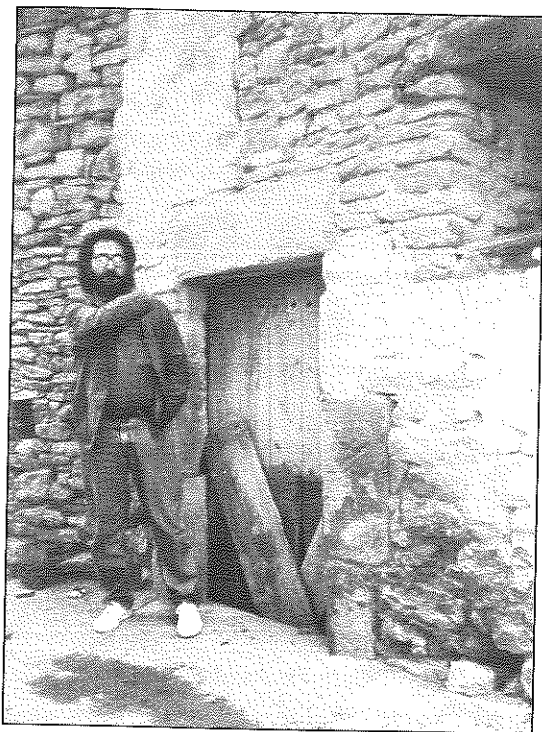
Text 11

Potser direu, destres:
«És massa clara l'hora
i fosca la memòria
perquè vulgues
que t'aidem a desfer complots.
No vas ser prou conscient
i vas deixar
que es trenqués la falla.

No vingues ara amb deixalles del temps,
recorda que la distància
sempre ha estat la mateixa».
(*Parella de negres*)

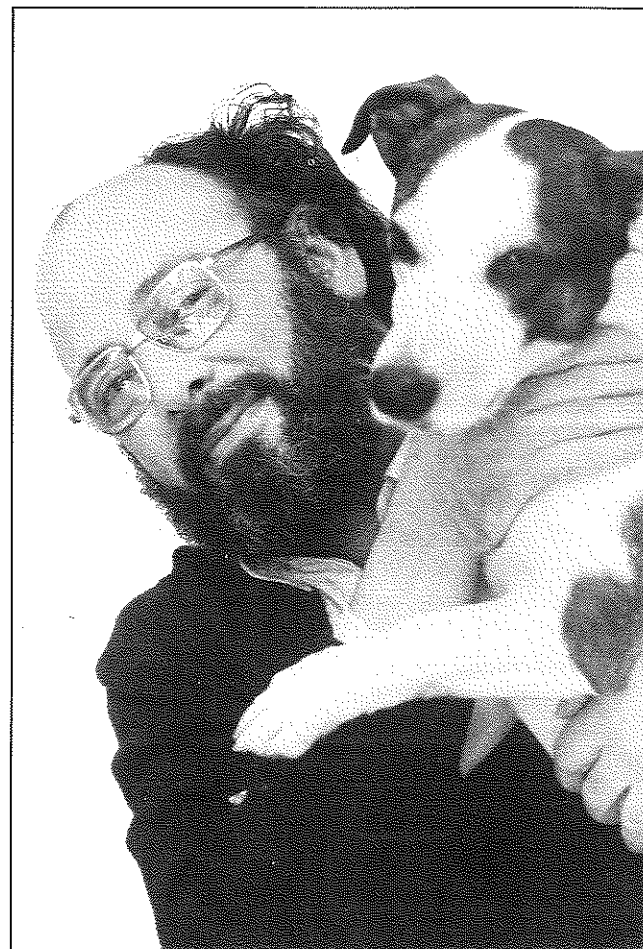
Preguntes

1. Digueu sinònims de «destres» «fosca» «complots» «faula» i «deixalles».
2. En aquests versos es dona una situació de diàleg imaginari... Entre qui? A qui s'adreja l'autor en el primer vers? Qui és qui suposadament parla en la resta de la poesia?
3. Quina idea o sentiment transmet aquest poema? Quin sentit dones a expressions com «deixalles del temps» o «trencar la faula»?
4. Recull en el teu quadern els mots occidentals o variants lingüístiques pròpies de la Franja que aquí apareixen i busca unes altres variants catalanes.

JESÚS MONCADA

A la recerca de la infància segrestada

L'AUTOR

Jesús Moncada i Estruga va nèixer a Mequinensa el primer de desembre de 1941. La seua infància transcorregué en aquesta vila, situada a l'aiguabareig de l'Ebre amb el Segre, entre llaüts, llaüters i miners. Abans que es construís l'embassament —que provocarà la destrucció d'aquesta població a partir de 1970—, Mequinensa era una dinàmica vila que comptava amb més de cinc mil habitants, on la vida econòmica girava, gairebé del tot, a l'entorn de les moltes mines oberteres i del transport fluvial, amb els llaüts plens de lignit solcant el riu Ebre cap a Faió o Tortosa, era una aventura i un espectacle que propiciava un munt d'històries, reals o inventades, que eren recreades pels nave-

PASSIÓ D'ESCRIURE

En el transcurs de la meua vida i degut a contactes vocacionals he tingut ocasió de conèixer uns quants escriptors catalans després de conèixer la seva obra. A la inversa (tractar la persona abans de conèixer de llegir escrits seus) m'ha esdevingut més rarament. En aquest darrer cas, el fet que m'ha deixat una impressió més profunda és el do de l'amistat —primer— i el goig de la lectura —després— relacionats amb en Jesús Moncada. Ens coneguérem per una qüestió de feina, en la qual jo hi tenia un càrrec directiu i en Moncada va entrar-hi com a col·laborador en tasques editorials.

Ell era un jove que procedia de la Franja de Ponent i havia vingut a Barcelona a obrir-se camí. En Moncada portava una recomanació d'Edmon Vallès i ens vam avenir de seguida. Tenia una gran cultura literària, havia llegit molt i tenia la passió d'escriure.

No va trigar pas gaire a confirmar el que aleshores prometia: publicà uns reculls de contes excel·lents, que obtingueren una magnífica acollida, i poc després —i amb poca diferència entre l'una i l'altra— dues novel·les fonamentals per a les nostres lletres. Són raríssims els casos d'una vocació literària tan ràpidament reconeguda, i això voldria dir —entre altres coses— que a desgrat de la nostra reiteració a parlar de crisis i de «generacions sense novel·la» mantenim una atenció desperta per als narradors que s'ho valen. En tenim uns quants, i en Moncada figura en un lloc sobresortint de la llista.

Pere Calders

gants als nombrosos cafès de tota mena que hi havia a Mequinensa. Jesús Moncada, el germà gran d'una família de botiguers de tres fills, des de petit passava moltes hores en aquests cafès guaitant com els vells llaüters jugaven a les cartes mentre contaven fantàstiques històries del riu que el petit Jesús retenia amb la seua prodigiosa «memòria de elefant blanc» com ell mateix, irònicament, diu.

Aquests records d'infantesa, junt amb la necessitat de recrear i rescatar un món, real però amb connotacions èpiques, quasi màgiques, que va desaparèixer de cop i volta amb la construcció de la presa hidràulica més gran d'Aragó, van ser els principals mòbils que van impulsar a Jesús Moncada a escriure, i ha estat la matèria primera que l'autor ha fet servir per construir la seua obra narrativa.

Quan ja no va poder continuar els seus estudis a Mequinensa per manca de centres de estudis superiors a la vila, Moncada va anar, amb dotze anys de edat, a estudiar a Saragossa. Allí va fer els dos darrers cursos de batxiller elemental i, d'una manera conjunta, el batxillerat superior i els tres cursos de Magisteri, carrera que va acabar quan encara no tenia dèsset anys. En aquesta ciutat va estar intern al col·legi de «Santo Tomás de Aquino»⁵² que era llavors un reducte cultural liberal dintre de la obscura i trist ciutat de províncies que, en els anys 50, era Saragossa— com explica Moncada⁵³. Però malgrat això, Moncada va sofrir el xoc d'una cultura i una llengua diferent a la seua i va haver de suportar més d'una burla per part dels seus companys d'estudi quan el sentien parlar en català amb el seu cosí o algun amic del seu poble.

Acabat el batxillerat elemental, i mentre estudia magisteri a la Escola Normal de la Plaça de la Magdalena, Moncada viu en diferents pensions del casc antic saragossà.

Finalitzats els estudis de magisteri retorna a Mequinensa on s'està uns anys treballant de mestre, fins que de nou marxa a Saragossa a complir el servei militar.

Un cop acabat el servei militar, Jesús Moncada torna a Mequinensa a treballar com a mestre. Gran aficionat i practicant de la pintura, quan acaba el seu horari d'escola fa classes gratuïtes de dibuix als xiquets del poble.

Als vint-i cinc anys, i animat per l'escriptor i historiador mequinensà Edmon Vallés, lóna el segon i definitiu salt cap a la gran ciutat, en aquest cas a Barcelona, ciutat en la qual encara resideix.

Allí es dedica a pintar —participà en diverses exposicions individuals i col·lectives— a escriure. Entra a treballar com a corrector de proves a una editorial, Montaner i Simón, fins que aquesta va tancar al cap de 13 anys. En aquesta editorial té com a company de treball, acabat d'arribar del seu exili de Mèxic, el gran narrador català Pere Calders.

El 1970 guanya el premi «Brugués» amb el conte «La lluna, la pruna» i amb un recull dels seus primers relats obté el premi «Joan Santamaria» el 1971. Aquests contes, ampliats

⁵² Aquest col·legi era propietat de la família Labordeta. Feien classe els poetes Miguel Labordeta, germà de José Antonio, el cantant, i Rosendo Tello.

⁵³ *La ciudad innombrable*. Mario Sasot. «Heraldo de Aragón». Zaragoza. Suplement «Artes y Letras», 28 enero 1993.

amb alguns altres de posterior creació van ésser publicats deu anys més tard, amb un llarg i emotiu pròleg de Pere Calders⁵⁴.

Des del tancament de l'editorial Montaner i Simón, Moncada viu de la literatura i de la traducció de llibres al català, de l'anglès, el francès, l'italià o el castellà. Ha traduït, entre altres, abundants llibres d'una col·lecció eròtica catalana⁵⁵.

Malgrat que Moncada confessa haver set un lector «voraç i impenitent» de literatura en castellà des de molt petit i es considera capaç de escriure bé en aquesta llengua, no l'ha usat mai per a fer literatura «perquè els personatges, els vaixells i les eines de navegar, les experiències que constitueixen el meu món literari, sempre han estat al meu cap en català i em resultarien molt difícils de creure si els transmetés en qualsevol altra llengua»⁵⁶.

Per això Jesús Moncada tampoc és partidari de traduir ell mateix les seues obres al castellà, encara que corregeix acuradament aquests treballs abans d'editar-los, «perquè m'obligaria a recrear el llibre en una llengua que no és la meua»⁵⁷.

L'OBRA

Temàtica

Pel que fa al món geogràfic que apareix en l'obra fins ara publicada de Moncada, clarament hi predomina el de la Mequinensa d'abans del 1970: els seus tipus o personatges

⁵⁴ *Històries de la mà esquerra i altres narracions*, Edicions de la Magrana, col. «Les ales esteses» 6. (Barcelona 1981).

⁵⁵ Col·lecció «La Marrana» d'Edicions La Magrana.

⁵⁶ Diari «El Día de Aragón». Zaragoza. 22 octubre 1989. Entrevista feta per Anton Castro.

⁵⁷ Entrevista de Mercè Biosca publicada al diari *Segre* de Lleida i reproduïda a la Revista *Desperta Ferro* n.º 5, Hivern del 89, pàg. 18.

emblemàtics, el món dels llaütters, dels miners, i fins i tot dels pagesos. Però no és aquest l'únic àmbit que intervé en la seua ficció. També hi són presents el paisatge urbà, com és el cas dels relats «Conte del vell tramviàire» i «Històries de dies senars» —situats a Barcelona— i «Joe Galàxia»⁵⁸, o en la novel·la *Galeria de les estàtues*, on Moncada recull experiències de la seua vida d'estudiant a Saragossa. Podriem dir, doncs, que la pràctica totalitat de la seua producció literària arranca, de prop o de lluny, dels tres escenaris on ha transcorregut fins ara la seua existència: Mequinensa, Saragossa i Barcelona.

Un motiu omnipresent en l'obra de Jesús Moncada és la comicitat, l'humor. De vegades, el somriure, o fins i tot la rialla oberta, surten com producte de la simplicitat, la bondat, la ingenuïtat i la innocència dels seus personatges, sempre tractats amb molta tendresa, en especial els que desenvolupen els oficis més humils. En altres ocasions la gràcia es troba en l'absurd o xocant de la situació, com és el cas de la comitiva d'un enterrament, que s'atura per a que els assistents puguin veure el final d'un partit de futbol⁵⁹, o el d'un taüt que és segrestat del seu lloc de sepeli per una llengua d'aigua i transportat riu avall sense xocar amb cap obstacle⁶⁰. També sorgeix l'humor quan l'autor trau exemples del caràcter especial dels camperols, botiguers, minaires o llaguters riberencs: la gasiveria i la mesquineria innocent i primària queden retratades fins l'absurd en contes com «Nit d'amor del coix Silveri»⁶¹, o «Informe provisional sobre la correguda d'Elies»⁶²; el furt a l'hort del veí, arrelat costum tan vell com el de la propietat privada, apareix amb un humor desapiadat i finíssima ironia en «Paraules des d'un oliver»⁶³, la hipocresia i la repressió sexual provoca hilaritat en «Amor fatal en decúbit supí»⁶⁴, etc.

La mort, amb els seus mites, ritus i cerimònies és tractat sovint en les narracions curtes amb una innocent frivolitat que trau dramatisme a aquest tema tabú i li aporta, a canvi, quotidianitat, humanitat i tendresa. La temàtica religiosa també gaudeix d'aquesta visió desembarassada, quotidiana, no exempta d'una certa crítica soterrada com es pot veure en el graciosíssim conte de «Debat d'urgència»⁶⁵, o en «Riada»⁶⁶.

Una visió crítica i amarga de la política i la societat també es pot observar en contes com «Jocs de caps»⁶⁷ o «Amarga reflexió sobre un manat de cebes»⁶⁸, on es presenten elements històrics de la guerra civil del 36 i la postguerra que jugaran un paper molt important en la novel·la *Camí de sirga*.

L'element màgic, sobrenatural, la ficció pura i dura és un component habitual als contes de Moncada. Però aquests fragments màgics són presentats amb una gran naturalitat i senzillesa de llenguatge, sense cap aparat ni aire transcendent, de tal manera que al

lector, si no para gaire compte, li és difícil distingir entre el somni impossible i el que és versemblant dintre d'una història.

El record, la memòria, el retorn retrospectiu a la recerca d'un temps passat que per una o altra raó ha marcat profundament a un personatge és un altra de les constants temàtiques en l'obra de Jesús Moncada, especialment dins les seues novel·les, el que permetrà la inserció d'interessants fórmules narratives.

Estil i tècniques narratives

Malgrat que es poden trobar clares diferències de construcció narrativa i el·laboració lingüística entre els relats curts i les novel·les (diferències sovint donades per la pertinència a gèneres narratius diferents) hi ha algunes característiques comunes.

Aquests trets comuns es podrien resumir en l'ús d'un llenguatge clar, senzill i directe, molt a prop de la parla oral, i la creació de diferents situacions col·loquials per a introduir les històries que en definitiva es volen contar. Com si l'autor volgués reproduir l'ambient de les tertúlies a les quals ell assistia de petit en els cafès de Mequinensa i els lectors fóssem com ell testimonis dels diàlegs i narracions d'aquells tertulians.

Tot això permet la utilització de molt variades tècniques narratives: des del monòleg, el diàleg entre dos o més tertulians, el *flash-back*, obligat per l'evocació o l'enyor de situacions passades per part del narrador o el protagonista; l'estructura epistolar, en el que el personatge conta per carta l'història a un interlocutor desconegut per al lector; el narrador omniscient... L'ús d'un narrador interposat entre el lector i l'autor crea un distanciament formal, però al mateix temps, implica més al lector al despertar el seu interès i curiositat, com si d'un *voyeur* o «xafarder» es tractés.

Unes altres voltes el narrador i l'autor es confonen, apareixen barrejats en un narrador que opina i jutja i que viu molt de prop els esdeveniments narrats.

També es pot veure al llarg de tota l'obra de Jesús Moncada un gran detall i minuciositat descriptiva, poc deteniment en el retrat psicològic en profunditat, i una resolució de determinades situacions o reaccions de personatges d'una manera innocent o ingènua per ésser la més esperada.

Quant a diferències entre unes obres i altres, és evident que el llenguatge resulta ser especialment barroc i complex en *Camí de sirga*, enfront de l'aparent senzillesa o claredat de la resta. En els relats curts, destaca la immediata presentació, sense preàmbuls, del nus de la història i el ràpid, contundent i de vegades sorprenent final. Malgrat això, en aquests darrers escrits es poden distingir tres tipus de construccions narratives: aquelles en les quals el fil conductor és el soliloqui d'un protagonista que dóna pas als seus records, sentiments i valoracions dels fets recordats; els que parteixen d'una anècdota que el narrador desenvolupa de forma linial, i per últim els contes de tècnica literària més ambiciosa —d'estructura més complexa— on hi ha salts enrere i endavant en el temps, accions paral·leles, etc.

⁵⁸ Tots tres dins del recull *Històries de la mà esquerra*.

⁵⁹ «Absoltes i sepeli de Nicolau Vilaplana» dins del recull *El cafè de la granota*.

⁶⁰ «Aniversari» dins del recull *Històries de la mà esquerra*.

⁶¹ Dins del recull *Històries de la mà esquerra*.

⁶² Dins del recull *El cafè de la granota*.

⁶³ Dins del recull *El cafè de la granota*.

⁶⁴ Dins del recull *El cafè de la granota*.

⁶⁵ Dins del recull *Històries de la mà esquerra*.

⁶⁶ Dins del recull *Històries de la mà esquerra*.

⁶⁷ Dins del recull *Històries de la mà esquerra*.

⁶⁸ Dins del recull *El cafè de la granota*.

La llengua de Jesús Moncada

Dins del ventall de possibilitats que l'oferia a Moncada el seu origen mequinensà, la seua llarga residència barcelonina i un bon coneixement de la llengua culta i de la literatura catalanes, aquest escriptor va optar conscientment per respectar en línies generals la grafia, l'ortografia i la morfo-sintaxi normatives. Quant al lèxic s'ha mostrat clarament partidari d'incorporar al català escrit i literari un munt de paraules pròpies de la parla local mequinensana i de recuperar un bon grapat de noms del món de la navegació i el transport fluvial, així com de la geografia i el paisatge del riu.

En els casos en que els diccionaris clàssics i el de la Gran Enciclopèdia tenen admeses variants orientals i occidentals, Moncada en general es decanta normalment per les sol·lucions occidentals («espill» «aidar» enfront de «mirall» i «ajudar») i per les formes gramaticals més utilitzades en la parla oral que les exclusives de la llengua culta (el possessiu «seu» en comptes de «llur» el pronom impersonal «es» en lloc d'«hom»), etc.

Això no vol dir que renunciï, ni de bon tros, a l'ús de paraules cultes, arcaïques o del català específicament central. «Jo mai he volgut fer dialectalisme o costumbrisme literari, és una opció que no m'interessa» explicà Jesús Moncada en una ocasió a preguntes d'un periodista.

També és interessant ressenyar la gran quantitat d'expressions populars i frases fetes d'àmbit comarcal, occidental o general que hi ha a la seua literatura, i que aporten gran vivacitat, color i realisme al món, al mateix temps mític i real, històric i quotidià, de Jesús Moncada.

«Ell (en Moncada) no vol renunciar a moltes de les possibilitats expressives del propi parlar —o fins i tot d'altres parlars— ni tampoc a les de la llengua literària. La seua fórmula consisteix, ja ho hem vist, en reproduir els nivells de menor càrrega semàntica —la fonètica, morfologia i sintaxi— segons la llengua literària, reservant per al nivell de major càrrega semàntica —el lèxic— una actitud eclèctica entre la llengua literària i la col·loquial. El resultat és un model força vàlid i especialment apte per a la incorporació del lèxic local a la llengua literària, però no és l'únic, evidentment».⁶⁹

Obres i bibliografia

Ressenyarem aquí només els llibres d'edició actual i que són a l'abast dels alumnes i professors interessats en adquirir les obres de Jesús Moncada, deixant a part les edicions vint-i-dia exhaurides o els contes apareguts dins d'antologies difícils d'aconseguir, i que a més a més són inclosos en algun dels llibres de relats que a continuació detallarem.

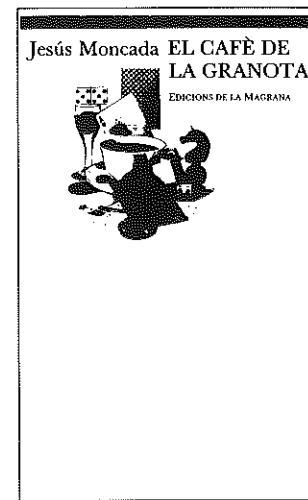
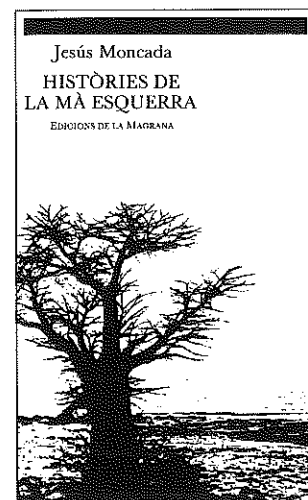
Històries de la mà esquerra⁷⁰

És un recull de setze contes escrits durant la dècada que va de 1970 a 1980. En aquests relats s'esbossen ja els escenaris, personatges i històries que prendran cos en la novel·la

⁶⁹ QUINTANA Artur. *La llengua de Jesús Moncada*. Separata del Boletín de Estudios Bajoaragoneses. 4-5. Cañiz, 1983.

⁷⁰ Barcelona: Edicions de La Magrana, col·lecció «Els llibres de Butxaca» 5, 1988. Reedicció de la que es va publicar dins la col·lecció «Les ales esteses» el juny de 1981 a la mateixa editorial.

Camí de sirga, encara que hi ha alguns de clar ambient urbà, allunyats de l'entorn mequinensà, com «Històries de dies senars» «L'estremidora confessió de Joe Galàxia» o «Conte del vell tramviàire». No en va l'ambigüitat del títol pot donar cabuda a fets succeïts a «la mà esquerra» de l'Ebre, com és el cas de la ciutat de Barcelona. En aquest primer llibre es donen ja sobrades mostres de dues de les grans habilitats de Jesús Moncada com a novel·lista: la de cronista minuciós i revivificant d'un temps passat, de la seua infància a Mequinensa, i la d'un gran creador de ficcions, plenes de fantasia i, alhora, de quotidianitat.

El cafè de la granota⁷¹

Agrupa una col·lecció de catorze contes curts, escrits entre 1980 i 1985. Aquí s'aprecia una més gran unitat formal i temàtica entre els diferents relats. Totes les històries es situen en el marc de la vila de l'Ebre colgada per les aigües i el narrador és un anomenat «cronista» que ofereix al lector el resultat de les seues suposades investigacions consultant testimonis directes dels fets, que en bona part dels casos és el vell Cristòfol, dipositari de la memòria històrica del poble. Conte a conte, es van desgranant amb l'humor i l'habilitat narrativa habituals, els vicis, les passions i els anhels dels diferents protagonistes.

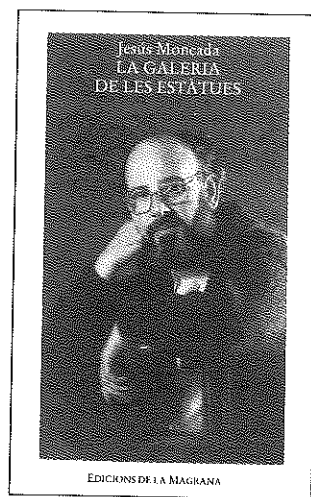
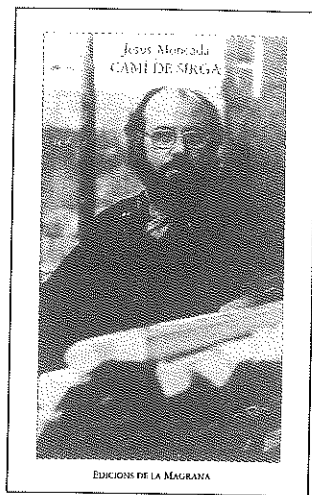
Camí de sirga⁷²

Estructurada en quatre parts i un epíleg, cadascun d'aquests apartats comença per una anècdota contada per un protagonista que dona peu al narrador per profunditzar en

⁷¹ Barcelona: Edicions de La Magrana, col·lecció «Els llibres de Butxaca» 1, 1989. (Abans va ser publicada també dins la col·lecció «Les ales esteses» l'any 1985 i reeditada l'any 1986).

⁷² Barcelona: Edicions de La Magrana, col. «Les ales esteses», 1988.

els records de la desapareguda vila mequinensana, la seua glòria passada i les seues misèries, l'ascensió, decadència i mort d'una població, les lluites i tensions entre famílies, classes socials i grups polítics, cosa que dóna a aquesta novel·la el caràcter èpic i coral que tots els crítics han elogiat. Aquesta novel·la ha estat traduïda a l'espanyol⁷³, al portuguès⁷⁴, al francès⁷⁵, a l'holandès⁷⁶ i al danès⁷⁷ i s'estan enllestit les traduccions a l'anglès i al suec.

La galeria de les estàtues⁷⁸

En aquesta extensa obra es conta la història de Dalmau Campells, un jove mequinensà estudiant de magisteri a Torrelloba. L'acció transcorre en successius moviments de vaivé entre aquestes dues poblacions, durant un període temporal concret: el que va de finals de novembre a desembre de 1957. L'esclat, en aquelles dates, de la guerra d'Ifni, actua de detonant d'una múltiple i entrecruada xarxa que envolta a una gran varietat de tipus, ambients i personatges: estudiants, capellans, patroncs de pensió, militars, bisbes, policies, etc...

Alguns d'aquests personatges, plens de vitalitat, il·lusions i bons sentiments, tracten de lluitar o d'alliberar-se d'un ambient hostil, sofocant i repressiu. La major part d'ells troben el seu atreviment en ésser les víctimes de la trama novel·lesca.

La Mequinensa dels llaguts i dels minaires, de les tenses convulsions sofertes per moltes famílies durant la guerra civil i la postguerra, reapareix a ràfegues en aquesta

novel·la. Però, al contrari de *Camí de sirga*, on la vila natal de l'autor és l'escenari principal, aquí serveix com a punt de referència per mostrar els sentiments de nostàlgia i desarrelament del personatge principal, o per explicar determinats fragments de la seua història personal i familiar.

BIBLIOGRAFIA: Estudis lingüístics i didàctics sobre l'obra de Moncada

Els escrits de Jesús Moncada han merescut una gran quantitat de crítiques, ressenyes i estudis, de tal manera que és l'autor contemporani de la Franja del qual s'ha treballat més la seua obra. Destaquem aquí els treballs que poden ajudar al lector o a l'estudiós d'aquest autor a conèixer la seua obra en més profunditat.

— QUINTANA Artur, *La llengua de Jesús Moncada*⁷⁹. Conté una aproximació al problema de la normalització del català literari i les diferents opcions que té l'escriptor. També hi ha un resum dels trets bàsics del català de Mequinensa i una recopilació exhaustiva i rigorosa del lèxic del llibre de relats de Moncada *Històries de la mà esquerra*, l'única obra publicada en el moment de la redacció d'aquest treball, on fa una distinció entre els mots nord occidentals que són recollits en el *Diccionari Català-Valencià-Balear* i els que no estan registrats enlloc, propis del parlar de Mequinensa i d'unes altres poblacions de la zona.

— MARTÍN RUBIO, Simeón, i altres autors: *Guia didàctica de Camí de Sirga*⁸⁰. Recull dos articles del professor i crític literari Arturo Ramoneda i de l'escriptor i periodista Anton Castro, publicats a la premsa diària, així com una breu anàlisi de l'estructura, lèxic, personatges i altres aspectes de *Camí de Sirga*, i variades propostes de treball per als alumnes.

— BAYO Emili i BIOSCA Mercè: *Guia de lectura de Jesús Moncada*⁸¹. Aquesta interessant i seriosa guia didàctica analitza, per una banda el món mític i les tècniques narratives de les narracions curtes de Jesús Moncada, i per una altra la seua primera novel·la, *Camí de sirga*. Hi ha també una aproximació a la llengua i l'estil del autor riberenc, un apèndix lèxic de dialectalismes no registrats en els diccionaris més usuals, un altre sobre mots relacionats amb el riu i la navegació i una molt completa bibliografia. Finalment es presenten vint-i-cinc propostes de treball sobre les obres comentades.

⁷³ Barcelona: Ediciones Anagrama, 1990.

⁷⁴ Lisboa: Publicações Dom Quixote, 1991.

⁷⁵ París: Éditions du Seuil, 1992.

⁷⁶ Amsterdam: Ed. Meulenhoff, 1992.

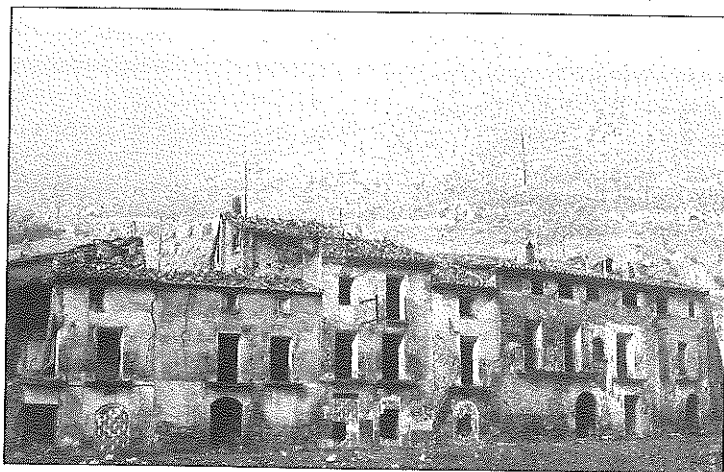
⁷⁷ Copenhague: Ed. Rosinante, 1993.

⁷⁸ Barcelona: Edicions de La Magrana, col. «Les ales esteses» 49. Primera edició: febrer de 1992.

⁷⁹ *Boletín de Estudios Bajoaragoneses*, 4-5 (Alcañiz, 1983) pàgs. 227-238.

⁸⁰ *Invitación a la lectura*, 15 (Zaragoza, 3 de Diciembre de 1991).

⁸¹ Barcelona: Edicions La Magrana, col. «L'Esparver Llegir» 34, 1991.

EXTOS

BLOC I (Primer cicle)

Text 1

Nit d'amor del coix Silveri
(*Històries de la mà esquerra*)

eguntes

1. Digues sinònims d'«esgarriposos» «maleïts» «pellerina» «bordar» «esgaiar» «l'escanyaria» «mbadalit» «esfereït» i «esmunyir». T'ingues en compte la significació concreta que tenen aquests mots en el context del relat.
2. Resumeix l'argument del conte.
3. En aquest text hi ha tres parts ben diferenciades, tant temàticament com estilísticament, que són separades per l'autor amb una filera d'asteriscs. En la primera part, narrada a ella en tercera persona, conta alguns dels esdeveniments previs a la destrucció de la Mequinensa a causa de la imminent construcció d'un pantà. Fes un recull dels efectius que apareixen en aquesta part. Quina sensació o idea general transmeten? Se'n pren alguna valoració moral o sentiments concrets per part del narrador?
4. En la segona part predomina el monòleg interior sobre la narració. Les cabòries, ensaments i il·lusions del protagonista mentre recorre els carrers del seu poble camí de la Mequinensa són expressades amb un llenguatge col·loquial, ple d'humor i ironia. Assenyala expressions col·loquials, frases iròniques i humorístiques que t'haguen cridat més l'atenció en aquest fragment.
5. En la tercera part, Silveri parla amb la seua muller sense que aquesta conteste amb

paraules. Tracta de convèncer-la de quelcom. Quins recursos lingüístics emprà el protagonista per a aconseguir de la dona el seu propòsit?

6. Explica quin vici o defecte tracta de reflectir i ridiculitzar l'autor en aquest conte. Assenyala alguns paràgrafs o fragments del text on es fa clarament una descripció o pintura moral del personatge, on es fa palès aquest defecte.

Text 2

Futbol de ribera
(*El cafè de la granota*)

Preguntes

1. En aquest conte, surten abundants mots derivats, com «polsós» «sorollosa» «esgrogèida» etc. Busca'n més, esbrina el nom de procedència i explica el significat que tenen en el text.
2. Recull les paraules pròpies del riu i de l'ofici de la navegació i comenta el seu significat.
3. En un partit de futbol no acostumen a faltar els insults a l'àrbitre o als jugadors de l'equip visitant. Anota els adjectius ofensius més o menys forts que apareixen en el text. Comenta els seus matisos significatius i assenyala uns altres que useu —si n'useu— en el vostre entorn per a situacions paregudes.
4. També hi ha en el text paraules no enregistrades en els diccionaris generals, com és «caloi» localisme que a Mequinensa es diu de la persona indefensa, que mou a compassió, o «garganxo» paraula de procedència aragonesa que es diu per a assenyalar l'interior de la gola. Digues si les coneixen en el teu poble i si el seu sentit coincideix amb el que es dona en aquest text.
5. Busca i anota el significat de les paraules que desconegues com «atrocinada» «matalots» «sentor» «filagarses» «espaordidor» «remor» «destarotar» «xàfec» «batec» «lliscar» etc.
6. En aquest relat hi ha diferents tècniques narratives per a contar els fets. Per una banda està el «cronista» que apareix en gairebé tots els relats del llibre, i per una altra, un informador, el vell Cristòfol, testimoni directe dels esdeveniments, que els conta al «cronista». Comenta si hi ha alguna diferència d'objectivitat en la manera de contar els fets entre un i l'altre. En quina persona estan els verbs narratius en els fragments protagonitzats per un i per l'altre.
7. Fes un resum de l'argument d'aquest relat.
8. Segur que en la llarga història de l'equip de futbol del teu poble hi ha un munt d'anècdotes que s'hauran contat de vells a joves, referides a algun partit memorable per la seua emoció, o l'especial violència o rivalitat. Narra una d'aquestes dites.

Text 3

*Paraules des d'un oliver
(El cafè de la granota)*

Preguntes

1. Explica el sentit dels mots «esglai» «allau» i «escurçó».
2. En aquest relat hi ha paraules polisèmiques (que tenen diferents significats) i que aquí són utilitzades en l'accepció menys general, com «afaitar» «ufanosos» i «batanar». També «recapte» té un sentit més general i un altre de més concret. Explica els diferents al·lors semàntics de cadascuna d'aquestes paraules i digues quin d'ells tenen aquí.
3. Escribeu un sinònim de cadascun d'aquests dels mots «bocí» «malfiat» i «bescoll».
4. Aquí ens trobem amb una estructura narrativa força original. És un diàleg on només parla un dels dos personatges que són a escena. Per això formalment sembla un monòleg. Explica els arguments, excuses i altres recursos que emprava el protagonista que parla per convèncer l'altre de la seua bona fe, de que no li està furtant les olives.
5. Encara que l'amo de l'oliver no parle, ens assabentem de les seues actituds i reaccions per veu de l'altre. Assenyala els paràgrafs, frases o expressions on es dedueixen les accions d'aquest personatge.
6. Selecciona els fragments, situacions, o anècdotes que per a tu siguin les més humorístiques, més xocants, iròniques o gracioses.

(BLOC II. Segon cicle)

Text 4

*L'ull esquerre de Tomàs D'Atura
(Històries de la mà esquerra)*

Preguntes

1. Explica el sentit que tenen en el relat les paraules següents: «estremiments» «pansien» «rucades» «ajoqui el cap» «renill» «bamboletjant» «clatell» «espeternegava» «atapcia» «esverats» «teranyines» «s'esgarrià» i «camallades».
2. Anota les expressions tòpiques i modismes que hagues trobat en la lectura d'aquest text i comenta el valor estilístic que aporten (humor, agilitat narrativa, vivesa expressiva, ...).
3. També apareixen aquí interessants occidentalismes: «nyagols» «espill» «matxo» «perxis» «orgadora»...). Comenta el seu significat, digues si s'usen en la vostra zona i assenyala el corresponent sinònim oriental.

4. Fes una síntesi de l'argument d'aquest conte.

5. En aquesta narració hi ha nombrosos espais i diferents temps narratius. Describeu els diferents escenaris en què es desenvolupa l'acció i assenyala si hi ha algun salt enrere en el temps.

6. Hi ha dos elements que juguen un paper misteriós, màgic, sobrenatural: l'ull de vidre de Tomàs d'Atura i el matxo «El negre». Mira d'explicar la funció que tenen en el relat aquests dos importants protagonistes: si serveixen per donar continuïtat i «lògica» a la resta dels fets, o per aportar intriga, emoció, misteri, Raona la resposta.

Text 5

*L'estremidora confessió de Joe Galàxia
(Històries de la mà esquerra)*

Preguntes

1. Busca i explica el significat de les paraules següents: «llepafils» «babau» «escarafalls» «merdolins» «esquifits» «eixerit» «esquadernat» i «baluerna». Distingueix de totes elles les que són vigents a la teua vila.
2. Després d'haver llegit tot el relat, conta a la teua manera de què tracta.
3. El conte està escrit en forma epistolar, on el protagonista escriu una carta a un personatge relatant uns esdeveniments passats. Anota els elements més clarament representatius d'aquest gènere que vegues en el text: verbs en primera o segona persona (o en tercera de cortesia), fórmules de encapçalament de cartes i de comiat, vocatius, formes retòriques o frases fetes al·lusives al mateix discurs («com recordarà» «passaré per alt...» «cal que li digui...»).
4. En la primera part del relat l'autor crea una atmosfera de misteri i suspens. Com aconseguix l'autor aqueix clima d'intriga?
5. Dins de l'estructura epistolar hi ha una gran abundància i varietat d'elements narratius: diàlegs, frases en estil directe, monòlegs interrogatius, canvis en el temps... Assenyala un exemple de cada cas.
6. Malgrat la sèrietat dels fets que aquí es confessen, no falten moments veritablement còmics per la ironia, innocència o manera sorprenent en què són presentats. Recorda alguns dels fets o situacions que t'haguen fet més gràcia.

Text 6

*Guardau-vos de somniar genives esdentegades
(El cafè de la granota)*

Preguntes

1. Busca i anota el sentit de les paraules «cossi» «xaró» «xacrosa» «marrec» «somorta» «consirosa» i les altres que no conegues. Posa en plural els anteriors mots.
2. Quin sentit concret té en el text l'ús dels mots «xiquet» i «xicota».
3. En aquest conte hi ha accions paral·leles que convergeixen al final. Explica breument quines són aqueixes dos, tres o més històries diferents i el seu final.
4. Assenyala ara els diferents escenaris on es desenvolupen els fets, en quin ordre són intercalats i digues si aquestes diferents accions són simultànies o successives. Hi ha *flash backs* (passes enrere en el temps)? Assenya-la'ls.
5. El tema d'aquest relat i el mòbil del darrer desenllaç és la separació mental, la falta d'enteniment entre els dos membres d'un matrimoni, cadascú dels quals viu en un món llunyà i diferent. Quines són les preocupacions, àmbits vitals i il·lusions de Gabriela Cabanelles i Marcel·lí Monegre?
6. Fixa't en el recorregut que fa l'autocar de línia i assenyala l'itinerari i els pobles per on passa.
7. Fes una redacció explicant la situació dels mitjans públics de transport i de les comunicacions en el teu poble. Cotxes de línia o trens que surten o hi passen, horaris i freqüències, pobles i ciutats amb els que està comunicat gràcies a ells...

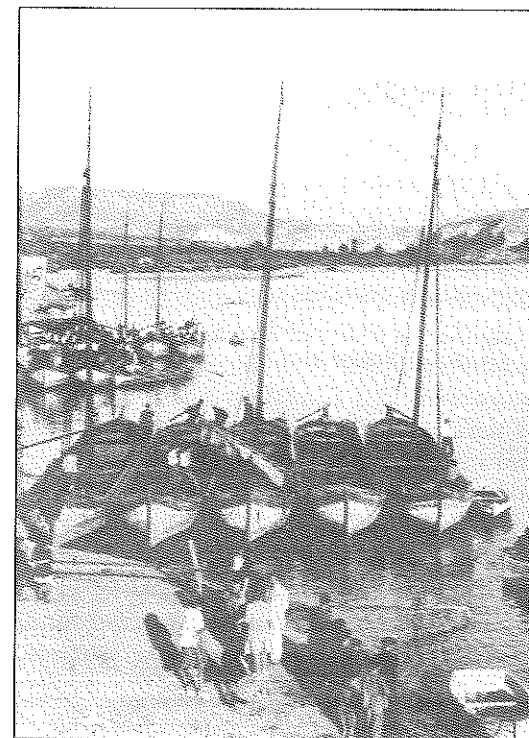
Camí de sirga

Text 1

Les primeres vermellors del alba van pujar al mur que vorejaba l'Ebre des dels llaüts amarrats en els molls silenciosos s'enganxaren lentament a les textures aspres de les cases arraulides al vessant de la serra dominada pel castell. A la claror del dia, sempre li costava penetrar en el garbuix de carrers i carrerons. La població havia viscut prop d'un segle entre mines de lignit i la pols del carbó se li havia adherit igual que una pell d'ombra; els edificis, on les emblanquinades resultaven efímeres, la gent, fins i tot els rius, sempre solcats per vaixells negres i amb les entranyes enfosquides pel carbó perdut en els naufragis, semblaven haver agafat la mateixa patina. A la fi, però, com els altres matins, la llum, quan ja se li empal·lidien les primeres rojors, va anar buidant la tenebra: l'antiga, decrepita, entranyable i sovint maleïda baluerna va eixir, ocre i negra, de la nit.

Els carrers van començar a complir-se d'una vida intensa encara que provisional. Ara bé, contràriament al que havien d'afirmar en el futur amb tant dramatisme els testimonis recollits per la crònica, el fet de les onze del matí passà desapercebut quasi a tothom. La vila no quedà en suspens, els cors no deixaren de bategar; el soroll no es va estendre com un redoblament fúnebre per carrers i places, no va ressonar per la vall de l'Ebre ni per la

ribera del Segre ni pels molls silenciosos ni per les mines mortes, com un anunci de malesa. Va ser un tro breu en una vila tan acostumada a sentir les barrinades de les mines que no va a parar-hi esment.

Preguntes

1. Escribe el significat d'«arraulides» «vessant» «garbuix» «baluerna» i «barrinada».
2. El primer paràgraf és una bellíssima descripció on abunden els elements plàstics i visuals: la llum, els colors... No en va l'autor va viure uns quants anys com a pintor i ja des de molt jove era un gran aficionat al dibuix i la pintura. ¿Quins colors apareixen en aquesta escena? Però la situació descrita en aquest fragment no és estàtica. ¿Com va evolucionant la presència dels tons i els colors en contrast? L'acumulació d'adjectius quasi sinònims és una tècnica recurrent en aquest escriptor i que surt en aquesta descripció. Assenya-la'ls i comenta llur funció.
3. En el segon paràgraf predominen els «efectes sonors», la sonoritat. Assenya els diferents tipus de sorolls que s'esmenten, ja sigui en forma afirmativa, negativa, de contrast, etc.
4. Tot el fragment és ple de figures poètiques: metàfores, comparacions, contrastos, personificacions (en aquest cas, atribució de trets o qualitats humanes a elements de la natura), etc. Busca i anota exemples que trobes en el text de cadascú de aquests tropes.

5. La mort en el sentit més ampli (tant referit a les persones com a la destrucció de mines, cases, palaus, etc.), i l'evocació del passat, la memòria, són els temes bàsics, constantment permanents en aquesta novel·la. Mira si hi ha en el fragment referències o al·lusions a aquests dos temes.

6. Si has llegit la novel·la podràs dir-nos a què es refereix «el fet de les onze del matí» al qual fa al·lusió el cronista i en quin més i any va succeir. Quantes diferents situacions temporals apareixen en el text? Assenyala-les. Comenta el paper estilístic i narratiu del cronista en la novel·la.

Text 2

La sensació de mancança retornava, esbandia la imatge del Romaguera de l'esment de la vella Carmela. Neguitosa, repassà els dols amb cura però estaven en ordre. Va agafar la roba per dur-la a la cambra de la senyora i fou quan travessava el rebedor que el tic-tac de rellotge de pèndol li va fer intuir la clau del desassossec. Per confirmar la sospita, es dirigí a un dels balcons de la façana nord del casal, la que donava a la plaça de la Savina, dominada per la mola del campanar de l'església. No s'havia equivocat: les manetes del rellotge de la torre —el comptaquilòmetres de la mort, com l'anomenava l'Horaci Planes— eren aturades a dos quarts de dotze; la sensació de mancança es devia a l'absència del toc de la sirena, sincronitzada amb el rellotge per sonar a la una del migdia. Aleshores la Carmela encara no sabia que l'andròmina ja no seria reparada mai, que les manetes immòbils presidirien a partir de llavors el temps de les destruccions, però una premonició fugissera va sorollar-li l'ànima mentre contemplava el campanar en el cim del qual el gallet assenyalava la direcció d'un cerç que removia la pols de les últimes demolicions als voltants del moll de la Barca.

La sirena havia estat instal·lada a la primeria de la guerra per avisar de la presència de l'aviació rebel. Quan la vila caigué en mans dels feixistes, sonava per assenyalar l'arribada dels aparells republicans. Al final de la guerra, algú tingué la pensada d'aprofitar-la per anunciar la una del migdia, hora en què els minaires de la conca plegaven per dinar. D'ençà de llavors, sincronitzada amb el rellotge del campanar, sonava puntualment i provocava l'udol lúgubre dels gossos: els cans n'acompanyaven el so amb el mussell enlaire. Així —segons una dissertació de l'Honorat del Rom en el Cafè del Moll molts anys més tard— el que originalment era un avís de mortallera que empenyia el personal cap als refugis de les mines, va transformar-se a còpia de temps en un estimulant de l'apetit dels vilatans, que salivaven en associar inconscientment el ganyol de la sirena amb l'àpat del migdia.

En la memòria de la senyora, insensible al pressentiment de la minyona sobre l'aturada definitiva del rellotge, la sirena anava lligada al dia de la tornada dels Torres després de la guerra civil. Aquell record va desplaçar una estona les evocacions despertades per l'aniversari funeral del pare.

Preguntes

1. Escriu sinònims corresponents als mots «desassossec» «ganyol» «fugissera» i «andròmina». «Mussell» és un mot dialectal utilitzat a Mequinensa per designar els morros dels animals... Com es denomina en el teu poble aquesta part del cos dels gossos?

2. Els objectes, les coses, són molt sovint utilitzats per Moncada, i no solament en aquesta novel·la, per evocar temps passats, per fer incursions en el túnel del temps. A quin o quins temps concrets ens transporta la sirena?

3. En aquest fragment hi ha un «present narratiu»⁸². A partir de la situació temporal creada mitjançant aquesta forma verbal hi ha d'altres que plantegen retorns cap al passat i prospeccions en el futur. Assenyala un exemple de cadascuna d'aquestes situacions temporals.

4. Fets com l'aturada del rellotge, els canvis de funció del so de la sirena, simbolitzen o estableixen un paral·lelisme amb una determinada situació històrica (social, política...). A quins temps es refereixen aquests símbols i amb quins trets són caracteritzats?

5. Assenyala fets paradoxals, aparentment contradictoris o xocants en aquest text que revelen cert sentit d'humor i aporten comicitat.

6. Quan el narrador fa al·lusió a fets històrics (de la guerra civil, la postguerra), ho fa amb un llenguatge objectiu o subjectiu? És a dir: hi ha una presa de posició política per part del narrador? Argumenta amb exemples del text la teua resposta.

7. Aquí hi ha una descripció del campanar i el rellotge de l'església del poble. Feu una breu redacció contant com és la torre i el campanar de l'església de la vostra vila. Mireu d'aconseguir dades objectives i històriques (mesures, data de construcció), situació actual, anècdotes que haguen passat al seu entorn, etc.

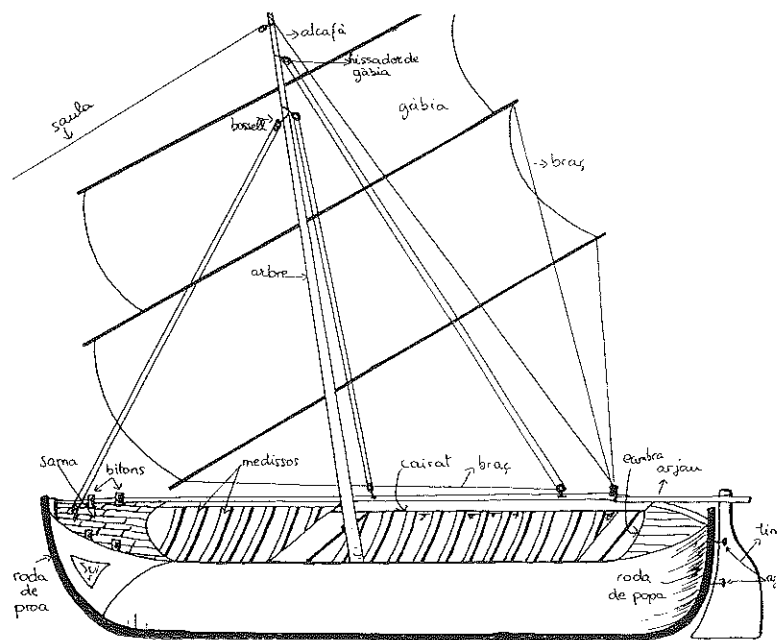
Text 3

Navegaren fins a la posta del sol, van fer una parada per sopar i de seguida el Verge del Carme, a favor d'un vent sostingut, s'endinsà en la nit fumosa, esgaiant la celèstia pintada a la pell de l'Ebre. A poca distància de Faió la garbinada caigué de sobte i va caldre desembarcar el matxo per continuar el viatge sirgant. Grans núvols tapaven aleshores els estels, la fosca embolcallava la nau. Només sentien el lliscar de l'aigua pels flancs del llaüt, el soroll dels ungles del matxo pel camí de sirga, la fregadissa de la saula a les branques d'alguna mata, i, ara i adés, les ordres breus del peó que guiava la cavalleria. Un parell d'hores més tard sonaren veus a la riba, les passes del matxo van cessar i la corda que unia la bèstia a la nau es va afluixar.

—Alexandre, què passa?— cridà Nelson al matxer.

De la vora va arribar un murmuri confús de veus.

⁸² Ús del present d'indicatiu amb valor de passat.

Preguntes

1. Esbrina i anota el significat dels mots: «esgaiant» «celístia» «unglot» «garbinada» «embolcallava» i «fregadissa».
2. Fes un buidat de paraules relacionades amb el món de la navegació fluvial («llaüt» «saula» «sirgar»...) Agrupa-les distingint entre els noms de peces i objectes, accions (verbs), vehicles, indrets, oficis o càrrecs navals i digues si saps el seu significat.
3. «Matxo» «matxer» són paraules d'origen castellà que s'utilitzen a molts dels nostres pobles de la franja oriental aragonesa. Digues el seu geosinònim usat en el català oriental.
4. Aquí apareixen molt belles i poètiques imatges per descriure unes condicions astronòmiques o climatològiques. Assenyalà-les, explica el seu nom literari i digues quina idea o sensació global transmeten.
5. Recull els noms i adjectius que continguin algun sufix. Separa aquests acabaments i detalla el significat que aporten a l'arrel.
6. Si llegeixes atentament aquest fragment et pots fer una idea del paper que jugaven els animals de tir i els camins de sirga en la navegació fluvial. Escriu en una redacció, com més detalladament possible millor, tota aquesta operació: com i quan intervenien aquests animals, per on passava aquest camí, etc.

Propostes d'anàlisi de la novel·la completa

Organitzats en grups de no més tres o quatre persones i prèvia consulta amb el vostre professor, trieu una d'aquestes propostes de treball.

I. ESTRUCTURA, TÈCNIQUES, TEMPS I ESPAIS NARRATIUS

1. *Camí de sirga*, estructurada en quatre parts i un epíleg, no narra els fets d'una manera lineal ni successiva des del punt de vista temporal. Ben al contrari, uns fets anecdòtics, uns objectes, unes situacions, els records d'un personatge, serveixen per traslladar l'acció a temps i espais llunyans i diferents uns dels altres. Mireu en cadascun dels capítols quins fets utilitza l'autor per evocar altres temps i llocs i a quina època ens transporta. Fixeu-vos també en els recursos lingüístics i literaris que apareixen en aquests canvis d'acció. (locucions temporals, canvis dels temps verbals, diferents tècniques de record, etc.).

Com a conclusió feu una síntesi d'aquests tipus de «situacions-pont» que es repeteixen al llarg del relat i expliqueu quants i quins temps narratius fonamentals travessen tota la novel·la. Indica alguns dels principals fets que s'inclouen en aquests eixos temporals.

2. Una altra tècnica interessant d'analitzar és el paper, la funció, i la identitat del o dels narradors en la novel·la.

Els fets, a vegades són narrats a través d'un narrador omniscient. D'altres se'ns presenten per mitjà d'un suposat cronista, i uns altres són recordats per alguns testimonis presencials. Assenyalau exemples i capítols on apareixen uns i altres casos.

Fins a quin punt el narrador és omniscient. Tan sols arriba a veure i descriure els fets externs, o és capaç fins i tot d'abastar els pensaments més recòndits dels personatges? Indiqueu exemples.

L'aparició d'un cronista, d'una crònica anònima, entre les runes de la vila demolida (un recurs similar al que apareix en *El Quixot*), quines possibilitats expressives aporten a la narració? Penseu que afegeix més credibilitat als fets que es narren, o que permet un cert distanciament irònic o crític, al poder valorar i comentar el narrador els fets esmentats pel cronista? Assenyalau exemples concrets de cada cas i raoneu la resposta.

El paper del narrador, és de completa neutralitat o a vegades pren posició davant els fets i els jutja? Feu una valoració global d'aquest fenomen fixant-vos en casos concrets.

3. Una altra activitat interessant seria fer un inventari dels diferents escenaris on transcorre l'acció: els tres cafès, interiors de cases, el riu, els molls... Quins fets succeeixen en cadascú d'ells? Fins a quin nivell de profunditat o extensió han estat descrits en la novel·la? Quines sensacions evocuen?

II. LENGUA I ESTIL

1. Podríeu analitzar, recollint exemples del llibre, la funció narrativa i els efectes estètics que aporten a la novel·la una sintaxi envoltant, l'ús de frases llargues i complexes. ¿Ajuden a donar més rapidesa i agilitat a l'acció, o bé creen una atmosfera més densa i misteriosa? Busqueu exemples concrets i feu una valoració global dels diferents tipus de frases o paràgrafs que apareixen amb més freqüència.

2. Dins d'una anàlisi del lèxic, podíeu fer un buidat de mots i expressions occidentals i locals, explicar el seu sentit i els seus equivalents en el català oriental. A part es podien

recollir els noms propis de la navegació fluvial i els de la mineria, i en un altre bloc, les expressions col·loquials que apareixen en els casos, no gaire freqüents, per cert, d'estil directe.

Com a conclusió hauríeu de valorar col·lectivament què aporten a la novel·la aquests recursos lingüístics i estilístics: més color, més vivesa, més versemblança? Quins d'ells aiden a crear eixa sensació de soroll, d'aldarull, de població turbulenta, de novel·la coral? Argumenteu la vostra valoració.

II. PERSONATGES

1. Entre els diferents membres de l'equip us podíeu repartir uns quants protagonistes dels més de cent personatges que trobem a la novel·la i analitzar el paper que hi juguen, descriure els seus trets físics, morals, de personalitat, ofici, trajectòria vital, etc.

Com a conclusió, digueu quins són els personatges millor reflectits en la novel·la, quins aspectes de la biografia i la personalitat normalment l'autor retrata amb més profunditat i quins deixa de banda. L'acumulació de molts personatges en poc espai narratiu, crea confusió al lector o suposa un major enriquiment estilístic i literari?

Aquí us donem una llista prou exhaustiva i suggerent de personatges per a fer el vostre treball: Aleix de Segarra, Arnau Terrer, Arquimenes, Atanasi Costa, «Resurrecció» Camil·la, Carlota de Torres, Carmela, Corbera, Estanislau, Francesc, Françoise Herzog, Honorat del Rom, Jaume de Torres, Júlia Quintana, Oliver Wilson, Pasqual de Serafi, «Polifemo» Quintana, Robert Ibars, «Nelson» Romaguera, Romualdo López...

III. TEMÀTICA

1. Recolliu, comenteu i valoreu l'importància de la ironia i la comicitat en aquesta novel·la. Classifiqueu els exemples que hi trobeu segons les situacions o recursos literaris que emprà l'autor per aconseguir-ho: ridiculitzacions, exageracions, elements sorpresius, situacions irreal, contrastos, etc.

2. Un altre treball interessant seria fixar-se en el tractament de l'amor en els personatges de la novel·la. Un cop recollits els fragments on es reflecteixen situacions o sentiments amorosos, sexuals, etc. intenteu traure com a conclusió el tractament de l'amor en aquesta obra: són amors positius, feliços, o negatius, desgraciats, impossibles? Les descripcions de les relacions sentimentals o amoroses, són molt detallades i escabroses, o més aviat púdiques, breus i superficials? Valoreu, finalment quina importància té aquest tema dins de l'argument i el missatge global de la novel·la. Demostreu-lo amb els exemples recollits prèviament.

3. La mort és uns dels temes fonamentals que recorre cadascú dels capítols o parts de la novel·la. Una mort, no tan sols física, de les persones, sinó moral, en forma de degeneració, bogeria o desencís, i de tot el poble, descrivint profusament la caiguda, envelliment o destrucció de les cases del poble vell de Mequinensa. Assenyalu fragments indicatius de cada cas.

Els sepelis o enterraments, són situats en llocs estratègics, importants, o de manera desordenada i marginal, dins de l'estructura de la obra? Si penseu que és el primer cas,

penseu si és fruit de la casualitat o de la voluntat de l'autor de donar una importància crucial a aquest tema.

¿Aquestes qüestions luctuoses, transmeten pena, dolor, transcendència, o com succeïa en alguns contes breus, són tractades amb humor, ironia o quotidianitat, sense donar-li gran importància? Assenyalu exemples.

4. Busqueu en el llibre, classifiqueu i analitzeu el valor estructural i el que aporten a la novel·la els elements màgics, misteriosos, les supersticions, i les situacions irreal.

5. L'espai narratiu gira a l'entorn de dos elements bàsics de la mitologia clàssica. El riu i la mina ens emporta cap a l'*aigua* i el *foc*, cosa que donarà peu a moltes referències filosòfiques i simbòliques (Heràclit, l'Antàrtida, Jorge Manrique...). Expliqueu i demostreu les relacions entre la novel·la i aquestes referències cultes.

Reculliu totes les al·lusions explícites que apareguen de mites clàssics.

IV. HISTÒRIA, GEOGRAFIA, SOCIETAT.

1. Emmarqueu cronològicament els fets que s'expliquen en els diferents temps narratius de la novel·la: des de quins anys fins a quins anys arriba. Feu una llista exhaustiva i ordenada dels diferents fets històrics a què es fa referència, assenyalant la pàgina i el capítol on apareixen. També hi apareixen una bona quantitat de personatges històrics. Documenteu-vos, amb l'ajut dels professors de l'àrea d'Humanitats, i situeu-los en el moment històric en què van viure. Qui eren els maquis? Teniu referències de que hi hagués maquis en el vostre poble? Conte una anècdota que hagueu pogut saber d'aquest tema.

2. Confeccioneu sobre un mapa de la zona l'itinerari que seguien els llaüts, tant amunt com avall de l'Ebre des de Mequinensa, indicant els pobles per on passa. Anoteu les pàgines on es fa referència a aquests viatges. Busqueu en enciclopèdies les dades econòmiques indicatives de l'economia, societat, població, formes de vida, etc. d'aquestes viles i compareu-les amb la situació en els mateixos aspectes que es dedueix de les referències que hi ha en la novel·la. Demostreu-lo extraent paràgrafs concrets del llibre.

LA GALERIA DE LES ESTÀTUES

Text 1

Quan descobrí que la foto havia desaparegut de l'àlbum, va sentir-se trasbalsada fins al moll dels ossos. ¿I si el fill podia endevinar a través de la imatge esgrogueïda l'escena que acabava de tenir lloc a l'emparrat dels merlets?. Embogits per l'itinerari de petons i abraçades, l'Alexandre i ella van unir-se allí per primera vegada. I no podia suportar la idea dels ulls escrutadors del Dalmau sobre el record del seu cos estret, gemegós d'ansia i desfereïment alhora mentre l'Alexandre s'endinsava en ella. Es recordava estesa, oberta sobre les lloses de pedra esmolades per les passes dels sentinel·les,

sota el cel roent esgarripat pel crit d'una parella de corbs. No volia els ulls del Dalmau abocats sobre el seu cos nu mentre l'Alexandre li abraçava les cuixes poderoses, li besaba amb tendresa el ventre i ella li sentia l'alè entre els rínxols del sexe. Es sentí fondre, esvanir-se en l'atmosfera, barrejar-se amb la terra, amb el romer... Quan baixaven de la fortalesa, sobre la pell de l'Ebre apareixien llunyanes veles de llaüt tibades per la garbinada, volaven corbs sobre les muralles que unien el castell i la vila per la banda de ponent. Els antics augurs llegien presagis en el vol d'aquells moixons —comentà l'Alexandre—, i ella, sense saber per què, va sentir por.

Preguntes

1. Busca i explica el significat de «trasbalsada» «merlets» «esmolades» «rínxols» i «augurs».
2. Explica resumidament la situació que es descriu en aquest fragment.
3. Moncada utilitza molt sovint els objectes com a motius evocadors d'un passat. Quin fet i quins sentiments de la mare d'en Dalmau propicien els records?
4. Aquí l'autor presenta una relació amorosa. Observa com pinta de manera diferent el comportament i les sensacions que viuen els dos protagonistes. Quins són els sentiments de la mare d'en Dalmau durant l'acte amorós i quins són els de l'Alexandre? Mitjançant quins substantius, verbs o adjectius es qualifiquen unes vivències i altres?
5. Al final del fragment hi ha una formosa descripció paisatgística. Quins sentiments transmeten al lector? Hi ha alguna relació entre aquestes emocions i les que viuen els personatges en aquell moment. Raona la resposta.

Text 2

Netejà amb la màniga de la guerrera el vidre entelat de la finestra, encara va ser a temps de veure allunyar-se el Dalmau sobre el brancam despullat dels plàtans de l'avinguda, entre la comandància d'artilleria i els foscos pavellons del regiment Santa Bàrbara. El sentinella de la porta principal de la caserna es quadrà davant la garita al pas d'un capità panxut: la fulla de la baioneta desprengué una lluentor somorta, l'oficial dixeçà la mà dreta amb desgana i es tocà la visera de la gorra. El soldat tornà a la posició de descans. Encara no havia començat el tragí dels enterraments; els difunts no eren gaire matiners.

Ferran Salines va sentir enveja quan la taca blau marí de l'abric del cosí va desaparèixer per una cantonada. El Dalmau era lliure, podia fer el que li abellia: perdre's per la ciutat, ficar-se en un cafè, senzillament badar. Ell, no; encara li faltava més de mig any per recobrar la llibertat. No pas la llibertat amb majúscula, per descomptat, sinó la permesa pel règim, de la qual Sèmola, l'amic íntim del Dalmau, situava la cota màxima en la facultat de canviar quan volies de marca de betum per a les sabates, «sempre dintre del raquític ventall de marques de què el país disposa i de l'esquifida gamma de colors de cadascuna».

Preguntes

1. Explica la significació que tenen en aquest text els mots «brancam» «somorta» «abellia» i «esquifida». Fes un comentari gramatical (categoria i funció) d'aquestes paraules. Separa l'arrel d'eixes paraules dels diferents sufixos, comentant la significació que aporten a la paraula.

2. Esbrina el sentit de l'expressió «la taca blau marí del cosí va desaparèixer per una cantonada». Un cop aclarit el significat, digues quina figura literària forma.

La visió d'una «taca blau marí» per a referir-se a una persona que s'allunya, és una visió objectiva o subjectiva? En aquest últim cas, a qui pertany aqueixa imatge: a l'autor, al narrador o a un personatge?

3. Assenyala elements humorístics i irònics que trobes en qualsevol expressió, frase o paràgraf d'aquest fragment i tracta de reconèixer els procediments emprats per aconseguir eixos efectes.

4. Alguns d'aquests elements serveixen per criticar i condemnar una situació històrica de repressió política. A quina època de la història d'Espanya es refereix l'autor en aquest cas? Què és per a tu «la llibertat amb majúscula» a la que fa al·lusió el narrador?

5. Hi ha una part de la narració que sota l'aparença de contar uns fets objectius reflecteix els pensaments del personatge, Ferran Salines. Quin seria aquest fragment?

Dintre d'aquest fragment, narrat amb «estil indirecte lliure» hi ha un discurs d'un altre personatge, Sèmola, transmès, una part en estil indirecte i una altra en estil directe (la part escrita entre cometes). Escriu en el teu quadern tot el segon paràgraf transformant-lo en estil indirecte pur, tot ell.

Text 3

Van emprendre en silenci el retorn a la vila. Arribaven a Fraga a hora foscant: el sol acabava de rodolar darrere la massa de Montnegre, enllà de la vall del Cinca. La fulgor del crepuscle era una llarga ferida sangonosa entre la tenebra opaca del altià a contrallum i la bromosa vastedat moradenda d'un cel inabastable. Solitaris, gèlids, començaven a titillar els estels. A l'altra banda del pont de Fraga, garlandes de bombetes de colors il·luminaven la carpa del circ que havien vist a la anada. El públic feia cua a la taquilla; l'estrèpit d'un altaveu incitava la gent a entrar, enumerava els fantàstics números que els esperaven a la pista. Passat Torrent, van retrobar el Cinca, tenebra sedosa entre les pollancredes. Montmaneu s'havia fos a la llunyania. Van avançar camions carregats de minaires que tornaven a la vila.

— Para al Pla de la Dama.

Quan arribaren a la finca, acostà l'automòbil a la porta del reixat. El Bernat baixà feixugament del cotxe.

— No m'esperis, Ramon.

— Tinent...

— Digues.

— Bé... Vull dir: no li passa res de greu, oi?

— No, no t'amoïnís. Au, ves a casa. Tornaré a peu; tinc ganes de caminar.

Preguntes

1. Afegeix al vocabulari del teu quadern la definició dels mots «foscant» «inabastable» «garlandes» i «pollancredes». Comenta l'ús i l'origen de la paraula «taquilla».
2. Explica en quantes parts temàtiques dividiries aquest fragment.
3. Les frases que descriuen la posta de sol al tardet són d'una especial bellesa plàstica. Anota i comenta les figures poètiques que vegues. Comenta també les imatges de contrast visual que hi ha i els colors que hi predominen.
4. Els protagonistes d'aquest fragment vénen de Lleida i fan un alto en el camí a Fraga. Traça sobre un mapa la trajectòria que fan des de Fraga al punt de destí de tornada a casa indicant els pobles per on passen.
5. En una altra part del text descriu l'ambient que envolta al món del circ. Redacta en breus línies els records de la teua estada a una sessió de circ.
6. Comenta el temps, el mode, el número i la persona dels verbs de la part dialogada. Explica la diferència de construcció entre les formes imperatives afirmatives i les negatives, amb els exemples d'aquesta part del text.

Propostes d'anàlisi de la novel·la completa

Organitzats en grups escolliu una d'aquestes propostes de treball.

I. ARGUMENT I TRAMA NOVEL·LESCA

1. L'esclat de la guerra de l'Ifni, antiga colònia espanyola del nord d'Àfrica, afecta d'una manera o d'altra bona part dels fets, situacions i personatges de la novel·la. Explica i demostra aquesta relació en tots els casos que aconseguixes descobrir, assenyalant exemples del llibre que ho confirmen.
2. L'acció novel·lesca canvia sovint de temps i d'escenaris, de llocs geogràfics. Per fer aquests viratges en l'argument, l'autor emprà diferents tècniques narratives.
Feu una llista prèvia de casos de pas enrere en el temps o de trasllat de lloc de l'acció. Després feu una classificació agrupant per raons d'afinitat els casos on s'haguen utilitzat recursos comuns o similars. Finalment feu un comentari sobre el pes i la influència dels records dins l'estructura de la novel·la i de la consciència dels personatges.
3. Tornem a veure en *La galeria de les estàtues* una posició del narrador típica de Moncada i d'altres narradors de la Franja, segons la qual no sols es limita a contar uns fets sinó que els jutja, els interpreta i valora. Seleccioneu fragments que demostrin aquesta «intrusió» del narrador, comenteu les tècniques lingüístiques emprades (tipus d'adjectius, verbs, oracions...) i glosseu quins aspectes de la societat espanyola dels anys cinquanta critica l'autor amb aquesta veu narrativa.

II. TEMÀTICA: L'HUMOR, L'AMOR, LA INTRIGA

1. Feu un recull de frases i situacions humorístiques que considereu iròniques, gracioses o xocants. Assenyaleu els recursos emprats per l'autor per aconseguir aquests efectes. Comenteu quins fets i quins personatges són objecte preferent d'un llenguatge humorístic i, finalment, valoreu el pes i la funció general de l'humor i la ironia dintre de la novel·la.
2. L'amor és un dels principals desencadenants de l'acció novel·lesca. Esclariu les diferents relacions amoroses que es donen en la novel·la. Comenteu i matiseu de quin tipus d'amor es tracta en cada cas (amor apassionat, desgraciat, innocent, adolescent, consumat, inacabat...) mostrant exemples del llibre.
3. El suspens, la intriga i el misteri són també ingredients importants en *La galeria de les estàtues*. Recull diverses situacions que es troben envoltades amb un vel de misteri, explicant els elements temàtics que queden sense aclarir o que són explicats més tard al llarg de la novel·la.

III. ANÀLISI DELS PERSONATGES

1. Feu un buidatge de personatges agrupant-los en dos tipus:
 - a) aquells que són reflectits amb els seus trets individuals (els protagonistes principals).
 - b) els que són descrits com a grup o representants d'un estament, sector o classe social.

Quant als primers, arreplegueu els que més us haguen interessat i feu-ne un retrat moral, físic i psicològic diferenciant què es el que l'autor explica d'ells, què es el que pot imaginar o deduir el lector i quines dades que considereu interessants queden sense mencionar o explicar en la novel·la.

IV. HISTÒRIA. GEOGRAFIA. SOCIETAT

1. En col·laboració amb el professor de Ciències Socials replegueu dades sobre els fets històrics que es mencionen en la novel·la: la rebel·lió a l'Ifni en 1957 i la situació política, religiosa i militar d'una ciutat de províncies agafant Saragossa com a referència. Tracteu de conèixer quina era la població de la capital aragonesa en aquell temps, el nom del governador civil, del batlle, de l'arquebisbe, del comissari de policia, etc.
2. Feu un traçat del recorregut de l'acció narrativa (registrant també els moviments pendulars de vaivé) assenyalant els llocs geogràfics (ciutats, pobles) per on passa i els capítols on es descriuen.
3. En la novel·la apareixen reflectits un munt de sectors socials representatius del poder franquista: capellans, militars, mestres de l'Escola Normal, policies, etc. Resumiu les crítiques que l'autor fa de cadascun d'aquests grups assenyalant els paràgrafs més representatius.

L'AUTOR

Josep Antoni Chauvell va néixer el dos de maig de 1956 a Alcampell (La Llitera), localitat on encara viu treballant les terres dels seus avantpassats, avui convertides en frondosos vergers d'arbres fruiters com bona part de les comarques regades pel canal d'Aragó i Catalunya.

La trajectòria vital i professional de Chauvell, segueix com membre de la cooperativa agrícola de Tamarit, com redactor de la revista *Desperta Ferro!*, com membre de l'Associació de Consells Locals de la Franja, o com regidor a l'Ajuntament d'Alcampell en dues legislatures, està marcada pel seu amor a la terra i les comarques que l'han vist néixer, i per l'interès per potenciar-ne el desenvolupament econòmic i cultural.

CAP A UN NOU COSTUMISME RURAL

Aquests darrers anys ha pres cos, ni que sigui només amb mitja dotzena de títols, un tipus de narrativa marcada amb un regust costumista i arrecerada a les comarques pirinenques de Catalunya.

Sens dubte, la referència cabdal és *Pedra de tartera* (1985), de Maria Barbal, però no es poden pas oblidar les aportacions de Josep Espunyes, de Pep Coll i de Joan Tocabens.

En aquest mateix context de referències s'ha de situar l'obra narrativa que conrea Josep Antoni Chauvell des de la Franja aragonesa de Ponent.

Davant de la concisió, el to suggerent i sintètic de Maria Barbal, l'estil de Chauvell flueix com una font generosa, exuberant i pròdiga —a vegades massa— d'anècdotes i detalls, però amb un to vigorós, ple de força, que s'emporta fàcilment al lector.

Ja en *Bo per a contar* l'estil evoluciona d'una manera notòria, esdevinent més sobri i concís, més net i clar, en uns relats a cavall entre la realitat i la fantasia, que formen un recull, tot plegat, àgil, lleuger i deliciós a estones.

En *Guardeu-vos de la nit del cel encès*, els fets són tractats amb una composició molt més complexa i els personatges tenen molt més relleu.

Isidor Cònsul

L'arribada de Josep Antoni Chauvell al món de la narrativa és un fruit un poc tardà (i per tant ple de gust i de consistència), en la lluita per la recuperació cultural i lingüística de les terres catalanòfones de l'Aragó.

Privat de l'ensenyament de la seua llengua materna, com tothom a la Franja fins fa pocs anys, Josep Antoni Chauvell es considera un escriptor autodidacta. La seua voluntat i amor propi li van fer estudiar gramàtica i va a començar a llegir textos en català pel seu compte.

A més a més d'aquesta força de voluntat, l'ajut de Teresa Solà, la seua muller, que passava a màquina i feia correccions i suggeriments als primers escrits de Chauvell, fou fonamental perquè ara nosaltres puguem gaudir d'unes obres plenes d'interès i amenitat, i d'un escriptor amb una gran habilitat narrativa, una fina i àcida ironia, i amb una especial sensibilitat per a recrear imatges de la vida rural de temps passats a les terres de la Franja, (les formes de treball, els costums, les dites, les tradicions,...), o per a reviuir els principals esdeveniments històrics que envolten els seus personatges.

Al llarg de les tres obres que Josep Anton Chauvell ha publicat fins ara, es poden apreciar alguns elements temàtics i estilístics comuns, sense oblidar una evident evolució cap a estructures narratives cada volta més complexes. Pel que fa als primers, destaquen la presència del destí, la fatalitat, com a principal motor de l'acció i del decurs de la vida dels personatges. L'humor, la ironia, la crítica moral i social apareixen molt sovint en les pàgines d'aquest narrador, donant-nos a entendre que no s'allunya gens ni mica dels fets que explica. Això els fa més pròxims també als ulls del lector. Un altre element temàtic quasi permanent en l'obra de Chauvell és el marc geogràfic de la Franja, en concret de la Llitera i la Ribagorça, els seus homes i dones, els seus treballs, jocs i costums tradicionals, i fins i tot la seua història col·lectiva, especialment les dècades finals del segle passat fins passada la guerra civil.

És a dir que el món rural que recull Chauvell en les seues narracions és un món sense tractors ni recol·lectores, on els pastors dormien al ras o a la quadra amb el bestiar, els casaments eren arranats per les famílies tenint molt en compte el patrimoni de cadascuna d'elles i on les reaccions i relacions humanes eren més elementals, però també més novel·lesques, més tràgiques.

Tot això unit als elements màgics, misteriosos, esotèrics, que l'autor inclou de tant en tant dins l'acció dramàtica, recollint les tradicions de pràctiques de bruixeria atribuïdes a la gent de la muntanya, dona a bona part dels seus escrits un caràcter èpic que captiva la imaginació del lector.

La llengua fresca i espontània de les obres de Chauvell recull, a voltes, les peculiaritats fonètiques, morfològiques, etc. de la Llitera i conté vacil·lacions, indefinicions i variacions pròpies d'una parla local sense gairebé tradició escrita.

Tot i això, el llenguatge emprat per Chauvell és clar, senzill, ple d'expressivitat i farcit de modismes, refranys, contalles i locucions pròpies de la Llitera, cosa que ajuda a conformar una literatura viva, colorista i entroncada amb la tradició popular. En la llengua emprada per Chauvell es pot distingir clarament entre els fragments col·loquials, amb frases en estil directe plenes de mots i girs locals, i els fragments narratius, en tercera persona, més normalitzats i literaris.

Els llibres d'aquest fructicultor d'Alcampell són, per tot això, no solament un seguit apassionant de fets i personatges que es graven al cor i a la memòria, sinó també una llista de mots, costums, tradicions i contes orals que, de no haver estat recollits en aquestes narracions, possiblement s'haguessen perdut amb la desaparició dels nostres iaïos.

L'OBRA

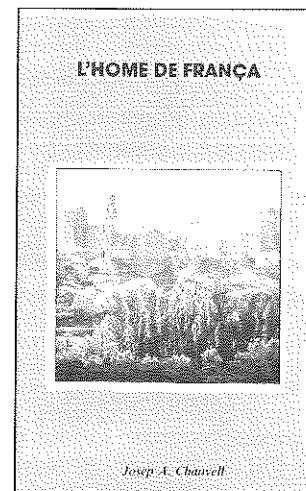
La primera novel·la de Josep Anton Chauvell, *L'home de França*¹, obtingué el I premi «Guillem Nicolau» (1986)².

El segon llibre d'aquest autor, *Bo per a contar*³, és un conjunt de contes breus que narren faules, dites i tradicions dels pobles de la Franja, escrits des de la perspectiva de l'autor.

La darrera, i potser la més ambiciosa obra d'aquest escriptor d'Alcampell publicada fins ara, és la novel·la *Guardeu-vos de la nit del cel encès*⁴.

L'Home de França

Aquesta obra, que conté elements propis de la novel·la picaresca, del realisme social i aspectes de la novel·la d'aventures i de la tradició oral, situa l'acció a l'entorn dels pobles de l'Alta Llitera i la Baixa Ribagorça, durant la segona meitat del segle passat. Narra la vida i miracles de Martí Molins, un home nascut en una cabana de pastors a la boga dels termes de Tolba i Benavarri i que va acabar els seus dies a França fugit de la justícia que el perseguia per un crim que no havia comès. El destí, configurat en els costums i les tradicions de l'època del món rural que li va tocar viure a Martí Molins i per les coincidències més novel·lesques, va proporcionar-li una vida intensa i marcada per la tragèdia.

¹ Zaragoza: Diputación General de Aragón, col. «Pa de Casa» 4, 1986; 2.ª edició (corregida), 1987.

² Aquest premi l'establí la Comissió Territorial d'Aragó del II Congrés Internacional de Llengua Catalana.

³ Barcelona: Sirius, 1988.

⁴ València: Ed. 3 i 4, 1991.

Estructura, argument i temàtica

La novel·la, dividida en vuit capítols i un «final», consta de tres parts ben diferents. La primera, que comprèn els sis primers capítols, parla del naixement de Martí Molins, de la seua infantesa i dels primers treballs de joventut, primerament on vivien els pares i després fora de casa, a Baells i Alcampell. Al llarg d'eixos anys coneix la duresa de les feines del camp, l'amor i les primeres colles d'amics, amb els quals participà en folgances i maleses.

Quan treballava a Alcampell, Molins és acusat d'un crim i fuig a França, on va haver de començar una nova vida i crear-se una nova identitat. Durant els vint-i-quatre anys que viu al país veí no s'assabenta, degut a un cúmul de circumstàncies adverses, del desenllaç de les investigacions policials. Aquests anys, resumits en el capítol setè, ocupen la segona part del relat. Durant tot aquest temps, a Martí no l'abandonà ni un moment la nostàlgia de la seua terra.

Finalment, Martí Molins emprèn el viatge de recerca del seu temps passat, viatge que el durà a la Barcelona del moviment obrer de les primeres dècades d'aquest segle.

La nostàlgia, el desarrelament, la força del destí i la incapacitat o impotència per a tòrcer el seu itinerari, són els motius centrals d'aquesta novel·la. Hom hi podria veure una al·legoria de la situació cultural i vital de la gent de la Franja, a cavall entre dos mons, sense acabar de pertànyer definitivament a un ni a l'altre, allunyats dels grans centres polítics.

Tècniques narratives

L'obra està narrada en tercera persona, amb algun salt brusc en el temps, o *flash back*, que marca la separació entre l'espai narratiu situat a les comarques de l'orient d'Aragó i el de l'exili a França.

Diàlegs vius, dramàtics i ràpids, algun monòleg interior i fins i tot un breu fragment de narració en primera persona mostren les vacil·lacions, els dubtes, el sofriment i el desencís del protagonista, que no comprèn el sentit del seu destí.

D'acord amb una lògica determinista, pròpia del realisme i el naturalisme, uns fets casuals canvien radicalment la vida dels protagonistes i el posterior transcurs de l'acció. Així, la pobresa de la família de Martí Molins motiva la marxa del poble; la trobada amb el bandoler Elies Capella i la irrupció inoportuna de la Guàrdia Civil l'obligarà a fugir a França i iniciar una nova vida.

D'altra banda és interessant observar els elements del món de la picaresca, que trobem en la novel·la. Escenes com el furt d'ous, la caiguda de Martí a una tina d'oli, l'avarícia del primer amo i la gana que li fa passar recorden la millor tradició de la novel·la picaresca castellana representada pel *Lazarillo de Tormes*, *El Buscón* o *El Guzmán de Alfarache*. Fins i tot, un cert sentit moral o didàctic de l'obra, (les «males companyies» poden arruïnar la vida d'un bon xicot) acentuen el caràcter picaresc d'aquesta obra.

Llengua

La llengua d'aquesta obra està plena de paraules pròpies de la vida rural i característiques d'Alcampell i d'altres pobles de la Franja («màrfega» «someret» «pitupèries» «topí» «trufes» «xautar» «badívol» «ficòs» «sigadero» «tiberi» etc.), així com d'expressions locals de gran riquesa plàstica i antropològica. («No tenien més que el negre de les ungles» per assenyalar l'extrema pobresa d'algú, «acabar pastant fang amb el nas» per morir-se, «estar carregat d'orgues» per tenir moltes manies, etc.).

En alguns casos es recull la peculiaritat dialectal de la palatalització dels grups **bl**, **cl**, **fl**, **gl** i **pl**, escrivint per exemple, «pllenes» o «se n'està moellant de mi».

En la morfologia l'autor empra l'article «el/els» en lloc de «lo/los» vigent a la Llitera, que només usa en aquesta obra en casos de renoms com «lo Bllanc». En canvi empra de manera més general el demostratiu local i comarcal «esto», el pronom personal en funció de complement «lo» («lo van veure» en lloc de «el van veure»), el pronom personal «mos» en comptes d'«ens» els infinitius greus com «vindre» i «tindre» en lloc dels aguts o temàtics, «venir» o «tenir».

Pel que fa al lèxic és molt freqüent l'ús de mots característics del català occidental: «aidar» «eixir» «enraonar» etc. en lloc de les opcions orientals «ajudar», «sortir», «parlar».

Bo per a contar

Aquesta obra conté un conjunt de vint-i-un contes breus escrits amb gran sensibilitat, claredat, ironia i sentit de l'humor. Chauvell combina, amb un estil propi i equilibrat, el contingut tradicional del conte amb una visió actual de l'argument.

Temàtica

Els temes que donen vida i suport a la senzilla línia argumental d'aquests contes, són variats i entroncats en la mitologia del folklore popular europeu: hi ha crítiques iròniques a la innocència, bona fe o estultícia de la gent de determinats pobles de la Franja («El gec

d'en Marro»), en uns altres casos la nota d'humor, la clau irònica del conte, està basada en equívocs lingüístics, degut a la ambigüïtat o homonímia d'un mot («La maça de Fraga»), al doble sentit de determinades expressions, («Més que Déu n'hi ha ficat» «L'estàtua de Sant Josep de Calassanç»), o al diferent significat que tenen les paraules en castellà i en català («A l'Estall ja saben parlar el castellà»), recurs humorístic molt utilitzat a les zones de frontera lingüística amb bilingüisme superposat com és el cas de la Franja catalano-parlant de l'Aragó.

També es recullen en aquesta obra faules tradicionals («La faula del llop i la guineu» «La guineu»), llegendes de la comarca («Una història d'en Cucaraxa» «La independència»), contes dedicats a gent de diferents oficis («El tractant» «El sastre» «El gran caçador» «El capellà»).

Cal no oblidar els dedicats a rememorar els antics costums, esports i treballs dels pagesos («La prova» «El millor corredor»), on Chauvell aconsegueix en molt poc espai literari un clima ple de emoció i transcendència, en un ambient gairebé èpic.

Però no solament la sàtira, l'humor i la ironia apareixen en aquests relats, sinó que també hi són presents valors com l'enginy, l'hospitalitat, la generositat, la fidelitat, la por, l'engany, la traïció, etc. En general tots els contes són amerats de l'amor i la tendresa sublimes que sent l'autor per les seues criatures i les històries narrades.

Estructura

L'estructura interna dels contes és bastant similar, bé que es poden diferenciar fins a tres tipus diferents.

Hi predominen els que tenen una introducció, en la qual l'autor com a tal, no el narrador, explica l'origen del conte o fa una introducció general del tema, eixamplada de vegades amb cançons o dites populars. Després trobem la història pròpiament dita, on es presenten ràpidament (amb molt pocs trets descriptius), una situació i uns personatges i, sense que hi hague gaire «acció» entremig, ve un final conclusiu o moralitzant.

Uns altres contes passen directament a l'acció principal, sense introduccions ni comentaris previs. I un tercer model d'estructura serien aquells casos, molt poc freqüents, en els quals s'uneixen dues històries (una d'elles molt breu), sota un mateix títol.

Llengua

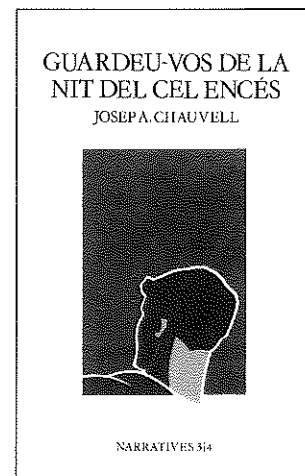
La llengua emprada per Chauvell en aquest recull de contes és més homogènia i normalitzada que en el cas de l'edició de *L'home de França*. Ara ja no hi trobem representada gràficament la palatalització dels grups **bl**, **cl**, **gl**, **fl** i **pl**, ni apareix el demostratiu «esto» o unes altres partícules locals. Però això no vol dir que *Bo per a contar* no tingue elements autòctons, modalitats pròpies de la Llitora. Ben al contrari, és una obra amb abundants i clares referències locals, també des del punt de vista lingüístic.

Pel que fa a la morfologia conté infinitius irregulars com «vindre». S'aprecia una certa vacil·lació en l'ús dels articles masculins «el/lo» encara que predominen els primers.

Quant al lèxic hi ha una gran quantitat de noms i expressions pròpies de la Llitora,

fins al punt que l'obra conté al final diferents índex (zoonímics, antroponímics, topònims i de vocabulari), molt útils, per a explicar-los. Així podem llegir paraules com «bonitatis» «begudí» «cremallis» «esquismar» «endrapar» «esvidassar-se» «esfetgegar-se» etc. o frases fetes com «trespelar com una guerra nova» «ser un pa d'ordi» «fer foc a la cua» etc.

Guardeu-vos de la nit del cel encès

Argument, temàtica, personatges

Aquesta és, fins ara, la novel·la més complexa i extensa del autor. Hi transcorren tres tipus d'accions parale·les. D'una banda, es narra la història de dues generacions dels Prats, una poderosa família de la Terra Plana (transumpte metafòric d'Alcampell); d'altra, s'inclouen a la trama general de la novel·la elements de la vida social, cultural i econòmica dels habitants de la Terra Plana. Finalment, i com a teló de fons que mou totes aquestes accions interdependents, apareixen de tant en tant fragments de la història d'Espanya que provocaren grans o petites convulsions, també en aquesta petita i tranquil·la vila: els anys previs a la dictadura de Primo de Rivera (1918-1923), quan van nàixer i germinar moltes revoltes i projectes d'emancipació social arreu de l'estat; els anys de la esmentada dictadura (1923-1930), durant la qual es van paralitzar i reprimir moltes reformes i activitats socials, però on es visqué una certa prosperitat econòmica i es feren abundants obres públiques; els terbolencs anys de la II República (1931-1936), que impulsaren el debat i la mobilització de les classes populars amb el domini alternant de les dretes i les esquerres en el govern de l'estat; i finalment la Guerra Civil (1936-1939), on es mesclaren els més purs i elevats ideals revolucionaris i progressistes, amb els més baixos i horribles sentiments: la venjança, la rancúnia, l'odi i la violència.

La història, contada en onze capítols de desigual extensió, comença amb la boda d'Anton Prats, el fill mascle més gran dels cinc de Josep Prats i Benita Casal, i per tant el futur hereu d'una família amb moltes terres i influència política i social a la Terra Plana.

Anton Prats és el principal protagonista de la acció novel·lesca i símbol de la trajectòria decadent d'aquesta família, que passa d'un progressiu ascens polític, econòmic i social a l'ocàs més absolut. Aquest destí funest i destructiu atraparà, d'una manera o d'una altra, a la pràctica totalitat de la nissaga Prats.

A més de la família Prats i els seus adversaris, bona part del protagonisme col·lectiu o coral d'aquesta novel·la l'assumeix el poble mateix, els diferents sectors socials presents a la vila. L'acció es desenvolupa fonamentalment en tres escenaris: els cafès, el Sindicat Agrícola i l'Ajuntament.

Quant als esdeveniments històrics que succeïen arreu de l'estat espanyol repercutien, lògicament, en la Terra Plana, però no hi havia una relació total ni mecànica. Els conflictes locals tenen la seua pròpia dinàmica interna.

La màgia i el misteri

Un altre element temàtic que influeix en la bullidera acció d'aquesta novel·la familiar i social és la màgia, el misteri, encarnat per Benita Casal, la mare dels Prats, i el destí, representat per Vicent Tedó, el boig del poble.

La màgia, l'esoterisme, que practica aquesta «Mamá Grande» lliterana, està basada, com en el cas de la Celestina del Renaixement, en la racionalitat, en l'experimentació científica i l'estudi de la natura, i no pas en l'atzar o les forces ocultes i incontrolables.

L'autor vol al mateix temps reflectir, amb aquests elements de bruixeria, pràctiques que eren comunes a les muntanyes de la Ribagorça, esteses posteriorment a la Terra Plana.

Així mateix, el destí que endevina i descobreix el «boig» Vicent Tedó no és gens casual, sinó que ve donat com a conseqüència lògica del comportament egoista, violent i rancunios dels protagonistes. La «nit del cel encès» tan anunciada per aquest sorprenent personatge, que arribà coincidint amb l'esclat de la guerra civil i desencadenà un pujal de desgràcies, té una funció moralitzant, didàctica, de càstig o escarment pels baixos sentiments que s'havien apoderat de la població.

Tècniques narratives

La novel·la està contada per un narrador «omniscient» (que ho veu i ho sap tot), en tercera persona.

Però són tantes les veus que s'han de sentir, tantes i tan variades les accions, les situacions i, fins i tot, els temps i els espais que han d'intervenir en aquest quadre col·lectiu, que el escriptor ha d'emprar molts i variats recursos per a narrar els fets.

La mateixa veu del narrador es torna freda, distant i objectiva unes voltes, inquisitorial o despectiva, tendra i sensible unes altres, a partir dels adjectius, els noms, les expressions que empra.

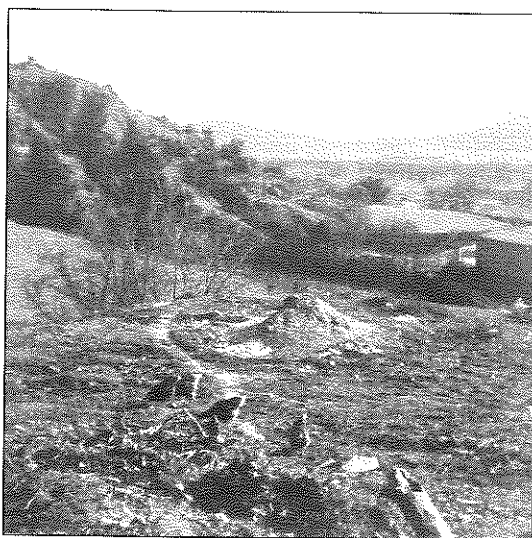
En ocasions, el narrador, mantenint la tercera persona, assumeix la visió i els sentiments del personatge, i se sorprèn i s'irrita, o s'alegra, com si fos el personatge mateix. Aquesta tècnica s'anomena «discurs indirecte lliure».

Molts altres i interessants recursos narratius apareixen en aquesta novel·la. Alguns fets, com les bodes de les filles de Josep Prats i Benita Casal, són presentats com a records de la mare. Unes altres vegades l'autor utilitza el pensament d'un personatge, (monòleg interior), o el diàleg fals d'un protagonista amb una persona absent o morta, per a continuar la narració.

El diàleg entre dues o més persones serveix en unes altres ocasions per a narrar uns fets històrics que se n'ixen del fil narratiu principal, o per a donar l'opinió de l'autor sobre eixos fets.

La llengua

En aquesta novel·la es pot apreciar un ús més conscient, més «estilístic» dels diferents nivells del llenguatge. Encara que hi ha un predomini de les formes i expressions pròpies del català nord-occidental (el que es parla a la Franja aragonesa i a les terres de Lleida), l'autor empra una llengua més estandaritzada en els fragments narratius i en els comentaris històrics. En canvi, en els diàlegs entre els personatges del poble podem trobar els trets més característics de la llengua local que ja podíem veure a *L'home de França*: els demostratius «açó» «esto» «eixo», els personals complements «mos» «vos»; el personal subjecte «naltros»; el subjuntiu acabat amb -a, (-sia), així com refranys i frases fetes de gran expressivitat: «deixar amb una rosa a cada galta» «dur a les tres pedretes» etc.

TEXTOS

L'home de frança

Text 1

La Ramona era una dona molt treballadora, feia feines al mas dels amos, criava llocades de polls, de pavos i patos, es portava una mica d'hort que feia aprofitant una petita font que neixia als terrenys del mas. Era l'hort de l'amo de les terres, però n'havia deixat un raconet al Manel perquè pogués sembrar-hi unes poques de trumfes, quatre cols i un parell de taules de guixes o caretes. Era d'aquell mateix fontanal d'on la dona del pastor duia l'aigua amb un someret al que li ficava uns argadells i quatre cànters. Esta aigua era pel consum del mas i de la seua família. Total que entre carregar aigua, treballar-se la mica d'hort, els polls, patos i pavos, les feines que li manava l'ama del mas i criar la canalla, la Ramona s'anava a gitar cada nit ben rendida i quan queia a la màrfega de palla de sègol, pensava, sisquiere esta nit em deixés tranquil·la lo pestós del Manel, perquè ell sempre està en dansa, és clar, pensava, la feina de pastor no rebenta a ningú i jo no paro en tot el dia i arribo morta. I fent-se pujar els llençols de cànim la dona del pastor s'adormia pensant per on eixiria l'endemà el sol.

Preguntes⁵

BLOC I (Primer Cicle).

I. VOCABULARI

1. Explica d'on ve l'expressió «llocades de polls». És habitual a la teua vila l'expressió «una mica d'hort»? Com ho diries?

2. Dins de la parla d'Alcampell, que reproduïx aquest fragment, hi ha clars castellanismes com són els noms d'animals «pavos» i «patos».

Explica quin és el mot català per designar aquests animals i com ho dieu en el teu poble. Fes el mateix amb altres noms d'animals de granja i de corral que conegues.

II. COMENTARI LITERARI

1. Fes un resum del contingut del fragment explicant el caràcter, la personalitat, de la dona de Martí Molins.

III. ELEMENTS SOCIOLÒGICS

1. Escribe una redacció, imitant l'estil i la temàtica del fragment, contant com és una jornada normal de la vida de ta mare.

2. La vida de les dones al camp transcorre en bona part a l'entorn del mas o la masia. Describe un mas que conegues: nombre d'habitacions, disposició dels espais, materials amb què estan construït, els diferents objectes que hi ha dins, etc.

BLOC II (Segon cicle)

I. VOCABULARI

1. En aquest fragment hi ha abundants mots que no es troben als diccionaris d'ús més corrent, com «fontanal» (= font naixent), «caretes» (= mongetes que assemblen cares de ninots), «someret» (= ruquet, burro petit), «argadells» (= peça de l'arnés d'un animal de càrrega), «pestós» (= pudent), «sisquiere» (= almenys, encara que, tant de bo), «trumfa» (= patata), etc. Investiga i comenta si aquests vocables s'empren al teu poble o comarca, o assenyala quins altres utilitzeu per a referir-vos a la mateixa cosa.

2. Defineix, amb l'ajut del diccionari si cal, les paraules següents: «màrfega» «sègol» i «guixes».

II. COMENTARI LITERARI

1. Aquí veiem una descripció de la vida habitual i la personalitat de la Ramona, mare de Martí Molins. En quines parts dividiries el text a partir dels diferents aspectes del personatge que s'hi descriu?

⁵ Els exercicis del bloc I són recomanats per als alumnes del Primer Cicle de Secundària. Els del bloc II, per als de Segon Cicle i Batxillerat.

2. Comenta els temps verbals del text i relaciona'ls amb el caràcter descriptiu del discurs i amb el tipus d'acció que expressen.

3. Al final hi ha una mena de monòleg interior escrit en primera persona. Torna'l a escriure respectant les normes ortogràfiques de puntuació per a l'estil directe (dos punts, cometes, guionet, etc.). Escriu-lo després en estil indirecte (en tercera persona).

III. ELEMENTS SOCIOLÒGICS

1. En aquestes línies l'autor reflecteix amb fidelitat i vivesa la vida que menaven les dones a les nostres terres fins no fa gaires anys. Fes una redacció comparant els diferents costums i maneres de treballar i viure de les dones del camp d'ara i les d'abans. Per a fer-ho mira de recollir dades de les vostres iaies, ties i mares. Fixa't en aspectes com són els tipus i horaris dels treballs, la seua duresa, els mitjans tècnics que es feien servir, etc. Tingues en compte tant els treballs domèstics i camperols com les tasques d'educar els fills, el seu paper dins la família, etc.

Text 2

L'hivern havia tornat i amb ell les festes de Nadal, la canalla pels carrers cantava les cançons habituals, com aquella que deia: —«Ara ve Nadal, posarem lo porc en sal, les gallines en avarques, los capons en avarcons, la somera a la pastera, lo pollí al cap del pi, toca, toca Valentí».— A les cases arregllades mataven el porc, colles de mandongueres feien l'adobat amb grans quantitats de pataques, morcilles, girelles i tot lo que n'era tradicional de fer a la matança. Els menuts els enviaven a buscar, a la casa d'algun parent, el mollle de fer pataques, ells hi anaven corrent i tornaven cap a casa carregats amb una taleca on es suposava que hi havia el preciat motlle. Havien estat advertits que anessin amb compte de no trencar-lo, car era una peça clau en la confecció de les pataques. Quan la pobra canalla obria el sac només hi trobava ferris vells o llenya o bé pedres, amb gran desil·lusió per la seua part. Els petits s'enfadaven per haver estat enganyats, llavors lis donaven algun dolç i tots els mals es feien fum.

Preguntes

BLOC I (Primer cicle)

I. VOCABULARI

1. Comenta el significat de «pastera» «taleca» el mot local «ferris» (= ferros) i esmenta els sinònims d'aquestes paraules que s'utilitzen a la teua localitat.

2. Busca derivats de les paraules «pedra» «llenya» i «fum» i antònims de «dolç» «mal» i «trencar».

II. REDACCIÓ

1. Al començament d'aquest fragment hi ha una cançó de Nadal. Fes una recerca entre els teus parents i porta a classe les dites, refranys, versos i cançons al·lusives al Nadal o a la matança del porc que hagues recollit. Després podeu fer amb peces de cartolina un mural descrivint alguns d'aquests textos de la literatura popular, acompanyant-les de dibuixos, fotografies, etc.

2. Fes una redacció narrant unes vacances de Nadal que recordes especialment, o sobre una matança de porc en la qual hagues participat.

BLOC II (Segon cicle)

I. VOCABULARI

1. Explica el significat de les expressions «cases arregllades» (dins del context d'aquest fragment), i «es feien fum» i digues si a la vostra zona s'empren de similars.

2. Escriu sinònims de la paraula «menuts» amb el significat que hi troben en aquest fragment i comenta els diferents matisos que tenen, depenent del lloc geogràfic i la situació en què s'utilitzen.

II. MORFOSINTAXI

1. Fixa't en els temps i la correlació verbal que hi ha en els verbs de l'oració «Havien estat advertits... pataques». Analitza morfològicament cadascuna d'aquestes formes verbals i reflexiona sobre quina relació temporal (anterioritat, posterioritat, simultaneïtat, etc.) o les diferències aspectuals (acció durativa, o acabada) que hi trobem.

III. REDACCIÓ

1. L'autor inclou, en aquesta evocació de la matança del porc, noms dels diferents embotits que es fan a la Llitera: «pataques» (fetes amb greixos, pa i canyella), «girelles» (= greixos amb pa i sang de forma rodona), «morcilles» (= botifarres negres). Fes una redacció on es recopilen els noms dels embotits que es fan, o es feien, al teu poble explicant la seua composició i elaboració. Conta a més com era un dia de matança a casa vostra i si tu hi participaves o hi participes. Per cert, quin o quins noms rep el porc a la teua vila?

Anàlisi de la obra completa

Si heu llegit la novel·la completa formeu un equip de tres o quatre companys, escolliu una de les propostes de investigació que es fan a continuació o qualsevol altra que us indique el vostre professor o professora, i redacteu un breu treball que exposareu després a tota la classe.

BLOC I (Primer Cicle)

I. ANÀLISI DELS PERSONATGES

Basant-vos en les descripcions que fa l'autor dels principals personatges que apareixen a la novel·la, de les situacions que hi viuen i els seus comportaments, feu una mena de «galeria de retrats» donant la vostra impressió sobre el caràcter, personalitat, aspecte físic, valors morals, dades biogràfiques, etc. del Martí Molins; de la Ramona, sa mare; de l'Elies Capella, el Bandoler; del Rafel Castells, l'amic que el va traïr; del Bllanc, un dels amos del Martí; de la Maria Roca; del Martí Roca, el fill de tots dos; de la seua muller, Margarida, o d'uns altres personatges que us hagen cridat l'atenció.

Cada membre del equip hauria d'analitzar un dels personatges, i després discutir col·lectivament quins són els més importants, els més entranyables, els millor caracteritzats...

II. MAPA GEOGRÀFIC

Els afeccionats a la geografia o a la història podríeu confeccionar un mapa físic i polític de la franja oriental de l'Aragó, i de Catalunya, assenyalant els pobles per on transcorregué la vida del Martí Molins i l'itinerari que va seguir des que va sortir de la masia de Tolba fins que va fugir, per Catalunya, a França.

Tornant als pobles de la Franja que ixen a la novel·la, feu un informe, ajudant-vos d'enciclopèdies, dades dels ajuntaments, etc. sobre llur situació actual: població (o despoblació), tipus majoritari de vida, dades econòmiques de producció, renda per càpita, productes i sectors majoritaris, festes i tradicions, situació geogràfica, etc.

BLOC II (Segon Cicle)

I. ANÀLISI DE LA LLENGUA

1. Es tractaria de fixar-se en els mots i expressions locals, i les transcripcions fonètiques literals de la llengua parlada que s'allunyen o es diferencien del català estàndard.

2. També es podrien assenyalar algunes mostres de català culte o literari que per desconèixer-les vos han cridat més l'atenció.

3. Per acabar, i com a conclusió, es podria caracteritzar el tipus de llenguatge que empra generalment l'autor en aquesta obra i fer un resum de les principals o més freqüents característiques dialectals i locals que hi apareixen.

4. Per a la tasca prèvia de recopilació i selecció de mots i expressions locals, es podien dividir i classificar a part: el lèxic, quadre de demostratius, quadre de possessius, pronoms personals, temps verbals peculiars (imperfectes, subjuntius, infinitius), articles (el/lo), castellanismes, frases fetes, sentències, refranys, etc.

II. ANÀLISI DE L'ESTIL NARRATIU

1. Feu primer de tot una síntesi de l'argument, capítol per capítol, i indiqueu quins

són els fets claus que motiven el desenvolupament de la trama central de la novel·la (els que provoquen els canvis a la vida de Martí Molins).

2. Fixeu-vos també en el tractament del pas del temps en aquesta obra: assenyaieu els salts temporals bruscs, els *flash back* o salts enrere i els procediments narratius que s'empren per a plasmar-los; fragments o capítols on es donen casos de «compressió» (fets succeïts en molt poc temps) o de «dilatació» (pocs fets estesos en moltes pàgines).

3. Pel que fa al punt de vista o posició del narrador davant els fets que conta, a partir del fet que la major part de la obra està narrada en tercera persona, assenyaieu els trets lingüístics que caracteritzen els fragments que se n'ixen d'aquesta forma habitual de narrar: monòlegs interiors, narració en primera persona, els abundants diàlegs en estil directe i les incursions de l'autor en estil indirecte lliure, és a dir quan l'autor es mostra molt pròxim o solidari amb la acció que narra, lamentant-se, alegrant-se, escandalitzant-se, o jutjant el que succeix, etc.

4. Com a conclusió d'aquest treball, podríeu esbrinar si aquesta varietat de formes narratives aporta vivacitat, riquesa expressiva a la novel·la, o crea confusió. També podríeu comentar si la posició general del narrador davant dels fets que narra és d'objectivitat, distanciament, neutralitat, etc.; o ben al contrari, de parcialitat, aportant la seua visió pessimista, determinista o moralitzant.

III. HISTÒRIA, COSTUMS, FORMES DE VIDA

1. Feu una recopilació d'aquests elements socials i antropològics que apareixen en el llibre, (sobre tot dels capítols que situen l'acció a les comarques de la Llitera i la Ribagorça, encara que també es poden fer a part de les situacions i costums socials dels capítols situats a França i Barcelona) i tracteu de descriure un quadre, com més complet millor, de la vida camperola (o de la de França o de la de Barcelona) d'aquell temps.

2. En la darrera part de la novel·la Martí Molins fa un viatge a la Ciutat Comtal per conèixer el seu fill. Allí descobreix una persona molt diferent d'ell: Martí Roca, el seu descendent, és un sindicalista anarquista, mentre que ell és un terratinent i ramader assentat. Podem veure en aquest text dues visions molt diferents dels mateixos fets. La del pare, plena de perplexitat i estranyesa, de distanciament, en definitiva. La del fill, més vital, en encesa defensa dels seus ideals. ¿Quins recursos lingüístics empra l'autor per a mostrar aquestes dues visions?

3. Amb l'ajut dels vostres professors i de llibres d'història, fes una redacció explicant els principals fets, i les causes polítiques i socials, que van propiciar les vagues generals a Barcelona a principis de segle i en especial la de l'anomenada Setmana Tràgica de 1909, a la qual s'hi fa al·lusió directa.

BLOC I (Primer Cicle)

Text 1

Tres pets

El tomàs era un pa d'ordi; la seva preocupació fonamental era trobar a taula bon plat, i fondo. «La qüestió és que hi hagi tiberi i bona sam per despatxar-lo», solia dir sempre.

Així li anava allò d'endrapar tant que estava que no cabia a la pell, i ni que l'haguessin atapeït no hauria pogut estar més ple. Feia una papada como un vedell i des del pit fins al ventre tot es veia igual: rodó como una tenalla d'aquelles tan grosses.

Tomàs tenia terror a qualsevol mena de malaltia, era tan aprensiu que només que li fes mal la punta del dit pensava que es moria. Rita, la seua dona, no parava de renegar-li: «No sé pas per què menges tant; faràs un pel un dia qualsevol; i damunt no saps sofrir gota. Oh!, quina calamitat d'home!».

Aquell dia Tomàs anava gemegant d'un costat a l'altre.

—Es pot saber què tinc, només faig que fer pets i tinc el ventre como regirat—, va respondre.

—Això és que has menjat massa per dinar i ara et costa de pair—, va reprimir-li la seua dona.

Però Tomàs no estava gaire convençut que la causa del seu sofriment tingués res a veure amb l'àpat del dinar. «Etic fotut», pensava; «dec començar-me a malmetre per dins, aquests pets no volen dir altra cosa. (...)»

Preguntes

1. Explica el seu significat i busca paraules o expressions sinònimes a «era un pa d'ordi» «es prenia a falòrnia el seu destí» «endrapar» «àpat», «tiberi», «cruïlla» i «estona».
2. Conta l'argument del conte en breus línies.
3. Assenyala les anècdotes, paraules o situacions d'aquest conte que més gràcia t'han fet i explica el perquè.

Text 2

El sastre

De sastres, n'hi ha hagut molts; bons sastres, més aviat pocs, i desastres, un bon grapat.

Hi ha una cançoneta popular aplicada a l'ofici de l'agulla, en aquestes terres:

Sastre pollastre,
cuca de mixó,
que roda per l'aigua
com un anistró

Bartomeu era sastre d'ofici; mal après o ben après, aquest era el seu treball, i el cas és que l'home l'exercia com podia. De jovenet, l'havien ficat d'aprenent amb un sastre, ja vell, del poble. Com que el noi, de feble constitució, no valia per a treballar la terra, els seus pares van creure més adient per a ell de fer-li aprendre algun ofici, car, d'alguna manera s'havia d'esvi-dassar el xicot i quan ells faltessin ja tindria de què viure l'escarransit Bartomeu.

El mestre sastre va deixar aquest món de misèries i, ara era en Bartomeu el qui ocupava el lloc del seu ensenyador. Prenia mesures, tallava robes, sobrefilava i conclòia tot tipus d'encàrrecs que els clients de l'antic sastre li encomanaven amb la confiança que, qui havia estat alumne del sastre coix (així és com era conegut l'antic), per força havia hagut d'aprendre molt del reconegut art d'aquell home únic en la feina de deixar ben acabats els vestits en carregats. Bartomeu, però, o no va aprendre gaire o era dur de closca, perquè, de vestits, sí que en feia, sí, però al que no li mancava roba li'n sobrava. (...)»

Preguntes

1. En la introducció del conte, abans de començar l'història pròpiament dita, hi ha una cançó popular que comença per «Sastre pollastre...». Pregunta a casa, o alguns iaïos del teu poble, si recorden alguna cançó pareguda referent a aquest ofici. Escriu-la i porta-la a classe.
2. Amb l'ajut del vocabulari que trobaràs al final d'aquest llibre, explica el significat, i busca sinònims d'«esvidasar-se». Busca unes altres paraules i expressions derivades del mot «vida». Fent servir el diccionari escriu el significat i digues algun sinònim i antònim d'«adient» i «escarransit».
3. Al final d'aquesta història, es narra una situació divertida. El sastre Bartomeu, el nostre protagonista, es queda paralitzat i ple de por pensant que darrere d'ell hi ha uns lladres que el tenen enganxat. Escriu un diàleg on tu intentes convèncer, amb arguments força contundents, uns veritables lladres que et deixen en llibertat sense fer-te res, després d'haver-te detingut anant sol o sola per un camí solitari al tardet.

Text 3

En Peret sense por

—Es dirà Peret, com jo mateix— va dir el pare quan el nadó va deixar veure el senyal.

El nen, como tots els que neixen amb bona estrella, pujava fort i sa, amb una vitalitat i una rapidesa que semblava que se'l veia créixer a cada moment.

«Serà trempat i valent» deia el pare quan feia que el seu fill ni feia menció de plorar a l'hora de ser banyat. Tampoc no li queia cap llàgrima ni bramava si es quedava solet i despert al bres. «Quin xicarró més bonic que tenim, i que valent!, és ben segur que, de gran, no serà cap poregós» afegia el pare en veure que el nen no tenia pas cap mena de por de ser remullat, canviat, ni de quedar-se sol.

En Peret anava creixent i cada vegada més s'anava notant en ell una total indiferència per la por.

Les velles del poble atemorien la canalla amb històries de «marreques», homes dolents o del sac que s'enduien la gent menuda si aquests no es portaven bé. Gitanos i «húngaros» que passaven pels pobles i recollien els nens i nenes que no es volien menjar les sopes, els quals eren confiats a aquesta gent i mai més no se'n sabia res. Els infants, cagats de por, s'afanyaven a acabar-se el recapte o la llesca de pa sucats amb oli, pensant que si no ho feien serien donats a les collades de gitanos transeünts que els haurien de fer passar hores molt amargues, sense possibilitat de tornar a veure mai les seves famílies. (...)

Preguntes

1. Al començament d'aquest conte l'autor ens parla de «marreques» dits en altres llocs, «l'home del sac» o «butoni». Digues com s'anomena en el teu poble aquest personatge i explica alguna història que es conte d'ell. Si no te'n saps cap, pregunta a gent del poble.

2. Explica el significat de la paraula «recapte» i anota els ingredients que conté aquest plat a la vostra zona. Després, amb l'ajut del diccionari, busca sinònims d'«esgarriar-se» i «cossi».

3. El final d'aquesta història és tan graciós com sorprenent. Inventat i escriu un final del conte amb una nova situació que fague que, finalment, en Pere tingue por. Després podeu llegir-les totes a classe i decidir entre tots, quines són les més ocurrents i originals.

BLOC II (Segon Cicle)

Text 4

A l'Estall ja saben parlar el castellà

Avui, a les nostres comarques, tothom coneix el castellà, tant a nivell parlat com escrit. Només alguna gent ja molt gran desconeix aquesta llengua oficial a l'Estat espanyol.

No fa massa anys, però, hi havia moltes persones que en no haver anat a estudi de petits, ni haver-se mogut mai dels pobles, no sabien escriure ni una paraula de castellà, i parlar-lo, ben just i malament. Fins i tot, alguns, ni tan sols això. Recordo el que hom em va contar un camí.

Era una dona que, quan sentia enraonar un home castellà, estava creguda que aquell senyor era «estranger». I així li deia al seu fill:

—Oï!, est home deu ser estranger, perquè no sé pas què diu, parla d'una manera que no l'entenc.

El seu fill responia tot enfadat:

—Però, com vol entendre'l, mare? Vostè no s'ha mogut mai d'ací, ni ha anat a estudi. Com vol entendre'l?

Doncs bé, a l'Estall tenien un greu problema: esperaven la visita d'un foraster que venia de terres de parla castellana i ningú d'aquell lloc no en sabia ni una paraula d'aquella llengua.

A la casa on el foraster havia d'anar a parar estaven amoïnats: «Com ho farem, pobres de naltros, per a fernos entendre?, i com ho farem per a entendre el que parlarà l'home que esperem?, i què pensarà de naltros?, dirà que som uns ignorants de no conèixer la seva llengua».

Així estaven de trasbalsats, aquella família, tement l'arribada de l'hoste foraster, quan la mossa de la casa va eixir al pas i va dir:

—No s'amoïn'nin que ja hi parlaré jo, amb l'home castellà.

—Tú?, desgraciada—, van respondre els amos de la casa—. Si ets més dura que una pedra, i, d'on t'ha de vindre saber enraonar el castell? (...)

Nota de l'Editor: L'Estall era un llogarró, actualment deshabitat, a la zona del Montsec d'Estall, a la baixa Ribagorça, del qual es contava moltes rondalles. A la novella «L'home de França», s'hi inclou també un parell d'aquests contes de l'Estall.

Preguntes

1. Fes un resum del argument d'aquest conte i explica en quines parts el dividiries.

2. El text és ple d'expressions o frases fetes molt gràfiques i gracioses com «acabar en punxa» «no tocaven ni quarts d'hores» «estaven tots a mig coure» etc. Defineix el seu significat, fixa't en quin context s'empren.

3. L'autor usa aquí el pronom personal de primera persona del plural local «naltros». Aprofita per escriure el sistema complet de pronoms personals subjectes que utilitzeu al teu poble.

4. Aquest relat aborda el tema, freqüent a les nostres terres, de les conseqüències de la diglòssia o desconeixement, tant dels nivells cultes de la llengua autòctona com de la llengua castellana, i els encreuaments que es produeixen entre ambdues per a suplir aqueixes deficiències. Fes una redacció explicant casos d'aquests tipus de confusió lingüística i comenta si creus que existeix alguna mena de complex d'inferioritat per part dels aragonesos catalano-parlants davant els castellano-parlants quan parlen en qualsevol dels dos idiomes.

5. La història que narra aquest conte es relativament fàcil de representar. Dividint-vos en grups dins de la classe, uns podeu adaptar el text a un guió teatral, incorporant acotacions on s'indiquen la situació dels actors i actrius, la decoració de les diferents escenes, etc. i diàlegs amb expressions que s'usen al vostre poble. Un altre grup es

podria encarregar de la il·luminació i posta en escena, pensar un vestuari adient, etc., i un altre de representar l'obra. Si vos ix bé podíeu fer una sessió per a tot el col·legi.

Text 5

La prova

Pere Boix, Manel el Guerxo i Tonet Anglada s'havien enllestit per a la prova.

Tot era a punt: les dalles ben picades i esmolades amb els rampills assegurats, els pixots d'os amb la llarga esmola, a la faixa, i, les camises arro-mangades més amunt del colze. Els tres homes eren disposats a fer-hi front per a dirimir qui seria el més valent.

El Guerxo, amb la punta de caliquenya apagada a la boca, donava l'última mirada a la llarga feixa; quasi no es veia el final. Encara que només tenia l'ull dret, sabia prou bé que la boga era a la llunyana pedra blanca. Va tórser el coll a dreta i a esquerra i va donar el darrer cop d'únic ull als altres dos homes que, com ell, estaven forts i fermes a alçar-se com a campió i ésser aclamat millor dallador de la vila.

A l'ensòl de la gran feixa, mig poble estava atent a l'inici de la competició; dones i vells, homes i canalla feien les seves càbales sobre qui seria el guanyador i cadascú esperonava el seu favorit. (...)

Preguntes

1. Anota en el teu quadern el significat de «rampill» «garba» «pixots» «rem» «begudí» «rostoll» «caliquenya» i «galeda». Digues quins d'aquests mots són d'ús en el català general i quins són més propis del català nord-occidental. Afegeix la denominació que aquests conceptes tinguen en el parlar de la teua vila, si és diferent de com apareixen aquí.

2. Dins de la narració de la gran prova entre tres segadors, plena de suspens i dramatisme, hi ha dos salts enrere en el temps. Indica en quin moment del relat apareixen i explica que aporten cadascuna d'aquestes incursions en el passat al seu contingut narratiu.

3. Fes un breu retrat del caràcter i la personalitat de Manel, el Guerxo.

4. De les abundants frases en estil directe, escrites entre cometes, que apareixen en aquest relat, hi ha algunes que expressen el pensament del qui parla (monòlegs interiors), altres que són crits d'ànim dels espectadors de la prova i unes altres que són un diàleg entre els protagonistes. Indica un exemple de cadascun d'aquests casos.

5. Quin ha estat per a tu el moment més emocionant, de més tensió dramàtica, d'aquest conte? Explica el perquè.

Text 6

Els hereus

Era el costum, en aquestes terres, que el fill o la filla que es quedava a casa s'havia de fer càrrec dels pares una vegada aquests fossin vells i no es valguessin per ells. A canvi, el dipositari del compte dels progenitors era designat hereu de la major part del patrimoni familiar. Així, la resta dels fills eren dotats amb béns o diners una vegada deixaven de pertànyer a l'ens originari.

Depenia sempre de les possibilitats econòmiques, que els fills dotats ho fossin amb major o menor grau, encara que, de vegades, això tampoc no comptava perquè molts dels que canviaven de casa marxessin d'allí quasi amb les mans al cap. Quatre rals, i a voltes, a cobrar en molts anys, o algun bocí de terra, era tota l'herència rebuda pels qui tenien la desgràcia de no ésser destinats com a «l'hereu».

En terres com aquestes, dures, seques i amb el temps sempre a la contra —i més en èpoques passades, en què mancaven els adobs, la maquinària i els mitjans de desenvolupament tecnològic i humà—, comportava, necessàriament, una vida força conservadora pel que fa als nostres jaios. La gent gran temia el futur quan era membre de casa de poc patrimoni, i sobrevalorava la terra i els béns de manera quasi religiosa. Aquest fet també es donava en les anomenades cases bones, que s'aferrissaven per a col·locar els fills en famílies de bona situació, o buscaven hereus i pubilles per aconseguir una bona posada per a ells.

Els xicots i les xicotes en l'edat de casar-se tenien molt present tot allò i, guiats pels consells dels seus pares, especulaven a l'hora de trobar la parella adient, més preocupats per la futura situació econòmica que per la flama de l'amor.

Val a dir, però, que no tothom actuava així, i que, també la força dels sentiments donava lloc a molts casoris no desitjats per les famílies afectades. També, qui res no tenia, res no havia de perdre, i triava la seva parella guiada pels designis del cor, que, al capdavant, ha estat sempre un dels béns més preuats de l'home.

De tota manera, l'interès econòmic i la posició social eren (i encara en trobaríem relleu) tinguts molt presents en haver de crear nous enllaços. Així, els que es casaven pelats, tant l'un com l'altre era conegut popularment com que ho feien «solters»; clar que ho eren, de solters, però la veu popular volia fer entendre que allò de «solters» significava que igual tenien a una mà com a l'altra.

També les noies tenien bona cura de fer més bona cara —o de ballar-hi més peces— als fills de cases amb un parell de mules que no pas als que tenien un trist somer. (...)

Preguntes

1. En la primera part del conte s'explica el tradicional sistema de transmissió de béns a les nostres terres i la seua justificació econòmica i social. Què queda avui d'aquests costums en els vostres pobles? ¿Creus que els xics i xiques joves es miren abans de sortir

a ballar o a passejar, si són els hereus o les pubilles de la casa, si tenen o no tenen diners? ¿Encara és normal que es quede el fill gran a treballar les terres de casa?

2. Després de llegir el conte sencer, escriu en una petita redacció quines són els ensenyaments morals que conté, quins valors morals ataca i quins defensa. Com a conclusió d'aquestes reflexions inventa un eslògan per a col·locar-lo en un cartell que elaboraràs tu després a la classe.

3. A la primera pàgina del relat trobem, en el mateix paràgraf dues expressions temporals sinònimes: «a voltes» i «de vegades». Quina de les dues s'empra preferentment a la teua vila? Escriu frases diferents on apareguen expressions sinònimes a aquestes dues que surten aquí.

4. Tracta d'explicar el significat que tenen en el relat «s'aferriaven» i «raure».

Anàlisi de l'obra completa

BLOCS I-II (Primer i Segon Cicle)

Si has llegit tots els contes d'aquest llibre, contesta a les següents preguntes:

I. TREBALL INDIVIDUAL

1. Digues els títols de les tres històries que més t'han agradat, i els tres que menys. Explica el perquè.

II. TREBALLS COL·LECTIUS (a escollir un per grup)

1. Organitzats en grups de tres o quatre, feu un mural on figuren de manera clara, esquemàtica i atractiva els següents elements: a) una introducció sobre l'autor i la seua trajectòria literària; b) breus resums i comentaris crítics de set dels vint-i-un contes del llibre (cada grup pot agafar set contes diferents per a abraçar-los tots); c) il·lustracions (dibuixos, fotografies...) al·lusionant als protagonistes o als llocs geogràfics on es situen els contes seleccionats. Ah!, i col·loqueu un títol genèric referit a l'autor o a l'obra.

2. Imagineu que heu de fer una campanya per convèncer a la resta de la classe que el conte que més us ha agradat és el millor. Feu un cartell publicitari on, mitjançant eslògans, refranys, poemes, fotografies,... «canteu» les excel·lències d'eix conte.

3. Ja dins de l'apassionant món de la publicitat, planifiqueu una campanya per a promocionar la venda del llibre. Per aconseguir-ho, inventeu un eslògan, un text per a un anunci de ràdio i confeccioneu un cartell publicitari. En tots aquests textos han d'aparèixer el títol de l'obra, el nom de l'autor del llibre i el de l'editorial.

Guardeu-vos de la nit del cel encès

BLOC I (Primer Cicle)

Text 1

Sí, segur que sa mare n'estaria contenta d'aquell casori, perquè un hereu com era ell, o almenys estava destinat a ser-ho, ha de dur a la casa el que més li convé —continuava cavil·lant mentre encenia la llar. Una vegada encès el foc, va arrimar-hi un tupinet amb aigua per a escudellar després dos plats de sopes, l'un per a sa mare i l'altre per a ell.

Assegut davant les flames el cap li continuava barrinant. Pensava en son pare, mort quan ell tenia quinze anys; el pobre pare, que no va veure ni el casament de la germana gran, Dorotea. Més va valdre, pensava. D'altra part, d'haver campat, no ho hauria permès mai, ni tampoc el de l'altra germana, la Pepeta. Es van deixar portar pels inútils sentiments, elles, filles d'aquella casa tan antiga, tan ben situada, de tanta solera; no, el pare no ho hauria pas permès.

Preguntes

1. Resumeix en poques línies l'opinió d'Anton Prats sobre els casaments en «les bones famílies» i afegeix-ne la teua.

2. Explica el significat que té aquí la paraula «barrinar» i comenta altres significats que pot tenir.

3. El «tupí» o «topí» en algun poble de les nostres terres, és un mot que fa al·lusió a recipients culinaris diferents. Descriu la forma, el material i l'ús que se'n fa, o se'n feia, del tupí en el teu poble. Compara la teua descripció personal amb la definició que fa d'aquest nom el diccionari.

4. Digues com a mínim tres sinònims de «casori». Quin seria l'antònim?

5. En aquests dos paràgrafs del llibre hi ha, en alguns moments, dificultats per saber quan «parla» el narrador i quan parla o pensa el personatge, (Anton Prats), perquè no hi ha «cometes» i totes les oracions estan en tercera persona. Fes tu la distinció i assenyala quines frases pertanyen a l'un i quines a l'altre.

6. L'autor utilitza la tècnica del record d'un personatge per a contar coses del passat: el casament de les germanes grans d'Anton Prats... Fes una redacció inventant-te un personatge que recorde fets de sa vida, o de la d'algú altre, en temps passats.

Text 2

Vicent Tedó, el boig, va guardar la moneda, va agafar la galleda i va tocar el dos d'allí.

De camí cap a casa Josep Prats anava dient a son germà:

—Serà cert tot lo que ha pronosticat eixo boig?

—Bah!, no en faces cas d'eixo ximple —va contestar l'Anton—, no és més que un tarat i el que diu no té cap mena de fonament. Parla sense solta ni volta. Tu tranquil, que no passarà res i tampoc no s'atreviran a fer-mos fora de la junta directiva, mos tenen prou respecte. No t'amoïnes i anem a dinar, te convido; avui tenim d'enta la llebre que vaig matar ahir i ja saps de la manera que la prepara la meua dona.

Preguntes

1. «Tocar el dos» i «sense solta ni volta» són expressions pròpies de la parla d'Alcàmpell i d'altres pobles de la Llitera. Explica el seu significat i escriu expressions similars.

2. «Enta» vol dir a Alcàmpell: menjar, aliment. Digues altres expressions populars o col·loquials que utilitzeu al teu poble sinònimes d'aquestes.

3. Digues si utilitzes les formes verbals «no en faces cas» «te convido» «s'atreviran a fer-mos» exactament com apareixen aquí. En el cas contrari, escriu les formes que empres per dir el mateix.

4. Al final del text ens quedem amb les ganes de saber com preparava la llebre la dona de l'Anton Prats. Però tu ens pots contar, després d'haver preguntat als teus pares o iaïos, com es prepara habitualment la llebre al vostre poble. Escriu-nos la recepta amb els ingredients necessaris, temps de cocció, etc. En cas de no conèixer cap recepta de llebre, escriu la de qualsevol altre plat típic de la teua vila.

5. Aquí apareix el demostratiu «eixo». ¿Quines formes teniu vosaltres per a assenyalar persones o coses en els diferents graus de proximitat? De totes elles, distingeix entre les que són pròpies del català estàndard (que podeu trobar en qualsevol llibre de gramàtica) i les que són d'ús local o dialectal.

BLOC II (Segon Cicle)

Text 3

Havia recordat també tot el que va succeir després; un vagareig continuat per aquella gran ciutat que es menja tots els infortunats, sense pietat. Va fer el que va poder per tal d'endur-se alguna cosa a la boca. Treballs esporàdics, demanar, robar; tot abans que tornar a la Terra Plana com un fracassat, com un perdut. Havia sabut per tercers de la pèrdua dels seus béns al poble. Era lògic, els hipotecaris no tenien escrúpols i, a ell, li havien donat poc temps. D'altra banda, però, què havia passat?, com la seua família no ho havia impedit?, què importava ara ja!

Estirat damunt d'aquell catre miserable d'aquella pensió de mala mort, brut, pollós i enfonsat, acabava de passar l'última hora amarga de la seua vida. Després es va parar a l'ampit de la finestra i, tancant els ulls, es va

llançar al buit. En el mateix moment de la seua mort Benigna Pallerol sentí com el pes que duia dins desapareixia per sempre més. Així, quan al cap d'un temps li comunicaren la mort del seu marit, n'estava lliure, distant. La història dels esdeveniments passats no li va doldre el cor, no sentí cap pena; estava ja alliberada, allunyada per sempre més d'aquell vincle. Josep Prats no era més que un mal record que s'envaïa lentament i progressivament del seu cervell.

Preguntes

1. En aquest fragment es narra el tràgic final de Josep Prats, que va marxar a la gran ciutat buscant l'èxit econòmic i la vida fàcil. Resumeix en breus línies el contingut del fragment.

2. El narrador torna a «posar-se en la pell» del personatge i sofreix, i s'indigna en lloc d'ell. Assenyala algunes frases que responen més aviat al que pensaria o diria el protagonista que a la visió del narrador.

3. El narrador aquí també jutja i opina. La prova és que hi ha molts adjectius valoratius. Assenyala les línies que contenen una gran acumulació d'adjectius de significat pròxim i comenta quina idea global transmeten.

4. Busca antònims i derivats de «brut» «perdut» «impedit» «buit» i «lliure».

5. Defineix el significat d'«ampit» «vagareig» i «s'esvaïa».

Text 4

Era una planta baixa, bastant gran, amb força taules i cadires i un gran taulell al fons. Al seu darrere i collats a la paret, uns prestatges acollien diferents tipus d'ampolles de licor, i els clients es podien veure reflectits en l'espill gran que era col·locat enmig dels palmars.

El local va ser pintat amb una tonalitat pàl·lida que, de ben segur, dissimularia el ràpid ennengriment de parets, i tèrbol, conseqüència del fum quotidià dels cigarrets i caliquenyas dels parroquians. Un bon parell de finestres, una a cada costat de la porta, donaven prou llum de colors a l'interior, fruit dels molts vidrets blaus, verds, grocs, i vermells que integraven l'espai interior de les dues fulles de cada finestra. També la porta tenia, des del terç superior, un bon nombre dels vidrets, de colors iguals que els de les finestres i una forta molla que la feia tornar a la seua posició, una vegada havia estat empesa.

Preguntes

1. En aquest text es fa una descripció del cafè del Sindicat Agrícola. En aquests tipus d'escriure abunden els adjectius qualificatius. Agrupa'ls segons el camp significatiu; és a dir, junta en un mateix grup tots els que expressen quantitat o mesura; en un altre grup

col·loca els adjectius que descriuen colors, etc. Assenyala quins adjectius tenin a més algun complement matisador (adverbis, etc.).

2. D'acord amb els elements visuals que hi apareixen, fes una redacció explicant com t'imagines l'ambient del local, el contrast dels colors, la lluminositat o la penombra, etc. Si ets bon dibuixant, podies pintar una escena de cafè tal com es descriu en aquestes línies.

3. Comentari de les formes verbal: a quin temps pertanyen? Són verbs que expressen acció o situació?

4. Significat de les paraules «tèrbol» «sostre» «prestatges» «collats» i «empesa».

Anàlisi de l'obra completa

BLOC II (Segon Cicle)

Un cop hagueu llegit la novel·la completa, formeu un equip de tres o quatre companys o companyes, i trieu una de les següents propostes de treball.

I. PERSONATGES

1. D'entrada podeu fer un quadre genealògic de la família Prats, començant pels més vells que apareixen a la novel·la: Josep Prats i la seua muller, Benita Casal.

2. Després podeu fer un retrat dels personatges més interessants que heu trobat al llarg del llibre, comentant-ne la personalitat, els trets físics, la trajectòria vital i el paper o funció literària que tenen dins de la narració. Per il·lustrar els vostres comentaris citeu les pàgines del llibre on es parle d'eixos personatges.

Com a suggeriment, ací teniu una llista, que no vol ser excloent, de possibles personatges a analitzar: Anton Prats, el seu germà Josep, Benigna Pallerol, Anselm Prats, Benita Casal, Dorotea Prats, Quimet Segarra, Joaquim Purroi, Ramon Simó, Sebastià Bosch, Fructuoso Sánchez, Vicent Tedó, Pasqual Soler, Anna Fort...

II. LLENGUA

El camp d'investigació en aquest terreny és molt ampli. Es tractaria de fer un recull sistematitzat dels elements dialectals i locals que apareixen en la novel·la.

1. Morfologia.

Fixeu-vos en els demostratius «açò» «esto» i «eixo» o en els pronoms personals «mos» «vos» «naltros» i «a jo». Assenyaleu en quina pàgina apareixen. Indiqueu si són formes que surten sempre així o alternen amb alguna altra més «estàndard» o si només apareixen en els discursos directes dels personatges en situacions col·loquials.

Preneu també nota dels subjuntius occidentals (alguns acaben en -a, altres en -e).

2. Lèxic.

Feu una llista de paraules pròpies de la parla d'Alcampell que heu trobat en la novel·la. Indiqueu al costat les que s'utilitzen a la vostra comarca i l'accepció del català general que es troba al diccionari.

Recolliu també els modismes (frases fetes) més expressius que heu trobat en la novel·la.

3. Llenguatge social i polític.

Anoteu les frases i paraules pròpies de la terminologia política, social i històrica. Digueu en quines parts o capítols del llibre predominen aquests temes. Comenteu que aporten a la novel·la: fan l'efecte d'objectivitat, veracitat, serietat? ¿Són la causa o serveixen per explicar els fets i les històries personals que succeeixen a la Terra Plana?

III. TÈCNIQUES NARRATIVES

Ja hem parlat en la introducció dels principals recursos emprats per l'autor per presentar els fets: a través d'un narrador més o menys objectiu, més o menys irònic, a través de pensaments, records o converses dels personatges... Torneu-vos a llegir aquests paràgrafs i busqueu entre les pàgines del llibre dos o més exemples de cadascun dels casos que hem enumerat.

IV. HISTÒRIA I SOCIETAT

Dins del marc temporal en què transcorre l'acció de la novel·la, de l'any 18 al 39 del nostre segle, succeïren a Espanya esdeveniments molt importants, dels quals es fa menció en el llibre: la Dictadura de Primo de Rivera, la fi de la Monarquia i l'arribada de la II República, el començament de la Guerra Civil el 18 de juliol de 1936 (la «nit del cel encès»), la derrota de la República i la victòria del franquisme...

Trieu una d'aquestes etapes de la història espanyola i feu el següent: a) recolliu allò que es diu d'eixa època en la novel·la; b) amplieu el treball amb més dades, a partir del que hagueu pogut traure dels llibres d'història; c) afegiu els esdeviments que ocorriren en el vostre poble en aquells anys, fixant-vos en: experiències o iniciatives socials (escoles laiques, sindicat agrícola, creació de cooperatives de producció, col·lectivitats...), correlació de forces polítiques que hi havia aleshores a l'ajuntament, etc.

V. LA MÀGIA I EL MISTERI

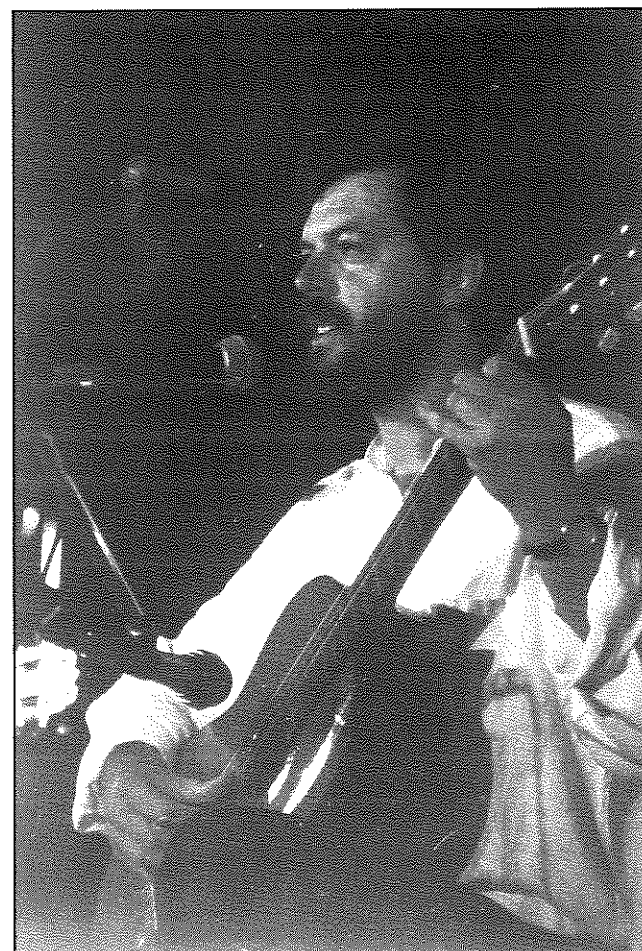
Ja hem comentat també a la introducció d'aquesta obra que aquests elements temàtics vénen de la mà, fonamentalment, de dos personatges: la mare dels Prats, Benita Casal, i de Vicent Tedó, el boig.

Descriviu quins són els procediments endevinadors, les pràctiques esotèriques i en quines pàgines del llibre apareixen més clara i extensament.

Després d'haver fet el recull d'aquests aspectes, digueu si esteu d'acord o no amb les tesis d'aquest apartat de la introducció, que parlen del caràcter suposadament «científic» de les pràctiques de Benita Casal i el caire «moralista» de l'actuació màgica de Vicent Tedó.

ANTON ABAD

Cançons de terra endins

L'AUTOR

Anton Abad i Charria, nascut a Saidí (Baix Cinca) el 10 d'abril de 1958, treballa les terres familiars des que va acabar als 14 anys els estudis d'EGB. Comença a compondre i cantar cançons en la seua llengua materna a partir dels 18 anys, en la dècada dels 70.

En la trajectòria professional d'Anton Abad com a cantautor es poden distingir tres etapes: uns primers anys d'aprenentatge, de clares influències «hippies» i «dylanianes» (seguidor del estil del cantant nord-americà Bob Dylan), en què combinava les cançons en castellà i en català, cançons que recullen romanços i temes tradicionals del Baix Cinca amb lletres de contingut social entronca-

UN ARTISTA COMPROMÉS

Germà petit en edat, que no en qualitat, de la ja quasi mítica generació de cantautors aragonesos i catalans, a cavall entre dues llengües i cultures, Abad és un excel·lent, però atípic, representant de la nova «cançó» transplantada des del mitjà urbà al rural. Així i tot, cal no confondre les seues cançons amb aquesta mena de ruralisme autocomplaent representat per un bon grapat de jotes, perquè el compromís ètic d'Abad, no exempt ocasionalment d'ironia i sarcasme, assoleix la seua millor representació dins de la sobrietat estètica de les lletres i de l'execució musical.

Encara recordo quan, l'any 74 o 75, li feia classes particulars de llatí i em comunicà efusiu l'afany d'aprendre a tocar la guitarra, escriure cançons i emular els seus ídols. He tingut el gust d'ésser testimoni d'una carrera artística en la qual al més irredent autodidactisme s'aliava una voluntat de ferro i un rigor quasi acadèmic.

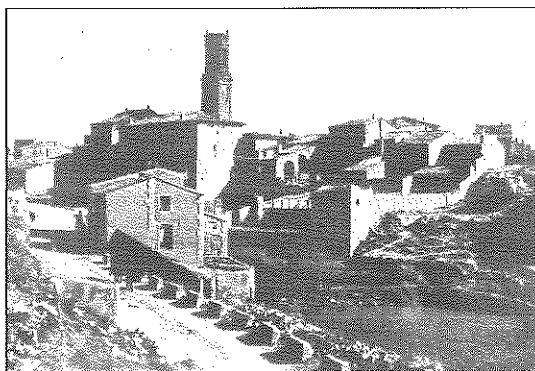
Tot això en un mitjà, el de Saidí i les comarques properes, gairebé indiferent. Per fi se li va reconèixer la seua vàlua amb l'edició dels discos, la cada vegada més important acollida popular i l'ampliació territorial dels seus concerts.

En les cançons d'Anton s'uneix un coneixement profund dels problemes socials, econòmics, ètics... i els seus sentiments i vivències personals. La temàtica de la seua obra reflecteix una certa desconfiança en el futur, el qual veu tan poc afalagador com el present. Però aquesta ha de ser la tasca del artista compromés.

Guillermo Serés

des amb el corrent de la cançó-protesta, de plena vigència en aquells anys. En aquella època, finals dels 70 i principis dels 80, Anton Abad va participar en molts recitals, tan individuals com col·lectius, en companyia de José Antonio Labordeta, els grups «la Bullonera» i «Boira», Joaquín Carbonell, Tomàs Bosque, etc., recitals que eren manifestacions musicals, culturals i socio-polítiques alhora, en lluita per aconseguir una democràcia plena, o contra la instal·lació de centrals nuclears a Xalamera i al Baix Cinca en general.

Una segona època, decisiva per a la consolidació d'Anton Abad com un cantautor de personalitat definida, amb una obra de gran qualitat i solidesa tant des del punt de vista musical com literari, va ésser la celebració el 1986 del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Entre les activitats que van organitzar els voluntariosos components de la secció territorial de l'Aragó d'aquest congrés, hi va haver una sèrie de recitals itinerants de cançons i poemes d'autors de la Franja que van protagonitzar conjuntament, Anton Abad i Angel Villalba amb les seues cançons, i el rapsode calaceità Antoni Bengochea amb la recitació de poemes de Desideri Lombarte, Marià Lòpez Lacasa i Hèctor B. Moret. Així -com la famosa «Barraca»⁶, aquests tres «juglars» de la Franja van actuar a Pena-roja, Calaceit, Albelda, Mequinensa, Vall-de-Roures, etc., fent conèixer als habitants d'aquestes poblacions les vessants cultes i creatives de la seua llengua, en definitiva, la seua pròpia cultura.

Aquestes activitats del Congrés permeteren establir a Anton Abad abundants relacions amb diverses persones de la música i la cultura catalanes, que van animar-lo a gravar un primer disc amb cançons seues. L'edició de dos discs de llarga durada entre 1989 i 1991, i la col·laboració en un disc del quintet barcelonés «Fribonacci»⁷, van fer que entrés en una tercera etapa com a cantautor, al ampliar-se les possibilitats de fer recitals per altres zones de l'Aragó, més enllà de les comarques catalanòfones.

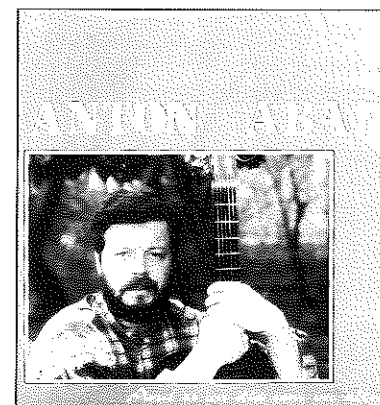
⁶ Companyia itinerant de Teatre Clàssic que va recórrer durant la II República molts pobles d'Espanya sota la direcció de Federico García Lorca.

⁷ «Fantasia núm. 2 i cançó».

L'OBRA

Temàtica, estils, continguts.

L'autenticitat, la senzillesa i sinceritat expressives, així com la varietat temàtica, caracteritzen el contingut de l'obra d'Anton Abad, inspirada sobretot, segons ell mateix confessa, en cantautors com Budy Guthrie (el «pare» de la música folk nord-americana), el folklorista argentí Atahualpa Yupanki i el «chansonnier» francès George Brassens. En l'àmbit més estrictament literari, Anton Abad no oculta les seues preferències i admiració per la ironia i la frescor de llenguatge de l'Arxipreste de Hita o de Jesús Moncada, l'exuberància imaginativa de Gabriel García Márquez, o la profunditat i riquesa poètica de Salvador Espriu.

El periodista del diari gironí «El Punt» Xevi Planas, assenyalà en un escrit fet per aquest treball que «en els moments més íntims Anton Abad ens convoca a la memòria Pere Figueres, un altre cantant, en aquest cas de la Catalunya Nord, que treballa al camp com ell; en els més surrealistes pot fer-nos pensar en Albert Pla, que va començar més tard que ell. La música de les seves cançons participa d'un món sonor que ens pot revenir tot d'una des de *The Penguin Cafe Orchestra* fins a Atahualpa Yupanki».

Dins del repertori d'Anton Abad hi ha cançons emotives, nostàlgiques i d'amor; d'altres que recullen les tradicions camperoles i formes de vida rurals; i encara unes altres que transmeten una filosofia de la vida crítica i pessimista davant de la depredadora i consumista societat actual, malfiant-se de la vida urbana i del món de la *intelligenza*.

«I fugirem com la bèstia de la trampa mortal, com deserte el soldat d'una guerra injusta, com un sentenciant de l'astral del botxí...» («Viatjarem»), o «Ara que encara estàs a temps i el rader tren no ha eixit de la estació, fes-te un equipatge llauger i vés-te'n corrents...» («Ara que encara estàs a temps»). Però totes estan escrites en un to que destil·la tendresa i una certa innocència.

En paraules del periodista i crític musical gironí Xevi Planas «el primer que sorprèn de l'art d'Anton Abad és la savia lliçó que ens donen el seu volgut autodidactisme i la

seva radical independència. Observador, pacient, tossut i solitari, Anton Abad ens ha anat pouant del seu interior unes cançons que s'agraeixen tant com un got d'aigua fresca quan es té set».

Planas distingeix entre unes cançons de caire poètic, «on trobem l'Anton Abad entranable que ens canta a cau d'orella i ens recorde que li agraden les mirades dolces» i altres d'un to més narratiu, «on ens adonem que hi ha molts pocs lletristes en la cançó d'autor en llengua catalana que sàpiguen explicar històries amb tanta gràcia».

Avui és un dia com un altre

El primer treball discogràfic d'Anton Abad va sorgir a partir de l'amistat d'aquest amb la cantant barcelonina de música tradicional Rosa Zaragoza. Tots dos van coincidir en recitals organitzats per l'esmentat II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. De fet, aquest primer disc va ser editat per la mateixa casa discogràfica en la qual treballava Rosa Zaragoza, i un dels seus músics, Jaume Bosser, va fer la major part dels arranjaments de les cançons⁸.

Les cançons que entraren en aquest primer disc, totes escrites i musicades per Abad, eren una selecció de les que havia fet en els primers anys de cantautor («La nit» i «Lo ruquet i el llantaïm»), i les que havia enllestit en els dos anys anteriors al de l'edició del disc («Viatjarem» «Ningú més sol que tu» «Diuen» «Mercè» «Lo mas dels puials» «El carrer» «La nit» «Benvinguts» «Avui és un dia com un altre» i «El raval»).

Lo ball de la polseguera

Dos anys després que es publicués *Avui és un dia com un altre*, Anton Abad va gravar el seu segon disc, *Lo ball de la polseguera*⁹. Deu cançons inclou aquest brillant i

⁸ Les onze cançons que conté aquest disc es gravaren durant els dies 15, 16 i 17 de març de 1989 als estudis «Musitrón» en un barri de la perifèria de Madrid amb els germans José Luis i Manuel Garrido com a enginyers de so. Va ésser editat per un segell discogràfic independent (TECNOSAGA) i hi participaren els músics Jaume Bosser (llaüt, guitarra, bouzoukis, i llaüt del Renaixement), Màrius Sasot (bandúrria) i el músic brasiler Marco Antonio Santos al contrabaix. Les lletres de les cançons van ser traduïdes al castellà per Xavier Massot, amb introducció de Màrius Sasot i acompanyament de textos de Desideri Lombarte i Hèctor Moret.

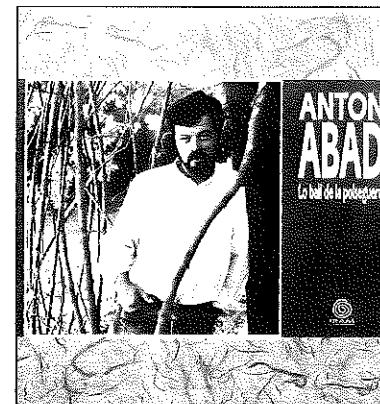
⁹ Gravat a Barcelona, els dies 6 al 9 de març de 1991 amb la companyia discogràfica TRAM. La producció musical i bona part dels arranjaments van córrer a càrrec de Marcel Casellas, un dels més antics components de L'Orquestrina Galana, i membre del Quintet Fribonacci i que en els darrers anys acompanya assíduament amb el contrabaix Anton Abad en els seus concerts.

Aquests arranjaments i el fet de que la major part dels músics que intervingueren en la gravació del disc pertanyessin a La Galana, donà a aquesta obra un so força «laïetà» amb unes pinzellades d'instruments de vents (clarinets, saxos, tubes, etc.) que recorden la innovadora música catalana que es va fer els anys 70.

A més de les intervencions dels músics que habitualment acompanyen el cantautor de Saidí (Jaume Bosser i Màrius Sasot), hi participaren molts més instrumentistes que en el primer disc: Simone Lambreght, violí; Ferran Martínez, piano; Jordi Macaia, tenora, viola i cors; Rafel Sala, violoncel i cors; Pep Solà, bateria; Oriol Campodon, clarinet i saxo; Joaquim Ollé, flauta; i el Quintet Fribonacci en la gravació del «Ball de la polseguera» que dona títol al disc.

acurat treball. A la cara A hi trobem: «Ella» «Cara o creu» «Saturnino» «Saidí» i «Els teus ulls i els meus ulls»¹⁰; i a la cara B: «Lo ball de la polseguera» «La taverna» «Gladiador de juguet» «Amb els millors desitjos» i la bella i apocalíptica «Ara que encara estàs a temps».

Les lletres d'algunes de les cançons d'Anton Abad, tant del primer com del segon disc, s'han publicat, com textos poètics que són, en l'antologia d'Artur Quintana *El català a l'Aragó*¹¹, i a l'*Antologia de la nova poesia aragonesa*¹² del Seminari de Català del Departament de Romàniques de la Universitat de Heilderberg, així com a les revistes *Desperta Ferro!* i *Batecs*.

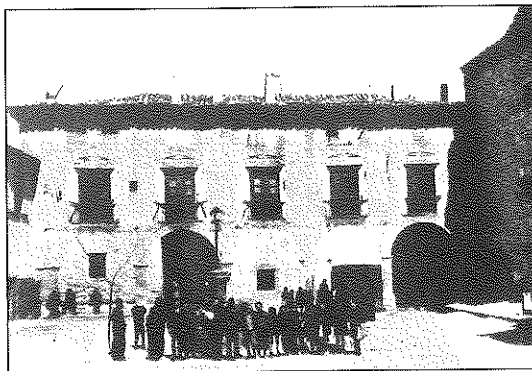
Es van fer 2.000 unitats de tirada i la traducció al castellà de les cançons va córrer a càrrec del catedràtic de literatura i professor universitari saidinés Guillermo Serés.

La revisió dels textos en català la feren Xevi Planas i Mercè Gimeno, i la introducció que figura a la portada del disc va ser escrita per Antoni Bengoechea.

¹⁰ La lletra d'aquesta cançó és l'única del disc no escrita per l'Anton Abad. Es tracta d'un bell poema de Desideri Lombarte.

¹¹ Barcelona: Curial Edicions Catalanes S.A., 1989.

¹² Calaceit: Quaderns de la Glera, *Memòria de la set*, núms. 11/12, 1993.

TEXTOS

BLOC I (Primer Cicle)

Text 1

Lo ruquet i el llantaïm

A un 'poble' petit de la ribera del Cinca,
a dalt del campanal va nèixer un llantaïm,
que ballave i ballave al 'son' del cerç,
que ballave i ballave al 'son' del cerç.
Lo tio Atanasio tenie un ruquet,
dentut, cubat i pardet,
que ballave...
Sant Antoni ere el patró de la 'villa',
i els xicots van pensar de tirà's al carrer,
i ballaven, ballaven...
Al dia 'sigüent', i de bon de maití,
al ruquet van 'lleva' a minjà's lo llantaïm,
i ballaven, ballaven...

Ja està tot lo 'poble' a la 'pllaça' esperant,
ja 'puen' al ruquet del coll penjat,
i ballaven, ballaven...
La tia Pepeta s'aixeque cridant,
mireu, mireu, mireu, mireu com se n'enriu,
i ballaven, ballaven...
Ja baixen al ruquet del coll penjat,
de tant se'n va enriure, que rient va quedar,
i ballaven, ballaven...

(Avui és un dia com un altre)

Preguntes

1. Com la cançó és un gènere eminentment oral, aquí hem intentat reflectir, a grans trets, algunes de les paraules tal com l'autor les canta. Fes una llista amb les paraules assenyalades entre cometes i col·loca al costat la paraula en qüestió tal com es diu en el teu poble. ¿Quines característiques fonètiques es poden detectar que té la parla de Saidí veient-les? Quins d'aquests mots són castellanismes?

2. Explica el significat i la versió que s'utilitza a la vostra localitat de les paraules «ruquet» i «llantaïm».

3. Els adjectius «dentut» «cubat» i «pardet» són paraules derivades d'unes altres més simples. Quines són?

Interpreta la significació d'aquests adjectius i el matís que aporten els seus sufixos.

4. Fes un resum de la història que conta aquesta cançó.

5. Conta unes altres històries que es diuen en la teua comarca referides a pobles veïns.

Text 2

Saturnino

La ràdio donave bon temps
'pal' cap de setmana.
pare 'l'impllave' los canons
de l'escopeta amb la finor
de mare 'pllanxant' los punys
d'una camisa de gala.
Saturnino tenie una serp,
una nou i un grill,
històries de Gal·ileu,
Marco Polo i Gulliver,
una tia puta i 'millonària'
i una UVI pirata a 'l'espàcio' sideral.
Cansat de veure el ritme
que 'lleven' les coses,
a tota castanya 'anxufe' la maquinària
a 'traballar' al servei d'una idea secreta.
Busque una bateria, 'focos' i coets,
un 'globo' aerostàtic teledirigit,
efectes especials a 'tutti frutti',
conectats a una gramola
de l'any de la picor.
I la gent quan lo veu vindre,
«Saturnino, què vols ser?»
«Jo, de gran, vull ser astronauta

i sembrar la lluna
de llavor de batxillers». (bis).
A la nit de Sant Silvestre,
nit de lluna gitana,
allà sobre les tres
va 'hi haver' un espetec,
ere 'la' senyal d'atac
de l'aerostàtic «Saturnino Exprés».
Camamilo en 'cançoncillos',
la 'Mangüela' en 'camissón',
«Ai, redéu, que ve la 'Virgen',
crida el senyor rector».
«Calla, xuta, són 'marcianos',
mira, 'auxilio', 'socorro', que venin!»
Lo 'sargento' del 'puesto', mig endormiscat,
ix, pistola en mà a defendre el 'cuartelillo'
d'un 'possiblle' atac sorpresa
del comando «Matarranya Mon Amour».
Una rossa perillosa
alerte a la província,
lo 'sinyor' governador
desperta a la Zarzuela:
«Madrid a Washington. Urgente!»
Marcianos en el viejo Continente».

(Lo ball de la polseguera)

Preguntes

1. Fes un breu resum del contingut d'aquesta història.

2. Entre dos o tres companys o companyes de classe, mireu de dividir les estrofes segons les diferents accions o escenes que hi ha en aquesta cançó. Feu a continuació una auca on cadascun dels fragments en què l'hagueu dividida sigue el text de cada dibuix o vinyeta de l'auca.

3. En aquesta cançó es torna a reflectir castellanismes incorporats a la parla de Saidí i, en general, de quasi tots els nostres pobles de la Franja. Quina seria la paraula del català estàndard corresponent a 'limpllar', 'lleven', 'globo', 'focos', 'espàcio', 'calçoncillos', 'Virgen', i 'auxilio'.

4. Explica el significat concret que donaries a les paraules 'xuta' i 'batxiller'. Assenyala alguns sinònims o frases fetes que incloguen aquests vocables.

5. La construcció verbal 'va hi haver', és correcta? Si creus que no és així, digues com es construiria correctament.

6. Al llarg de la cançó, hi ha expressions i situacions clarament còmiques, que donen a la història un aire exagerat, esperpèntic, absurd. Destaca'n alguna i comenta el seu significat irònic o xocant.

Text 3

Lo mas dels puials

Tinc una caseta al terme
amb xops 'alrededor',
tinc un pou de pedra i un pi,
on cante lo 'mixó'.

Pels 'maitins' quan cante el gall
jo me'n 'vai' a 'traballar',
per la nit quan ix la lluna
jo me'n torno a sopar.

'Hai' 'pllantat' de pressiguers
los tres bancals de dalt
a l'estiu 'collisco' els prèssics,
a l'hivern a 'limplla'ls'.

'Pal' octubre a sembrar
i 'pal' juny a 'cossetxar'
a l'agost a llaurar,
a l'abril a regar.
I 'pal' juny a 'cossetxar'.
Motxa!

(Avui es un dia com un altre)

Preguntes

1. «Alrededor» i «cossetxar» són paraules d'origen castellà. ¿A quins mots en català estàndard corresponen? Comenta si també són emprats aquests castellanismes en el teu poble. ¿Per a quins casos useu «cossetxar» i per a quins altres el verb «collir»?

2. Com diuen al teu poble «mixó» «prèssic» «maitins» i «terme»?

3. L'ús de «collisco» en comptes de «cullo» és prou corrent en molts dels nostres pobles. Conjuga el present d'indicatiu regular d'aquest verb (sense el sufix incoatiu -isco, ixes, etc.) Digues si en el teu també s'empra el aquest sufix i escriu exemples d' altres verbs semblants.

4. Fes un dibuix del mas que s'hi descriu, amb tots els elements que l'envolten.

5. Si teniu a la teua família algun terme amb un mas, o coneixes el d'algun amic, descriviu en una redacció com és per fora i per dins, quins arbres hi ha al seu voltant, perquè s'usa actualment. A més, si els teus pares o algun altre parent són pagesos, explica quines feines realitzen en cada estació de l'any.

BLOC II (Segon Cicle)

Text 4

Viatjarem

Com un arbre al bosc busque la llum per
l'ombria,
com un gos sense amo viu ací, viu allà,
com una roca mil·lenària perd la noció del temps,
com un gat 'cervial' balle una dansa a la lluna,
com una ampolla guardi un secret,
com un 'huracan' 'crusa' cinc continents,
com una sirena va de Menorca a Estambul,
tu i jo viatjarem.

A través de mil i una nits,
a través de la fúria del temporal,
a través de tantes paraules buides,
de les fulles d'un om farem unes ales,
i viatjarem a través del temps perdut,
tu i jo viatjarem.

Com una avespra viatge a través d'una rosa,
com una rosa 'se' perd entremig d'un jardí,

com una engrineta voltant pels 'tellats',
com una figuera per dins d'un corral,
com una centella pel firmament,
tu i jo viatjarem.

I fugirem com la bèstia de la 'trampa' mortal,
com deserte el soldat d'una guerra injusta,
com un sentenciat de l'astral del botxí,
com una ballarina d'un 'tio-viu',
com una perdiu de mans d'un fartís
com un 'boqueró' de la vinagreta,
com un musclo d'una cuneta,
tu i jo viatjarem.

A través de mil i una nits,
a través de la fúria del temporal,
a través de tantes paraules buides,
en dies com aquest 'darem' lo millor
de nantros mateixos en cada moment,
tu i jo viatjarem.

(Avui és un dia com un altre)

Preguntes

1. En aquesta poètica cançó, l'autor, a través de comparacions i d'unes altres belles imatges, proposa la fugida d'aquest món fosc, rònec, trist i violent, i viatjar cap a un altre on «darem lo millor de nantros mateixos en cada moment». Digues quines estrofes o versos fan al·lusió als aspectes negatius d'aqueix món i quins fan al·lusió al món on l'autor vol anar. ¿A quina realitat, segons tu, es refereix quan parla de mil i una nits, de la fúria del temporal, de les paraules buides, etc.? ¿Quina idea evoquen animals com la vespa o la oreneta, i vegetals com la rosa o la figuera?

2. Fixa't en quines paraules i frases es repeteixen al llarg de la cançó. Assenyala-les. Què aporten a la cançó aquestes repeticions: musicalitat, ritme, uniformitat, avoriment...?

3. Ara busca els verbs del text. Veuràs que les comparacions, les descripcions metafòriques estan narrades en present d'indicatiu i les oracions principals estan en futur (viatjarem, fugirem,...).

¿Quin caràcter temporal tenen els presents: es refereixen a una situació concreta o permanent? I els futurs, ¿es limiten a predir una acció que succeirà, o és una invitació, un suggeriment o un desig que l'acció es realitzi?. Raona la teua resposta.

4. Els mots «vespra» «tellat» «astral» «engrineria» i «fartís» són característics de la parla de Saidí. Digues quines serien les paraules del català general corresponents i com es diuen a la teua localitat.

5. En aquesta cançó apareix, una volta el pronom personal local «nantros» i una altra l'estàndard «nosaltres» potser per exigències mètriques o rítmiques. ¿Quin és el sistema pronominal equivalent a «nantros»-«valtros» que empreu en el teu poble? Si a la classe hi hagués alumnes d'altres comarques, feu un quadre amb els diferents sistemes que usen.

6. Encara que en menor grau que en unes altres, en aquesta cançó hi ha alguns castellanismes, com «crusar» i «boqueró». Quina és la paraula catalana corresponent?

Text 5

Lo ball de la polseguera

L'altra nit un somni
a altes hores me va despertar
amb les mans al cap,
lo cor a un puny i el dit...
'Vai' encendre 'la' llum,
em 'vai' 'llimpllar' un ull,
me 'vai' mirar a l'espill
i amb l'alé 'vai' recordar
la dolça inocència
dels dies d'infància,
quan des del balcó em pixava
al cap d'algú,
quan armava els meus saraus
a l'hora de la 'mesdiada'
la vella malcarada cridave
«podrit, que dorm lo xiquet!»
quan tirava pedres
a la porta de missa
i li dia al 'sinyor' rector:

«Mossen, vull un tramvia».
Així van passant los dies,
dies de 'perreries',
'hasta' que de cop i volta
em va picar el 'mixó'
i 'vai' anar al ball,
al ball de la polseguera.
Allí la Lina ere la reina
i amb ella tots volíem ballar.
—«Quina ballarem?».
—«La número 'treinta-i-tres».
I jo, com un carallot,
sense 'puguer' fer res,
només anar xiulant
i anar atalaiant a 'la Gamba'
que s'aprete molt
«Pedron, que se li veu!».
Ara ja no puc ballar.
perqué la Lina no està,
perqué el ball s'ha tancat. Ai, ai.

(*Lo ball de la polseguera*)

Preguntes

1. En aquesta cançó l'autor vol transmetre la nostàlgia per la infància i adolescència acabades, per un temps i uns costums que ara ja no hi són. Per marcar aquesta distància entre l'ahir i l'avui, hi ha dues parts ben diferenciades. Assenyala-les.

Veuràs que les primeres estrofes tenen mots i expressions que indiquen temor, angouxa, obscuritat. Busca'n exemples.

La segona part, presidida pel verb «recordar» està marcada en canvi per l'alegria, la picardia i, de vegades, per la pena de la desaparició de tot aquell món. ¿Quines paraules o expressions serien representatives d'aquests diferents estats d'ànim?

2. «Perreries» «llimpllar» i «apretar-se» són castellanismes habituals a Saidí. Busca els mots corresponents del català estàndard.

3. Segur que al teu poble hi havia un ball paregut al que aquí es descriu. Fes una descripció de l'antic ball del teu poble i compara'l amb la descripció física, l'ambient i les relacions humanes que s'estableixen entre xics i xiques avui en dia en qualsevol discoteca que conegues, si en coneixes.

4. Escriu un diàleg on expliques com demanaries per ballar a una xica que, en un primer moment, no vol ballar amb tu. Si ets xica, ¿com ho faries per animar un xic a què ballés amb tu i quina excusa trauries per dir-li que no, si és ell qui t'invita a ballar?

Text 6

Lo galgo llebrer

Tinc un 'galgo' llebrer,
gibós, corredor i valent.
'É' més gran que aquestes voltes,
'é' més negre que el follí,
té patetes lleugeretes,
i un morret la mar de fi.
Entre boires i rosades,
jo me'n 'vai' camí del terme,
amb un 'totxo' a la mà,
'cruso' serres i 'vaguades',
busco llebres i conills,
per coscolls i 'julivardes'

(*Lo ball de la polseguera*)

Saidí

Aigua al canal,
i sol a la ribera,
'mandongo' a les angorfes,
'romanços', 'romanços' pocs.
'Buro', salobres i llarissos
'te' fan perdre la xaveta;
si l'any va bé, tu diràs: va!
si va mal: ca, home, ca!
'Xafaxarcos i 'xixiriquatres'
'te' fan perdre la xaveta,
primer escolta,
'después' pregunta,
i aixeca el 'totxo'
si et fan la burla.

Preguntes

1. Aquests dos textos ens parlen de costums i tradicions de la vida camperola i del caràcter dels pagesos. En la primera explica com es fa la caça de la llebre amb «galgo» (= gos llebrer). Informa't per les persones grans del teu poble de com era aquest tipus de caça i conta-ho en una petita redacció.

2. La segona cançó intenta reflectir el caràcter de la gent de Saidí. Com qualificaries aquest caràcter? Raona la resposta al·ludint al significat d'alguns versos.

3. «Vaguades» «cruso» «mandongo» (= mondongo) i «calderilla» són barbarismes. Defineix amb frases completes aquests termes i busca, amb l'ajuda d'un diccionari castellà-català, els mots corresponen del català estàndard.

4. «Julivardes» (= julivert de muntanya), «voltes» (= voltants), «engorfes» (= golfes) i «llarissos» (= pedres de riu) són variants locals pròpies del català de Saidí. «Buro» (= greda, argila) en canvi, és una paraula aragonesa. Defineix el significat, no els sinònims, d'aquests mots, i comenta la seua utilització, amb les variants fonètiques pertinents, en la teua localitat.

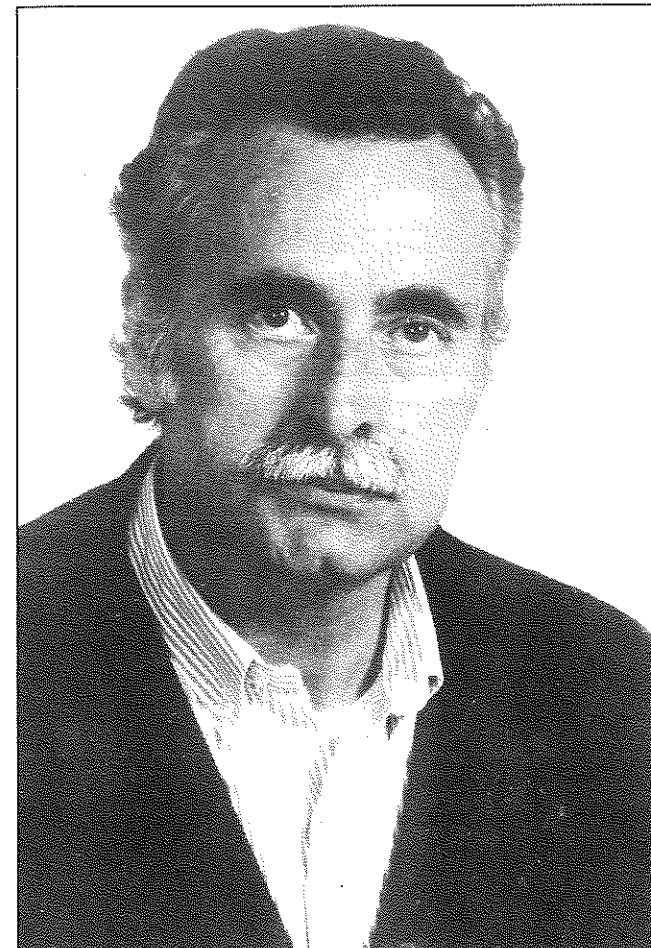
5. «Totxo» «terme» i «romanços» tenen, en algunes de les nostres comarques i en concret en aquestes dues cançons, un sentit diferent al que s'explica en els diccionaris. Quin és aquest significat? Quins són els altres possibles sinònims?

6. Comenta la significació de «coscolls» i «salobres» i comenta el contingut semàntic concret que té aquí l'expressió «pintar mal». Quines altres significacions podria tenir?

7. ¿En quina persona estan els verbs de la primera cançó? ¿Quines diferències aspectuals trobes entre les formes verbals de l'estrofa en què es descriu el «galgo llebrer» i les que narren l'activitat cinegètica de l'autor (digues si uns o els altres són presents continus, habituals, generals o gnòmics, etc.).

DESIDERI LOMBARTE

La frescor popular del Matarranya

L'AUTOR

Desideri Lombarte i Arrufat va nèixer al mas del Molinar, dins del terme municipal de Pena-roja de Tastavins, a l'Alt Matarranya terolenc, el 7 de febrer de 1937. Després de fer els primers estudis a la vila, amb prou dificultats per haver viscut sempre en masos allunyats del poble, als 11 anys va marxar a Alcanyís a estudiar el batxillerat a les Escoles Pies. Als quinze anys va deixar els estudis i tornà a casa per ajudar la família —de la qual n'era fill únic— en les feines del camp. El coneixement directe de les terres del voltant, dels diferents treballs del camp, dels animals, de les tradicions i mites de la zona i de les lleis de la natura que va adquirir fonamentalment en aquesta època d'adolescèn-

UN ESCRIPTOR DE FRONTERA

Diversos problemes de salut van afectar a Desideri al final de la dècada dels 70, quan tenia poc més de quaranta anys i, conseqüentment, van fer canviar completament la vida del escriptor penarogí.

Desideri Lombarte es considerava un escriptor de frontera, integrador i tolerant, estretament vinculat a les veïnes terres del regne de València, i a Catalunya. D'aquesta situació sorgia «...eixa dualitat catalano-aragonesa (que) no és fàcil d'entendre i d'assumir. Es pot parlar, escriure i llegir —conrear— la llengua catalana —la nostra— i viure amb la fidelitat de la cultura heretada, i sentir-se aragonès? Eixa és la clau que obre les portes de la tolerància i la comprensió».

La seua obra és molt didàctica i va dirigida a revaloritzar tot allò que es va perdent de mica en mica —llengua, tradicions, llegendes, costums, història—, i a donar al català de l'Aragó la categoria de llengua de cultura.

En emigrar al Principat de ben jove, com molts d'altres matarranyencs, potser idealitza un xic massa la realitat de les viles del Matarranya i, molt especialment, Pena-roja, on havia nascut i on seguia sentint-se definitivament vinculat. Això és ben freqüent, sobretot, en la primera etapa poètica força diferent a la dels últims reculls on hi ha una profunda i necessària reflexió personal.

Coherent, profundament humà, equilibrat i sensible, conversador infatigable i amé, era gran coneixedor de la llengua, que usa amb gran perfecció i total domini, i d'una cultura popular de la qual donen testimoni els seus escrits.

Carles Sancho

cia, tindran una presència permanent en la seua producció literària i motivaran la creació d'interessants i rigorosos treballs antropològics i d'historiografia sobre Pena-roja i el Matarranya en general: «A casa meua som gent llauradora,/ tenim terra i pinar,/ oliveres, amelers i vinya/ i bona rabera de bestiar».

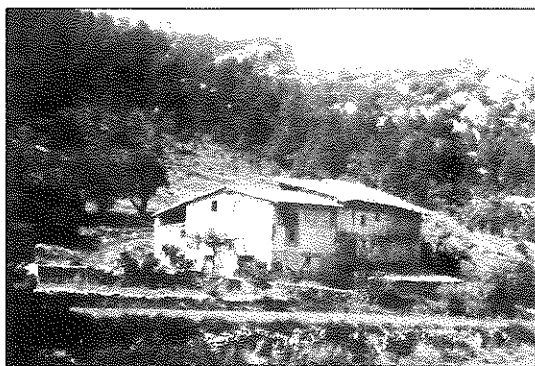
En aquella etapa Lombarte començà a escriure els seus primers versos i els seus poemes preferits són l'Arxipreste de Hita, Rosalia de Castro, Antonio Machado i Jacint Verdaguer.

Quan tenia denou anys va decidir d'eixir de la vila i anar a Barcelona, on féu el servei militar voluntari i estudià els cursos de deliniació, continuats després amb els d'aparellador, que no va acabar. Mentrestant treballà en el despatx de l'arquitecte Enric Rovira. En la Ciutat Comtal va viure fins que una perllongada malaltia li provocà la mort el 3 d'octubre de 1989.

Durant tots els anys de residència a Barcelona, Lombarte no va deixar de fer amb Rosalia Gil, la seua muller, i les seues tres filles, freqüents viatges i llargues estades a Pena-roja, on desenvolupà una intensa tasca d'investigació i de dinamització cultural.

Com explica Hèctor Moret: «Qualsevol aproximació, per curta que sigue, a la vida cultural i associativa —en el sentit més complet del terme— de l'Aragó catalanòfon de l'última dècada ha de fer una al·lusió, de manera del tot ineludible, a la personalitat, a la persona i a l'obra de Desideri Lombarte, perquè no trobarà cap iniciativa col·lectiva de dinamització cultural sorgida en aquells anys i en aquestes terres que no compte amb l'aportació fonamental d'aquest escriptor matarranyenc»¹³.

El nom de Desideri Lombarte es troba lligat, a més dels diferents projectes destinats a despertar la consciència lingüística dels aragonesos catalano-parlants, a les revistes que fan de portaveus de molts d'aquests projectes i objectius culturals¹⁴.

En 1986 Desideri Lombarte participà ben activament en el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, del qual va ser secretari de la Comissió Territorial d'Aragó. Coordinà

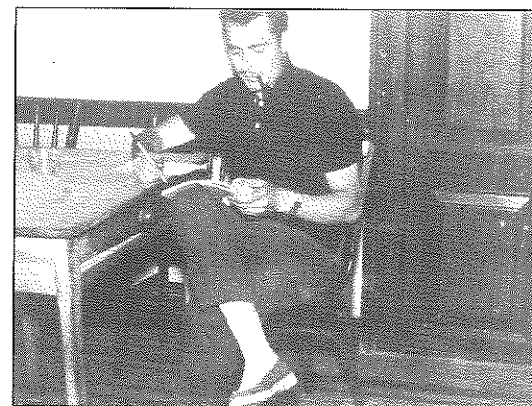
¹³ Pròleg a *Diari d'una desmemoriada mula vella*, Barcelona: Sírius, 1993.

¹⁴ *Desperta Ferro!* de l'Associació de Consells Locals de la Franja, *Batecs*, de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca i *Sorolla't* de l'Associació Cultural del Matarranya.

tots els actes culturals que tingueren lloc a la franja catalano-parlant d'Aragó i la seua poesia va ser esplèndidament recitada pel calaceità Antoni Bengochea.

Tornant a la seua tasca de creació literària i d'investigació cultural, va ser des dels finals de la dècada dels anys setanta —moment en que va haver de deixar la seua feina professional com a delinquant per problemes de salut— fins a la seua sobtada mort, quan va desenvolupar un tasca més intensa i prolífica.

D'eixos darrers deu anys («sens dubte l'etapa més rica i creativa» —segons ell mateix confessà¹⁵), procedeix la major part de la seua obra escrita, molt extensa i en bona part encara inèdita, que té com a realitats més destacables la poesia, la dramatúrgia i la investigació lingüística, etnogràfica i historiogràfica, sense oblidar en cap moment l'obra gràfica, —una curta mostra de la qual es troba reproduïda en alguns dels llibres i revistes que contenen obres seues— i la narrativa.

L'OBRA

Dins de l'autèntica «dècada prodigiosa» de febril producció literària que va de 1979 a 1989 —que fa de Lombarte el més prolífic dels escriptors de la Franja— l'investigador matarranyenc Carles Sancho distingeix tres períodes que marquen molt clarament l'evolució i els diferents mòbils i interessos artístics i literaris de l'autor pena-rojí: «En un primer moment (1981-1985), escriu fonamentalment poesia, recopilada en el seu poemari *Romanços de racó de foc i poemes de vida i mort* i també breus obres per a representar, escrites en vers —*Lo fantasma del molí, Pena-roja i Vallibona, pobles germans*. Més tard passe a una etapa (1986-1987) de prosa narrativa, amb una novel·la que presenta al Primer Premi Literari Guillem Nicolau, *Les aventures i desventures del sastre Roc d'Arça*. Últimament li atrau la història (1988-1989) i comença a treballar en la història de Pena-roja que ha deixat sense acabar. En un principi Lombarte és molt localista, tant en la llengua com en els temes: Penaroja i els seus mites. A poc a poc, veu la necessitat de treballar a nivell comarcal. Sorgeix la idea de l'àrea geogràfica del Matarranya com realitat lingüística i cultural¹⁶.

¹⁵ SANCHO, Carles, «Desideri Lombarte i Arrufat» *Sorolla't*, n.º 7 (abril 1990), pàg. 5.

¹⁶ *Ibidem*, pàg. 7.

Aquesta esquemàtica trajectòria ens demostra clarament que els mòbils que van dur Desideri Lombarte a escriure van ésser la recreació i recuperació de la mitologia popular del seu lloc d'origen, tasca que travessa les diferents etapes de l'escriptor i tots els gèneres i àmbits culturals. Només després d'haver tingut «dissenyada» aquesta empresa amb versos i representacions dramàtiques de temàtica tradicional i històrica de llenguatge senzill i popular, Lombarte es dedica a penetrar en camins artístics, més intimistes, més depurats, per transmetre la seua visió personal del món i dels sentiments. La llengua oral, familiar, de carrer, que es parla al Matarranya es transforma en una llengua culta, solemne quan cal, de gran bellesa expresiva, i plena de matissos.

És en aquests poemes on es veuen les influències formals i temàtiques de Miquel Martí i Pol, la filosofia brechtiana o els ensenyaments del matxadià mestre Juan de Mairena.

Obra publicada

Teatre

— *Lo fantasma del molí*¹⁷. «Comèdia tràgica en un acte» com subtitula l'autor, presenta l'autodestrucció d'una família de moliners i, alhora, explica la vida i les feines pròpies d'un molí, els utensilis que s'empraven, etc.

— *Pena-roja i Vallibona, pobles germans*¹⁸. Conté dues representacions, basades en una mateixa llegenda medieval, que expliquen els lligams de germandat entre aquestes dues viles veïnes (Pena-roja i Vallibona) separades per la frontera política existent entre Aragó i el País Valencià. Aquesta obra dramàtica està directament inspirada en el poema inèdit de Lombarte *La processó de Vallibona*, on es recrea lliurement la tradició a partir de les poques dades escrites que sobre aquest tema es conserven, concretament les que conté una narració de Manuel González Martí¹⁹. Aquesta primera versió teatral encara conserva massa el caràcter solemne, de poema èpic, per poder ser representada. Per això Lombarte va escriure una segona peça teatral —la que es recull en aquest llibre— on es combinen la prosa i el vers, i on el llenguatge és més viu i accessible a l'auditori²⁰.

— *Representació commemorativa d'una visita dels comendadors de Calatrava a la vila de Pena-Roja*²¹. Com en el cas de *Pena-Roja i Vallibona*..., Desideri Lombarte fa, en aquest cas, del teatre d'inspiració històrico-llegendària un instrument de recreació del passat. Aquestes dues peces representen les primeres incursions en el gènere dramàtic de la literatura aragonesa en català. En el mateix volum que conté aquesta obra —que tracta del recaptament d'impostos que feien a la vila de Pena-Roja els monjos calatravos durant l'Edat Mitja— es publicaren l'obra *La bruixa i el flare. Dos monòlegs i un*

¹⁷ *Andalán*, 434 (Zaragoza, 1.ª quincena de Setiembre de 1985), pàgs. I-VIII del suplement «Galeradas». Recollida també a l'antologia QUINTANA, Artur, *El català a l'Aragó*, Barcelona: Curial Edicions, 1989. Pàgs. 128-147.

¹⁸ Zaragoza: Diputación General de Aragón, col. «Pa de Casa» 5, 1987.

¹⁹ *Contes del pla i de la muntanya*, 1948.

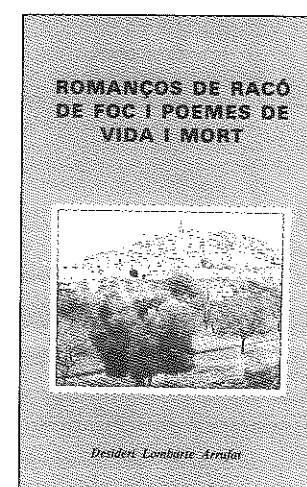
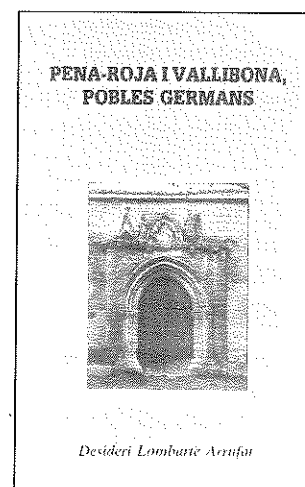
²⁰ Aquesta versió es va representar amb gran èxit de públic a Pena-Roja els dies 2 i 3 de juny de 1984 dins la tradicional trobada septennal d'aquests dos pobles (Pena-Roja i Vallibona) que commemora l'història que precisament es representa en aquesta obra.

²¹ *Teatre inèdit*, Calaceit: Quaderns de la Glera, 5/6, 1992.

diàleg, on es recull una part de la tradició que sobre el món de la bruixeria encara es conserva al Matarranya, i la comedieta dialogada *Canis lupus infelix* —«Lo pobre llop»— que conta la faula de la serp i el llop.

Poesia

— *Romanços de racó de foc i poemes de vida i mort*²². Aquest recull poètic conté dues parts ben diferenciades. En la primera, l'anomenada *Romanços*, no tots els poemes presenten una rima i una mètrica uniforme pròpia dels romanços tradicionals, però mantenen el mateix caire narratiu, i parlen de festes, tradicions i personatges de Pena-roja i el seu entorn més immediat. La segona part, *Poemes de vida i mort*, sense abandonar la geografia natural d'on naix el món mític dels *Romanços*, l'autor ens transmet el seu amor a la terra, a les coses petites i quotidianes i la seua manera d'entendre la vida i la mort: «A dies/ l'aire que respire no és de gel,/ no talle com un vidre. / A dies/ lo cel està més clar i més blau,/ l'airet més suau./ A dies/ lo mar està tranquil i pla,/ i si allargues la mà,/ a dies,/ trobes més mans amigues...»

— *A l'ombra de les roques del Masmut*²³. Es tracta d'un recull de poemes que continuen en la línia entranyable, natural i popular de la segona part del llibre anterior, tot aprofundint en el rigor poètic i en la depuració del llenguatge emprat.

— *Sentències comentades/Voldria ser...*²⁴. En aquest volum es publiquen dos reculls de característiques prou diverses, però complementàries, del món poètic d'aquest escriptor matarranyenc, en el camí cada cop més precís de la depuració poètica.

Narrativa

— *Memòries d'una desmemoriada mula vella*²⁵. Primer i únic relat publicat, fins ara,

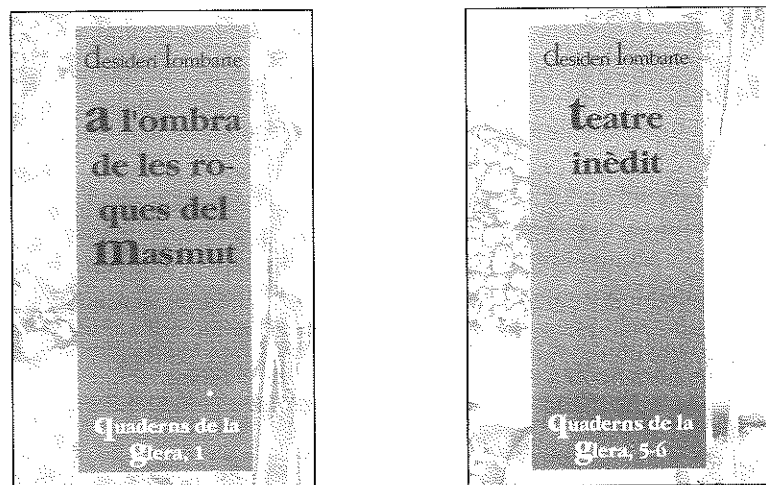
²² Zaragoza: Diputación General de Aragón, col. «Pa de Casa» 6, 1987.

²³ Calaceit: Quaderns de la Glera, 1, 1991.

²⁴ Calaceit: Associació Cultural del Matarranya, col. «Lo Trull» 1, 1993.

²⁵ Barcelona: Sírius, 1993.

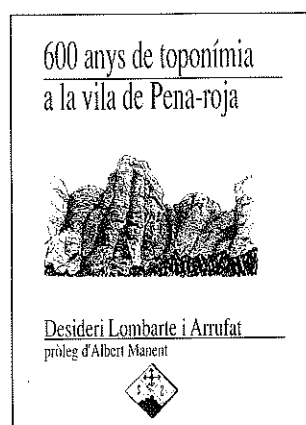
d'aquest autor. Lombarte ens mostra, a través d'una suposada autobiografia d'una mula, tot un món rural que ha anat desapareixent i la visió crítica, irònica i distanciada d'alguns comportaments humans.

Assaig i investigació

— *600 anys de toponímia a la vila de Pena-Roja*²⁶. Publicat pòstumament, aquest excel·lent estudi de lingüística diacrònica recull tot un seguit de topònims del terme de Pena-Roja, dels quals Lombarte n'explica la seua ubicació, etimologia, història, anècdotes, amb un rigor encertat, però també amb molta amenitat continuada.

A part de les obres de Desideri Lombarte ja publicades, com ja hem comentat, hi ha un gruixut feix d'obres inèdites —principalment reculls poètics i treballs historiogràfics i etnogràfics— que esperen urgentment l'edició.

²⁶ Barcelona: Xarxa Cultural, col. «Llibres de Ponent» 3, 1990.

Cal afegir a les obres ressenyades fins ara una nodrida sèrie d'articles, de poemes i de breus obres dramàtiques, publicats en diverses antologies (*Gramàtica de la nostra llengua*²⁷ i *El català a l'Aragó*²⁸ d'Artur Quintana, *Antologia de la nova poesia aragonesa* del Seminari de Català del Departament de Romàniques de la Universitat de Heilderberg) i revistes, tant de l'Aragó com de Catalunya (*Gaceta del Matarranya*, *Rolde*, *Andalán*, *Desperta Ferro!*, *Sorolla't*, *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, *La Comarca*, *Boletín del Centro de Estudios Bajoaragoneses*, *Alazet*, etc.²⁹

Llengua, temàtica, estil

El llenguatge de Desideri Lombarte és gairebé el mateix quan crea i quan recrea, quan fa prosa i quan escriu en vers o publica treballs d'investigació. Lombarte utilitza acuradament sempre en els seus escrits els trets morfològics i gramaticals que caracteritzen la parla de Pena-roja i, en general de la comarca del Matarranya: subjuntius vocalitzats en -e i imperatius en -o; imperfectes clàssics en -e («fee» en lloc de «feia») els pronoms «mos» (equivalent a «ens»), «tos» (= «us»), «nates» «vates»; l'article «lo/los» etc.

També recupera, i alhora revitalitza, un riquíssim cabdal lèxic local en perill de desaparició. Moltes de les paraules emprades per Desideri Lombarte designen elements geogràfics o orogràfics, («cingle» «tossal...»), uns altres rescaten mots oblidats (al menys per la gent jove) del món de les plantes i la vegetació («lo crespell» «la veça» «la ginesta...»), o de les feines als masos i els aparells de llaurar, la natura en general, etc.

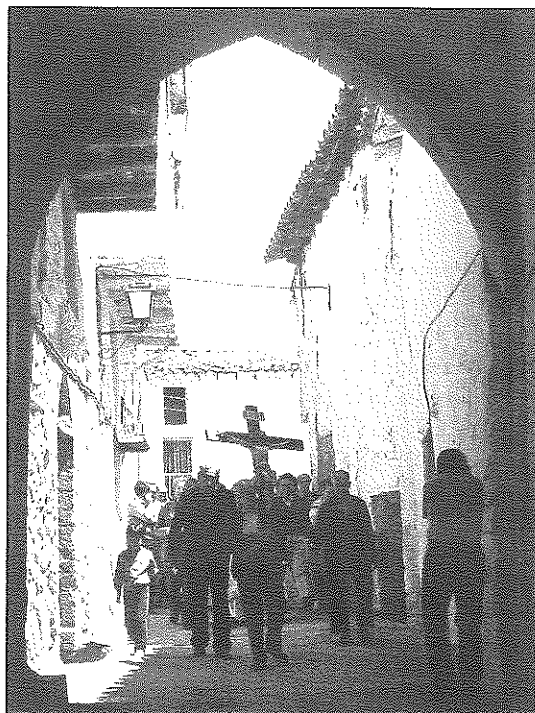
L'estil de Desideri és clar, directe i aparentment senzill, amb un to col·loquial on predominen les estructures «joglaresques» i narratives. I és així perquè va dirigit a la gent de l'entorn del qual parla i perquè és el mitjà expressiu més adient per reflectir la seua filosofia de la vida, de l'amor i del respecte als seus orígens, el seu passat.

Els temes, fruits d'aquesta filosofia, abracen tot el món rural que visqué i es mantingué present durant tota la vida de l'autor: la natura, els costums, les tradicions i llegendes i la vida camperola. Fins i tot dins del seu món líric i personal, Lombarte no es pot desprendre d'aquests temes en forma de nostàlgia, de visió amorosa i enyorant del seu paisatge.

²⁷ Zaragoza, Diputación General de Aragón, col. «Pa de Casa» 3, 1984.

²⁸ Barcelona: Curial, 1989.

²⁹ La bibliografia completa, fins al moment de publicació de l'article, es pot consultar a SANCHO, Carles: «Bibliografia» *Sorolla't*, 7 (Homenatge a Desideri Lombarte, abril de 1990), pàgs. 36-38. Aquest número de *Sorolla't* també conté diversos articles sobre la vida i l'obra de Desideri Lombarte.

TEXTOS

BLOCS I y II (Primer i Segon Cicle)

Text 1

Pena-roja i Vallibona pobles germans

Primera versió. Acte tercer (Intervenien: narrador, capellà de Vallibona, i set parelles de xiquets més menuts de 7 anys, si pot ser vestits de aragonesos i valencians. Decorat verd claret. Música triomfal.

Narrador

Los bancals de blat verdegien,
los prats estan florits,
los barranquets humits,
totes les herbes creixen.

La ginesta i l'argilaga, grogues,
blaus lo romer i timó,
la melca i agaó.
Brosten al barranc les sargues i les bogues.

Lo crespell blanquege pel solà,
les porrasses espiguen a les moles,
a l'hort van creixent les corrotjoles,
florixen los ginebres al pinar.

Al poble assossegat de Vallibona
hi ha un gran brogit de gent.
Se'n prepare una festa,
Bateig o casament?

Les dones van al forn a fer pa.
La gent dels masos baixa cap a la Vila,
donen menjar al bestiar,
repleguen l'haveria.

Los hòmens de la Vila
se'n van en Processó
per barrancs i muntanyes
cap a l'Aragó.

Porten les millors mules,
en les pells de moltó,
les mantes morellanes,
i ben ple el cornaló.

Fa un ventet fresquet barranc amunt,
uns pugen a cavall,
uns altres van a peu.
Xerrant i caminant pel camí avant.

Pujant la revolteta,
al Planet Verd dinaven,
i a la brolla fresqueta
les mules pasturaven.(...)

Preguntes

1. Busca i anota les significacions de noms com «haveria» «cornaló» i «moltó». Després de consultar el diccionari, explica quina diferència existent entre «brostar» que apareix en el fragment, i «brotar».

2. Fes una llista amb tots els noms de plantes i herbes que apareixen en el text. Col·loca al costat de cadascuna el nom científic, les seues qualitats i propietats. Digueu com s'anomenen a la teua vila i si encara es poden trobar pels seus voltants. Si és el temps adequat podíeu fer una excursió amb l'assessorament del professor de l'àrea de Ciències de la Natura i recollir mostres d'aquestes plantes i confeccionar un mural col·locant sota les mostres, el nom de cada espècie.

3. Apunta localismes, lèxics o gramaticals, que trobes en aquests versos.

4. En aquesta intervenció del narrador es poden distingir diferents parts, segons els temes que descriu. Quines serien eixes parts? Quins aspectes i quins protagonistes surten en cadascuna? Quina sensació comuniquen globalment?

5. En les primeres estrofes es representa la natura en un estadi concret de l'evolució anual. ¿En quina estació del any estariem? Raona la resposta. ¿Quin decorat penses que hi hauria d'haver per reforçar, acompanyar o complementar les imatges que es descriuen en el text?

6. Mesura els versos i digues quina és la rima i la mètrica predominant d'aquestes estrofes. Hi ha uniformitat?

Propostes d'anàlisi de l'obra completa

1. Fixa't en els dos textos i escriu les diferències i similituds que hi ha entre ells pel que fa a nombre d'actes, personatges que apareixen en un i en l'altre i tipus de versificació.

2. Un dels canvis més importants soferts en la segona versió és la desaparició de la figura del «narrador». Precisament el fragment que hem reproduït, apareix també en la representació actualitzada, però en boca d'un personatge. Quin?

¿Quins altres personatges «narratius» (és a dir, que no dialoguen sinó que expliquen coses al públic) trobem en aquest segon text? ¿Aquesta manca de narrador, és més o menys teatral que la seua aparició? ¿Els breus fragments en prosa tenen alguna cosa a veure amb aquesta funció narrativa? Raona les respostes amb exemples.

3. Referint-nos, ja sempre d'ara endavant, a la segona versió, pren nota de les paraules que no conegues i busca-les al diccionari. Distingueix els mots d'ús regional dels d'ús general. Assenyala també les formes pronominals i verbals usuals a les poblacions del Matarranya que apareixen en aquesta obra.

4. Conta breument l'argument de la representació, acte per acte.

5. Què són les acotacions en el teatre? Assenyala on hi ha acotacions en aquesta peça dramàtica. A la vista del seu contingut digues quina o quines funcions compleix ací. ¿Es limita a anomenar els personatges que intervenen en cada acte? ¿Dóna, a més, instruccions del que han de fer els actors i actrius a escena? ¿Hi ha indicacions de com ha de ser el decorat, la coreografia, el costat d'entrada i sortida dels actors a l'escenari, etc.?

Text 2

Romanços de Racó de foc i poemes de vida i mort

Romanç de Sant Jaume

Per les Moles galopant
lo cavall blanc de San Jaume,
pel camí de Coratxà,
per les moletes pelades,
la clenxa volave al vent,
la coa volave a l'aire.
Sant Jaume vestit de blanc,
armat va de llança i sabre,
escut d'or, llança de plata,
la Creu roja al pit portave.
Lo cavall aparellat
i els aparells com brillaven.

Porte d'acompanyament
un estol d'àngels i arcàngels.
Es l'Arcàngel Sant Miquel
lo que per l'esquerra el guarde,
és l'Arcàngel Sant Gabriel
lo que a la dreta portave.

Galopant, van galopant
pels cingles i les morrandes
i veuen mirant avall,
terra oberta a les dos bandes:
De la Cogulla al Tossal,
de Mont-roig a Torredarques,
pels Ports de Beseit, la Caixa,
davant tenen les Vinyasses.
a l'esquerra els Molinars,
a la dreta les Serralles.

S'afuen pel Cingle avall
i el cavall blanc de Sant Jaume
de les potes de davant
rellissant que rellisave.
Les ferradures de plata,
de tant que les arrapave,
treuen foc del Cingle Roig
i al Cingle queden marcades.
Cingle Roig, Cingle Imponent,
és lo Cingle de Sant Jaume.

Per les Vinyasses avall
lo cavall se desbocave
i a les Roques del Masmut
Sant Jaume que el dominave.

Al Pigró de Sant Miquel
dos pastorets l'esperaven.
Lo cavall van abeurar
que la bassa plena estave.
L'aigua tèrbola que hi ha
clara i neta que es tornave.

Van passar per la relleixa
Sant Jaume, els pastors i els àngels.
Quan van arribar a la roca
la roca tancada estave
i per a poder passar
los àngels la foradaven.
Van fer el forat tant menut
que Sant Jaume no passave
i per a poder passar
del cavall blanc se'n baixave.
Caminant va entrar a la Vila
entre dos pastors i els àngels.

Va baixar la comitiva
per les vies empedrades
i a l'Església del Roser
quedà Sant Miquel Arcàngel.
Tindrà bona companyia
la Mare que sola estave.

Entre vinyes i olivars
lo cavall blanc coixejava.
La ferradura de plata
mireu que no se li caigues.

Preguntes

1. Aquest romanç, commemora una tradició popular —l'arribada de Sant Jaume a Pena-Roja— que se celebra cada any amb una romeria a l'ermita de la Mare de Déu de la Font. Resumeix el contingut del romanç.

A l'envista de la Vila
los pastorets lo quiaven.
Lo Pont estave Tallat
i els dos moros que el guardaven
va fugir moleta avant
sense treure les espases.

A l'Ermita de la Font
la Mare ja els esperave.
A la voreta del Riu
la va anar a vore Sant Jaume
i quan entrave a l'Ermita
la ferradura penjave.

Si mireu detràs la porta,
hi ha una rejola que falte
que la va trencar el cavall
lo cavall blanc de Sant Jaume.

Mare de Déu de la Font,
dels plans, de les serres mare,
gardeu de mal a la Vila,
gardeu-la de pedregades,
de mal núgol, de la seca,
de la fam, de les tronades,
de la pesta, de les febres,
de mala gent, de gelades.

I San Jaume se'n va anar
i els pastorets se quedaven
Guarden la Mare de Déu,
la Mare de Déu los guarde.

(1981)

2. Digues el significat i la seua accepció local en el vostre poble dels accidents orogràfics «cingles» «morrandes» i «moletes».

3. Dins dels topònims que s'esmenten hi ha partides del terme de Pena-Roja i pobles dels voltants. Situa en un mapa els pobles que s'anomenen i assenyalas algunes dades de població, situació econòmica, història, costums, etc.

4. Digues perquè aquesta composició és un romanç. ¿Quines característiques mètriques, rítmiques, i de rima té? ¿Quines són les vocals que rimen en els versos alterns?

5. Al principi del poema hi ha una bella descripció de Sant Jaume i el seu cavall. Quins trets, qualitats o adjectius predominen? Si saps dibuixar, reproduïx la imatge de Sant Jaume seguint fidelment les dades que aporta el poema.

BLOC II (Segon Cicle)

Text 3

Tu i jo sols

Lo que haigues de ser,
amiga mort,
lo meu dia rader
avisa-me'l en temps, si pots.

Que mos quedarem sols,
sols tu i jo.
Que no m'ha agradat mai
fer davant de dengú
cosa transcendental.

Si fore al mes de maig,
a l'ombra d'un om
al fondo d'un barranc.
I si fore al ple estiu,
prop de font fresca
o a la vora del riu.
I si ha de ser a l'hivern,
a un receret de sol
i que no hi toco el cerç.

(1983)

Preguntes

1. Aquí l'autor estableix un diàleg amb la mort. La tracta amb tanta confiança que el poema és ple de col·loquialismes i de mostres vives del llenguatge oral. Assenyalas aqueixos exemples i afegeix, si no coincideix amb la del text, la variant utilitzada al teu poble.

2. Quant a l'ús del article, l'autor emprà la forma «lo» molt habitual a les nostres terres i arcaica en unes altres; però en el darrer vers usa «el». Per què?

3. Comenta el valor sintàctic de les dues partícules «que» que hi ha a la segona estrofa. Quin tipus de proposició subordinada introdueixen? De quin verb i oració principal depenen? Aporten a les seues proposicions el mateix matís o valor semàntic? Quina és la seua funció significativa: explicar, aclarir, replicar, justificar l'idea de la principal?

4. Resumeix el sentit d'aquest poema i detalla quina filosofia de la vida i de la mort amaga el seu missatge. Expressa una visió estètica, epicúria, vitalista, pessimista? Trau a col·lació versos que reforcen les teues opinions.

Text 4

Voldria saber escriure

Me coste molt escriure
lo que vaig escrivint.
Lo pensament no pare,
les idees són moltes, però costen de dir.
Escriure, per a mi, no és fer córrer la tinta pel
paper,
és lo poder transmetre al qui em vullgue llegir
les idees que em volten per dins del meu
cervell.
I més que les idees, les emocions sinceres
que em fan viure o morir.

Penso si és egoisme fer córrer les idees
i que pènsen los atres tal com jo puc pensar
i creure que allò que m'emocione
a'n un atre lo pugue emocionar.

Jo no sé si tinc dret a despertar consciències,
quan la meua consciència està mig adormida.
Però quan penso en mi i penso en tots vutres
escric i escric. Es com una mania.

Tinc lo cuquet al cap i em poso a escriure
i escric totes les coses com pel cap me passen.
Alguns atres ho escriurién millor
però no poden. Que les coses meues no les saben,
que no més les sé jo.

Preguntes

1. Hem seleccionat aquesta poesia perquè és una autèntica declaració de principis vitals i d'intencions literàries. Una volta hagues llegit detingudament el text, contesta les qüestions següents: perquè escriu Desideri Lombarte? Per a qui escriu i amb quina intenció ho fa? Estàs d'acord amb els raonaments que fa en les darreres quatre estrofes? Resumeix, finalment, el tema i la filosofia d'aquest poema et suggereix tot això.

2. A quina idea es refereix quan diu: «tinc lo cuquet al cap?»

3. Explica l'expressió «una calor que ataubes». ¿L'has sentit dir, encara que sigue en qualsevol variació fonètica, al teu poble? Digues també el significat i sinònims de «batre» i «argilaga».

4. Malgrat la irregularitat mètrica i estròfica d'aquests versos, hi ha una certa regularitat rítmica (distribució accentual), i de rimes. Analitza la rima i el ritme dels versos d'aquest poema.

Quan dic: «Que bufe el cerç»
quan dic: «Anem a batre»
penso que fa molt fred
o una calor que ataubes.

I ho sé
perquè he sentit lo vent per eixes serres
en pam i mig de neu entre les cames.
I de batre, tamé,
hai batut moltes garbes.

Com pot parlar de punxes d'argilaga
qui no ha fet formiguers
i de mel de romer
qui no ha tingut abelles,
ni de carn de corder
qui no ha guardat ovelles?

No sé que donaria per a escriure bé i fi,
però n'hi ha molts que en saben
i no saben què dir.

(1984)

Text 5

A l'ombra de les roques de Masmut

Si no fore perquè

Si no fore perquè
al mar me n'aniria
de cara al mar lluent.

Si no fore perquè
demà o qualsevol dia,
farà un pensament.

Si no fore perquè
deixaria la vila
per a no tornar més.

Si no fore perquè
terres amples hauria
plantades d'ametlers.

Si no fore perquè
cosa nova en faria,
lluny d'ací, a l'estranger.

Si no fore perquè
aquí a la nostra vila
també s'hi està bé;
i si te'n vas, quan tornes
te diuen foraster.

(1985)

Preguntes

1. Aquest bell poema ens ofereix unes construccions estròfiques i sintàctiques paral·leles que presenten interessants problemes d'ordenació i anàlisi. ¿Els versos introduïts per la conjunció condicional «si» vénen complementats o hi ha una elipsi (se sobreentén el que hauria de venir a continuació), o continuen més endavant? Identifica amb claredat quines són les proposicions subordinades condicionals i quina o quines són les principals. Comenta el temps i mode verbal que identifica unes i altres.

2. Explica el sentit últim i global d'aquest poema. ¿Quina sensació transmet: de pena, rancúnia, o simplement amor a la terra dels seus orígens?

3. El poeta presenta ací sentiments i desitjos contradictoris. ¿Quins són els atractius que el mouen a marxar i instal·lar-se fora de la vila natal, i quines són les raons que el decideixen a tornar a casa? Comenta aquesta valoració.

4. Fes tu un poema amb una estructura i versificació semblant, en el qual dones raons positives per anar a viure o conèixer llocs llunyans, i uns altres per a quedar-te al poble. ¿Per quina de les dues opcions, finalment, et decideixes?

BLOC I (Primer Cicle)

Text 6

La xica que va a la font

Una xica, cada dia,
va a la font de matinet.
Si la trobés li diria:
«De tocar-te, et tocaria
a on te toque el canteret».

Ix de casa pentinada,
escotada la bruseteta
i la cara colorada
i la trena molt ben feta.
I baixant la costereta,
de presseta que fa fred,
de tocar, li tocaria
on li toque el canteret.

Al passar per la calçada
m'enlluerné el sol rosset
i li miro la llaçada
que porte al devanet,
a la cintura lligada.
Si puguera li diria:
«De tocar-te, et tocaria
a on te toque el canteret».

Omple el cànter a la Canella
i d'aigua en veu un glopet,
i se li veu un trosset
de la rodona mamella
per l'escot de la bruseteta.

I la falda li ve estreta
i li fa molt bon tipet.
A la xica li diria:
«De tocar-te, et tocaria
a on te toque el canteret».

Preguntes

1. ¿Les paraules d'ús occidental com «xica» «cànter» i «colorada» quins geosinònims tenen en català oriental? Comenta quina acepció s'utilitza en el teu poble.

2. Fes una llista dels diminutius que hi ha en el poema, classificant-los per temes i segons les diferents categories gramaticals (noms, adjectius,...). Explica quin matís significatiu afegeixen ¿Realment volen expressar disminució de volum, o potser donen una idea d'afectivitat, d'ironia, o bé de picardia? Assenyala exemples de tots els diferents matisos o connotacions que trobes.

3. També hi ha un bon pujalet de verbs amb morfemes i terminacions diferents a les que podem trobar a les gramàtiques.

Escriu-los en el teu quadern. Posa al costat la forma oriental o estàndard. Digues a quin temps, mode, persona i número pertany. Comenta finalment si la forma corresponent que useu en la vostra vila o comarca és igual o diferent a una o a l'altra.

4. Conta breument el tema i el contingut argumental d'aquest poema. ¿Quines parts del cos o de la vestimenta de la protagonista s'esmenten a través de totes les estrofes? ¿A més d'aquests trets físics o materials, es descriuen valors morals, espirituals, o intel·lectuals de «la xica que va a la font»? Fes un judici o valoració d'aquest fet.

5. Aquests versos contenen unes estrofes i unes rimes que s'apropen molt a la lírica popular i tradicional de finals de l'Edat Mitjana. Assenyala el tipus de vers predominant (guia't pel nombre de síl·labes); el tipus de rima de cada estrofa (si és alternant -abab-, creuada-abba-, encadenada -aba, bcb, cdc- etc.), i les classes d'estrofa que s'hi troben.

Ai, l'aigua fresqueta i clara
de la font del raconet
Que jo m'hi rento la cara
de matí, de matinet.
I a la xica li diria:
«De tocar-te, et tocaria
a on te toque el canteret».

Que la cintura li toque
i a la vora del pitet.
Ai, qui fore canteret
que aigua fresca i clara porte
de la font del raconet,
de matí, de matinet;
I el braç al coll que li pose
i l'aprete ben pretet:
«Dixa'm ser el teu canteret».

(1987)

6. Fes un recull de paraules referides als diferents recipients d'aigua (com «cànter») i d'uns altres objectes, mobles, mitjans de transport, instal·lacions o elements arquitectònics rurals o domèstics relacionats amb l'aigua, contant-ne l'ús i la seua història.

Text 7

Memòries d'una desmemoriada mula vella

De quan vaig nàixer ni sé el dia ni sé el mes ni sé l'any. Sé que ere de nit i que fee molt de vent i que a ma mare li havien donat ferratja. Sospito que serie primavera que és quan natres, les mules, solem nàixer.

Ma mare, l'egua, ja no podie més amb la panxa tan plena i el braguer a punt de rebentar. Estave desficiosa i no va minjar gens. L'amo se la mirave, li passave la mà pel llom i li apretave els mugrons per a vore si tenie lleit, i sí que en tenie.

Ma mare es va gitar, va començar a gemecar i a fer esforços. Estave incòmoda i es va tornar a alçar entresuada.

Jo vaig començar a treure les potetes de davant i el morret i el cap sencer.

L'amo va dir:

— Ja ix. És rogeta com sa mare.

Jo estava penjant, mitja a dins i mitja a fora. I tota banyada, i quin fred que tenia.

L'egua, de reüll, me mirave i alguna cosa em va dir que jo no vaig entendre.

Tota sangosa i banyada, anava caent. Ja em vea de morros al pallús del corral quan va vindre l'amo i em va sostindre enlaire. A poc a poc vaig anar eixint tota, coa i potes, i l'amo em va dixer en terra, damunt del pallús.

Quin fred que fee en aquell corral i quin ventet se sentie per la porta i la finestra.

Ma mare es va gitar, em va mirar, em va olorar ben olorada i em va llepar, no massa per això. Més tranquil·la va anar cap a la minjadora i va pegar dos mossos de ferratja.

L'amo se'n va anar amb lo cresol que portave a la mà, i ma mare i jo mos vam quedar a les fosques, ella rosegant ferratja i jo gitadeta al pallús.

Va tornar l'home del cresol de seguida, amb la dona i un parell de criatures.

— Mireu-la, és una muleta. Que bonica que és i que espavilada que està.

Jo em vaig posar contenta i crec que ma mare també, perquè es va girar i em va tornar a olorar i afalagar.

Estava damunt del pallús estirada i vaig provar d'eixecar-me. Què, t'eixecaràs? Tenia les potes tan llargues i tan primes i hi tenia tan poqueta força que se me n'anaven cap a tot arreu. A la canalla els va fer gràcia que

no fora capaç d'alçar-me. Un d'aquells xiquets em va voler ajudar a posar-me dreta i son pare no el va dixer i el va runar.

— No la tocos que sense voler li pots fer mal. Ja s'ho farà ella soleta.

Quin remei em va quedar més que eixecar-me. Vaig refermar-me de les potes de davant, vaig pegar una esperonada i vaig caure de costat. Quina vergonya. I tota aquella gent mirant-me. Ho vaig tornar a provar i ara sí que me'n vaig eixir. Balancejant, aquí caic allà m'eixeco, me vaig acostar a ma mare. Ella em va tornar a olorar i em cridave.

Tenia fam, més que fam, set ere lo que jo tenia. Vaig allargar el morro cap al pit de ma mare, volent mamar. Aquella canalla se'n rie, de mi.

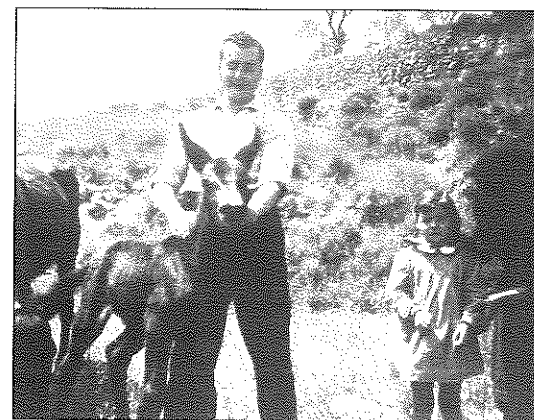
— Pobra mulata, no trobe les mamelles.

L'amo em va ajudar i em va posar el cap davall l'anca de ma mare i el morro al mugró.

A la primera xuclada se'm va omplir la boca d'una lleit pastosa, tanta lleit tenie ma mare que se me n'anave per fora de la boca i tot lo morro em va quedar blanc.

Un d'aquells xiquets, amb un drap vell que hi havie per allí en terra, va vindre decidit cap a mi i em va eixugar el morro blanc de lleit. Tan fort me'l va fregar que vaig caure de cul al pallús, i farteta com estava i calenteta, que ja tenia el pèl eixut, me vaig adormir. I ma mare anave rosegant ferratja a la minjadora.

L'amo, la dona i la canalla se'n van anar a dormir i ma mare i jo mos vam quedar soles i a les fosques.

Preguntes

1. Paraules com «ferratja» «runar» i «minjadora» no es troben als diccionaris generals, però és fàcil endevinar el seu sentit per el context de la frase on estan inserits. Explica aquest significat, digues geosinònims usats en el català oriental i en la teua modalitat local. «Mossos» en canvi, sí que hi és al diccionari, però aquí té un sentit radicalment diferent. Què vol dir en el text? De quin verb procedeix?

2. «Desficiosa» «mugrons» «esperonar» «sangosa» i «pallús» són mots derivats amb sufixos de qualitat i genèric respectivament. Assenyala el seu significat i els mots simples d'on provenen.

3. Hi ha una expressió en el text que diu: «què bonica és i què espavilada està.» Per què cadascú d'aquests adjectius porta un verb auxiliar diferent? Què diferència semàntica hi ha entre un verb i un altre?

4. Conta el tema del començament d'aquest relat. ¿Podries en el fragment reproduït assenyalar les diferents parts en el desenvolupament del tema?

5. La mare de la *mula* que naix és una *egua*. Quina diferència hi ha entre eixes dues espècies d'animals?

6. Segurament hauràs assistit alguna volta al naixement d'un animal. Sinó pregunta a un pastor o a un pagès i narra després l'experiència en una redacció d'unes vint línies d'extensió.

Propostes d'anàlisi de l'obra completa

(BLOC I-II. Primer i segon cicle)

1. Resum l'argument d'aquesta història i comenta si la divisió en apartats del llibre es correspon amb les diferents etapes de l'existència de la mula. Assenyala exactament les diferents etapes vitals que recorre la poc desmemoriada «mula vella» al llarg d'aquesta narració.

2. Fes un buidatge de tots els noms que es refereixen als aparells de càrrega, transport o treball de les mules i a les diferents feines de conreu en les quals participen. Esbrina la seua significació i comenta en què consisteixen i fins quan va durar el seu ús en el teu poble.

(BLOC II. Segon cicle)

3. Recull, mitjançant una síntesi ordenada, tots els elements morfològics peculiars de la parla del Matarranya que surten en el conte, i comenta després com influeixen en el estil del relat. (Proporcionen un aire més ingenu, més «rural» més íntim...?)

4. El relat, amb una mula com a «narradora» en primera persona, conta d'una manera cànida, senzilla i bella una vida i un món que ha desaparegut o, al menys, ha canviat molt.

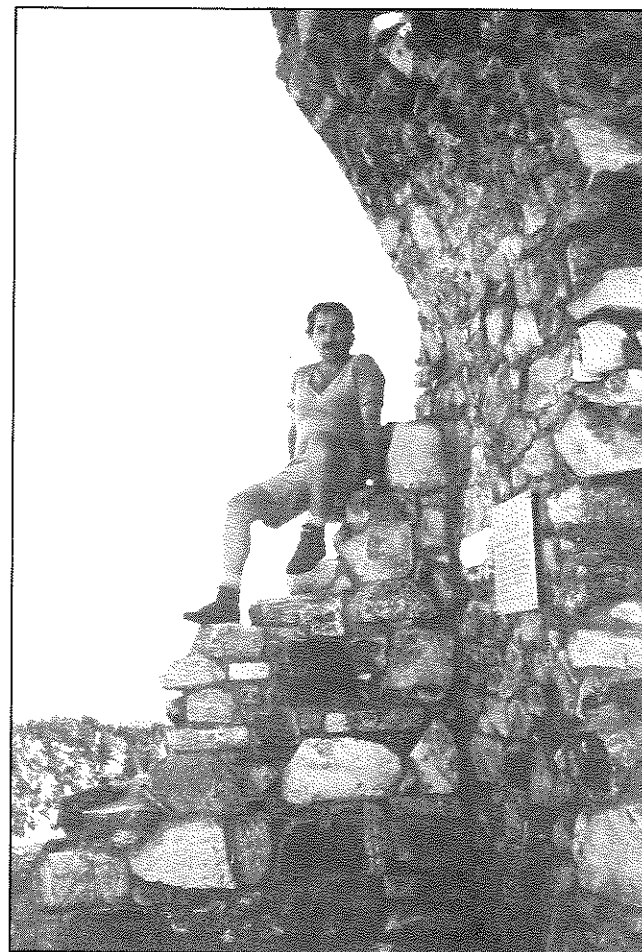
a) ¿Quins procediments lingüístics emprà l'autor per a donar una imatge ingènua, idíl·lica, d'eix món?

b) ¿A través de la visió de la mula, sobre quines coses ironitza i critica aquesta faula?

c) ¿Quina és la filosofia, el missatge global del conte?

HÈCTOR B. MORET

Versos entre la glera i el cerc

L'AUTOR

Hèctor-Benvolgut Moret i Coso, nascut a Mequinensa el 22 de març de 1958, és fill, nét i nebot de miners. Quan encara no tenia deu anys la seua família va haver d'emigrar a Barcelona a causa de la imminent construcció de l'embassament que començà a inundar aqueixa vila el 1970. Moltes de les mines de carbó s'enfonsaren amb el poble vell i molta gent va haver de marxar cap altres terres menys maleïdes: «Me'n vaig anar de Mequinensa perquè quan es va fer el pantà començà a haver-hi molts problemes per a subsistir. Molts mequinen-sans vam marxar cap a Barcelona, Saragossa o Tarragona.»³⁰

³⁰Deia Moret al escriptor i periodista Lluís Rajadell a la revista d'Alcanyís «La Comarca» (4 de maig de 1989, pàgina 43).

DELS CLÀSSICS A ESTELLÉS I ESPRIU

Hèctor B. Moret passa adolescent a viure a Barcelona. I és ací on descobrirà, com tants aragonesos, la possibilitat d'escriure en la seva pròpia llengua. L'emigració, trencada per repetides estades al poble, sempre temporals, però, li permetrà també, en contrast, d'anar a fons a la recerca dels orígens, que durà fins a l'època islàmica —penseu en el propi cognom—. Recorrerà a peu la Franja, n'estudiarà la llengua, els topònims, les cançons, buscant-ne les fonts pels llogarets, pels arxius i les biblioteques.

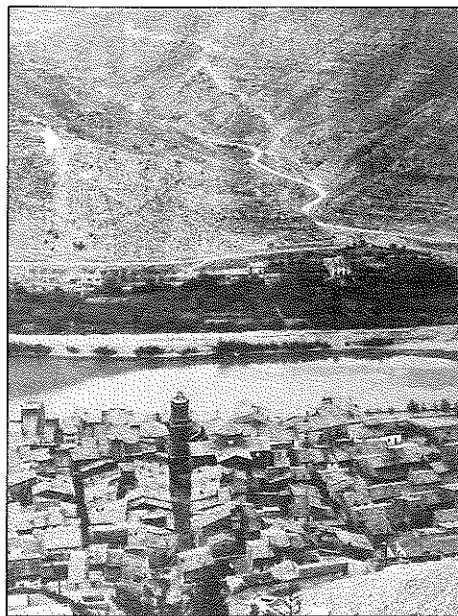
Sobre aquests temes ha publicat un puial d'articles i llibres.

En el seu primer llibre, «Pentagrama» que conforma els seus anys d'aprenentatge, mostra en un llenguatge acuradíssim i amb volguda mesura, la influència d'Espriu. Aquest to es manté a *Parella de negres*. El 1992 ix *Ròssecs* on el paisatge, rural o urbà, amb figures humanes de vegades, de Mequinensa, Barcelona, València —escasament present abans— va desplaçant els versos volgudament meditatis dels reculls anteriors.

Encara que com en aquells hi predomina el vers lliure, s'hi fan sentir ja els primers deca-síl·labs. L'interès, sempre distant, però, de l'autor pels esquemes mètrics tradicionals, el sonet especialment i també la sextina, es fa palès en el seu recull *Al cul de sac trobarem les porgueres*. Llibre d'un fort erotisme, comprèn també unes excelents provatures d'actualització dels clàssics medievals i del barroc, en una línia que s'inicia en Rosselló-Pòrcel i passa per l'Estellés. En la seva poesia no es dona mai una antinòmia entre el camp i la ciutat, ans al contrari, Moret els sent ambdós com a unitat.

Artur Quintana

Als catorze anys, com tants adolescents, començà a intentar el poema. Als setze va entrar a treballar en una editorial, Edicions 62, on s'hi va estar durant tretze anys. Mentre treballava continuà escrivint poemes i inicià estudis de Filologia Catalana a la Universitat de Barcelona.

El 1988 obtingué el premi «Josep Maria López-Picó» atorgat per l'Ajuntament de Vallirana, amb *Parella de negres*; el 1991 rebé el VIII premi de poesia «Divendres Culturals» de l'Ajuntament de Cerdanyola del Vallès amb el recull *Ròssecs* i el 1992, el V premi de les lletres «Vila de Corbera» amb una part dels poemes del recull *Al cul del sac trobarem les porqueres*³¹.

De 1989 a 1991 va treballar en el Servei de Normalització Lingüística del sindicat UGT de Catalunya. Entre l'estiu de 1991 i la primavera de 1993 preparà i edità la col·lecció de literatura «Quaderns de la Glera» per tal de donar a conèixer diverses obres d'escriptors de l'Aragó catalanòfon en plena activitat i potenciar-ne l'aparició de nous. Hèctor B. Moret també ha co-dirigit la col·lecció de poesia «Edicions Subcutànies».

Estil

En el si de la producció poètica d'Hèctor B. Moret hi ha una depurada i molt treballada selecció de paraules i frases. Encara que a voltes aquest poeta mequinensà mostra tenir una gran capacitat i facilitat per a fer versos, els seus treballs literaris són el fruit d'una àrdua tasca d'elaboració i d'investigació lingüística, entroncada en la tradició de la més recent poesia catalana, hereva dels grans innovadors del llenguatge poètic.

³¹ *L'Avançada. Revista d'Informació Municipal de Corbera*, 34 (Juliol 1992), pàg. 17.

Però a part de tècniques, més o menys conceptuals o conceptistes, el més destacable de la poesia de Moret és la força i la intensitat dels sentiments que expressa i l'atmosfera que aconsegueix crear en el poema, al qual li dona una gran unitat i coherència. Al mateix temps treballa amb gran efectivitat la sonoritat de les paraules (al·literacions, referències onomatopèiques, etc.) proporcionant al missatge poètic un pujal de connotacions suggerents i impactants.

Temàtica

Els temes que el poeta mequinensà aborda en la seua poesia són molt diversos: des de reflexions sobre l'acte mateix de l'expressió poètica a la tristesa i l'enyorança per la seua terra, la Mequinensa del riu, les terres fèrtils i ermes, i el vent de Garbí, passant per l'amor i el sexe, tractats de manera lúdica i desenvolupa, amb llampecs de sensacions momentànies i reflexions sobre si mateix o sobre el món que ens envolta.

Hèctor B. Moret no és només un poeta consumat, delicat i sensible, sinó que, a més, en els darrers anys ha desenvolupat una important tasca d'investigació per tal de recuperar el passat i el present cultural de la Franja oriental aragonesa.

L'OBRA

Poesia

La densa i elaborada producció poètica d'Hèctor B. Moret ha estat, de moment, publicada en tres llibres: *Pentagrama*³², *Parella de negres*³³, *Ròssecs*³⁴ i *Al cul del sac trobarem les porqueres*³⁵, i encara té inèdites dues obres més: *Antídots* i *Temps dispers*, amb les quals l'autor vol cloure la seua producció poètica que, sota el nom de «Camp Clos» agrupa sis llibres de poemes.

Alguns poemes d'aquests llibres, en especial dels quatre primers, han estat recollits en diverses antologies literàries o han aparegut en nombroses revistes catalanes i aragoneses. Així trobem poemes de Moret a les antologies d'Artur Quintana, *La nostra llengua* i *El català a l'Aragó*, a l'*Antologia Poètica Universitària* de David Galve i Ruth Vilaseca³⁶, a *Ser del segle*. *Antologia de la poesia jove* de David Castillo³⁷, a *Escrips del riu*³⁸ i a l'*Antologia de la nova poesia aragonesa*.

Pel que fa a revistes, Hèctor B. Moret ha publicat poemes a diverses revistes, tant de l'Aragó com de Catalunya (*Andalán*, *Rolde*, *Desperta Ferro*, *Batecs*, *Sorolla't*, *Serra d'Or*, *Passadís*, *Reduccions*, *URC*, *Circular*, etc.)

Obres d'investigació i assaig

En aquest terreny, Moret té publicades quatre obres i diversos articles d'investigació a diferents revistes especialitzades.

³² Barcelona: Edicions Columna, 1987.

³³ Barcelona: Edicions Columna, 1988.

³⁴ La Garriga: Ajuntament de Cerdanyola de Vallès, 1992.

³⁵ València: Edicions Alfons el Magnànim, 1993.

³⁶ Barcelona: Edicions Proa, 1986.

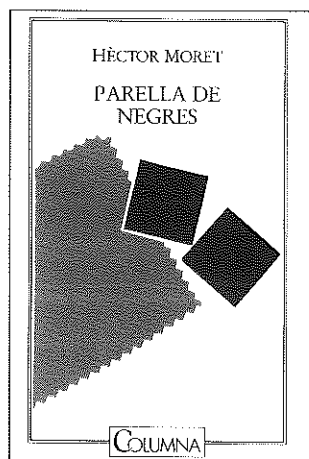
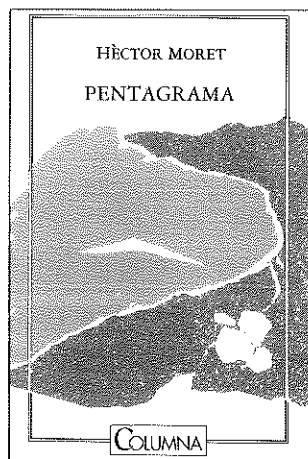
³⁷ Barcelona: Empúries, 1989.

³⁸ Tortosa: Amics de l'Ebre, 1991.

Els llibres publicats són *Escrits en català a «La Ribera del Cinca» (Fraga 1929-1931)*³⁹, *Articles ribagorçans i altres escrits de Pere Pach*⁴⁰, *Punt per agulla. Mostra de la narrativa breu contemporània de l'Aragó catalanòfon*⁴¹ i *Articles matarranyencs i altres escrits de Maties Pallarès*⁴². Pròxim a aparèixer es troba *Lo Molinar. Literatura Popular Catalana al Baix Aragó* (Matarranya i Mequinensa)⁴³.

Pentagrama

Aquesta «òpera prima» de Moret és un recull de 35 poemes agrupats en cinc parts temàticament diferenciades. En general són peces curtes, de versos lliures d'art menor i que malgrat la seua diversitat temàtica tenen en comú ser el suport d'idees úniques (de fet, molts d'aquests poemes són una única oració gramatical), i que aquestes idees tenen un caire reflexiu que demostren una gran agudesa, intuïció i profunditat de pensament. Però al mateix temps, aquest missatge individualitzat i autònom de cada poema, igual que les notes musicals d'un pentagrama, són suggeriments, idees obertes, que el lector pot completar amb les seues pròpies conclusions o la seua imaginació.

Els set poemes que constitueixen la primera part del llibre són reflexions sobre qüestions «de principi» com són l'acte creador, el fet poètic —que l'autor defineix com «...aquest exercici tan antic/d'intentar desfer enfilalls.../» i a continuació es justifica i aclareix «...tot i que no he volgut fer,/ malgrat les aparences,/ filigranes de mots»; o com «aquest fet imprecís/ que s'amaga als clots dels dits...».

Per a Moret la poesia es troba en el si de les paraules, com un esquer amagat que en un moment donat és trobat per un peix (en aquest cas pel poeta): «darrere el taulell,/ amb petita

passió,/ veig passar/ els esquers gràcils/ que s'amaguen en el gest i les paraules.» i l'autor es lamenta «de no haver-me adonat a temps/ de la inherent antinòmia/ que sorgeix entre la paraula i el gest».

Altres poemes d'aquesta part ens parlen de la visió del poeta sobre la vida i sobre la seua pròpia existència: «Altres cop m'he deixat dur/ i el que és pitjor: sense fer resistència/ cap als capvespres allargats de la nit/ que creixen i es desfan/ i prenen estranyes dimensions/ entre herbes i arbres d'un verd rellent/ com si fossen fruits d'un jardí antic.»

El segon bloc de poemes d'aquest «Pentagrama» està dedicat a l'amor. Un amor ple de dubtes, desencisos i nostàlgia; sentiments que ja són avançats amb el vers de Joan Salvat-Papasseit que obre el capítol: «Quan corris món, el meu nom, ¿què et dirà?».

Uns d'aquests poemes estan escrits en primera persona. Són reflexions sobre les seues vivències, sensacions, que transmeten una mena de tristor, a través d'una climatologia i d'un paisatge: «perdut pels vinyars alts/ escolto el xiuxiueig/ de la pluja i el cerç/ damunt els pàmpols secs/ mentre a poc a poc,/ com si retornés el mal temps,/ els cabells secs esdevenen xops».

Altres estan escrits en segona persona, adreçats a un amor passat en els quals sorpren l'aparent fredor, el pes cerebral dels raonaments per damunt dels sentiments, les passions o la mera descripció de l'acte o les relacions amoroses: «The de dir una cosa,/ tal vegada massa evident:/ m'he oblidat de datar la falla,/ i em sabria greu/ —coses dels nous temps—/ que pensesses que no sóc lleial/ d'hissar una nostàlgia/ pel nostre galop.

En els set poemes inclosos en el tercer capítol l'autor ens parla, amb una llengua de clar sabor occidental, del sentit de la vida, una vida que per Moret és quelcom fosc, indefinit, tèrbol i incontrolable, com el paisatge d'un somnàmbul: «Oblido a batzegades/ la tibantor de la nit,/ l'estúpida ignorància de les castigades arrels/ i em lliuro/ a l'afany/ d'intentar pensar/ com fou la jugada/ que m'ha portat/ a sollar la molsa.» o un error inútil, negatiu, pessimista, cap a l'inevitable desfeta: «...sentirem en cada bufec,/ la colpidora veu de qui aprèn en la desfeta/ el sentit del seu error.»

La consciència de venir d'un esdeveniment que mai no ens abandonen (el fet de néixer) i la ignorància del moment en què ens arribarà la fi del trajecte, són temes que preocupen al poeta: «...però, monòtonament,/ els bramuls descobrixen/ un missatge massa antic/ per creure en el repòs.» o «i una quietud insultant/ fecunda sense esforç/ la condició present/ de no saber/ on acabarà la falla.»

El capítol quart de *Pentagrama* és d'una més destil·lada puresa intel·lectual, on sorgeix l'amor més cru i descarnat, com ja anuncien els versos de Palau i Fabre que obren aquest apartat, d'una manera directa, sense complicacions ni figures de llenguatge. Uns altres motius objecte de reflexió del poeta són el temps: «...el temps no es perd./ (Senzillament es crema).» i el gest, un element comunicatiu i expressiu que no sempre rep la solidaritat de la paraula sinó que és traït per ella: «voldria que la garbinada/ s'emportés el valor dels teus gestos/ i que nous oratges sense nom / duguessen un altre rumb...» o «...És massa arrelat/ el descrèdit d'aquests fets/ com per creure/ que s'ha oblidat/ quina ha estat/ la deserció del gest.» En altre poema d'aquest mateix bloc ens parla del sentiment de culpa: «No fóra just inculpar ningú,/ la culpa és una irrealitat massa concreta/ per aplicar-la a una acte tan antic,/...

³⁹ Fraga: Institut d'Estudis del Baix Cinca, col. «La Sitja» 7, 1991.

⁴⁰ Huesca: Instituto de Estudios Altoaragoneses, col. «Cosas nuestras» 11, 1991.

⁴¹ Calaceit: Quaderns de la Glera, 10, 1993.

⁴² Calaceit: Associació Cultural del Matarranya, col. «Lo Trull» 2, 1993.

⁴³ En col·laboració amb Lluís Borau, Artur Quintana i Carles Sancho Meix.

Bona part d'aquests versos estan adreçats a un interlocutor, en segona persona, amb el que parla amb un to de confiança i, a vegades, de moderat optimisme: «Ben cert que sovint crec/ que em creixen noves ales/ i em torna tot l'alè.»

En la cinquena i darrera línia d'aquest pentagrama, Hèctor B. Moret torna a llançar la mirada a l'interior de si mateix, tractant de descriure i de vegades de descobrir junt amb el lector, el misteri de l'acte creador, el fet d'escriure. Per a Moret la creació poètica és un hàbit, una debilitat de la qual, com succeeix amb les drogues dures, no se'n pot eixir: «Encara em trobo lligat/ a l'impúdica feblesa de la nit,/ intentant destriar/ els mots, les aparences i els sentits...».

El paisatge, probablement el de la seua Mequinensa natal es presenta en el poema que ve a continuació com una clara font d'inspiració: «Errant per bancals erms/ escolto les rogalloses veus,/ mentre se'm desfan els cabells,/ escampant per tot arreu/ que mai no podré fugir/ d'aquest cínic ermot.»

També ix, com un element emblemàtic i gairebé fetitxista que es repeteix al llarg d'aquest llibre, el tema dels *dits*, considerats com una eina per escorcollar els mots i els sentiments, o com una font, a la punta o enmig dels quals sorgeix com per encant les paraules justes o uns sentiments incontrolables: «És, sens dubte,/ que no sé veure/ quina ha estat la feblesa/ que m'ha dut a escorcollar enmig dels dits,/ una resposta al davallar dels sentits...»

Parella de negres

El que diferencia aquesta segona obra de Moret de la primera, és la seua unitat estructural i temàtica. *Pentagrama* és un recull d'experiències de l'autor des de la primera infància, adolescència i joventut (anys d'aprenentatge), captades des de cinc aspectes i perspectives diferents. En canvi, *Parella de negres* és un poemari concebut de manera unitària.

El seu títol, que fa al·lusió a la jugada més baixa que es pot lligar en el joc de daus o del pòquer, ens indica alguna de les característiques d'aquest llibre: és un comentari o reflexió dialogada sobre l'amor feta per un tafir, és a dir: d'una persona que viu intensament el joc (en aquest cas en el joc amorós), i és una visió des del punt de vista dels perdedors, d'aquells als quals els ha sortit la jugada més baixa al llançar els daus o repartir les cartes, però que no han perdut l'esperança. Com diu el darrer poema «...No he lligat cap basa/ però la partida continua/ i em faré amb nous daus/ per assajar noves jugades.»

En un principi l'autor volia posar com a títol d'aquest llibre *Joc de daus*, al·ludint al versos d'Ausiàs March: «a joc de daus vos acompanyaré...» autor que encapçala el llibre amb la cita: «Oh tu, amor, colp vell guareix ab fresc».

Els quaranta-un poemes que componen aquest llibre simètric interpreten l'experiència amorosa com una llarga i pacient partida de daus, en el transcurs de la qual cada participant té l'oportunitat de refer-se de les jugades perdudes i d'afrontar les noves situacions amb més possibilitats d'èxit, degut a l'experiència acumulada.

El llenguatge emprat no es desvia gaire del que apareix en el llibre anterior. Es fa palesa la presència d'un narrador que a voltes es presenta en primera persona, però que mai no s'arriba a constituir en personatge; ben al contrari, l'autor-narrador apareix espia, amagat dins de la

trinxera del seu poema, com a testimoni excepcional de les relacions dels actors amorosos: «Retornen rialles jocoses/ acompanyades de gestos/ mig oblidats/ per fer palès,/ un cop més,/ que sempre m'enganyo/ per causa d'indisidissers/ que crec descobrir/ en les mirades distretes/ dels seductors discrets».

En la línia del seu primer llibre, també podem trobar ací una depuració del llenguatge de tot tipus de retòrica; continguts abstractes, on predominen els conceptes, l'activitat cerebral, encara que aquestes imatges no estan renyides amb unes altres que són expressió d'una situació concreta; l'ús habitual de parelles de mots (substantius/adjectius), utilització de construccions paral·leles en les diferents estrofes d'un poema, etc. són d'altres característiques que es poden veure a *Parella de negres*.

Moret comença en el primer poema fent la presentació dels protagonistes els dos tafurs que entren en joc: «Mentre els malèvols tafurs/ expliquen,/ amb íntim plaer/ i acurada dicció,/ efímeres aventures de capvespre...»

En les incursions que l'autor fa en aquests versos a l'interior del seu estat d'ànim, apareix un amor incontrolable, terbolenc que crea angúnia, sorpresa, temor, i provoca la fugida del protagonista: «M'han traït de nou/ descurades reaccions/ difícils de preveure/...» o «No sé desprendre'm del costum/ de fugir/ de l'enganyosa alineació d'ombres/ i de perseguir/ l'acumulació d'indisidissers/» o més expressament aquest altre: «Sorprès/ sense retrets/ com pres per una estúpida calma/ invoco,/ des de la tèrbola llunyania,/ el respecte que s'ha guanyat/ la tossuda incertesa/ que sempre m'acompanya.»

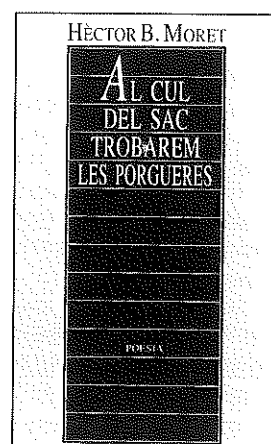
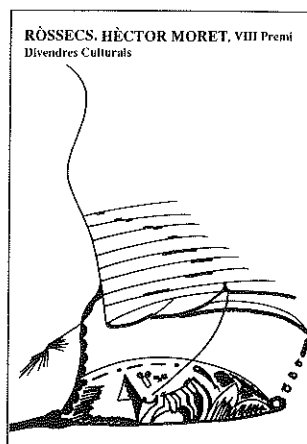
En altres moments, l'amor està regit per un misteriós atzar o per un astut tafir que manega els fils dels amants a la seua voluntat: «Cremo massa temps/ fent una etèria teoria/ regida per l'atzar/ i pels equívocs senyals.» o «Abans tot era més senzill,/ no en sabia res de l'atzar.» o aquest altre: «M'estimaria més/ prendre'm amb calma/ l'obscura circumstància/ i demanar a l'astut calabre/ que em mostrés l'últim truc/ i no veure'm,/ com ara mateix,/ practicant el vell defecte/ de fer jocs de paraules.»

El joc amorós, és a dir: l'amor entès com un joc, amb els seus paranys, trucs i astúcies per a sortir ben lliurat, és un altre motiu present a alguns d'aquests poemes. «Només el cos destre pot endevinar/ com és de meticulós el procés/ i esquerp l'oblit/ quan no s'està arrecerat/ i no se sap/ que les regles del joc/ són pura ignorància» o «Amb els dits poc hàbils,/ enmig d'un borrimet constant,/ espentejaré el temps/ per poder traspasar/ la porta sense encís,/ i el joc serà remot/ si aprenc a ser desmemoriat.»

Ròssecs

En el tercer llibre publicat, *Ròssecs*, Moret recull tot un seguit de poemes escrits entre 1986 i 1989 (amb un parell datats el 1976 i el 1979) agrupats en tres parts clarament diferenciades. En una primera part, amb el títol d'«Amagatall secret» —clara referència a la poesia d'Ausiàs March— el poeta gira la vista cap el paisatge de la seua infància, dels seus orígens. La mirada és ara plena de nostàlgia i profunditat reflectint l'ànima d'aquesta terra i la unió espiritual de l'autor amb ella. En canvi en la segona part, «Ressenyes discretes» el poeta reflexiona sobre paisatges i vivències no mequinenses, paisatges que també ha conegut i que també han estat determinants

en la formació de la seua personalitat: un matí nevà a Montserrat —amb una esplèndida tannka⁴⁴, una nit de lluna plena al Pirineu —amb una cançó d'estil tradicional—, els terrats del barri del Carme de València, les localitats suïsses de Fribourg, Luzerna i Rotberg, el paisatge de l'Algarve portuguès...

En la tercera i última part d'aquest poemari, «Comentaris d'estil» el poeta ens parla de diferents experiències amoroses, carregades d'ironia, viscudes a la ciutat de Barcelona. Alguns poemes d'aquesta part, com alguns de l'anterior —«els poemes suïssos»— són llargs poemes que sense deixar d'ésser lírics anuncien una certa narrativitat.

En totes tres parts hi trobem petits, i divertits, homenatges a grans poetes de la literatura europea de totes les èpoques. Si més no, entenem que hi ha un petit homenatge, en el sonet que inicia el recull, a Carles Riba —i de retruc a Ausias March i els trobadors— amb un «cor salvatge»; a Ramon Llull en els poemes «Monegre» amb «entre el romer i el timó» i «Perfils» amb «entre olivers i ametllers»; a Tomàs Garcés en el poema «Prims lligams» amb «l'ombra dels lledoners»; a Josep Sebastià Pons amb la cançó «Bona nit lluna bruna»; als «stilnouvistes» Petarca, March, etc. al poema «Una tarda qualsevol»...

Al cul del sac trobarem les porgueres

Abans que es publicués aquest llibre havíem pogut conèixer alguns dels seus poemes, escrits al llarg de més de deu anys, per haver estat publicats com avanç en revistes com *Serra d'Or*⁴⁵, *Circular*⁴⁶ i *URC*⁴⁷, o en les antologies *Escrivint del riu*, *El català a l'Aragó*, *Antologia de la nova poesia aragonesa* i perquè l'autor ens ha fet arribar un original mecanografiat. *Al cul del*

sac trobarem les porgueres, títol que recull un refrany ben viu a Mequinensa, està dividit, com *Rôssecs*, en tres parts ben diferenciades. En la primera, «Joc pervers» hi trobem un seguit d'homenatges a grans poetes —els trobadors occitans, Cesare Pavese, Petrarca, Baudelaire, Gabriel Ferrater, Bertomeu Rosselló-Pòrcel, Josep Palau i Fabre, Joan Vinyoli...— a través de diversos jocs lingüístics: poemes que es poden llegir en català i en francès, provençal o italià, palíndroms,⁴⁸ poemes a l'estil del poeta homenatjat, etc.

En la segona part d'aquest poemari, «Enfilall d'endreces» sota l'ombra protectora de Plini el Jove, Catul i Vicenç Garcia, Hèctor B. Moret recull una llarga sèrie de divertits i, en ocasions, quasi pornogràfics sonets i cançons adreçats a diferents «mosses» que d'alguna manera li han cridat l'atenció. Malgrat l'estil irònic, i de vegades sarcàstic, que empra el poeta, aquest no deixa mai —o quasi mai— de tractar amb tendresa a les destinatàries dels seus sonets.

En la tercera i última part, «Per la voreta del riu» trobem que de nou el poeta reflexiona sobre el paisatge de la seua infantesa, però ara ho fa més com a «divertimento» que com a expressió de la nostalgia, amb molt d'humor i d'erotisme.

Estem sens dubte davant d'una nova etapa de aquest autor —en bona part anunciada ja en *Rôssecs*— que ací empra un llenguatge molt més clar i transparent pel que fa al lèxic i sintaxi, farcit d'occidentalismes i localismes, que encaixen molt millor amb al to desenfadat, irònic i col·loquial dels temes que hi tracta, en aquest recull que els dos primers, i tot això sense minvar el grau d'elaboració dels seus versos. La frescura dels seus versos i la manera senzilla i «informal» de contemplar els recursos de la poesia clàssica i tradicional fa d'aquests poemes els més amens i humorístics de la seua producció. En ells hi ha estrofes clàssiques com el sonet, o el sirventès o la sextina, unes reminiscències admiratives de la poesia i la llengua i la literatura italiana en general, amb dedicatòries a uns dels autors més admirats per l'autor: Cesare Pavese, o imitacions del estil de Petrarca i, de retruc, de l'espanyol Garcilaso.

El crític català Àlex Susanna qualifica aquesta fase de l'evolució poètica d'Hèctor Moret com a «més desimbolta que l'anterior, en què l'autor s'apropa, ja sense por, a la realitat, alhora que es permet jugar sorneguerament també amb la tradició pròpia»⁴⁹.

Ara l'autor, lluny d'aquella depuració lingüística que reduïa els conceptes a la mínima expressió verbal, desenvolupa les frases fins al màxim grau d'explicitació i concreció, vorejant a voltes, la perífrasi. Com exemple valguen alguns dels títols que encapçalen els sonets dedicats a diferents noies de poblacions properes a Mequinensa: «A una noia de la grània que es lligava la sandàlia al pedrís de ca la vila» o aquell altre: «A una noia de Torrent que es passejava una nit d'estiu per la plaça del sol a la vila de Gràcia» o, per últim, «A una esvelta xica valenciana que l'autor trobà darrere la barra d'un bar després de vuit segles i escaig de cercar-la en va» al·ludint amb aquesta data el temps en que els àrabs van ésser expulsats de Mequinensa, vila on va nàixer el «moret» del poema, és a dir l'autor.

Amb el següent sirventès⁵⁰, Hèctor B. Moret vol tributar un homenatge al gran poeta del renaixement italià, Petrarca, i al mateix temps, demostrar que no està renyida l'elaboració pacient i conscienciosa d'uns versos amb l'humor, la paròdia irònica i amable: «Sempre s'interna

⁴⁴ Model de poema japonès que compta trenta-una síl·labes distribuïdes en cinc versos o frases.

⁴⁵ Número 342 (abril de 1988).

⁴⁶ Servei d'Ensenyament del Català de la Generalitat de Catalunya, núm. 22 (Juny, juliol i agost de 1990).

⁴⁷ *URC. Monografies Literàries de Ponent*, 4)5 (Primavera-Estiu 1991), Ajuntament de Lleida/Ajuntament de Tàrraga.

⁴⁸ Mots o frases que expressen lo mateix llegits d'esquerra a dreta que de dreta a esquerra.

⁴⁹ Revista *Serra d'or*, 342, abril 1988, pàg. 77.

⁵⁰ Quatre versos endecasíl·lacs de rima alterna: ABBA.

gants als nombrosos cafès de tota mena que hi havia a Mequinensa. Jesús Moncada, el germà gran d'una família de botiguers de tres fills, des de petit passava moltes hores en aquests cafès guaitant com els vells llaüters jugaven a les cartes mentre contaven fantàstiques històries del riu que el petit Jesús retenia amb la seua prodigiosa «memòria de elefant blanc» com ell mateix, irònicament, diu.

Aquests records d'infantesa, junt amb la necessitat de recrear i rescatar un món, real però amb connotacions èpiques, quasi màgiques, que va desaparèixer de cop i volta amb la construcció de la presa hidràulica més gran d'Aragó, van ser els principals mòbils que van impulsar a Jesús Moncada a escriure, i ha estat la matèria primera que l'autor ha fet servir per construir la seua obra narrativa.

Quan ja no va poder continuar els seus estudis a Mequinensa per manca de centres de estudis superiors a la vila, Moncada va anar, amb dotze anys de edat, a estudiar a Saragossa. Allí va fer els dos darrers cursos de batxiller elemental i, d'una manera conjunta, el batxillerat superior i els tres cursos de Magisteri, carrera que va acabar quan encara no tenia dèsset anys. En aquesta ciutat va estar intern al col·legi de «Santo Tomás de Aquino»⁵² que era llavors un reducte cultural liberal dintre de la obscura i trist ciutat de províncies que, en els anys 50, era Saragossa— com explica Moncada⁵³. Però malgrat això, Moncada va sofrir el xoc d'una cultura i una llengua diferent a la seua i va haver de suportar més d'una burla per part dels seus companys d'estudi quan el sentien parlar en català amb el seu cosí o algun amic del seu poble.

Acabat el batxillerat elemental, i mentre estudia magisteri a la Escola Normal de la Plaça de la Magdalena, Moncada viu en diferents pensions del casc antic saragossà.

Finalitzats els estudis de magisteri retorna a Mequinensa on s'està uns anys treballant de mestre, fins que de nou marxa a Saragossa a complir el servei militar.

Un cop acabat el servei militar, Jesús Moncada torna a Mequinensa a treballar com a mestre. Gran aficionat i practicant de la pintura, quan acaba el seu horari d'escola fa classes gratuïtes de dibuix als xiquets del poble.

Als vint-i cinc anys, i animat per l'escriptor i historiador mequinensà Edmon Vallés, dóna el segon i definitiu salt cap a la gran ciutat, en aquest cas a Barcelona, ciutat en la qual encara resideix.

Allí es dedica a pintar —participà en diverses exposicions individuals i col·lectives— i a escriure. Entra a treballar com a corrector de proves a una editorial, Montaner i Simon, fins que aquesta va tancar al cap de 13 anys. En aquesta editorial té com a company de treball, acabat d'arribar del seu exili de Mèxic, el gran narrador català Pere Calders.

El 1970 guanya el premi «Brugués» amb el conte «La lluna, la pruna» i amb un recull dels seus primers relats obté el premi «Joan Santamaria» el 1971. Aquests contes, ampliats

⁵² Aquest col·legi era propietat de la família Labordeta. Feien classe els poetes Miguel Labordeta, germà de José Antonio, el cantant, i Rosendo Tello.

⁵³ *La ciudad innumerable*. Mario Sasot. «Heraldo de Aragón». Zaragoza. Suplement «Artes y Letras». 28 enero 1993.

amb alguns altres de posterior creació van ésser publicats deu anys més tard, amb un llarg i emotiu pròleg de Pere Calders⁵⁴.

Des del tancament de l'editorial Montaner i Simon, Moncada viu de la literatura i de la traducció de llibres al català, de l'anglès, el francès, l'italià o el castellà. Ha traduït, entre altres, abundants llibres d'una col·lecció eròtica catalana⁵⁵.

Malgrat que Moncada confessa haver set un lector «voraç i impenitent» de literatura en castellà des de molt petit i es considera capaç de escriure bé en aquesta llengua, no l'ha usat mai per a fer literatura «perquè els personatges, els vaixells i les eines de navegar, les experiències que constitueixen el meu món literari, sempre han estat al meu cap en català i em resultarien molt difícils de creure si els transmetés en qualsevol altra llengua»⁵⁶.

Per això Jesús Moncada tampoc és partidari de traduir ell mateix les seues obres al castellà, encara que corregeix acuradament aquests treballs abans d'editar-los, «perquè m'obligaria a recrear el llibre en una llengua que no és la meua»⁵⁷.

L'OBRA

Temàtica

Pel que fa al món geogràfic que apareix en l'obra fins ara publicada de Moncada, clarament hi predomina el de la Mequinensa d'abans del 1970: els seus tipus o personatges

⁵⁴ *Històries de la mà esquerra i altres narracions*, Edicions de la Magrana, col. «Les ales esteses» 6. (Barcelona 1981).

⁵⁵ Col·lecció «La Marrana» d'Edicions La Magrana.

⁵⁶ Diari «El Día de Aragón». Zaragoza. 22 octubre 1989. Entrevista feta per Anton Castro.

⁵⁷ Entrevista de Mercè Biosca publicada al diari *Segre* de Lleida i reproduïda a la Revista *Desperta Ferro* n.º 5, Hivern del 89, pàg. 18.

emblemàtics, el món dels llaüters, dels miners, i fins i tot dels pagesos. Però no és aquest l'únic àmbit que intervé en la seua ficció. També hi són presents el paisatge urbà, com és el cas dels relats «Conte del vell tramviàire» i «Històries de dies senars» —situats a Barcelona— i «Joe Galàxia»⁵⁸, o en la novel·la *Galeria de les estàtues*, on Moncada recull experiències de la seua vida d'estudiant a Saragossa. Podriem dir, doncs, que la pràctica totalitat de la seua producció literària arranca, de prop o de lluny, dels tres escenaris on ha transcorregut fins ara la seua existència: Mequinensa, Saragossa i Barcelona.

Un motiu omnipresent en l'obra de Jesús Moncada és la comicitat, l'humor. De vegades, el somriure, o fins i tot la rialla oberta, surten com producte de la simplicitat, la bondat, la ingenuïtat i la innocència dels seus personatges, sempre tractats amb molta tendresa, en especial els que desenvolupen els oficis més humils. En altres ocasions la gràcia es troba en l'absurd o xocant de la situació, com és el cas de la comitiva d'un enterrament, que s'atura per a que els assistents puguen veure el final d'un partit de futbol⁵⁹, o el d'un taüt que és segrestat del seu lloc de sepeli per una llengua d'aigua i transportat riu avall sense xocar amb cap obstacle⁶⁰. També sorgeix l'humor quan l'autor trau exemples del caràcter especial dels camperols, botiguers, minaires o llaguters riberencs: la gasiveria i la mesquineria innocent i primària queden retratades fins l'absurd en contes com «Nit d'amor del coix Silveri»⁶¹, o «Informe provisional sobre la correguda d'Elies»⁶²; el furt a l'hort del veí, arrelat costum tan vell com el de la propietat privada, apareix amb un humor desapiadat i finíssima ironia en «Paraules des d'un oliver»⁶³, la hipocresia i la repressió sexual provoca hilaritat en «Amor fatal en decúbit supí»⁶⁴, etc.

La mort, amb els seus mites, ritus i cerimònies és tractat sovint en les narracions curtes amb una innocent frivolitat que trau dramatisme a aquest tema tabú i li aporta, a canvi, quotidianitat, humanitat i tendresa. La temàtica religiosa també gaudeix d'aquesta visió desembarassada, quotidiana, no exempta d'una certa crítica soterrada com es pot veure en el graciosíssim conte de «Debat d'urgència»⁶⁵, o en «Riada»⁶⁶.

Una visió crítica i amarga de la política i la societat també es pot observar en contes com «Jocs de caps»⁶⁷ o «Amarga reflexió sobre un manat de cebes»⁶⁸, on es presenten elements històrics de la guerra civil del 36 i la postguerra que jugaran un paper molt important en la novel·la *Camí de sirga*.

L'element màgic, sobrenatural, la ficció pura i dura és un component habitual als contes de Moncada. Però aquests fragments màgics són presentats amb una gran naturalitat i senzillesa de llenguatge, sense cap aparat ni aire transcendent, de tal manera que al

lector, si no para gaire compte, li és difícil distingir entre el somni impossible i el que és versemblant dintre d'una història.

El record, la memòria, el retorn retrospectiu a la recerca d'un temps passat que per una o altra raó ha marcat profundament a un personatge és un altra de les constants temàtiques en l'obra de Jesús Moncada, especialment dins les seues novel·les, el que permetrà la inserció d'interessants fórmules narratives.

Estil i tècniques narratives

Malgrat que es poden trobar clares diferències de construcció narrativa i el·laboració lingüística entre els relats curts i les novel·les (diferències sovint donades per la pertinència a gèneres narratius diferents) hi ha algunes característiques comunes.

Aquests trets comuns es podrien resumir en l'ús d'un llenguatge clar, senzill i directe, molt a prop de la parla oral, i la creació de diferents situacions col·loquials per a introduir les històries que en definitiva es volen contar. Com si l'autor volgués reproduir l'ambient de les tertúlies a les quals ell assistia de petit en els cafès de Mequinensa i els lectors fóssem com ell testimonis dels diàlegs i narracions d'aquells tertulians.

Tot això permet la utilització de molt variades tècniques narratives: des del monòleg, el diàleg entre dos o més tertulians, el *flash-back*, obligat per l'evocació o l'enyor de situacions passades per part del narrador o el protagonista; l'estructura epistolar, en el que el personatge conta per carta l'història a un interlocutor desconegut per al lector; el narrador omniscient... L'ús d'un narrador interposat entre el lector i l'autor crea un distanciament formal, però al mateix temps, implica més al lector al despertar el seu interès i curiositat, com si d'un *voyeur* o «xafarder» es tractés.

Unes altres voltes el narrador i l'autor es confonen, apareixen barrejats en un narrador que opina i jutja i que viu molt de prop els esdeveniments narrats.

També es pot veure al llarg de tota l'obra de Jesús Moncada un gran detall i minuciositat descriptiva, poc deteniment en el retrat psicològic en profunditat, i una resolució de determinades situacions o reaccions de personatges d'una manera innocent o ingènua per ésser la més esperada.

Quant a diferències entre unes obres i altres, és evident que el llenguatge resulta ser especialment barroc i complex en *Camí de sirga*, enfront de l'aparent senzillesa o claredat de la resta. En els relats curts, destaca la immediata presentació, sense preàmbuls, del nus de la història i el ràpid, contundent i de vegades sorprenent final. Malgrat això, en aquests darrers escrits es poden distingir tres tipus de construccions narratives: aquelles en les quals el fil conductor és el soliloqui d'un protagonista que dóna pas als seus records, sentiments i valoracions dels fets recordats; els que parteixen d'una anècdota que el narrador desenvolupa de forma linial, i per últim els contes de tècnica literària més ambiciosa —d'estructura més complexa— on hi ha salts enrere i endavant en el temps, accions paral·leles, etc.

⁵⁸ Tots tres dins del recull *Històries de la mà esquerra*.

⁵⁹ «Absoltes i sepeli de Nicolau Vilaplana» dins del recull *El cafè de la granota*.

⁶⁰ «Aniversari» dins del recull *Històries de la mà esquerra*.

⁶¹ Dins del recull *Històries de la mà esquerra*.

⁶² Dins del recull *El cafè de la granota*.

⁶³ Dins del recull *El cafè de la granota*.

⁶⁴ Dins del recull *El cafè de la granota*.

⁶⁵ Dins del recull *Històries de la mà esquerra*.

⁶⁶ Dins del recull *Històries de la mà esquerra*.

⁶⁷ Dins del recull *Històries de la mà esquerra*.

⁶⁸ Dins del recull *El cafè de la granota*.

La llengua de Jesús Moncada

Dins del ventall de possibilitats que l'oferia a Moncada el seu origen mequinensà, la seua llarga residència barcelonina i un bon coneixement de la llengua culta i de la literatura catalanes, aquest escriptor va optar conscientment per respectar en línies generals la grafia, l'ortografia i la morfo-sintaxi normatives. Quant al lèxic s'ha mostrat clarament partidari d'incorporar al català escrit i literari un munt de paraules pròpies de la parla local mequinensana i de recuperar un bon grapat de noms del món de la navegació i el transport fluvial, així com de la geografia i el paisatge del riu.

En els casos en que els diccionaris clàssics i el de la Gran Enciclopèdia tenen admeses variants orientals i occidentals, Moncada en general es decanta normalment per les sol·lucions occidentals («espill» «aidar» enfront de «mirall» i «ajudar») i per les formes gramaticals més utilitzades en la parla oral que les exclusives de la llengua culta (el possessiu «seu» en comptes de «llur» el pronom impersonal «es» en lloc d'«hom»), etc.

Això no vol dir que renunciï, ni de bon tros, a l'ús de paraules cultes, arcaïques o del català específicament central. «Jo mai he volgut fer dialectalisme o costumbrisme literari, és una opció que no m'interessa» explicà Jesús Moncada en una ocasió a preguntes d'un periodista.

També és interessant ressenyar la gran quantitat d'expressions populars i frases fetes d'àmbit comarcal, occidental o general que hi ha a la seua literatura, i que aporten gran vivacitat, color i realisme al món, al mateix temps mític i real, històric i quotidià, de Jesús Moncada.

«Ell (en Moncada) no vol renunciar a moltes de les possibilitats expressives del propi parlar —o fins i tot d'altres parlars— ni tampoc a les de la llengua literària. La seua fórmula consisteix, ja ho hem vist, en reproduir els nivells de menor càrrega semàntica —la fonètica, morfologia i sintaxi— segons la llengua literària, reservant per al nivell de major càrrega semàntica —el lèxic— una actitud eclèctica entre la llengua literària i la col·loquial. El resultat és un model força vàlid i especialment apte per a la incorporació del lèxic local a la llengua literària, però no és l'únic, evidentment».⁶⁹

Obres i bibliografia

Ressenyarem aquí només els llibres d'edició actual i que són a l'abast dels alumnes i professors interessats en adquirir les obres de Jesús Moncada, deixant a part les edicions avui dia exhaurides o els contes apareguts dins d'antologies difícils d'aconseguir, i que a més a més són inclosos en algun dels llibres de relats que a continuació detallarem.

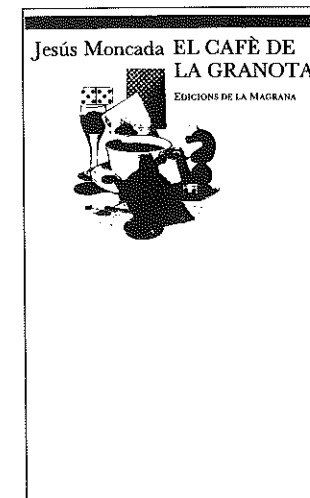
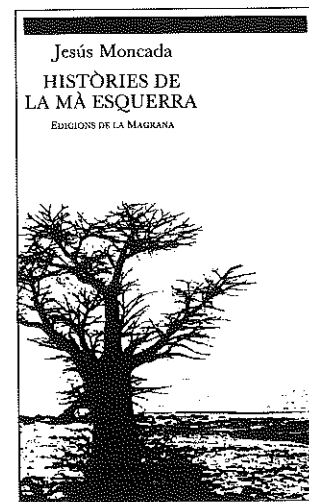
Històries de la mà esquerra⁷⁰

És un recull de setze contes escrits durant la dècada que va de 1970 a 1980. En aquests relats s'esbossen ja els escenaris, personatges i històries que prendran cos en la novel·la

⁶⁹ QUINTANA Artur. *La llengua de Jesús Moncada*. Separata del Boletín de Estudios Bajoaragoneses. 4-5. Alcañiz, 1983.

⁷⁰ Barcelona: Edicions de La Magrana, col·lecció «Els llibres de Butxaca» 5, 1988. Reedició de la que es va publicar dins la col·lecció «Les ales esteses» el juny de 1981 a la mateixa editorial.

Camí de sirga, encara que hi ha alguns de clar ambient urbà, allunyats de l'entorn mequinensà, com «Històries de dies senars» «L'estremidora confessió de Joe Galàxia» o «Conte del vell tramviàire». No en va l'ambigüitat del títol pot donar cabuda a fets succeïts a «la mà esquerra» de l'Ebre, com és el cas de la ciutat de Barcelona. En aquest primer llibre es donen ja sobrades mostres de dues de les grans habilitats de Jesús Moncada com a novel·lista: la de cronista minuciós i revivificant d'un temps passat, de la seua infància a Mequinensa, i la d'un gran creador de ficcions, plenes de fantasia i, alhora, de quotidianitat.

El cafè de la granota⁷¹

Agrupa una col·lecció de catorze contes curts, escrits entre 1980 i 1985. Aquí s'aprecia una més gran unitat formal i temàtica entre els diferents relats. Totes les històries es situen en el marc de la vila de l'Ebre colgada per les aigües i el narrador és un anomenat «cronista» que ofereix al lector el resultat de les seues suposades investigacions consultant testimonis directes dels fets, que en bona part dels casos és el vell Cristòfol, dipositari de la memòria històrica del poble. Conte a conte, es van desgranant amb l'humor i l'habilitat narrativa habituals, els vicis, les passions i els anhels dels diferents protagonistes.

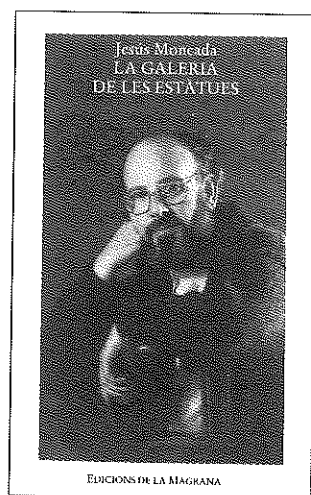
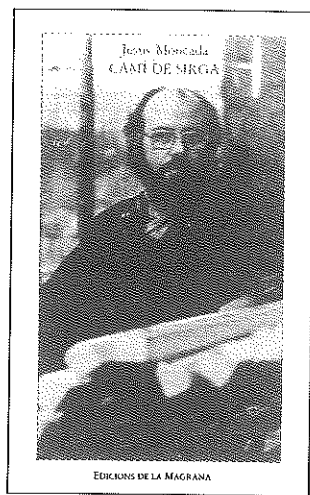
Camí de sirga⁷²

Estructurada en quatre parts i un epíleg, cadascun d'aquests apartats comença per una anècdota contada per un protagonista que dona peu al narrador per profunditzar en

⁷¹ Barcelona: Edicions de La Magrana, col·lecció «Els llibres de Butxaca» 1, 1989. (Abans va ser publicada també dins la col·lecció «Les ales esteses» l'any 1985 i reeditada l'any 1986).

⁷² Barcelona: Edicions de La Magrana, col. «Les ales esteses», 1988.

els records de la desapareguda vila mequinensana, la seua glòria passada i les seues misèries, l'ascensió, decadència i mort d'una població, les lluites i tensions entre famílies, classes socials i grups polítics, cosa que dóna a aquesta novel·la el caràcter èpic i coral que tots els crítics han elogiat. Aquesta novel·la ha estat traduïda a l'espanyol ⁷³, al portuguès ⁷⁴, al francès ⁷⁵, a l'holandès ⁷⁶ i al danès ⁷⁷ i s'estan enllestin les traduccions a l'anglès i al suec.

La galeria de les estàtues ⁷⁸

En aquesta extensa obra es conta la història de Dalmau Campells, un jove mequinensà estudiant de magisteri a Torrelloba. L'acció transcorre en successius moviments de vaivé entre aquestes dues poblacions, durant un període temporal concret: el que va de finals de novembre a desembre de 1957. L'esclat, en aquelles dates, de la guerra d'Ifni, actua de detonant d'una múltiple i entrecreuada xarxa que envolta a una gran varietat de tipus, ambients i personatges: estudiants, capellans, patrones de pensió, militars, bisbes, policies, etc...

Alguns d'aquests personatges, plens de vitalitat, il·lusions i bons sentiments, tracten de lluitar o d'alliberar-se d'un ambient hostil, sofocant i repressiu. La major part d'ells pagaran el seu atreviment en ésser les víctimes de la trama novelesca.

La Mequinensa dels llaguts i dels minaires, de les tenses convulsions sofertes per moltes famílies durant la guerra civil i la postguerra, reapareix a ràfegues en aquesta

novel·la. Però, al contrari de *Camí de sirga*, on la vila natal de l'autor és l'escenari principal, aquí serveix com a punt de referència per mostrar els sentiments de nostàlgia i desarrelament del personatge principal, o per explicar determinats fragments de la seua història personal i familiar.

BIBLIOGRAFIA: Estudis lingüístics i didàctics sobre l'obra de Moncada

Els escrits de Jesús Moncada han merescut una gran quantitat de crítiques, ressenyes i estudis, de tal manera que és l'autor contemporani de la Franja del qual s'ha treballat més la seua obra. Destaquem aquí els treballs que poden ajudar al lector o a l'estudiós d'aquest autor a conèixer la seua obra en més profunditat.

— QUINTANA Artur, *La llengua de Jesús Moncada* ⁷⁹. Conté una aproximació al problema de la normalització del català literari i les diferents opcions que té l'escriptor. També hi ha un resum dels trets bàsics del català de Mequinensa i una recopilació exhaustiva i rigorosa del lèxic del llibre de relats de Moncada *Històries de la mà esquerra*, l'única obra publicada en el moment de la redacció d'aquest treball, on fa una distinció entre els mots nord occidentals que són recollits en el *Diccionari Català-Valencià-Balear* i els que no estan registrats enlloc, propis del parlar de Mequinensa i d'unes altres poblacions de la zona.

— MARTÍN RUBIO, Simeón, i altres autors: *Guia didàctica de Camí de Sirga* ⁸⁰. Recull dos articles del professor i crític literari Arturo Ramoneda i de l'escriptor i periodista Anton Castro, publicats a la premsa diària, així com una breu anàlisi de l'estructura, lèxic, personatges i altres aspectes de *Camí de Sirga*, i variades propostes de treball per als alumnes.

— BAYO Emili i BIOSCA Mercè: *Guia de lectura de Jesús Moncada* ⁸¹. Aquesta interessant i seriosa guia didàctica analitza, per una banda el món mític i les tècniques narratives de les narracions curtes de Jesús Moncada, i per una altra la seua primera novel·la, *Camí de sirga*. Hi ha també una aproximació a la llengua i l'estil del autor riberenc, un apèndix lèxic de dialectalismes no registrats en els diccionaris més usats, un altre sobre mots relacionats amb el riu i la navegació i una molt completa bibliografia. Finalment es presenten vint-i-cinc propostes de treball sobre les obres comentades.

⁷³ Barcelona: Ediciones Anagrama, 1990.

⁷⁴ Lisboa: Publicações Dom Quixote, 1991.

⁷⁵ París: Éditions du Seuil, 1992.

⁷⁶ Amsterdam: Ed. Meulenhoff, 1992.

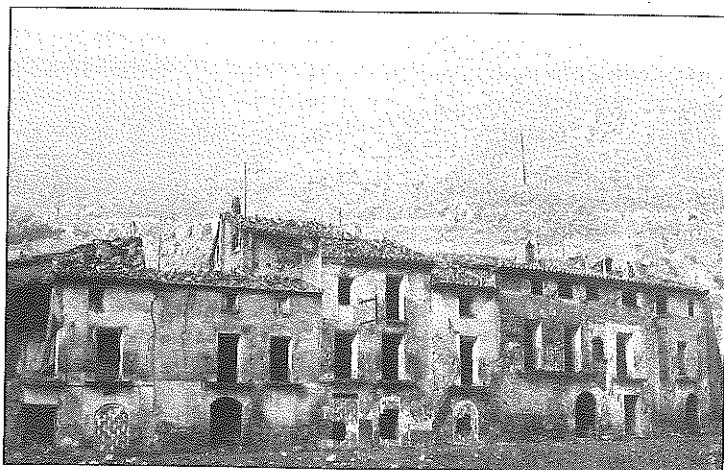
⁷⁷ Copenhague: Ed. Rosinante, 1993.

⁷⁸ Barcelona: Edicions de La Magrana, col. «Les alcs esteses» 49. Primera edició: febrer de 1992.

⁷⁹ *Boletín de Estudios Bajoaragoneses*, 4-5 (Alcañiz, 1983) pàgs. 227-238.

⁸⁰ *Invitación a la lectura*, 15 (Zaragoza, 3 de Diciembre de 1991).

⁸¹ Barcelona: Edicions La Magrana, col. «L'Esparver Llegir» 34, 1991.

TEXTOS

BLOC I (Primer cicle)

Text 1

Nit d'amor del coix Silveri
(*Històries de la mà esquerra*)

Preguntes

1. Digueu sinònims d'«esgarriposos» «maleïts» «pellerina» «bordar» «esgaiar» «l'escanyaria» «embadalit» «esfereït» i «esmunyir». Tingueu en compte la significació concreta que tenen aquests mots en el context del relat.
2. Resumeix l'argument del conte.
3. En aquest text hi ha tres parts ben diferenciades, tant temàticament com estilísticament, que són separades per l'autor amb una filera d'asteriscs. En la primera part, narrada tota ella en tercera persona, conta alguns dels esdeveniments previs a la destrucció de la vella Mequinensa a causa de la imminent construcció d'un pantà. Fes un recull dels adjectius que apareixen en aquesta part. Quina sensació o idea general transmeten? Se'n desprèn alguna valoració moral o sentiments concrets per part del narrador?
4. En la segona part predomina el monòleg interior sobre la narració. Les cabòries, pensaments i il·lusions del protagonista mentre recorre els carrers del seu poble camí de casa, són expressades amb un llenguatge col·loquial, ple d'humor i ironia. Assenyala expressions col·loquials, frases iròniques i humorístiques que t'haguen cridat més l'atenció en aquest fragment.
5. En la tercera part, Silveri parla amb la seua muller sense que aquesta conteste amb

paraules. Tracta de convèncer-la de quelcom. Quins recursos lingüístics emprà el protagonista per a aconseguir de la dona el seu propòsit?

6. Explica quin vici o defecte tracta de reflectir i ridiculitzar l'autor en aquest conte. Assenyala alguns paràgrafs o fragments del text on es fa clarament una descripció o pintura moral del personatge, on es fa palès aquest defecte.

Text 2

Futbol de ribera
(*El cafè de la granota*)

Preguntes

1. En aquest conte, surten abundants mots derivats, com «polsós» «sorollosa» «esgrocida» etc. Busca'n més, esbrina el nom de procedència i explica el significat que tenen en el text.
2. Recull les paraules pròpies del riu i de l'ofici de la navegació i comenta el seu significat.
3. En un partit de futbol no acostumen a faltar els insults a l'àrbitre o als jugadors de l'equip visitant. Anota els adjectius ofensius més o menys forts que apareixen en el text. Comenta els seus matisos significatius i assenyala uns altres que useu —si n'useu— en el vostre entorn per a situacions paregudes.
4. També hi ha en el text paraules no enregistrades en els diccionaris generals, com és «caloi» localisme que a Mequinensa es diu de la persona indefensa, que mou a compassió, o «garganxó» paraula de procedència aragonesa que es diu per a assenyalar l'interior de la gola. Digueu si les coneixen en el teu poble i si el seu sentit coincideix amb el que es dona en aquest text.
5. Busca i anota el significat de les paraules que desconegues com «atrocinada» «matalots» «sentor» «filagarses» «espaordidor» «remor» «destarotar» «xàfec» «batec» «lliscar» etc.
6. En aquest relat hi ha diferents tècniques narratives per a contar els fets. Per una banda està el «cronista» que apareix en gairebé tots els relats del llibre, i per una altra, un informador, el vell Cristòfol, testimoni directe dels esdeveniments, que els conta al «cronista». Comenta si hi ha alguna diferència d'objectivitat en la manera de contar els fets entre un i l'altre. En quina persona estan els verbs narratius en els fragments protagonitzats per un i per l'altre.
7. Fes un resum de l'argument d'aquest relat.
8. Segur que en la llarga història de l'equip de futbol del teu poble hi ha un munt d'anècdotes que s'hauran contat de vells a joves, referides a algun partit memorable per la seua emoció, o l'especial violència o rivalitat. Narra una d'aquestes dites.

Text 3

Paraules des d'un oliver
(*El cafè de la granota*)

Preguntes

1. Explica el sentit dels mots «esglai» «allau» i «escurçó».
2. En aquest relat hi ha paraules polisèmiques (que tenen diferents significats) i que aquí són utilitzades en l'accepció menys general, com «afaitar» «ufanosos» i «batanar». També «recapte» té un sentit més general i un altre de més concret. Explica els diferents valors semàntics de cadascuna d'aquestes paraules i digues quin d'ells tenen aquí.
3. Escribeu un sinònim de cadascun d'aquests dels mots «bocí» «malfiat» i «bescoll».
4. Aquí ens trobem amb una estructura narrativa força original. És un diàleg on només parla un dels dos personatges que són a escena. Per això formalment sembla un monòleg. Explica els arguments, excuses i altres recursos que emprà el protagonista que parla per convèncer l'altre de la seua bona fe, de que no li està furtant les olives.
5. Encara que l'amo de l'oliver no parle, ens assabentem de les seues actituds i reaccions per veu de l'altre. Assenyala els paràgrafs, frases o expressions on es dedueixen les accions d'aquest personatge.
6. Selecciona els fragments, situacions, o anècdotes que per a tu siguin les més humorístiques, més xocants, iròniques o gracioses.

(BLOC II. Segon cicle)

Text 4

L'ull esquerre de Tomàs D'Atura
(*Històries de la mà esquerra*)

Preguntes

1. Explica el sentit que tenen en el relat les paraules següents: «estremiments» «pansien» «calç» «rucades» «ajoqui el cap» «renill» «bamboletjant» «clatell» «espeternegava» «atapèia» «ulls esverats» «teranyines» «s'esgarrià» i «camallades».
2. Anota les expressions tòpiques i modismes que hagues trobat en la lectura d'aquest conte i comenta el valor estilístic que aporten (humor, agilitat narrativa, vivesa expressiva, etc.).
3. També apareixen aquí interessants occidentalismes: «nyagols» «espill» «matxo» «perxis» «porgadora...»). Comenta el seu significat, digues si s'usen en la vostra zona i assenyala el seu corresponent sinònim oriental.

4. Fes una síntesi de l'argument d'aquest conte.

5. En aquesta narració hi ha nombrosos espais i diferents temps narratius. Descriu els diferents escenaris en què es desenvolupa l'acció i assenyala si hi ha algun salt enrere en el temps.

6. Hi ha dos elements que juguen un paper misteriós, màgic, sobrenatural: l'ull de vidre de Tomàs d'Atura i el matxo «El negre». Mira d'explicar la funció que tenen en el relat aquests dos importants protagonistes: si serveixen per donar continuïtat i «lògica» a la resta dels fets, o per aportar intriga, emoció, misteri,... . Raona la resposta.

Text 5

L'estremidora confessió de Joe Galàxia
(*Històries de la mà esquerra*)

Preguntes

1. Busca i explica el significat de les paraules següents: «llepafils» «babau» «escarafalls» «merdolins» «esquifits» «eixerit» «esquaternat» i «baluerna». Distingeix de totes elles les que són vigents a la teua vila.
2. Després d'haver llegit tot el relat, conta a la teua manera de què tracta.
3. El conte està escrit en forma epistolar, on el protagonista escriu una carta a un personatge relatant uns esdeveniments passats. Anota els elements més clarament representatius d'aquest gènere que vegues en el text: verbs en primera o segona persona (o en tercera de cortesia), fórmules de encapçalament de cartes i de comiat, vocatius, formes retòriques o frases fetes al·lusives al mateix discurs («com recordarà» «passaré per alt...» «cal que li digui...»).
4. En la primera part del relat l'autor crea una atmosfera de misteri i suspens. Com aconsegueix l'autor aqueix clima d'intriga?
5. Dins de l'estructura epistolar hi ha una gran abundància i varietat d'elements narratius: diàlegs, frases en estil directe, monòlegs interrogatius, canvis en el temps... Assenyala un exemple de cada cas.
6. Malgrat la serietat dels fets que aquí es confessen, no falten moments veritablement còmics per la ironia, innocència o manera sorprenent en què són presentats. Recorda alguns dels fets o situacions que t'haguen fet més gràcia.

Text 6

Guardeu-vos de somniar genives esdentegades
(*El cafè de la granota*)

Preguntes

1. Busca i anota el sentit de les paraules «cossi» «xaró» «xacrosa» «marrec» «somorta» «consirosa» i les altres que no conegues. Posa en plural els anteriors mots.
2. Quin sentit concret té en el text l'ús dels mots «xiuet» i «xicota».
3. En aquest conte hi ha accions paral·leles que convergeixen al final. Explica breument quines són aqueixes dos, tres o més històries diferents i el seu final.
4. Assenyala ara els diferents escenaris on es desenvolupen els fets, en quin ordre són intercalats i digues si aquestes diferents accions són simultànies o successives. Hi ha *flash backs* (passes enrere en el temps)? Assenya-la'ls.
5. El tema d'aquest relat i el mòbil del darrer desenllaç és la separació mental, la falta d'enteniment entre els dos membres d'un matrimoni, cadascú dels quals viu en un món llunyà i diferent. Quines són les preocupacions, àmbits vitals i il·lusions de Gabriela Cabanelles i Marcel·lí Monegre?
6. Fixa't en el recorregut que fa l'autocar de línia i assenya-la l'itinerari i els pobles per on passa.
7. Fes una redacció explicant la situació dels mitjans públics de transport i de les comunicacions en el teu poble. Cotxes de línia o trens que surten o hi passen, horaris i freqüències, pobles i ciutats amb els que està comunicat gràcies a ells...

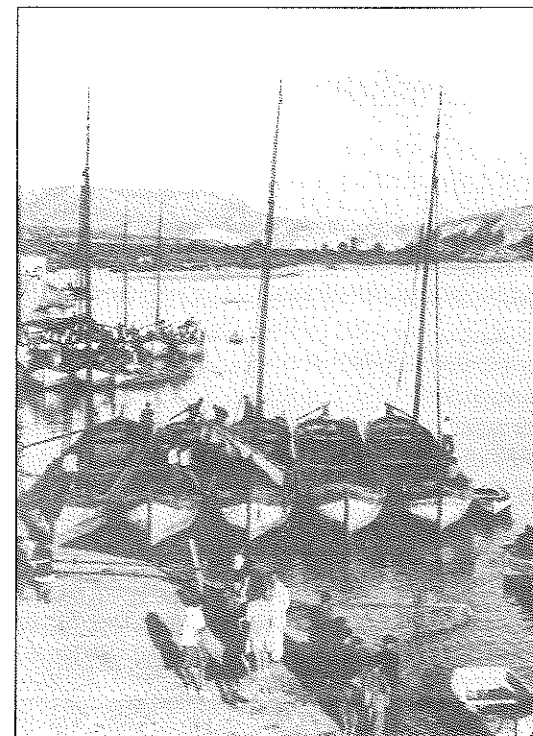
Camí de sirga

Text 1

Les primeres vermellors del alba van pujar al mur que vorejava l'Ebre des dels llaüts amarrats en els molls silenciosos s'enganxaren lentament a les textures aspres de les cases arraulides al vessant de la serra dominada pel castell. A la claror del dia, sempre li costava penetrar en el garbuix de carrers i carrerons. La població havia viscut prop d'un segle entre mines de lignit i la pols del carbó se li havia adherit igual que una pell d'ombra; els edificis, on les emblanquinades resultaven efímeres, la gent, fins i tot els rius, sempre solcats per vaixells negres i amb les entranyes enfosquides pel carbó perdut en els naufragis, semblaven haver agafat la mateixa pàtina. A la fi, però, com els altres matins, la llum, quan ja se li empal·lidien les primeres rojors, va anar buidant la tenebra: l'antiga, decrepita, entranyable i sovint maleïda baluerna va eixir, ocre i negra, de la nit.

Els carrers van començar a complir-se d'una vida intensa encara que provisional. Ara bé, contràriament al que havien d'afirmar en el futur amb tant dramatisme els testimonis recollits per la crònica, el fet de les onze del matí passà desapercebut quasi a tothom. La vila no quedà en suspens, els cors no deixaren de bategar; el soroll no es va estendre com un redoblament fúnebre per carrers i places, no va ressonar per la vall de l'Ebre ni per la

ribera del Segre ni pels molls silenciosos ni per les mines mortes, com un anunci de malesa. Va ser un tro breu en una vila tan acostumada a sentir les barrinades de les mines que no va a parar-bi esment.

Preguntes

1. Escribe el significat d'arraulides» «vessant» «garbuix» «baluerna» i «barrinada».
2. El primer paràgraf és una bellíssima descripció on abunden els elements plàstics i visuals: la llum, els colors... No en va l'autor va viure uns quants anys com a pintor i ja des de molt jove era un gran aficionat al dibuix i la pintura. ¿Quins colors apareixen en aquesta escena? Però la situació descrita en aquest fragment no és estàtica. ¿Com va evolucionant la presència dels tons i els colors en contrast? L'acumulació d'adjectius quasi sinònims és una tècnica recurrent en aquest escriptor i que surt en aquesta descripció. Assenya-la'ls i comenta llur funció.
3. En el segon paràgraf predominen els «efectes sonors», la sonoritat. Assenya els diferents tipus de sorolls que s'esmenten, ja sigui en forma afirmativa, negativa, de contrast, etc.
4. Tot el fragment és ple de figures poètiques: metàfores, comparacions, contrastos, personificacions (en aquest cas, atribució de trets o qualitats humanes a elements de la natura), etc. Busca i anota exemples que trobes en el text de cadascú de aquests tropes.

5. *La mort* en el sentit més ampli (tant referit a les persones com a la destrucció de mines, cases, palaus, etc.), i l'evocació del passat, *la memòria*, són els temes bàsics, constantment permanents en aquesta novel·la. Mira si hi ha en el fragment referències o al·lusions a aquests dos temes.

6. Si has llegit la novel·la podràs dir-nos a què es refereix «el fet de les onze del matí» al qual fa al·lusió el cronista i en quin més i any va succeir. Quantes diferents situacions temporals apareixen en el text? Assenyala-les. Comenta el paper estilístic i narratiu del cronista en la novel·la.

Text 2

La sensació de manca retornava, esbandia la imatge del Romaguera de l'esment de la vella Carmela. Neguitosa, repassà els dols amb cura però estaven en ordre. Va agafar la roba per dur-la a la cambra de la senyora i fou quan travessava el rebedor que el tic-tac de rellotge de pèndol li va fer intuir la clau del desassossec. Per confirmar la sospita, es dirigí a un dels balcons de la façana nord del casal, la que donava a la plaça de la Savina, dominada per la mola del campanar de l'església. No s'havia equivocat: les manetes del rellotge de la torre —el comptaquilòmetres de la mort, com l'anomenava l'Horaci Planes— eren aturades a dos quarts de dotze; la sensació de manca es devia a l'absència del loc de la sirena, sincronitzada amb el rellotge per sonar a la una del migdia. Aleshores la Carmela encara no sabia que l'andròmina ja no seria reparada mai, que les manetes immòbils presidirien a partir de llavors el temps de les destruccions, però una premonició fugissera va sorollar-li l'ànima mentre contemplava el campanar en el cim del qual el gallet assenyalava la direcció d'un cerç que removia la pols de les últimes demolicions als voltants del moll de la Barca.

La sirena havia estat instal·lada a la primeria de la guerra per avisar de la presència de l'aviació rebel. Quan la vila caigué en mans dels feixistes, sonava per assenyalar l'arribada dels aparells republicans. Al final de la guerra, algú tingué la pensada d'aprofitar-la per anunciar la una del migdia, bora en què els minaires de la conca plegaven per dinar. D'ençà de llavors, sincronitzada amb el rellotge del campanar, sonava puntualment i provocava l'udol lúgubre dels gossos: els cans n'acompanyaven el so amb el mussell enlaire. Així —segons una dissertació de l'Honorat del Rom en el Cafè del Moll molts anys més tard— el que originalment era un avís de mortallera que empenyia el personal cap als refugis de les mines, va transformar-se a còpia de temps en un estimulant de l'apetit dels vilatans, que salivaven en associar inconscientment el ganyol de la sirena amb l'àpat del migdia.

En la memòria de la senyora, insensible al pressentiment de la minyona sobre l'aturada definitiva del rellotge, la sirena anava lligada al dia de la tornada dels Torres després de la guerra civil. Aquell record va desplaçar una estona les evocacions despertades per l'aniversari funeral del pare.

Preguntes

1. Escriu sinònims corresponents als mots «desassossec» «ganyol» «fugissera» i «andròmina». «Mussell» és un mot dialectal utilitzat a Mequinensa per designar els morros dels animals... Com es denomina en el teu poble aquesta part del cos dels gossos?

2. Els objectes, les coses, són molt sovint utilitzats per Moncada, i no solament en aquesta novel·la, per evocar temps passats, per fer incursions en el túnel del temps. A quin o quins temps concrets ens transporta la sirena?

3. En aquest fragment hi ha un «present narratiu»⁸². A partir de la situació temporal creada mitjançant aquesta forma verbal hi ha d'altres que plantegen retorns cap al passat i prospeccions en el futur. Assenyala un exemple de cadascuna d'aquestes situacions temporals.

4. Fets com l'aturada del rellotge, els canvis de funció del so de la sirena, simbolitzen o estableixen un paral·lelisme amb una determinada situació històrica (social, política...). A quins temps es refereixen aquests símbols i amb quins trets són caracteritzats?

5. Assenyala fets paradoxals, aparentment contradictoris o xocants en aquest text que revelen cert sentit d'humor i aporten comicitat.

6. Quan el narrador fa al·lusió a fets històrics (de la guerra civil, la postguerra), ho fa amb un llenguatge objectiu o subjectiu? És a dir: hi ha una presa de posició política per part del narrador? Argumenta amb exemples del text la teua resposta.

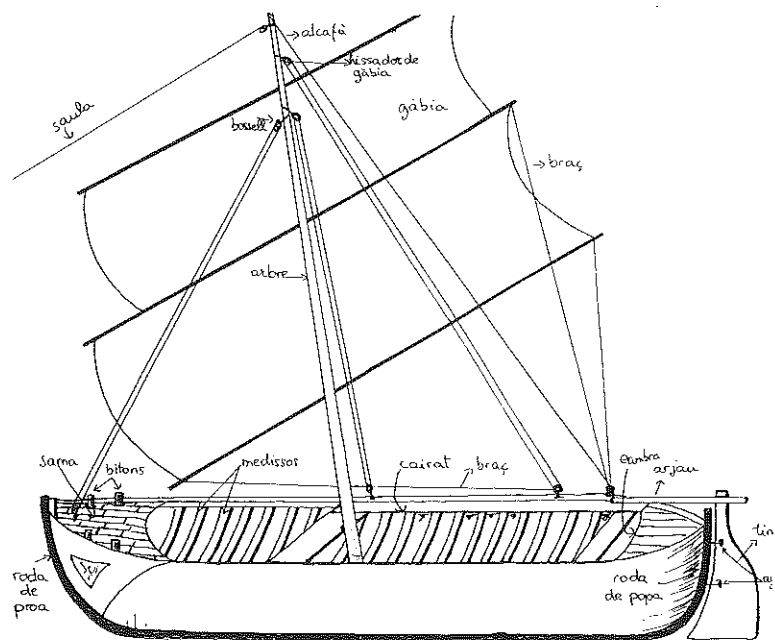
7. Aquí hi ha una descripció del campanar i el rellotge de l'església del poble. Feu una breu redacció contant com és la torre i el campanar de l'església de la vostra vila. Mireu d'aconseguir dades objectives i històriques (mesures, data de construcció), situació actual, anècdotes que haguen passat al seu entorn, etc.

Text 3

Navegaren fins a la posta del sol, van fer una parada per sopar i de seguida el Verge del Carme, a favor d'un vent sostingut, s'endinsà en la nit fumorosa, esgaïant la celèstia pintada a la pell de l'Ebre. A poca distància de Faió la garbinada caigué de sobte i va caldre desembarcar el matxo per continuar el viatge sirgant. Grans núvols tapaven aleshores els estels, la fosca embolcallava la nau. Només sentien el lliscar de l'aigua pels flancs del llaüt, el soroll dels ungles del matxo pel camí de sirga, la fregadissa de la saula a les branques d'alguna mata, i, ara i adés, les ordres breus del peó que guiava la cavalleria. Un parell d'hores més tard sonaren veus a la riba, les passes del matxo van cessar i la corda que unia la bèstia a la nau es va afluixar.

—Alexandre, què passa?— cridà Nelson al matxer.
De la vora va arribar un murmuri confús de veus.

⁸² Ús del present d'indicatiu amb valor de passat.

Preguntes

1. Esbrina i anota el significat dels mots: «esgaiant» «celístia» «unglot» «garbinada» «em-bolcallava» i «fregadissa».
2. Fes un buidat de paraules relacionades amb el món de la navegació fluvial («llaüt», «saula», «sirgar»...) Agrupa-les distingint entre els noms de peces i objectes, accions (verbs), vehicles, indrets, oficis o càrrecs navals i digues si saps el seu significat.
3. «Matxo» «matxer» són paraules d'origen castellà que s'utilitzen a molts dels nostres pobles de la franja oriental aragonesa. Digues el seu geosinònim usat en el català oriental.
4. Aquí apareixen molt belles i poètiques imatges per descriure unes condicions astronòmiques o climatològiques. Assenyala-les, explica el seu nom literari i digues quina idea o sensació global transmeten.
5. Recull els noms i adjectius que continguin algun sufix. Separa aquests acabaments i detalla el significat que aporten a l'arrel.
6. Si llegeixes atentament aquest fragment et pots fer una idea del paper que jugaven els animals de tir i els camins de sirga en la navegació fluvial. Escribeu en una redacció, com més detalladament possible millor, tota aquesta operació: com i quan intervenien aquests animals, per on passava aquest camí, etc.

Propostes d'anàlisi de la novel·la completa

Organitzats en grups de no més tres o quatre persones i prèvia consulta amb el vostre professor, trieu una d'aquestes propostes de treball.

I. ESTRUCTURA, TÈCNiques, TEMPS I ESPAIS NARRATIUS

1. *Camí de sirga*, estructurada en quatre parts i un epíleg, no narra els fets d'una manera lineal ni successiva des del punt de vista temporal. Ben al contrari, uns fets anecdòtics, uns objectes, unes situacions, els records d'un personatge, serveixen per traslladar l'acció a temps i espais llunyans i diferents uns dels altres. Mireu en cadascun dels capítols quins fets utilitza l'autor per evocar altres temps i llocs i a quina època ens transporta. Fixeu-vos també en els recursos lingüístics i literaris que apareixen en aquests canvis d'acció. (locucions temporals, canvis dels temps verbals, diferents tècniques de record, etc.).

Com a conclusió feu una síntesi d'aquests tipus de «situacions-pont» que es repeteixen al llarg del relat i expliqueu quants i quins temps narratius fonamentals travessen tota la novel·la. Indica alguns dels principals fets que s'inclouen en aquests eixos temporals.

2. Una altra tècnica interessant d'analitzar és el paper, la funció, i la identitat del o dels narradors en la novel·la.

Els fets, a vegades són narrats a través d'un narrador omniscient. D'altres se'ns presenten per mitjà d'un suposat cronista, i uns altres són recordats per alguns testimonis presencials. Assenyaleu exemples i capítols on apareixen uns i altres casos.

Fins a quin punt el narrador és omniscient. Tan sols arriba a veure i descriure els fets externs, o és capaç fins i tot d'abastar els pensaments més recòndits dels personatges? Indiqueu exemples.

L'aparició d'un cronista, d'una crònica anònima, entre les runes de la vila demolida (un recurs similar al que apareix en *El Quixot*), quines possibilitats expressives aporten a la narració? Penseu que afegeix més credibilitat als fets que es narren, o que permet un cert distanciament irònic o crític, al poder valorar i comentar el narrador els fets esmentats pel cronista? Assenyaleu exemples concrets de cada cas i raoneu la resposta.

El paper del narrador, és de completa neutralitat o a vegades pren posició davant els fets i els jutja? Feu una valoració global d'aquest fenomen fixant-vos en casos concrets.

3. Una altra activitat interessant seria fer un inventari dels diferents escenaris on transcorre l'acció: els tres cafès, interiors de cases, el riu, els molls... Quins fets succeeixen en cadascú d'ells? Fins a quin nivell de profunditat o extensió han estat descrits en la novel·la? Quines sensacions evoquen?

II. LENGUA I ESTIL

1. Podríeu analitzar, recollint exemples del llibre, la funció narrativa i els efectes estètics que aporten a la novel·la una sintaxi envoltant, l'ús de frases llargues i complexes. ¿Ajuden a donar més rapidesa i agilitat a l'acció, o bé creen una atmosfera més densa i misteriosa? Busqueu exemples concrets i feu una valoració global dels diferents tipus de frases o paràgrafs que apareixen amb més freqüència.

2. Dins d'una anàlisi del lèxic, podíeu fer un buidat de mots i expressions occidentals i locals, explicar el seu sentit i els seus equivalents en el català oriental. A part es podien

recollir els noms propis de la navegació fluvial i els de la mineria, i en un altre bloc, les expressions col·loquials que apareixen en els casos, no gaire freqüents, per cert, d'estil directe.

Com a conclusió hauríeu de valorar col·lectivament què aporten a la novel·la aquests recursos lingüístics i estilístics: més color, més vivesa, més versemblança? Quins d'ells aideden a crear eixa sensació de soroll, d'aldarull, de població turbulenta, de novel·la coral? Argumenteu la vostra valoració.

II. PERSONATGES

1. Entre els diferents membres de l'equip us podíeu repartir uns quants protagonistes dels més de cent personatges que trobem a la novel·la i analitzar el paper que hi juguen, descriure els seus trets físics, morals, de personalitat, ofici, trajectòria vital, etc.

Com a conclusió, digueu quins són els personatges millor reflectits en la novel·la, quins aspectes de la biografia i la personalitat normalment l'autor retrata amb més profunditat i quins deixa de banda. L'acumulació de molts personatges en poc espai narratiu, crea confusió al lector o suposa un major enriquiment estilístic i literari?

Aquí us donem una llista prou exhaustiva i suggerent de personatges per a fer el vostre treball: Aleix de Segarra, Arnau Terrer, Arquimenes, Atanasi Costa, «Resurrecció» Camil·la, Carlota de Torres, Carmela, Corbera, Estanislau, Francesc, Françoise Herzog, Honorat del Rom, Jaume de Torres, Júlia Quintana, Oliver Wilson, Pasqual de Serafí, «Polifemo» Quintana, Robert Ibars, «Nelson» Romaguera, Romualdo López...

III. TEMÀTICA

1. Recolliu, comenteu i valoreu l'importància de la ironia i la comicitat en aquesta novel·la. Classifiqueu els exemples que hi trobeu segons les situacions o recursos literaris que empra l'autor per aconseguir-ho: ridiculitzacions, exageracions, elements sorpresius, situacions irreals, contrastos, etc.

2. Un altre treball interessant seria fixar-se en el tractament de l'amor en els personatges de la novel·la. Un cop recollits els fragments on es reflecteixen situacions o sentiments amorosos, sexuals, etc. intenteu traure com a conclusió el tractament de l'amor en aquesta obra: són amors positius, feliços, o negatius, desgraciats, impossibles? Les descripcions de les relacions sentimentals o amoroses, són molt detallades i escabroses, o més aviat púdiques, breus i superficials? Valoreu, finalment quina importància té aquest tema dins de l'argument i el missatge global de la novel·la. Demostreu-lo amb els exemples recollits prèviament.

3. La mort és uns dels temes fonamentals que recorre cadascú dels capítols o parts de la novel·la. Una mort, no tan sols física, de les persones, sinó moral, en forma de degeneració, hogeria o desencís, i de tot el poble, descrivint profusament la caiguda, envelliment o destrucció de les cases del poble vell de Mequinensa. Assenyala fragments indicatius de cada cas.

Els sepelis o enterraments, són situats en llocs estratègics, importants, o de manera desordenada i marginal, dins de l'estructura de la obra? Si penseu que és el primer cas,

penseu si és fruit de la casualitat o de la voluntat de l'autor de donar una importància crucial a aquest tema.

¿Aquestes qüestions luctuoses, transmeten pena, dolor, transcendència, o com succeïa en alguns contes breus, són tractades amb humor, ironia o quotidianitat, sense donar-li gran importància? Assenyaleu exemples.

4. Busqueu en el llibre, classifiqueu i analitzeu el valor estructural i el que aporten a la novel·la els elements màgics, misteriosos, les supersticions, i les situacions irreals.

5. L'espai narratiu gira a l'entorn de dos elements bàsics de la mitologia clàssica. El riu i la mina ens emporta cap a l'*aigua* i el *foc*, cosa que donarà peu a moltes referències filosòfiques i simbòliques (Heràclit, l'Antàrtida, Jorge Manrique...). Expliqueu i demostreu les relacions entre la novel·la i aquestes referències cultes.

Reculliu totes les al·lusions explícites que apareguen de mites clàssics.

IV. HISTÒRIA, GEOGRAFIA, SOCIETAT.

1. Emmarqueu cronològicament els fets que s'expliquen en els diferents temps narratius de la novel·la: des de quins anys fins a quins anys arriba. Feu una llista exhaustiva i ordenada dels diferents fets històrics a què es fa referència, assenyalant la pàgina i el capítol on apareixen. També hi apareixen una bona quantitat de personatges històrics. Documenteu-vos, amb l'ajut dels professors de l'àrea d'Humanitats, i situeu-los en el moment històric en què van viure. Qui eren els maquis? Teniu referències de que hi hagués maquis en el vostre poble? Conte una anècdota que hagueu pogut saber d'aquest tema.

2. Confeccioneu sobre un mapa de la zona l'itinerari que seguien els llaüts, tant amunt com avall de l'Ebre des de Mequinensa, indicant els pobles per on passa. Anoteu les pàgines on es fa referència a aquests viatges. Busqueu en enciclopèdies les dades econòmiques indicatives de l'economia, societat, població, formes de vida, etc. d'aquestes viles i compareu-les amb la situació en els mateixos aspectes que es dedueix de les referències que hi ha en la novel·la. Demostreu-lo extraent paràgrafs concrets del llibre.

LA GALERIA DE LES ESTÀTUES

Text 1

Quan descobrí que la foto havia desaparegut de l'àlbum, va sentir-se trasbalsada fins al moll dels ossos. ¿I si el fill podia endevinar a través de la imatge esgrogueïda l'escena que acabava de tenir lloc a l'emparrat dels merlets? Embogits per l'itinerari de petons i abraçades, l'Alexandre i ella van unir-se allí per primera vegada. I no podia suportar la idea dels ulls escrutadors del Dalmau sobre el record del seu cos estret, gemegós d'ansia i desfereïment alhora mentre l'Alexandre s'endinsava en ella. Es recordava estesa, oberta sobre les lloses de pedra esmolades per les passes dels sentinel·les,

sota el cel roent esgarrapat pel crit d'una parella de corbs. No volia els ulls del Dalmau abocats sobre el seu cos nu mentre l'Alexandre li abraçava les cuixes poderoses, li besaba amb tendresa el ventre i ella li sentia l'alè entre els rínxols del sexe. Es sentí fondre, esvanir-se en l'atmosfera, barrejar-se amb la terra, amb el romer... Quan baixaven de la fortalesa, sobre la pell de l'ebre apareixien llunyanes veles de llaüt tibades per la garbinada, volaven corbs sobre les muralles que unien el castell i la vila per la banda de ponent. Els antics augurs llegien presagis en el vol d'aquells moixons —comentà l'Alexandre—, i ella, sense saber per què, va sentir por.

Preguntes

1. Busca i explica el significat de «trasbalsada» «merlets» «esmolades» «rínxols» i «augurs».
2. Explica resumidament la situació que es descriu en aquest fragment.
3. Moncada utilitza molt sovint els objectes com a motius evocadors d'un passat. Quin fet i quins sentiments de la mare d'en Dalmau propicien els records?
4. Aquí l'autor presenta una relació amorosa. Observa com pinta de manera diferent el comportament i les sensacions que viuen els dos protagonistes. Quins són els sentiments de la mare d'en Dalmau durant l'acte amorós i quins són els de l'Alexandre? Mitjançant quins substantius, verbs o adjectius es qualifiquen unes vivències i altres?
5. Al final del fragment hi ha una formosa descripció paisatgística. Quins sentiments transmeten al lector? Hi ha alguna relació entre aquestes emocions i les que viuen els personatges en aquell moment. Raona la resposta.

Text 2

Netejà amb la màniga de la guerrera el vidre entelat de la finestra, encara va ser a temps de veure allunyar-se el Dalmau sobre el brançam despullat dels plàtans de l'avinguda, entre la comandància d'artilleria i els foscos pavellons del regiment Santa Bàrbara. El sentinella de la porta principal de la caserna es quadrà davant la garita al pas d'un capità panxut: la fulla de la baioneta desprengué una lluentor somorta, l'oficial aixecà la mà dreta amb desgana i es tocà la visera de la gorra. El soldat tornà a la posició de descans. Encara no havia començat el tragi dels enterraments; els difunts no eren gaire matiners.

Ferran Salines va sentir enveja quan la taca blau marí de l'abric del cosí va desaparèixer per una cantonada. El Dalmau era lliure, podia fer el que li abellia: perdre's per la ciutat, ficar-se en un cafè, senzillament badar. Ell, no; encara li faltava més de mig any per recobrar la llibertat. No pas la llibertat amb majúscula, per descomptat, sinó la permesa pel règim, de la qual Sèmola, l'amic íntim del Dalmau, situava la cota màxima en la facultat de canviar quan volies de marca de betum per a les sabates, «sempre dintre del raquític ventall de marques de què el país disposa i de l'esquifida gamma de colors de cadascuna».

Preguntes

1. Explica la significació que tenen en aquest text els mots «brancam» «somorta» «abellia» i «esquifida». Fes un comentari gramatical (categoria i funció) d'aquestes paraules. Separa l'arrel d'eixes paraules dels diferents sufixos, comentant la significació que aporten a la paraula.

2. Esbrina el sentit de l'expressió «la taca blau marí del cosí va desaparèixer per una cantonada». Un cop aclarit el significat, digues quina figura literària forma.

La visió d'una «taca blau marí» per a referir-se a una persona que s'allunya, és una visió objectiva o subjectiva? En aquest últim cas, a qui pertany aqueixa imatge: a l'autor, al narrador o a un personatge?

3. Assenyala elements humorístics i irònics que trobes en qualsevol expressió, frase o paràgraf d'aquest fragment i tracta de reconèixer els procediments emprats per aconseguir eixos efectes.

4. Alguns d'aquests elements serveixen per criticar i condemnar una situació històrica de repressió política. A quina època de la història d'Espanya es refereix l'autor en aquest cas? Què és per a tu «la llibertat amb majúscula» a la que fa al·lusió el narrador?

5. Hi ha una part de la narració que sota l'aparença de contar uns fets objectius reflecteix els pensaments del personatge, Ferran Salines. Quin seria aquest fragment?

Dintre d'aquest fragment, narrat amb «estil indirecte lliure» hi ha un discurs d'un altre personatge, Sèmola, transmès, una part en estil indirecte i una altra en estil directe (la part escrita entre cometes). Escriu en el teu quadern tot el segon paràgraf transformant-lo en estil indirecte pur, tot ell.

Text 3

Van emprendre en silenci el retorn a la vila. Arribaven a Fraga a bora foscant: el sol acabava de rodolar darrere la massa de Montnegre, enllà de la vall del Cinca. La fulgor del crepuscle era una llarga ferida sangonosa entre la tenebra opaca del altiplà a contrallum i la bromosa vastedat moradenc a d'un cel inabastable. Solitaris, gèlids, començaven a titil·lar els estels. A l'altra banda del pont de Fraga, garlandes de bombetes de colors il·luminaven la carpa del circ que havien vist a la anada. El públic feia cua a la taquilla; l'estrepit d'un altaveu incitava la gent a entrar, enumerava els fantàstics números que els esperaven a la pista. Passat Torrent, van retrobar el Cinca, tenebra sedosa entre les pollancredes. Montmaneu s'havia fos a la llunyania. Van avançar camions carregats de minaires que tornaven a la vila.

— Para al Pla de la Dama.

Quan arribaren a la finca, acostà l'automòbil a la porta del reixat. El Bernat baixà feixugament del cotxe.

— No m'esperis, Ramon.

— Tinent...

— Digues.

— Bé... Vull dir: no li passa res de greu, oi?

— No, no l'amoïnis. Au, ves a casa. Tornaré a peu; tinc ganes de caminar.

Preguntes

1. Afegeix al vocabulari del teu quadern la definició dels mots «foscant» «inabastable» «garlandes» i «pollancredes». Comenta l'ús i l'origen de la paraula «taquilla».
2. Explica en quantes parts temàtiques dividiries aquest fragment.
3. Les frases que descriuen la posta de sol al tardet són d'una especial bellesa plàstica. Anota i comenta les figures poètiques que vegues. Comenta també les imatges de contrast visual que hi ha i els colors que hi predominen.
4. Els protagonistes d'aquest fragment vénen de Lleida i fan un alto en el camí a Fraga. Traça sobre un mapa la trajectòria que fan des de Fraga al punt de destí de tornada a casa indicant els pobles per on passen.
5. En una altra part del text descriu l'ambient que envolta al món del circ. Redacta en breus línies els records de la teua estada a una sessió de circ.
6. Comenta el temps, el mode, el número i la persona dels verbs de la part dialogada. Explica la diferència de construcció entre les formes imperatives afirmatives i les negatives, amb els exemples d'aquesta part del text.

Propostes d'anàlisi de la novel·la completa

Organitzats en grups escolliu una d'aquestes propostes de treball.

I. ARGUMENT I TRAMA NOVEL·LESCA

1. L'esclat de la guerra de l'Ifni, antiga colònia espanyola del nord d'Àfrica, afecta d'una manera o d'altra bona part dels fets, situacions i personatges de la novel·la. Explica i demostra aquesta relació en tots els casos que aconseguixes descobrir, assenyalant exemples del llibre que ho confirmen.

2. L'acció novel·lesca canvia sovint de temps i d'escenaris, de llocs geogràfics. Per fer aquests viratges en l'argument, l'autor emprà diferents tècniques narratives.

Feu una llista prèvia de casos de pas enrere en el temps o de trasllat de lloc de l'acció. Després feu una classificació agrupant per raons d'afinitat els casos on s'haguen utilitzat recursos comuns o similars. Finalment feu un comentari sobre el pes i la influència dels records dins l'estructura de la novel·la i de la consciència dels personatges.

3. Tornem a veure en *La galeria de les estàtues* una posició del narrador típica de Moncada i d'altres narradors de la Franja, segons la qual no sols es limita a contar uns fets sinó que els jutja, els interpreta i valora. Seleccioneu fragments que demostrin aquesta «intromissió» del narrador, comenteu les tècniques lingüístiques emprades (tipus d'adjectius, verbs, oracions...) i glosseu quins aspectes de la societat espanyola dels anys cinquanta crítica l'autor amb aquesta veu narrativa.

II. TEMÀTICA: L'HUMOR, L'AMOR, LA INTRIGA

1. Feu un recull de frases i situacions humorístiques que considereu iròniques, gracioses o xocants. Assenyalau els recursos emprats per l'autor per aconseguir aquests efectes. Comenteu quins fets i quins personatges són objecte preferent d'un llenguatge humorístic i, finalment, valoreu el pes i la funció general de l'humor i la ironia dintre de la novel·la.

2. L'amor és un dels principals desencadenants de l'acció novel·lesca. Esclariu les diferents relacions amoroses que es donen en la novel·la. Comenteu i matiseu de quin tipus d'amor es tracta en cada cas (amor apassionat, desgraciat, innocent, adolescent, consumat, inacabat...) mostrant exemples del llibre.

3. El suspens, la intriga i el misteri són també ingredients importants en *La galeria de les estàtues*. Recull diverses situacions que es troben envoltades amb un vel de misteri, explicant els elements temàtics que queden sense aclarir o que són explicats més tard al llarg de la novel·la.

III. ANÀLISI DELS PERSONATGES

1. Feu un buidatge de personatges agrupant-los en dos tipus:

a) aquells que són reflectits amb els seus trets individuals (els protagonistes principals).

b) els que són descrits com a grup o representants d'un estament, sector o classe social.

Quant als primers, arreplegueu els que més us hagen interessat i feu-ne un retrat moral, físic i psicològic diferenciant què es el que l'autor explica d'ells, què es el que pot imaginar o deduir el lector i quines dades que considereu interessants queden sense mencionar o explicar en la novel·la.

IV. HISTÒRIA. GEOGRAFIA. SOCIETAT

1. En col·laboració amb el professor de Ciències Socials replegueu dades sobre els fets històrics que es mencionen en la novel·la: la rebel·lió a l'Ifni en 1957 i la situació política, religiosa i militar d'una ciutat de províncies agafant Saragossa com a referència. Tracteu de conèixer quina era la població de la capital aragonesa en aquell temps, el nom del governador civil, del batlle, de l'arquebisbe, del comissari de policia, etc.

2. Feu un traçat del recorregut de l'acció narrativa (registrant també els moviments pendulars de vaivé) assenyalant els llocs geogràfics (ciutats, pobles) per on passa i els capítols on es descriuen.

3. En la novel·la apareixen reflectits un munt de sectors socials representatius del poder franquista: capellans, militars, mestres de l'Escola Normal, policies, etc. Resumeu les crítiques que l'autor fa de cadascun d'aquests grups assenyalant els paràgrafs més representatius.